

múzeumcafé

65

archívum
a kartotéktól a felhőig

NYILVÁNOSSÁG

IEgy múzeumi lapban az archívum fogalmán minden bizonnyal a közgyűjtemények egy speciális gyűjteményét értenénk, amely legtöbb esetben dokumentumokat (kéz- és gépiratokat, fotókat) tartalmaz, fenntartásának, gyarapításának célja pedig elősegíteni a múzeum történetének és gyűjteményeinek, az intézményre vonatkozó tudományág(ak)nak a kutatását. Valóban, a lapszám nagyobb terjedelemben foglalkozik egyes közgyűjtemények archívumainak, adattárainak kérdésével, ám mire ez a bő kétszáz oldal – szövegekkel, fotókkal – nyomdába kerül, számtalan egyéb archívumot használunk magunk is. Megnézhetnénk, hogy bármely lapszám elkészítéséhez hányszor keresünk adatot az interneten, hány fotót választunk ki illusztráció gyanánt, először nézőképként vagy egész egyszerűen letöltve, figyelembe véve a felhasználói jogokra vonatkozó kikötéseket. A szerkesztő, az olvasószerkesztő és a korrektor hány alkalommal ellenőrzi a világ legnagyobb archívumában, a weben valamely név vagy évszám helyességét, intézmény hivatalos elnevezését, kiállítás címének, kurátora nevének pontosságát. Hányszor ellenőrizzük egy intézmény honlapján, egy digitális könyvtárban vagy akár a Wikipedián, hogy a tárgyalt műtárgyat valóban ott őrzik-e, hogy helyes-e a lábjegyzet utalása egy kiadványra, és nyilván a fordítók sem restellnek keresőfelületet használni, ha egy magyar szakkifejezés legkorszerűbb angol megfelelőjét keresik. El is jutottunk az egyik legégetőbb kérdéshez, amit a lapszám feltesz: mi a helyzet a nyilvánossággal, a közlés és kutatás szabadságával, a megosztással és továbbosztással, a felhasználhatósággal. Az internet óta kétféle ember létezik: az egyik visszatart és hadakozik a nyilvánosság ellen, a másik pedig a megosztás, a közösségi felhasználás támogatója. A lapban nem foglalunk állást a vitában, viszont a régebbi számaink szövegei szabadon olvashatók és kutathatók a saját, nyilvános archívumunkban, lapunk honlapján, a muzeumcafe.hu oldalon. Bár ez is egy állásfoglalás...

Gréczi Emőke

tartalom

- 7 *hírek* (Magyar Katalin)
- 19 *kalendárium* (Gréczi Emőke)
- 29 *szemle*
- 31 Basics Beatrix
CSABA ÜNNEPLÉSE, NEM CSAK CSABAIKNAK
- 35 Varga Benedek
MÚZEUMCAFÉ – JUBILEUM
- 43 *módszertan*
- 45 Basics Beatrix
RÉGI ÉS ÚJ MUZEOLÓGIA – OKTATÁS ÉS KUTATÁS
- 55 Kálnoki-Gyöngyössy Márton
ÚJABB VÁLTOZÁSOK A RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELEM
HAZAI RENDSZERÉBEN
- 55 *disputa*
- 57 Berényi Marianna
AGGREGÁTOROK HALÁLA ÉS FELHŐBEN ÚSZÓ ARCHÍVUMOK
- 77 *archívum*
- 79 Kovács Zoltán
MÚLT ÉS JÖVŐ
- 91 Halász Tamás
A MULANDÓ TEST EMLÉKEI
- 103 Boros Géza
ARCHÍVUMÉPÍTÉS

- 113 Hamvay Péter
ÉPÍTÉSZETI KINCSESTÁRAK
- 135 Mesterházi Miklós
LUKÁCS ÉS KÖNYVTÁR
- 145 Tóth Eszter
INFORMÁCIÓS KÁRPÓTLÁS
- 161 Bartha Katalin Ágnes
ALKOTÓI MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK
EGY KOLOZSVÁRI ARCHÍVUMBAN
- 175 Basics Beatrix
PÉLDÁK MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI ADATTÁRAKRA
- 185 *kutatás*
- 187 Radnóti Sándor
TERMÉSZET ÉS MŰVÉSZET (II. RÉSZ)
- 205 Juhász Sándor
ITÁLIAI MŰVÉSZEK A LEDERER-GYŰJTEMÉNYBEN
- 217 *múzeumőr*
- 219 Karácsony Ágnes
„AZÉ A FILM, AKIÉ A TEKERCSE”
– RÁDULY GYÖRGY
- 241 Grécsi Emőke
„NEM ACZÉL ELISMERTETÉSÉNEK AZ INTÉZMÉNYE”
– BÁNFALVI ISTVÁN
- 257 Jankó Judit
„AZT HITTÜK, A FIATAL MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK
RÁVETIK MAJD MAGUKAT” – KLANICZAY JÚLIA
- 269 *summary*

hírek

A szabadkai zsinagóga belső terének részlete

FELÚJÍTOTTÁK A SZABADKAI ZSINAGÓGÁT

¶ A magyar kormány több mint két és fél millió euróval támogatta a szabadkai zsinagóga felújítási munkálatait. Rendbe hozták az épület belterét, a kerítést, valamint rendezték az épületet körülvevő kertet. A 776 négyzetméteres alapterületű pazar épület Jakab Dezső és Komor Marcell budapesti műépítészek tervei alapján készült el 1902-ben, amikor Szabadkán még háromezer-négyszáz zsidó élt (ma a zsidó hitközségnek kétszázötven tagja van). A munkálatokat az Európai Unió, a köztársasági és a tartományi kormány, valamint a város és külföldi adományozók is támogatták. Az épület megőrzi szakrális funkcióját, de hangversenyek, kulturális tartalmak helyszíne is lesz, s helyet kap benne egy állandó kiállítás is, amely a szabadkai zsidóság történetét mutatja be. (magyarszo.rs)

ELHUNYTAKRA EMLÉKEZÜNK

¶ Muszka Dániel, a Neumann János Számítógép-tudományi Társaság tagja, az Informatika Történeti Múzeum Alapítvány kurátora, a szegedi informatikatörténeti gyűjtemény egyik létrehozója nyolcvannyolc éves korában eltávozott közülünk. A magyar kibernetika egyik úttörőjeként ő alkotta meg 1956–57-ben az első magyar műállatot, a „szegedi katicabogarat”, amelynek működő

másolatát jelenleg a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Tanulmánytára őrzi. Több évtizedes munkásságáért 1997-ben Neumann-díjat, 2005-ben Kalmár-díjat, 2008-ban Szegedért oklevél kitüntetését, 2014-ben a Szegedért Alapítvány Debreczeni Pál-díját kapta meg. Hetvenhét évesen elhunyt Vincze Zoltán erdélyi magyar történész, régész, az Erdélyi Múzeum-Egyesület alapító tagja. Kutatási területe a helytörténet és a művelődéstörténet volt. Az 1990-es évektől a kolozsvári régészeti iskola, az EME érem- és régiségtára múltját kutatta. Munkásságát Entz Géza-díjjal ismerték el. (MC)

ELISMERÉSBEN RÉSZESÜLŐ MÚZEUMI SZAKEMBEREK

¶ A Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat évi közgyűlésén adták át a szervezet alapította elismeréseket: Rómer Flóris-emlékéremben részesült H. Kérdő Katalin, Ipolyi Arnold-emlékéremet kapott Király Erzsébet, Kuzsinszky Bálint-emlékérem birtokosa lett Dani János, Pasteiner Gyula-emlékéremet adományoztak Hessky Orsolyának. A Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozat kitüntetését kapott Lukács László néprajzkutató, muzeológus, a székesfehérvári Szent István Király Múzeum nyugalmazott főmuzeológusa és Tallai Gábor író, újságíró, a Terror Háza Múzeum programigazgatója. Magyar Arany

Érdemkereszt polgári tagozat kitüntetésben részesült Bartha Éva, a Magyar Nemzeti Múzeum nyugalmazott főmuzeológusa és Hortiné Bathó Edit etnográfus, a jászberényi Jász Múzeum igazgatója. Magyarország Érdemes Művésze díjat vehetett át Szentkirályi Miklós Béla Munkácsy Mihály-díjas restaurátorművész, a Szépművészeti Múzeum nyugalmazott főrestaurátora. Alkotói, tanszékvezetői, régész és kiállítástervezői munkássága elismeréseként Ybl Miklós-díjas lett Vasáros Zsolt építész. A Régészeti örökségért – Schönvisner István-díjat adományoztak Honti Szilvia és Pusztai Tamás régészeknek. A Honvédelemért Kitüntető Cím III. fokozatát vehette át az Orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum igazgatója, Rózsa Zoltán. (MC)

TISZTÚJÍTÁS AZ MVMSZ-NÉL

¶ Rosta Szabolcsot, a Kecskeméti Katona József Múzeum igazgatóját választották a Magyar Vidéki Múzeumok Szövetségének (MVMSZ) elnökévé. A szervezet alapszabálya értelmében az elnökség minden évben új elnököt választ tagjai közül. (kecskemetilapok.hu)

NEM KAPNAK BÉREMELÉST A KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁROSOK ÉS A MÚZEUMI DOLGOZÓK

¶ Eredménytelenül zárultak a tárgyalások az Emmivel: nem kapnak béremelést a könyvtárosok, levéltárosok és múzeumi dolgozók – áll a szféra munkavállalóit képviselő Közgyűjteményi és Közművelődési Dolgozók Szakszervezete (KKDSZ) közleményében. A tárgyalásokat megelőző, több mint

háromezer dolgozó aláírását tartalmazó petíció szerint a kulturális intézményekben dolgozó szakemberek fizetése messze elmarad az átlagbértől. Az önkormányzati fenntartású intézményekben dolgozók bruttó átlagfizetése nem éri el a kétszázezer forintot, és a munkatársak legalább kétharmadának fizetése sem haladja meg a bruttó száznyolcvanezer forintot, a minden középfokú végzettségű munkavállalót megillető garantált bérminimumot. (kkdsz.hu)

ÚJ ÉS MEGÚJULT MÚZEUMI LÉTESÍTMÉNYEK

¶ Átadták a szombathelyi Schmidt Múzeum 248 millió forintos beruházással elkészült új fogadóépületét. A kétszáz négyzetmétert meghaladó bővítéssel nemcsak fogadótér létesült, de végre az ideiglenes kiállításnak is helye lesz, valamint irodákat és egyéb kiszolgáló létesítményeket is kialakítottak. Akadálymentes lett a régi helyiségek egy része is, és megszépült a múzeum környezete az itt elhelyezett utolsó szombathelyi villamossal együtt. Újra megnyitotta kapuit az eredeti állapot szerint helyreállított Szabadtéri Erdei Múzeum, amely a tavalyi havazásban ment tönkre Szilvásváradon. A szabadtéri bemutató olyan, ma már letűnt mesterségekkel ismerteti meg az érdeklődőket, mint a fafeldolgozás, a mész- és szénégetés, a zsindele-, gyanta- és üvegekészítés vagy éppen a hamuzsírfőzés. A múzeum az erdőt, a kézművességet, az ipart és az életformát rendhagyó módon, egységében láttatja és teszi erdei iskolaként a gyermekek számára is átélhetővé. (MTI)

TIZENÖT ÉVES A SZLOVÁKIAI MAGYAR KULTÚRA MÚZEUMA

¶ A felvidéki magyarok pozsonyi múzeuma, amely az alsósztrigovai Madách-kastélyt és a szklabonyai Mikszáth-emplékházat is rendbe hozta és élő kulturális központtá tette a szakma és a nagyközönség számára, az évforduló tiszteletére a szlovák kormány emlékérmét vehette át. Az évfordulós ünnepségen bemutatták azt a szép kivitelezésű kiadványt, amelyben az elmúlt tizenöt évet foglalták össze, majd emléklappal jutalmazták mindazokat, akik a múzeum munkáját segítették. A múzeum tervei közt szerepel a Madách-kastély parkjának felújítása és a *Magyarok Szlovákiában* kiállítás kiegészítése a néprajzi és történelmi résszel. (felvidek.ma)

NYILVÁNOSSÁ VÁLHAT A NAGY PICASSO-GYŰJTEMÉNY

¶ A világ egyik legnagyobb Picasso-gyűjteményének tulajdonosa, a spanyol művész nevelt lánya új múzeum megnyitását tervezi a dél-franciaországi Aix-en-Provence-ban. A Jacqueline és Pablo Picasso Múzeum nevet viselő intézményt egy volt kolostorban helyezné el az örökös, ahol mintegy ezer festményt állítanának ki, többet, mint amennyi a párizsi, az antibes-i, a barcelonai és a málagai Picasso-gyűjteményekben látható. A tervek szerint a múzeum 2021-ben nyílna meg, kiállítótere ezeröttszáz négyzetméter lesz, ebből ezer négyzetméteren állandó, ötszáz négyzetméteren időszakos kiállításokat foglalkoztatni. Emellett helyet ad majd egy Picasso-kutatóközpontnak és egy agyagműves műhelynek is. (The Art Newspaper)

MARAD A PICASSO-KÉP, BUDDHÁT ÉS SÍVÁT VISSZAADJÁK

¶ Egy New York-i bíróság elutasította egy német zsidó üzletember örökösének keresetét, amely a New York-i Metropolitan Múzeumban lévő *The Actor* című világhírű Picasso-festmény visszaszolgáltatását kérte arra hivatkozva, hogy a család kényszer alatt, alacsony áron azért adta el a képet, hogy elmenekülhessen a náci rémuralom elől. Az ügyész indoklása szerint az egykori tulajdonos magánszemélynek adta el a képet, nem közvetlen fenyegetés, hanem gazdasági nyomás hatására. Visszaadja viszont a múzeum Népalnak az onnan három évtizede ellopott két 11. századi bálványszobrot, amelyek magángyűjtők ajándékként kerültek az intézménybe. (MTI, AFP)

MEGÚJULÓ ÁLLANDÓ KIÁLLÍTÁSOK

¶ Ünnepelesen bezárt a Kiskun Múzeumban és a Duna Múzeumban (Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum) az állandó kiállítás, hogy megújulva nyithasson majd meg. Kiskunfélegyházán huszonöt éve látható a *Megőrződött múlt* című régészeti és a *Kiskunfélegyháza évszázadai* című helytörténeti-néprajzi állandó kiállítás, míg Esztergomban tizenhét éve rendezték be a *Víz-Idő* című állandó kiállítást, amely az ország egyik első interaktív tárlata volt, több hazai és nemzetközi díjjal ismerték el. Mindkét múzeumban idejét látták a frissítésnek – az új állandó tárlatok jövőre készülnek el –, ami Félegyházán a kiállítótermek és a malom megújulását, valamint egy látványraktár megépülését és a múzeum informatikai fejlesztését is magába foglalja. (MC)

Moholy-Nagy László: *Architektúra I/ Konstrukció kék alapon*, 1922
Magyar Nemzeti Galéria

GYARAPODÓ MÚZEUMI GYŰJTEMÉNYEK

¶ A New York-i Salgo Trust for Education nagylelkű adományozása révén a Magyar Nemzeti Galéria 20. századi Festészeti Gyűjteménye Moholy-Nagy László 1922-ben készült *Architektúra I/Konstrukció két alapon* című konstruktivista olajképpel gazdagodott. A Magyar Nemzeti Múzeum Báthori István Múzeuma (Nyírbátor) hatvan darabból álló és igen értékes, modern magyar festménygyűjtemény gyarapodott. A múzeumnak ajándékozott gyűjtemény darabjaiból kiemelkedik az a húsztábla képéből álló Kondor Béla-anyag, amely a festőművész egyedülálló oeuvre-jét is megidézi. (MC)

HÁZHOZ MENNEK A MÚZEUMOK

¶ A református egyház fenntartásában működő Ráday Múzeum iskolákba viszi az intézmény kincseit. A Ládafia Utazó Múzeum program lehetőséget kínál arra, hogy azok a diákok is bepillantást nyerjenek a múzeumban őrzött értékekbe, akik a városi múzeumoktól távolabb működő iskolákban tanulnak. A foglalkozások során a múzeumpedagógusok felkeresik az érdeklődő oktatási intézményeket, és ott tartják meg a kínálatukból kiválasztott vagy előre egyeztetett témájú foglalkozásokat. Az Iparművészeti Múzeum és a Nagytényi Kastélymúzeum a zárva tartási időszakban különleges kihelyezett programokat hirdet budapesti iskolák és óvodák részére, amelyek könnyen beilleszthetők a rajz és vizuális kultúra, a technika vagy akár az erkölcsóra menetébe is. Különböző korosztályoknak más és más játékos, szerepjátékos,

történetmesélős programokat alakítottak ki, ezek ingyen vehető igénybe. (MC)

ISMÉT ÖNÁLLÓ A MODEM

¶ A debreceni MODEM, amelyet 2014-ben vontak össze a Déri Múzeummal, januárban visszakarta önállóságát: saját programjaiban szabad kezet kap, művészeti munkatársai a saját állományába kerülnek, önálló költségvetéssel, stábbal rendelkeznek. A most megválasztott öttagú művészeti tanács az intézmény újrapozicionálásának és kiállítási stratégiájának fő irányait alakítja ki; az igazgató Koroknai Edit lett. Az intézmény a b24. kiállítótérrel, a Sesztina Galériával és a rendezvényhelyszínül szolgáló Ady parkkal együtt alkot új egységet, a ház alsó szintje továbbra is a Déri Múzeumé lesz az Antal-Lusztig Gyűjtemény kezelésére, feldolgozására, illetve évi két kiállítás megrendezésére. Az intézmény 314 milliós összköltségvetésből gazdálkodhat. (artportal.hu)

KOLOZSVÁRON ÁLLATTANI MÚZEUMOT, NAGYVÁRADON VIVÁRIUMOT AVATTAK

¶ A kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Állattani Múzeuma műfajában az egyik legnagyobb és legrégebbi gyűjteménnyel rendelkező múzeum Romániában, 1859-ben hozták létre. A múzeum megtartotta eredeti, autentikus bútorait, a csaknem három évig tartó felújítás alatt főleg a falakat, a világítást és a padlózatot korszerűsítették. A látogatók így nem csak a múzeumi anyagot tekinthetik meg, átélhetik azt is, milyen volt egy múzeum

körülbelül száz évvel ezelőtt. A nagyváradi Körösvidéki Múzeum vivárium, „élő múzeum” két teremben összesen 359 négyzetméter összfelületen működik. A harmincöt akváriumban, akvaterráriumban és terráriumban negyvenöt – köztük jó néhány veszélyeztetett – fajt mutatnak be, az élőlények között szerepelnek helyi és egzotikus pók, rovarok, halak, kétéltűek, madarak és emlősök. A kutatóbázisként szolgáló komplexum látogatói közelről figyelhetik meg az állatföldrajzi kritériumok alapján csoportosított élő állatokat, amelyek környezetét emlékeztet az eredeti élőhelyükre. (kronika.ro, erdon.ro)

EURÓPAI ÖRÖKSÉG DÍJAS A DOHÁNY UTCAI ZSINAGÓGA

¶ Az Európai Bizottság döntése alapján újabb kilenc történelmi érték – Lipcse kilenc zene-történelmi helyszíne (többek között a Szent Tamás-templom a kórossal, a Bach-archívum, a Mendelsson- és a Schumann-ház); a Dohány utcai zsinagóga épületegyüttese a múzeummal és levéltárral, az első világháborús emlékművel, a temetőkerttel és a Raoul Wallenberg emlékparkkal; a Fort Cadine erőd Olaszországban; az első világháborúban elesett bajtársak emlékére állított javorcai Szentlélek-kápolna Szlovéniában, amelyet a 16. osztrák–magyar hadsereg katonái emeltek 1916-ban; az egykori Natzweiler koncentrációs tábor és altáborai (Franciaország–Németország); a máramarosszigeti börtönmúzeum Romániában; a Bois du Cazier szénbánya Belgiumban, melyben kétszázhatvan két ember lelte halálát egy tűz miatt; Schengen falu Luxemburgban és a maastrichti szerződés az

Európai Unióról – került fel az Európai Örökség című listájára. Magyarországról a Páneurópai Piknik Emlékpark és a Zeneakadémia szerepelt eddig a listán. (ec.europa.eu)

MÚZEUMI LÁTOGATÓSZÁMOK ITTHON ÉS VILÁGSZERTE

¶ A listavezető párizsi Louvre tavaly 8,1 millió látogatót vonzott. A második helyen egy új szereplő végzett: 8 millió 62 ezer látogatója volt a pekingi Kínai Nemzeti Múzeumnak. Bronzérmes a New York-i Metropolitan Museum of Art csaknem hétmillió látogatóval, negyedik a Vatikáni Múzeumok 6,4 millió látogatóval, ötödik a londoni British Museum, amelyet 5,9 millióan kerestek fel. A nemzetközi időszakos kiállítások közt első helyen a párizsi Fondation Louis Vuitton *Icons of Modern Art: The Shchukin Collection* című kiállítása szerepel, amelyre a tavalyi év során 1,2 millió látogató volt kíváncsi. Ezt a New York-i Whitney Múzeumban szereplő *Portraits from the Whitney's Collection* című tárlat követi 950 ezer fővel. A harmadik és a negyedik helyen is a londoni Saatchi Gallery egy-egy tárlatával találkozhatunk: a *Painters' Painters* című kiállítás 833 ezer, a *From Selfie to Self-expression* kiállítás pedig 750 ezer látogatót tudhatott magáénak. Ötödik helyen a bilbaói Guggenheim Bill Viola retrospektív kiállítása végzett, 710 ezren voltak rá kíváncsiak. Gyengülést mutattak a magyar múzeumok, ennek oka, hogy ősszel bezárt az Iparművészeti és a Néprajzi Múzeum, zárva volt a Szépművészeti Múzeum, és fél évig nem fogadott látogatókat a budapesti Vasarely Múzeum. A Magyar Nemzeti Galéria, a Zichy Mihály Emlékház és

a Hopp Ferenc Ázsiai Múzeum kiállításait összesen 320 ezren látogatták, ebből 305 ezren a Galéria tárlataira voltak kíváncsiak. Jókora erősödés látszik a Múcsarnoknál: míg 2016-ban csaknem 96 ezren voltak kíváncsiak a múzeum kiállításaira, addig 2017-ben 133 ezren váltottak jegyet. A Ludwig Múzeum kiállításai összesen 78 ezer érdeklődőt vonzottak. A legnépszerűbb kiállítás a 2016 decemberében nyílt *Árny a kövön. Ország Lili művészete* volt a Magyar Nemzeti Galériában, ezt csaknem negyvenezeren láttak. A Múcsarnokban megrendezett *Körülöttünk* (Nemzeti Szalon) 27 ezer látogatót vonzott, míg az intézmény részben Sebastião Salgado fotóiból rendezett *Metamorphosis* című tárlatára mintegy 26 ezren voltak kíváncsiak. Ugyanennyien látogatták meg a Nemzeti Galéria *Baselitz. Újrajátszott múlt, valamint Korniss Péter. Folyamatos emlékezet* című kiállításait. (mutargy.com)

MEGSEMISÜLT IRAKI MŰEMLÉK MÁSOLATA LONDONBAN

¶ Az Iszlám Állam terrorszervezet által elpusztított ókori ninivei szárnyas bikaisten tíz és fél ezer üres iraki datolyaszirupos bádogdobozból összerakott mását leplezték le a londoni Trafalgar téren a Negyedik Talapzat Projekt soron következő állomásaként. Az alkotás – amely két évig lesz látható a téren – a New Yorkban élő iraki zsidó származású művész, Michael Rakowitz műve, aki 2007 óta alkotja újra a bagdadi Iraki Múzeum 2003-as kifosztásakor odavesztett műkincseket. A Lamasszu asszír védőszellemet megtestesítő szárnyas bika Kr. e. 700 óta állt az asszír birodalom egykori fővárosához, Ninivéhez vezető

hatalmas kapuk egyikénél Irakban. A terrorszervezet fegyveresei rombolták le sok más műkinccsel együtt, miután 2014 júniusában elfoglalták Moszult és környékét. (MTI)

ELADJA POLLOCK-KÉPÉT A BRAZIL MÚZEUM

¶ Egy 1950-ben készült Jackson Pollock-festményt bocsát áruba a Rio de Janeiro-i Modern Művészetek Múzeuma (MAM), hogy a következő három évtizedre biztosítsa a jövőjét. Ez előfordult már a világ múzeumaiban, de Braziliában példa nélküli. A *No. 16* című absztrakt képért, amelyet Nelson Rockefeller ajándékozott a MAM-nak 1954-ben, 25 millió dollárra (6,3 milliárd forint) számít az 1948-ban alapított intézmény. A múzeumokért felelős brazil közhivatal azt kérte a MAM-tól, hogy álljon el az eladástól, ám a kulturális minisztérium szerint így a múzeum kevésbé lesz kitéve a válságoknak és a szponzori adományoknak. (MTI)

DRÁGUL A BELÉPŐJEGY AZ UFFIZIBAN

¶ Az Uffizi Képtár a bejáratnál kígyózó sorokkal magyarázza a belépőjegyek árának emelését. A jegyárak különbséget tesznek csúcs-szezon (márciustól októberig) és holszezon (novembertől februárig) között, s az egyszeri belépésre jogosító jegyár emelését a szezonális és éves bérletek árának csökkenése ellensúlyozza. Az Uffizi Képtár, a Boboli Kertek és a Pitti Palota megtekintésére szolgáló kombinált jegy háromnapos időtartam alatt használható fel. (travello.hu)

KONFERENCIA FELHÍVÁS

- ¶ Az ELTE BTK Történeti Intézet Történelem Segéd tudományai Tanszék szervezésében első alkalommal rendezik meg a Fialat Numizmaták Konferenciáját (FNK).
- ¶ A helyszínválasztás azért indokolt és szimbolikus, mert 1777-ben a karon jött létre a honi numizmatika első tudományos műhelye. A konferencia szervezésével hagyományt kívánnak teremteni, és szeretnék elérni, hogy a következő években – újabb és újabb helyszíneken megrendezve – a magyar numizmatika kiemelkedő jelentőségű fórumává váljon. Terveik szerint páros években az ELTE, páratlan években egy-egy jelentősebb numizmatikai gyűjteménnyel rendelkező vidéki múzeum lenne a házigazda.
- ¶ Az FNK célja egyrészt tematikus megnyilatkozási felületet nyújtani a pályájuk elején járó kutatóknak, másrészt elősegíteni az ígéretes tehetségek szakmai fejlődését. Célja továbbá az is, hogy a legújabb kutatási eredmények minél szélesebb körben váljanak ismertté és alkalmazottá.
- ¶ A konferencia időpontja: 2018. október 11. (csütörtök) 9–18 óra
- ¶ A konferencia helyszíne: ELTE BTK Történeti Intézet Szekfű Gyula Könyvtár (Budapest VIII., Múzeum krt. 6–8.)
- ¶ A konferencia szekciói: Ókor (1), Középkor (2), Újkor (3), Bankjegyek és értékpapírok (4)
- ¶ A szervezők hagyományt kívánnak teremteni azzal is, hogy az FNK előadásainak szerkesztett változatát nyomtatott kötet formájában megjelentetik, előreláthatólag háromszázöttszáz példányban.
- ¶ Az FNK előadója lehet bármely bölcsész, aki tudományosan megalapozott numizmatikai

kutatásokkal foglalkozik, elvégezte legalább az alapképzést (BA) vagy hat félévet sikeresen abszolválta osztatlan és/vagy tanár szakos képzésben, és a konferencia időpontjáig a negyvenedik életévét még nem töltötte be. Jelentkezni jelentkezési lap kitöltésével és az előadás absztraktjának megküldésével lehet.

¶ Az absztrakttal kapcsolatos követelmények: a tervezett előadás tartalmának összefoglalása fél A4-es oldalnyi terjedelemben (15-20 sor, 12-es betűméret, Times New Roman betűtípus). Szükség van továbbá maximum két darab (lehetőleg jó minőségű) ábrára/fotóra, amely szintén az előadás témáját jeleníti meg. A fényképeket/ábrákat kéri a következő címre megküldeni: fiatalnumizmatikusok@gmail.com.

¶ A jelentkezés elfogadásáról a benyújtott absztraktok alapján a szekcióelnökökből álló eseti tudományos bizottság dönt.

¶ A konferenciával kapcsolatos bármilyen kérdést, érdeklődést az alábbi címen várnak:

¶ fiatalnumizmatikusok@gmail.com.

¶ Jelentkezési határidő: 2018. július 31.

MEGJEGYZÉS A LESZ BUDAPESTEN FOTÓMÚZEUM CÍMŰ, BAKI PÉTERREL KÉSZÜLT INTERJÚHOZ (MÚZEUMCAFÉ 63-64.)

¶ Némi rossz érzéssel kezdtem olvasni az előző számban a Baki Péterrel készült interjút, mert képolvasó ember lévén nem értettem, hogy Baki ahelyett, hogy sikoltva eltüntette volna ezt a portrét magáról, beleegyezett a közlésébe. A cikk végére azonban minden világos lett, s meg is billenttem kalapom a kitűnő

Szilágyi Lenke előtt, amiért tökéletes portrét alkotott a beszélgetés illusztrálásához.

¶ Súlyos kifogásaim vannak a leírtakkal szemben, ezek közül – a hely hiánya miatt – most csak kettőre utalnék, kifejtésükre nincsen lehetőségem. Az egyik, hogy létezett magyar fotográfia, és voltak sikeres, nagy közönség-érdeklődés kísérte kiállítások Baki Péter és Baán László főigazgató úr egymásra találása előtt is. Elég talán, ha a *(M)érték* című tárlatra (2006) vagy a fotográfia feltalálásának százötvenedik évfordulójára készült, öszszességében százezer látogatót biztosan vonzó tárlatsorozatra (1989) utalok. Ha a magát PhD fotótörténészként meghatározó interjúalanynak személyes élménye nincsen sikeres hazai kiállításokról, ismeretei kellene, hogy legyenek.

¶ A másik erősen kifogásolható része az interjúnak az, hogy a Magyar Fotóművészek Szövetségének tulajdonában volt magyar fotógyűjtemény iránti felelősségnek nyoma sincsen az interjúban, csupán az elődök által alapított Magyar Fotográfiai Múzeum Budapestre költöztetésének görcsössé vált igyekezet világlik ki belőle. Ez annyira így van, hogy a teljes múzeumi gyűjtemény sorsáért, kezeléséért felelős alapítvány jogait Baki Péter igazgató egyetértésével a kuratórium tagjai – Arató András, Király László György, Borókai Gábor, Vági Márton és Szamódy Zsolt – úgy adták át az OTP Bankcsoport három szervezétének (OTP Bank Nyrt., OTP Ingatlan Zrt., OTP Lakástakarék Zrt.), hogy az erről szóló szerződést a szövetség tagjainak nem mutatták meg. A mai napig titok, hogy az OTP-től remélt budapesti épületbe milyen áron és milyen feltételekkel és milyen esetleges szelektálás után

kerül majd be a magyar fotográfia alig felbecsülhető gyűjteménye.

Keleti Éva

Kossuth- és Prima Primissima díjas fotográfus

HELYREIGAZÍTÁS

¶ Jankó Juditnak az Emőd György- és a László Károly-gyűjteményről a *MúzeumCafé* 63–64. számában megjelent írásában (*Műgyűjtés: egygenerációs játék? Egy gyűjtő, egy halmozó és a magyar múzeumi rendszer*) Lorányi Judit elmondására hagyatkozva idézi fel a László-gyűjtemény Kiscelli Múzeumban való elhelyezését. Eszerint az 1996-os műcsarnoki kiállítást követően „A képzőművészeti anyagot a Kiscelli Múzeumban kiállították, a keleti folyosó déli szakaszán, ahol most a várostörténeti kiállítás látható. Ezt a részt korábban bútorraktárként használták, nem kiállítótérként.” (140.) Jankó Judit ezt követően Lorányit idézi: „Ez azért fontos – emeli ki Lorányi Judit –, mert később a sajtóban sokan megtámadták a múzeumot, hogy a BTM anyagának a helyére László Károlyt nyomta be, de ez nem volt igaz.” (Uo.)

¶ Az igazság azonban ennek éppen az ellenkezője: a László Károly-anyagból rendezett kiállítás a szakma és a múzeum tiltakozása ellenére a várostörténeti állandó kiállítás (*Emlékek Pest-Budáról*) helyére került! Bútorraktár itt csak a László Károly-gyűjtemény elszállítását követően, 2001 és 2003 között volt, amikor az új állandó kiállítást készítette elő a múzeum.

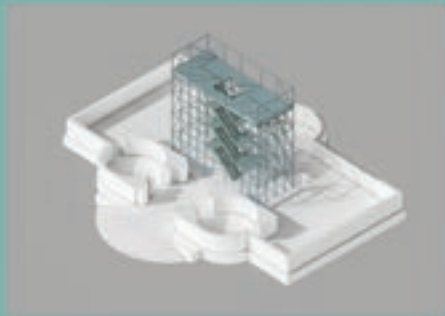
Rostás Péter

főigazgató-helyettes,

Budapesti Történet Múzeum

kalendárium

Látványtervek a Szabadság híd projekthez (Studio Nomad/Kultúrgorilla)
Ludwig Múzeum

Összeállította: Grézi Emőke

SZABADSÁG HÍD – ÚJ HORIZONTOK A VÁROSBAN • VELENCEI BIENNÁLE, MAGYAR PAVILON • november 25-ig • A páros években az építészet veszi birtokba a Biennále kerteket Velencében. Magyarországot idén a Kultúrgorilla (kurátor) és a Studio Nomad (építész) közös projektje képviseli, amely – azon felül, hogy remekül illeszkedik a meghirdetett központi tematikába (Freespace) – megmutatja, hogy a 2016 nyarán ideiglenesen lezárt Szabadság hídát hogyan foglalta el a város, hogy ez a spontán köztérfoglalás milyen változásokat hozott a történelmi terek használatában, és mindez milyen urbanisztikai kérdéseket vet fel. Fontos kiemelni a magánemberek és civil közösségek szerepét a hídhasználat megváltoztatásában, amely által a köztér közösségi térré formálódott, és alapvetően átrajzolta a híd két pillérének, az ott elhelyezkedő tereknek az arcukat is. A pavilonban felépített könnyűszerkezetes kilátó segíti a látogatót abban, hogy közelebb kerüljön a hídfoglalók nézőpontjához, valamint ezzel válik igazán interaktívvá a magyar kiállítás, hiszen egy eddig lezárt terület (az épület teteje) válik használhatóvá.

ÁSVÁNYPALETTA – PÉLDÁNYOK EL KAZOVSKIJ (1948–2008) KOLLEKCIÓJÁBÓL • MAGYAR TERMÉSZETTUDOMÁNYI MÚZEUM • Állandó kiállítás • Szinte észrevétlenül készült el a két vitrinből álló minitárlat a múzeum kupolatermében: a művész édesanyja, Irina Putulova az El Kazovszkij Alapítvány közvetítésével juttatta el az ásványgyűjteményt a múzeumba, ahol mostantól folyamatosan látható. El Kazovszkij többirányú (a plüssállatoktól a képeslapokon át a késekig) gyűjtőszendélyét több tárló is felidézte a Magyar Nemzeti Galéria 2015–16-os életmű-kiállításán, de így is csak a teljes anyag töredékéről szerezhetett tudomást a közönség. A gyermek Jelena 1951 és 1964 között élt anyai nagyszüleinél egy Nyizsnij Tagli nevű uráli bányászvárosban. Itt figyelt fel a különleges színű ásványokra, amelyekből a legszebb példányokat élete végéig megőrizte. (Egy, a halála előtt az *Élet és Irodalomban* megjelent interjújában beszél arról, hogy kisgyerekként mineralógusnak készült.) Szép gesztus, hogy ez a gyűjtemény egy nem képzőművészeti orientációjú múzeumban is képes felidézni a kortárs képzőművészet kultikus alkotójának emlékét.

JULIAN ROSEFELDT: MANIFESTO • MAGYAR NEMZETI GALÉRIA • augusztus 12-ig • A müncheni születésű, de Berlinben élő, eredetileg építész képzettségű Rosefeldt hírnevét filmjeinek, többcsatornás videóinstallációinak köszönheti. A 2014-ben Berlinben forgatott, eredetileg 130 perces (kiállítási verzió) *Manifesto* premierje 2015 végén Ausztráliában

volt, ezt követően Hamburgban és New Yorkban is láthatta a közönség, a 90 perces moziverziót pedig 2017 januárjában mutatták be a Sundance filmfesztiválon, és ezt vetítették idén év elején a magyar művészmozik is. A különböző politikai és avantgárd művészeti irányzatok manifesztumai hangoznak el Cate Blanchett tolmácsolásában, kortárs környezetbe helyezve – a színésznő tizenhárom karakter bőrébe bújik, a munkástól a punkon át a hajléktalanig. Mindegyik karakternek tíz és fél perc jut, az első kiáltvány Marx és Engels 1848-as *Kommunista kiáltványa*, az utolsó szakaszban pedig – egyebek mellett – Jim Jarmuschnak a filmkészítés arany szabályait összefoglaló hitvallása hangzik el a tanárként megjelenő Blanchettől. A kortárs berlini környezet és a konstruált jelenetek minden, a maga korában forradalmi és sokszor polgárpukkasztó, botrányokat kiváltó szövegnek új értelmezést adnak, amit a többszori vetítés párhuzamos vetítés felerősít a kiállítótérben.

SZÍVMELENGETŐ KÖZÉPKOR – KÁLYHÁK ÉS KÁLYHACSEMPÉK A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON • BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM – VÁRMÚZEUM

• szeptember 2-ig • Az egyszerre történeti, technikai, régészeti és iparművészeti kiállítás a 14–16. századból fennmaradt kályhacsempék különleges darabjaiból válogat. Az otthon mellett az 1300-as évek óta biztosító eszköz sokszor a lakás legszebb dísz volt, a csempéken található minták, ábrázolások, szimbólumok a kor ízlésének, formavilágának, kulturális orientációjának lenyomatai. A kiállítás a történelmi Magyarország területéről fennmaradt, a legtöbbször régészeti feltárások nyomán előkerült darabokból szemezget, a sokféleség a területi és társadalmi változatosságból adódik: a királyi paloták, kastélyok, nemesi kúriák emlékei mellett a paraszti otthonok csempéi nem kevésbé értékesek és izgalmasak a kutatók számára. A tárlat figyelmet szentel a kályhacsempé-készítés és kályhaépítés technikai sajátosságainak, egyben emléket állít a tárgyalt évszázadok legkiválóbb műhelyeinek. A „hely szellemének” megfelelően a kiállítás egyik kivételes darabja egy áttört mintázatú, stilizált várat ábrázoló, Zsigmond király korából származó példány, amelyet a második világháborút követő nagy palotai ásatások idején talált meg a feltárásokat vezető Gerevich László régész. A kiállítás kurátora Végh András és Kocsis Edit.

ILONCSI – ANDRÁSSY ILONA (1886–1967) GRÓFNŐ PORTRÉJA • RÓMER FLÓRIS MÚZEUM – MAGYAR ISPITA • június 27-ig •

Az azokban az években elmebetegként működő dénesfai Cziráky-kastély 1971-es felújításakor három láda került elő a falba rejtve, tele Czirákyné Andrásy Ilona személyéhez köthető dokumentumokkal, személyes tárgyakkal, amelyek a győri múzeumba kerültek, évtizedekre elfelejtve. 2008-ban Kovács Lajos történész kezdett a hagyaték feldolgozásába, mára több kötetben is tanulmányozható tematikus válogatás a páratlan fotó- és kéziratanyagból. Erre a kutatásra épül most a Rómer Flóris Múzeum kiállítása: először láthatók az 1945 után több lépcsőben a közgyűjteménybe került tárgyak, amelyek segítségével – látványos installációban – megelevenedik „Iloncsi” élete.

Nővéreiről, főképpen Andrassy Katinkáról, a „vörös grófnőről” és a naplóiró Andrassy-Pallavicini Borbáláról lényegesen többet tudtunk eddig is. Andrassy Tivadar másik két lányáról, a legkorábban elhunyt, forradalmárrá lett Kláráról és a Nagy Háborúban vöröskeresztes ápolónőként dolgozó, első férjét, Esterházy Pált nagyon hamar eltemető Ilonáról kevés adat és publikáció került elő korábban. Az Andrassy család politikaformáló és művészetpártoló szerepe evidens, ám kétségbeejtően kevés tárgyi anyag maradt fenn, amely valóban a családtagokhoz vagy az ingatlanokhoz kapcsolódna. Ez a kiállítás komoly válogatást mutathat be abból a kevésből, így mindenképpen kuriózumnak tekinthető.

SZALONOK – AZ EMANCIPÁCIÓ HELYSZÍNEI • ZSIDÓ MŰZEUM, BÉCS • október 14-ig •

Fanny Arnstein, Josephine Wertheimstein, Berta Zuckerkandl, Eugenie Schwarzwald – bécsi zsidó asszonyok, akiket összeköt, hogy mindannyian olyan szalonokat szerveztek, ahol a nyilvános helyeken, összejöveteleken nem szívesen látott nők, a közéletből, a politikai és kulturális szervezetekből kirekesztett asszonyok inspiráló szellemi közösségekre leltek. Ezeknek az egyszerre menedékkül szolgáló és aktív középosztálybeli – mai szóval – civil, rendszerkritikus tevékenységet végző szalonoknak a fénykorára, az 1780 és 1930 közötti évtizedekre emlékezik a kiállítás, amely része a bécsi aranykor végének századik évfordulója kapcsán rendezett számos tárlatnak, ám – úgy tűnik – az egyetlen, amelyben a nők szerepe áll a középpontban.

MENEDÉK A TÜDŐSZANATÓRIUMBAN – DR. LEVENDEL LÁSZLÓ GYŰJTEMÉNYE

• **VASZARY GALÉRIA, BALATONFÜRED • július 1-ig •** Az örökösök sok éve helyezték letétbe a Fővárosi Képtárban Levendel László gyűjteményét, nem is ez az első bemutatója az anyagnak, ám kétségkívül úttörő abban, hogy nagyobb hangsúlyt fektet a lélektanban is jártas tüdőgyógyász orvosi, szakírói, közéleti pályájának és művészkapcsolatainak bemutatására. A letétből és a családnál maradt darabokból válogatott művek (kurátor B. Nagy Anikó és Káli-Trutz Enikő) mellett dokumentumok, filmek, nagyobb lélegzetű ismertető szövegek járulnak hozzá, hogy a látogató többet tudjon a budakeszi tüdőszanatórium világáról, a tbc-ben szenvedő betegek élettörténetét feltáró gyógyítási módról, a holokausztot túlélők lelkiismeretének, traumájának őszinte feltárásáról, amely mind az orvoslás egy ma már talán bevett, ám akkor mindenképpen forradalminak tekinthető módszertanát jelentette. Levendel osztályán maga az alkotás is terápiás célokat szolgált, miképpen az alkotások maguk is segítettek a traumák megfejtésében és megoldásában. Az orvosnál mélyebb, emberi kapcsolatok révén épült fel Levendel László gyűjteménye, amelynek alaposabb megismerésében egy újabb katalógus is segíti az érdeklődőt.

KLIMT VARÁZSKERTJE • MAK, BÉCS • október 7-ig •

Gustav Klimt művészete egyébként is erősen meghatározza Bécs arculatát, idén azonban, ha lehet, még nagyobb figyelmet kap az éppen száz éve elhunyt művész. Az iparművészeti múzeum is megtalálta a profiljának

Frederick Baker virtuális világa a *Klimt Varázkertje* című kiállításához
Frederick Baker/MAK, Wien

megfelelő koncepciót arra, hogy emlékezzen Klimtre: a brüsszeli Stocklet-palota számára tervezett mozaikok alapján készült egy különleges film, amely virtuálisan és interaktív módon idézi meg a 3D-s szemüveggel bejárható Varázskertet. Az épületet Josef Hoffmann tervezte a gazdag műpártoló bankár, Adolphe Stocklet számára, ennek ebédlőjét díszíti Klimt mozaikja. A tervek a bécsi múzeum tulajdonában vannak, így természetesen ezek is helyet kaptak a kiállításon.

MINDIG NYÍLÓ VIRÁGOK • JANUS PANNONIUS MÚZEUM NÉPRAJZI OSZTÁLYA, PÉCS • július 31-ig • Kevesen tudják, hogy Pécsen található hazánk második legnagyobb múzeumi népi textilgyűjteménye, köszönhetően annak, hogy 1949-ben Mattyasovszky-Zsolnay Margit a Pécsi Néprajzi Múzeumban helyezte el letétként a két Zsolnay lány, Júlia és Teréz hagyatékát. Főleg Teréz gyűjteménye számottevő, hiszen az 1870-es évektől tízezer darabra nőtt a kollekciója, amely a magyarországi népi kultúra viseleteit, tárgyi világát, formakincsét mutatja be hatalmas bőségben. Zsolnayék népművészeti gyűjteménye ihlető forrása volt az általuk tervezett kerámiák formai és festési változatosságának, a család érdeklődésének e tárgyi hagyatékánál jobban semmi sem bizonyítja.

KORTÁRSUNK CSEHOV • ORSZÁGOS SZÍNHÁZTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS INTÉZET BAJOR GIZI SZÍNÉSZMÚZEUMA • november 11-ig • Milyen politikai fordulatok és esztétikai irányzatok követhetők nyomon a magyar színjátszásban 1945 után? Milyen szimbolikát véltek felfedezni vagy hangsúlyozni a rendezők Csehov drámáiban, mindezek hogyan jelentek meg a színpadon? Miként változott az orosz drámaíró darabjainak értelmezése az évtizedek során? Már egyetlen darab (például a *Három nővér* vagy a *Ványa bácsi*) itthoni feldolgozása, színpadra állításának története is elég lenne a Csehov-értelmezések ábrázolására, a magyar színház 1945-től napjainkig tartó időszakának áttekintésére, de az OSZMI nem elégedett meg ennyivel. Az adattár szerint az ez idő alatt bemutatott 328 előadás közül az emblematikus változatokat emelték ki, például az 1952-es Gellért Endre-féle *Ványa bácsi*-rendezést a Nemzeti Színház Kamaraszínházában és persze ugyanennek a darabnak a Horvai István által a Vígszínház színpadára állított értelmezését Latinovits Zoltánnal és Ruttkai Évával a főszerepben. A kiállítás rendezésekor tekintettel voltak arra, hogy a diákok, elsősorban középiskolások is megértsék a különböző interpretációk közötti különbségeket.

FÁTYOLSÁV FÉNYEK, CSURRANÓ SZÍNEK • MODEM, DEBRECEN • augusztus 26-ig • Számptalan kiállítási lehetőség adódhat az Antal-Lusztig-gyűjteményből merítve, hiszen a debreceni ügyvéd, Antal Péter által felépített anyag törzse is legalább száz évet ölel át: a 20. századi magyar művészettörténet bármelyik fejezete ábrázolható és megismerethető lenne e gyűjtemény révén. A sokadik kiállítás nyílik belőle, ebből több is Nagy T.

Katalin nevéhez fűződik, aki mára nyilván mindenkinél jobban ismeri Antal anyagát. Ezúttal hat, nagyon különböző pályát bejárt művésztől válogatott, ám Barcsay Jenőt, Bálint Endrét, Vajda Lajost, Ámos Imrét, Korniss Dezsőt és Anna Margitot összeköti, hogy a harmincas évek közepétől Szentendrén alkottak, többnyire egymás fizikai és szellemi közelségében. Az Antal–Lusztig-gyűjtemény mindegyiküktől olyan gazdag műtárgyegyüttessel rendelkezik, amely önálló kiállításon is reprezentálhatná az egyes életműveket, így a kurátornak ezúttal a bőség zavara juthatott. A kiállítás megnyitásával egy időben jelent meg a gyűjtemény első szakkatalógusa, amelyet a kollekcio teljes feldolgozását jelentő sorozat követ majd.

DELACROIX (1783–1863) • LOUVRE, PÁRIZS • július 28-ig • Hagyományos, retrospektív kiállítást szentel Eugène Delacroix művészetének a párizsi múzeum, a legkorábbi, „szalon” festményektől az utolsó művekig, 180 alkotással, nagyrészt festményekkel. A dolog érdekessége, hogy ezt csak a New York-i Metropolitan Museummal kooperálva tudja megtenni ebben a gazdagságban, valamint hogy utoljára a mester halálának centenáriumán, 1963-ban volt látható ennyire bőséges anyag a művésztől Párizsban. Az életmű különlegessége, hogy a legismertebb, legjobbnak tartott képeit a bő negyven alkotóév első negyedében készítette. A művészettörténészek úgy tartják, később elveszítette egyéni hangját, talán mert rengeteg megbízást (például éppen a Louvre épületében) teljesített. A kiállításon helyet kapott a Szépművészeti Múzeumban őrzött *Villámlástól megvadult ló* című, szintén korai, 1824-ben festett alkotása, amelyet az életmű egyik legfontosabb darabjának tekint az utókor. A legismertebb viszont kétségkívül a *Szabadság vezeti a népet*, amely a közelmúltban a politikai sajtóban is helyet kapott, ugyanis Macron elnök kifejezetten ehhez a festményhez vitte el a Párizsba látogató szaúdi koronaherceget áprilisban. Nyilván nem véletlenül...

MONET & ÉPÍTÉSZET • NATIONAL GALLERY, LONDON • július 29-ig • Húsz éve volt utoljára nagyobb szabású Monet-kiállítás Londonban, de ezzel a tematikával még sohasem nyúltak az impresszionista művész életművéhez. Holott az építészet fontos témája műveinek, várost és épületeket bőségesen festett Párizsban, Londonban, Velencében, Rouenben és Normandiában. A kiállítás azt vizsgálja, az épületek hogyan befolyásolták a festőnek a kompozícióról alkotott elképzeléseit, miként ábrázolta a fények és színek játékát, amikor nem a természet, hanem az épített környezet volt műveinek tárgya. A legismertebb talán a roueni katedrálisról készült sorozata, amelyen napi tizenkét órát dolgozott valamelyik üres lakásból vagy egy női ruhaüzletből az épülettel szemben, kora reggeltől késő estig, volt, hogy három-négy percnél is változtak a tónusok, a katedrális homlokzatának és az előtte elterülő térnek a fényei és árnyékai. Hetvenöt mű alkotja a kiállítást, néhányat először láthat a közönség, a többi legalábbis nagyon ritkán, mint például a rózsaszínben tündöklő katedrális, a belgrádi Nemzeti Múzeum egyik legnagyobb kincsét.

szemle

Az 1824-re felépült csabai evangélikus nagytemplom, Közép-Európa legnagyobb evangélikus temploma. Képeslap

CSABA ÜNNEPLÉSE, NEM CSAK CSABAIAKNAK

Csabensis – Békéscsaba 300

Békéscsaba, 2017

Szerkesztette: Ando György, Kutyej Pál Gábor, Martyin Emília, Gyarmati Gabriella

Grafikai terv: Lonovics László

IA múzeumi évkönyvek általában egy-egy év szakmai termését adják tanulmányok formájában. A szerzők nem feltétlenül csak a kötetet kiadó intézmény munkatársai: nem ritkán vendégszerzők írásai is megjelennek. Különleges alkalmak, évfordulók esetén egy múzeumi évkönyv tematikus kötet is lehet, vagy akár egy-egy jelentősebb konferencia anyagának közzététele. Ritka azonban, hogy egy múzeumi évkönyv várostörténeti kislexikon legyen. Méghozzá nem elsősorban a szakma, sokkal inkább a múzeumot létrehozó és fenntartó város lakói, közönsége számára formált egy-egy oldalnyi tematikus írásokkal. Amelyeket persze a témák legkiválóbb helyi kutatói, szakemberei írtak: csaknem kizárólag a múzeum munkatársai. Óriási siker a Munkácsy Mihály Múzeum 2017. évi évkönyve, a *Csabensis – Békéscsaba 300* című kiadvány. Az „Ami csabai...” múzeumi sorozat részeként, Békéscsaba újratelepítésének 300. évfordulójára összeállított és kiadott kötet összes példánya már a megjelenést követő héten elfogyott. A 300 éves történetre 300 írás emlékeztet. A kötet szerkezete egyszerű és praktikus – egy oldal szöveg egy oldal illusztrációval. (Néhol a szöveg átcsúszik a kép vagy képek alá, de nyilván nem volt könnyű épp ekkora terjedelemre alakítani az írásokat.) Az egyes témák nagyobb, kronologikus egységekre tagolódnak, ezzel nagyobb fejezetekre tördelve az anyagot..

IA Munkácsy Mihály Múzeum azon közgyűjtemények egyike, amely öt szakág gyűjteményével rendelkezik: régészeti, történeti, képzőművészeti, néprajzi és természettudományi kollekcója egyaránt jelentős. Így a múzeumi anyagból is került bőven a szövegek és képek közé, hogy pontosan mennyi, azt sajnos képjegyzék hiányában nem tudjuk. A képek aláírása hol szikárabb, máshol bővebb, ami rendben is van egy ilyen jellegű kiadványnál, de a kötet végén egy képjegyzék pontos leírással, forrásmegjelöléssel mind az érdeklődőket, mind a kutatókat segítené, és talán olyan jelentősen nem növelte volna meg a már amúgy is vaskos kötet lapjainak számát. Külsejében a csabaiak evangélikus énekeskönyvére, a *Tranosciusra* hasonlít a kiadvány, melyet 300 évvel ezelőtt a város újratelepítői hoztak magukkal, és mind a mai napig őriznek és használnak. A könyv Jiří Třanovskýról (Juraj Tranovský 1591–1637) kapta nevét, a Sziléziában született és Liptószentmiklóson meghalt cseh-szlovák evangélikus lelkészről, íróról, énekszerzőről, akit „szláv Lutherként” is emlegettek. A hite miatt többször

óriási siker
a Munkácsy
Mihály Múzeum
2017. évi évkönyve,
a *Csabensis –
Békéscsaba 300*
című kiadvány

szerkezete egyszerű
és praktikus
– egy oldal
szöveg egy oldal
illusztrációval

külsejében
a csabaiak
evangélikus
énekeskönyvére,
a *Tranosciusra*
hasonlít a kiadvány,
melyet 300 évvel
ezelőtt a város
újratelepítői hoztak
magukkal, és mind
a mai napig őriznek
és használnak

kellott menekülnie, így került Prágából Morvaországba, majd Magyarországra. A róla elnevezett énekgyűjtemény 1636-ban Lőcsén jelent meg, és a szlovák evangélikus hitélet kincse lett. A mintájára készült „várostörténeti kislexikon” nem véletlenül ekkora siker: az „Ami csabai...” sorozat korábbi kötetei is mind elfogytak, ha nem is ilyen gyorsasággal.

¶ Egy város múzeumának kiemelten fontos feladata az őt fenntartó közösség múltjának (és persze jelenének) bemutatása, nemcsak állandó és időszaki kiállításokon, hanem ilyen kiadványok révén is. A kötet nem csupán a csabaiaknak, bárkinek, aki kezébe veszi, érdekes. Akárhogyan lapozzuk fel, olyan információkra, értékekre bukkanunk, amelyek kapcsolódnak a városhoz éppúgy, mint múzeumának gyűjteményeihez. Mindez érdekes, szórakoztató és gyakran meglepő – mint akár a Csaba név eredete. A várost csak 1900. június 13-tól nevezik hivatalosan, mai formájában Békéscsabának. Vagy például megtudhatjuk azt is, hogy a városnak volt vára, erődítése is, amelyet a múzeum régészei a közeli jövőben terveznek feltárni. Az ideérkező újratelepítők családjukkal, állataikkal tették meg a nagy utat, 200-300 kilométert a Felvidékről, feltehetőleg 1718 nyarán. A település folyamatosan fejlődött, sok olyan sajátossággal, amely csak rá jellemző: a mocsaras terület miatt kanyargós, zezzugos az utcaszervezet. Itt épült fel Közép-Európa legnagyobb, egyes vélemények szerint nyolcezer embert befogadó evangélikus temploma, de 1837-ben ortodox templomot is emeltek a település román lakosai számára, és a 19. században ortodox és neológ zsinagóga is állt már.

itt épült fel
Közép-Európa
legnagyobb,
egyres vélemények
szerint nyolcezer
embert befogadó
evangélikus
temploma

¶ A történetek változatossága meglepheti azt, aki nem ismerős Csabán, ez a sokféleség különösen vonzó. Ahogy Haan Lajos (1818–1891) történész, akadémikus, evangélikus lelkész, a város históriájának krónikása megfogalmazta: „valami vonzó erővel bír ez a hely... Aki egyszer idejő, többé nem távozik innen.” Ennek a vonzerőnek egyik fontos összetevője volt lakóinak sokfélesége, amelyről Haan így írt: „s minthogy az országnak különféle helyeiről költözött le, különféle szokásokat, kiváltatokat, előítéleteket hozott magával, úgy hogy sok idő kellett, míg azokat némileg rendbeszedni lehetett.” Hogy ez sikerült, bizonyítják ugyancsak Haan sorai: „Mi a’ csabai nép erkölcsiségét illeti, arról minden hízelgés nélkül csak dicséreteset lehet mondani. Itt, 25 ezernyi népség között, a’ városházán teszi büntetések ritkán kerülnek elő, a’ megyei tömlöczben pedig csabait látni nagy ritkaság.” Bízást megjósolhatjuk, hogy a hamarosan megjelenő második kiadás is gyorsan el fog fogyni. A város közönsége értékeli múzeuma szakembereinek munkáját, érdeklődik múltja és jelene. Reméljük, a jövőben még ilyen jeles évfordulók sem kellenek hasonló kötetek megszületéséhez, bárhol az országban.

a vonzerőnek egyik
fontos összetevője
volt lakóinak
sokfélesége

Basics Beatrix

A Fiume szálló képeslapon, 19. század vége

A Szépművészeti Múzeum Román Csarnoka
Szesztay Csanád felvétele

VARGA BENEDEK
MÚZEUMCAFÉ - JUBILEUM

Hadd kezdjem távolabbról, hadd jusson távlat a perspektívának, hogy kel-
lő távolságról tudjunk ránézni témánkra, a *MúzeumCafé* jelentőségére a ma-
gyar múzeumi szcénában. Azaz: hogy tudjon honnan kiemelkedni a *Café*.

¶ Kezdjük az elnevezéssel! Kezdjük a kávéval!

mit jelent, mit
jelentett Európának
a kávé

¶ Kezdjük a kávéval, mert akkor egyúttal meg tudom osztani az európai civilizáció
történetével kapcsolatos egyik újdonsült elméletemet. Hogy mit jelent, mit je-
lentett Európának a kávé? Vagy éppen a tea? Vagy a forró csokoládé?

a forró italok
megjelenése
és elterjedése

¶ Mit jelentett kultúránk fejlődésének szempontjából a forró italok megjelenése
és elterjedése, és mi közük ezeknek a múzeumhoz és különösen a modern mú-
zeumhoz?

¶ A válasz, noha kézenfekvő, mégis, mivel rejtetten szinkronikus jelenségekre épül,
titkokkal teli. Két-három történeti folyamat váratlan, bár nem véletlen egybe-
esése, amelyek lehetséges összekapcsolódása, mi több, kauzális összefüggése
elkerülte bölcsészetünk amúgy aggályosan szórszálhasogató figyelmét.

feltűnnek szemünk
előtt a szavak
uralmáért folytatott
küzdelemben
az ipari
szövegyártás
műhelyei

¶ Nos, ha a felvilágosodás kezdeteire akarunk rámutatni, akkor jobbára a filozófiai
irodalomra, s ezzel párhuzamosan a gondolkodás struktúrájának változásaira és
a társadalmi mentalitás átalakulására szoktunk összpontosítani. John Locke *An
Essay on Human Understanding*je jut az eszünkbe, aztán Christian Wolf *Vernünftige
Gedanken*jei, majd Rousseau és Hume lelkes vagy éppen szkeptikus mondatai,
míg végül feltűnnek szemünk előtt a szavak uralmáért folytatott küzdelemben
az ipari szövegyártás műhelyei: Voltaire-rel, Diderot-val, az enciklopédisták-
kal, mindenféle lexikonszerzővel, s persze az európai szellem egyik örök csúcsa
tornyosul elénk – Kant kritikai fordulata. Szép ívek ezek. Szépek és meggyőzőek.

a filozófia
és a tudomány
műhelyei mellett
újabbán beszélünk
a beszélgetés
színtereiről is

¶ Igaz, jó ideje gondolunk mindemellett a folyóiratok, a könyvkiadás megnöveke-
dett példányszámaira, s újabbán, bár annak is vagy harminc éve immár, gondo-
lunk az olvasókörökre, az olasz és francia kisvárosok akadémiáira – azaz a filozó-
fia és a tudomány műhelyei mellett újabbán beszélünk a beszélgetés színtereiről
is. A beszélgetés színtereiről, amelyek újjáalakították a nyugati civilizációt.

¶ De a filozófián kívül honnan indult el az emelkedett, elméleti kérdéseket boncol-
gató laikus (tehát nem egyetemi és nem egyházi) diskurzusok divatja? Ugyanis
hiába lesz mindig is néhány, kimagasló intellektusú tudós, mindez miért gene-
rálna változást a társadalmi mentalításban?

A felvilágosodást, azaz a figyelmes és finom diskurzus modern kori mintázatát, a polite society ideájának megszületését a forró csokoládé és a kávéház hozta el.

Mi válthatta ki a tematika megváltozását?

Európa évszázadokon keresztül egészen egyszerűen önfeledt alkohalmámorban úszott

- ¶ Miért nem beszélgettek az emberek (műveltek és kevésbé műveltek) a 18. században továbbra is a lovakról, a szekerekről, a kocsikról, a nőkről, a férfiakról, a vadászatról, a termésről vagy az üzletről, a munkáról – egyszóval a mindennapi élet dimenzióiról, mint ahogy minden rendes korszakban szokás? Mi válthatta ki a tematika megváltozását? Hipotézisem, vagy – szerényebben – sejtésem, talán meghökkenítő és profán, ám attól tartok, igaz.
- ¶ A folyadékbevitelt tekintve a 18. század elejéig Európa alkoholtartalmú italokon élt. A kérdés súlyának megítéléséhez ne feledjük, hogy mennyi az ember napi folyadékbeviteli igénye: másfél-két és fél liter. A városokban, de gyakran a falvakban sem lehetett biztosítani a megbízhatóan tiszta ivóvizet, ezért, mihelyst a gyereket az anyatejtől elválasztották, problémák adódtak. Néhány évig még – ha megtehetette – tehén- vagy kecsketejet fogyasztott, illetve levest. Viszont öt-hat éves korától a tehéntejet felváltotta a sör vagy a bor. *Öt-hat éves korától!* Egészségének megőrzése érdekében öt-hat éves korától mindenki sört vagy bort ivott, egészen a haláláig. Igaz, a középkori és kora újkori italok alkoholfoka alacsonyabb volt a maiaknál: a sörök két-három százalékosak, s a borok is csak öt-hét százalékosak voltak. Mégis, a gyermekkori alkoholizálás miatt, Európa évszázadokon keresztül egészen egyszerűen *önfeledt alkohalmámorban úszott*. A gyermekek, a kis- és nagykamaszok, a fiatal felnőttek, az anyák, apák, feleségek és férjek, nagyszülők és aggok, szeretők és magányosak *elbódult, ködös tekintettel* vártak a végítéletre az első millennium idején. Így bámulták a Santa Maria főárbócának süllyedését az akkor még erősen vitatott értelmezésű, ívelt horizont alá. Majd hasonlóan kábult állapotban tüszögtek nagyokat az orrfacsaró szélben Rómában a Campo de' Fiorin, amikor Giordano Bruno és Genf mellett a Plateau de Champelen, amikor Miguel Serveto teste lassanként füstté vált.
- ¶ Európa egészen egyszerűen évszázadokon keresztül az alkohol gőzében élt.
- ¶ A 17. század vége és a 18. század eleje között azonban döntő változás állott be: tömegesen jelent meg a csokoládé, majd a tea és a kávé a kikötőkben és később a kontinens belsejében is. A tömegesen rendelkezésre álló csokoládé- és kávébab, majd tealevél az 1720-as évekre megváltoztatta a diétát.
- ¶ Európa váratlanul és hirtelen kijózanodott.
- ¶ Kijózanodott. Körbetekintett. És felfedezte a világot. Felfedezte, hogy a világ sokkal színesebb, összetettebb és érdekesebb, sokkal konkrétabb, bonyolultabb,

Európa felismerte,
hogy van mit
megnézni,
megvizsgálni,
és van min
gondolkodni

mégis érthetőbb és felderíthetőbb, mint ahogyan ezerkétszáz-ezerötszáz éven át – a gyermekkori alkoholizmus függönyén keresztül – képes volt szemlélni. Európa felismerte, hogy van mit megnézni, megvizsgálni, és van min gondolkodni.

¶ A forralt italok fogyasztása pedig életre hívta a teaházak és a kávéházak intézményét. Húsz-huszonöt év kellett hozzá, hogy felnőjön egy olyan nemzedék, amely már nem alkoholon nevelkedett. Ennyi év kellett hozzá, hogy azok a gyermekek, akik reggelente már nem egy-egy kupa sört vagy bort kaptak gondoskodó édesanyjuktól, dadájuktól vagy a szakácsnőtől, hanem egy csésze teát, kávé vagy csokoládét, felnőjenek, sokan legyenek, és elkezdjenek a világról *beszélgetni*. Beszélgetni. Beszélgetni és olvasni. Olvasni és beszélgetni. És néha írni.

a diskurzus
új színtereinek
kialakítása

magának
a diskurzusnak
a tematikáját is
befolyásolta

¶ A forralt víz gyakorlatára épülő italok gasztrókultúrája ugyanis csak az egyik oldala volt a változásnak. A másik, nyilvánvalóan a *diskurzus új színtereinek* kialakítása volt, amely magának a *diskurzusnak* a tematikáját is befolyásolta. Szükség volt ugyanis egy új intézményre, amelyben maga a beszélgetés is új színteret kaphatott. Magyarán szólva arra volt szükség, hogy a *coffee*-ből *café* legyen, esetleg *teahouse*, *caffè* vagy *caffèteria*, *das Kaffeehaus*, vagy ahogyan a cseh ejti: *kavárna*, amely feltalálás mindjárt túl is mutatott önmön magán.

¶ Hiszen megszületett a *Café*.

¶ Ott és így lehetett felváltani a *lovakról*, a *szekerekről*, a *kocsikról*, a *nőkről*, a *férfiakról*, a *termésről*, az *üzletről* vagy a *konyháról*, tehát a *munkáról* való pórias, és a *vadászatról* vagy a *közügyekről* való úrias, mégis unalmas *beszélgetéseket*. Egyszóval a *mindennapi élet dimenzióiról* folyó *eszmecszerét* valami egészen mással *kiegészíteni* vagy *felcserélni*. *Emelkedett és nyilvános beszélgetésekkel* az *antikvitás* és a *modernség viszonyáról*, az *ízlés mibenlétéről*. A *természetjogról*, a *költészetről* és a *kritikáról*, a *naturalis világ működési mechanizmusainak feltárásáról*, a *hangyák és a gombák életéről*. Az *erényöv történetéről* és *persze a gyűjtemények világáról*. *Összességében tehát a világ értelmezéséről*, a *társadalom jobbításáról* folyó *emelkedett, nyilvános beszélgetésekkel*.

¶ Megrendítő változás, amelyhez a filozófia nem lett volna elegendő. A felvilágosodást, azaz a figyelmes és finom diskurzus modern kori mintázatát, a *polite society* ideájának megszületését a forró csokoládé és a kávéház hozta el. Eddig az egyik sejtésem. A másik sejtésem, illetve ez azért már nem sejtés, hanem

A gyűjtemény megteremtése ugyanis nem önmaga teljességét szolgálta és szolgálja, hanem a megértés, a fogalomalkotás és a magyarázat közösségi mechanizmusait.

álláspont, a múzeumok változó célkitűzéseire, társadalmi szerepére és szándékaira vonatkozik.

- ¶ A 18. századi múzeumi élettel párhuzamosan, a kávéház mellett megjelentek az olvasókörök, a folyóirat- és újság-előfizetési jegyzékek, a lexikonok és az akadémiák. S az akadémiák alatt elsősorban nem a reprezentatív uralkodói intézményekre kell gondolnunk – a porosz, osztrák és orosz akadémiákra –, még csak nem is a Royal Societyre, hanem az olasz és francia kisvárosok aprócska akadémiáira, ahol a patikus, az orvos, az abbé, a tanító, a lelkész, a nemesúr és a kereskedő olyan felolvasóüléseket tartott, amelyek utazásai során Goethét is lebilincseltek.
- ¶ A beszélgetés kultúrája, a világ közös értelmezésének paradigmája a szűken vett és kevesek számára elérhető *múzeumi világban* azonban a 15–17. században már jelen volt. Pontosabban akkor volt jelen. Ez volt a múzeum eredeti karaktervonása. A gyűjtemény megteremtése ugyanis nem önmaga teljességét szolgálta és szolgálja, hanem a megértés, a fogalomalkotás és a magyarázat közösségi mechanizmusait. Olyannyira, hogy még a 18. századi francia nyelvben is az olvasókörre használt alternatív elnevezés, a *cabinet de lecture* mellett, a *musée* volt.
- ¶ A hagyományos, 15–18. századi múzeum, azaz a Mediciek, Aldrovandi vagy Kirchner gyűjteményei, a firenzei La Specola múzeuma, egy-egy gazdag németalföldi egzotikus kollekcója, a megértés, a vita és a tudás közös megalkotásának ideája és a kifinomult műveltség közösségi mivolta körül forgott.
- ¶ A 18. század végi modern, nyilvános múzeum kialakítása ebbe, azaz a *polite society* művelődésszervező hatásába nagyszerűen illeszkedett – *volna*. Hiszen azok a 15–18. századi gyűjtemények, noha csak a művelt kevesekhez szóltak, mégis folyamatosan a viták és beszélgetések színtereit jelentették. Nem az összedobált, csiszolatlan és bárdolatlan látványosságot, nem a parlagiasan abundáns látni-valót vagy érdekességet akarták felmutatni, hanem a gyűjteményeken keresztül a közös művelődés, s így értelemszerűen a világról való diskurzus, színtérévé akartak válni.
- ¶ Néha, mint most is, azt hiszem, hogy Bonapartéval bicsaklott meg a folyamat. Szimbolikusan a *Cavalli di San Marco*val, Szent Márk lovaival, amelyeket Velence Konstantinápolyból rabolt el 1204-ben, majd 1797-ben Napóleon Párizsba ragadott. S persze általában Itália kifosztásával, amely fontos kiegészítője lett

Ahogy a Musée du Louvre megszervezésének
korábbi, királyi előkészítő bizottsága is hamarosan
a bőrén tapasztalhatta az új tempót: kevés
kivétellel a guillotine bárdja alatt végezték.

a hatalmas nemzet hatalmasan reprezentatív intézményének, amelyben többet jelentett a látvány, mint a mondanivaló.

¶ Mégsem így történt. 1792 októberében, jóval Napóleon itáliai hadjárata előtt Jean-Marie Roland, a Louvre újonnan kinevezett intendánsa a következőképpen fogalmazott:

¶ „Ennek a múzeumnak a nemzet lenyűgöző gazdagságát kell bemutatnia... Franciaország gloire-ját kell felmutatni vele, korszakokon átívelően és minden nép számára. A nemzeti múzeum a tudás megannyi szépségét fogja megjeleníteni, és az egész univerzum csodálatát fogja kivívni. Hatalmas gondolatokat fog szemléltetni, amelyek méltóak egy szabad néphez... A múzeum a Francia Köztársaság legjelentősebb reprezentációi közé fog emelkedni.”

¶ Tekintsünk el attól, hogy szerzőnk 1792-ben már nem is a glóbusz vagy a világ, hanem egyenesen az univerzum csodálatának kivívását szorgalmazza. Tekintsünk el a francia gloire magabiztos nyelvezetétől. Szerzője olyan korban élt, amikor nem lehetett a nyilvánosság előtt elkerülni az uralkodó paradigma nyelvi moduljait. Vegyük viszont észre, hogy a nagyság, a gloire, a szabad nép, az univerzum, a csodálat és a reprezentáció fogalmai mögött egy olyan múzeum képe húzódik, amely kinyilvánít. Kihirdet és deklará. Arról beszél, hogy mit kell tudni. Nem arról, hogy a tudást hogyan alkotjuk meg. Kik, hogyan, miként és főleg miért, teremtik meg a tudást, és a tudás miért jó és szép? Nem arról beszél, hogyan épülnek fel ismereteink a világról, hogyan lehet kritikusan viszonyulni tudásunkhoz, és hogyan lehet a kritikai gondolkodást megjeleníteni a múzeum falai között. Amint azt a Mediciek, Aldrovandi, Kirchner vagy a Museo la Specola gyűjteményei korábban megvalósították. Hanem kinyilatkoztat, kinyilvánít és megkövetel.

kik, hogyan, miként
és főleg miért,
teremtik meg
a tudást, és a tudás
miért jó és szép?

¶ Ahogyan a Musée du Louvre megszervezésének korábbi, királyi előkészítő bizottsága is hamarosan a bőrén tapasztalhatta az új tempót: kevés kivétellel a guillotine bárdja alatt végezték.

¶ S ebben az aspektusban válik láthatóvá az a pillanat, ahogyan a 16–18. század, illetve a 20–21. század fordulójának múzeuma kapcsolódik egymáshoz, s az is történeti távlatot nyer, hogy ebben milyen kimagasló szerepet töltött és tölt be a MúzeumCafé – nekünk, magyaroknak. Azt hiszem, most már gyanítható, hogy szerintem mit hozott el a Café a magyar múzeumi szcéna számára. Milyen ajtók kinyitásával, milyen távlatok felvázolásában, milyen mentalitás kialakításában vett részt?

milyen kimagasló
szerepet töltött
és tölt be
a MúzeumCafé
– nekünk,
magyaroknak

¶ A mi múzeumeszmenyünk, amely immár ismét a diskurzust állítja középpontba, a kiállítások társadalmi üzenetét és jelentőségét hangsúlyozza. Persze néhány fontos elemében alapvetően különbözik a reneszánsz és kora újkori előképtől:

A mi múzeumeszményünk, amely immár ismét a diskurzust állítja középpontba, a kiállítások társadalmi üzenetét és jelentőségét hangsúlyozza.

amaz a kiművelt és kiválasztott kevesekhez szólt, emez a lehető legtöbb emberhez. A miénk szándékát, vágját és szenvedélyét tekintve demokratikusabb. Az övék elzárkózóbb, rendiesebb, ha úgy tetszik, exkluzívabb, de azt hiszem, ugyanolyan szenvedélyes volt.

¶ Szenvedélye ugyanúgy a világ közös megismerésén, közös interpretációján és a közös kételkedésen alapult, mint a miénk. Az akkori tudósokat és „polished gentlemaneket” ugyanúgy a megismerés izgalmá hajtotta. Ugyanúgy a gyűjtemények interpretációjának lehetőségei és nem a lecke felmondása érdekelte őket, mint a maiakat. A múzeum ugyanúgy több volt számukra, mint gyűjtemények *soha-be-nem-fejezhető-végtelensége*, mint az a mi számunkra is. A múzeum számukra is több volt, mint a későbbi, 19–20. századi nagy eszme megvalósítása: több, mint „a világ felmérése”, a tudományok rendszerének és a tudós vagy művész tüneményes, mesés alakjának szakralizált illusztrációja. Több is és kevesebb is, de ugyanúgy, mint a mait, a tudományos diskurzus erős hálója tartotta fent, és a megismerés és megosztás közös élményének a vágya vezette.

több, mint „a világ felmérése”

a megismerés és megosztás közös élményének a vágya

¶ Mit jelent tehát a mi számunkra a *MúzeumCafé*? Mi az a misszió, aminek beteljesítését jubiláljuk?

¶ A *Café* nyilvánvalóan mindenekelőtt a szakmai kohéziót erősítette, és a múzeumi szakmát és a közönséget volt képes összefogni. Kezdetektől képes volt a párbeszéd és a beszélgetés lehetőségét megteremteni. Erőteljesen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar múzeumi szcéná olyanná váljon, mint amilyennek egy rendes országban lennie kell: *közüggé*.

¶ Egy markáns ismerve pedig a kezdetektől különlegessé tette. Sőt, meg vagyok győződve róla, hogy sikerének egyik titka ebben rejtezik. A *Café* ugyanis az elejétől fogva *szép* folyóirat. Elegáns, kifinomult és lenyűgöző tipográfiai, grafikai és nyomdai mutató. Mondhatnók szemrevaló délcegséggel magasodott ki tíz éve az amúgy gyakran mutató magyar folyóirat-kínálatból. S kezdte ezt akkor, amikor az online tartalmak masszívan vibráló függönyt emeltek az olvasók szeme elé, amikor tömegessé vált az online vagy elektronikus olvasás. Sőt, a *Café*t valamiféle fejedelmi fenségesség jellemezte, ahogyan bizonyos oldalain következetesen fittyet hányt az olvasást megkönnyítő tipográfiai hagyományoknak. Egyszerre lett tehát minden ízében modern, de a finom nyomtatott kiadványhoz, a nyomtatott betűhöz való ragaszkodásában igen ősi. Az idő ősága

elegáns, kifinomult és lenyűgöző tipográfiai, grafikai és nyomdai mutató

– hogy egy kedvenc könyvcímemet orozzam el – egyáltalán nem látszott és nem látszik rajta, hanem éppen a könyvkultúra eredeti igényességét tudja lefordítani a mai világ nyelvére és áttemelni mindennapjaiba.

¶ Nem volt ez mindegy a magyar múzeumügy megújulása szempontjából. Nem volt mindegy, hiszen a múzeumügy tíz-tizenkét-tizennégy éve (ahogy bármikor) jelentőségét és fontosságát akarta hangsúlyozni a társadalom számára. A megújulás lendületében éltünk, ami szorosan összefüggött azzal, hogy milyen képet mutatunk fel közönségünknek, milyen igényességet fogunk képviselni a múzeumokban, és persze azzal is, hogy a beszélgetés milyen színtereit tudjuk kialakítani, megteremteni, és hogyan fog átalakulni idehaza is a múzeumi diskurzus.

¶ A magyar múzeumi szcénának az ezredfordulót követő években mindenekelőtt arra volt szüksége, hogy saját maga is elhiggye, hogy a magyar múzeumi világ képes a nyugatihoz hasonló igényességgel működni, s elég intelligens is ahhoz, hogy fel tudjon zárkózni a nyugat-európai vagy amerikai múzeumok színvonalához. Hogy saját maga is elhiggye, s így a közönségét is meg tudja győzni minderről. Ehhez rengeteg dologra volt szükség, új szemléletre, megújuló vagy éppen kiépülő intézményekre, rátermett muzeológusokra és múzeumi vezetőkre, elsőrangú kiállításokra, kísérletező kedvre, bátorságra és megfontoltságra, és persze a beszélgetés és a diskurzus új színtereire. Arra, hogy átalakuljon a magyar múzeumi diskurzus. Hogy legyen egy okosan szerkesztett, jól írt és izgalmas folyóirat, amely mindennek teret ad. Amelynek oldalain eszmét lehet cserélni.

hogy legyen egy okosan szerkesztett, jól írt és izgalmas folyóirat, amely mindennek teret ad.

amelynek oldalain eszmét lehet cserélni

¶ Röviden szólva arra, hogyan tudjuk felváltani a kocsikról, a nőkről vagy a férfiakról, a panaszkodás és kishitűség köré épülő, a múzeumügy kilátástalanságáról és forráshiányáról folyó végeláthatatlan és banális small talkingot. Egyszóval a mindennapi élet dimenzióiról folyó eszmecserét hogyan tudjuk valami egészen mással kiegészíteni és felcserélni.

¶ Emelkedett és nyilvános beszélgetésekkel az antikvitás és a modernség viszonyáról, az ízlés mibenlétéről. A természetjogról, a költészetről és a kritikáról, a naturalis világ működési mechanizmusainak feltárásáról, a hangyák és a gombák életéről. Az erényöv történetéről és persze a gyűjtemények világáról, a műtárgyakról, a társadalmi múzeum szerepéről vagy a kritikai múzeum esélyéről, szakmai hitvallásokról és küldetésekről; összességében tehát a világ értelmezéséről, a múzeum és a társadalom jobbításáról folyó emelkedett, nyilvános beszélgetésekkel.

¶ Ezt köszönhetjük a Cafénak.

(Elhangzott a MúzeumCafé tizedik születésnapján, 2018. március 2-án,
a Szépművészeti Múzeum Román Csarnokában.)

módszertan

Tate Britain – Bob és Roberta Smith: Interaktív karácsonyfa

BASICS BEATRIX

RÉGI ÉS ÚJ MUZEOLÓGIA – OKTATÁS ÉS KUTATÁS NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

IA 20. század során a muzeológia oktatása Európában és a tengerentúli egyetemeken gyakorlatközpontú kurzusokat jelentett, ahol a professzionális múzeumi karriert követni vágyó szakembereket képeztek. Ez a módszer lassan megváltozott: a muzeológia az egyetemi oktatás minden szintjén és sokféle területén megjelent, sőt maguk a múzeumok is kezdtek részt vállalni benne. Néhány egyetemen muzeológiai tanszékeket hoztak létre, kialakultak kutatóközpontok, jelentősen megnövekedett a szakterülettel foglalkozó könyvek és folyóiratok száma – különösen az elmúlt évtizedekben. Az egyetemi kutatás és oktatás résztvevői váltak a „kritikai muzeológia” legfőbb teoretikusáivá, annak a nemzetközi trendnek a képviselőivé, amely a korábban a múzeumi területen uralkodó lineáris narratívától való elszakadás posztmodern reprezentánsa, a korábbi tekintélyelvű gyakorlat ellenzője. Az elméleti muzeológia ezen új iránya a múzeumi gyakorlatot is megújítja, egyúttal a múzeumok belső elzártságát felváltja a kívülről jövő nézetek és vélemények elfogadása.

IHogy ma mennyire fontos a muzeológia, és mennyivel szélesebb területet érint, mint a kezdetekkor, azt egy kiragadott adatsor is jól illusztrálhatja: az Egyesült Királyságban idén 72 muzeológiai tárgyú masterképzést indítottak, ebből 27-et különböző londoni egyetemeken, a többit olyan városok egyetemein, mint Norwich, York, Lincoln, Liverpool, Birmingham, Leicester, Manchester, Southampton, Brighton, Durham, Oxford, Bath, Canterbury, Newcastle, Leeds, Cardiff, Aberdeen, Glasgow, Edinburgh. A kurzusok témáinak megoszlása is tanulságos: többségüknek tárgya a múzeumi gyűjteménygondozás (curating – a kurátori feladatok a magyar szóhasználatban tévesen szinte kizárólag kiállításrendezést jelentenek, holott angol nyelvterületen a kifejezés elsősorban a múzeumi gyűjtemények gondozását jelenti), a gyűjtés, a muzeológia (museum studies), de a galériai munka, a múzeumpedagógia, a kulturális örökség gondozása, sőt egyes múzeumtípusok szerinti múzeumi tanulmányok is megtalálhatók a programokban.

IAz angliai University of Leicester egyike a témában leghosszabb ideje oktatási programot hirdető intézményeknek. A jól bevált, de folyamatosan megújuló oktatási program mellett muzeológiai kutatóközpontot is létrehoztak. Az 1999-ben alapított Research Centre for Museums and Galleries a School of Museum

a kurzusok témáinak megoszlása is tanulságos: többségüknek tárgya a múzeumi gyűjteménygondozás

Studies posztgraduális programját segíti az elméleti és gyakorlati múzeumi munka területén végzett kutatással. Partnerei ebben a múzeumok és galériák, más felsőoktatási intézmények, kulturális szervezetek – nemcsak az Egyesült Királyságban, de külföldön is. A partnerintézményekkel közösen kialakított projektek nem csupán a múzeumokra voltak hatással, hanem a közönségre is jelentős befolyást gyakoroltak. A kutatások – amelyeket külső felhasználók megbízásából is elvégeznek – a társadalmi hasznosulás, az oktatás, a kommunikáció, a közösségi feladatok témakörében folynak, az Arts and Humanities Research Council, az Európai Unió, a Wellcome Trust, az Arts Council England, a Heritage Lottery Fund, a National Endowment for Science, Technology and the Arts, valamint egyéb országos és regionális múzeumok és a kormányzat támogatásával.

a program
kiindulópontja
szerint
a múzeumok
és galériák,
a kulturális
örökség aktívan
formálja jelenlegi
életünket,
világunkat

- ¶ A kutatási program elsődleges célja egy újfajta gondolkodásmód és alkotói gyakorlat megeremtése, a kulturális szervezetek munkája hatásosságának és eredményességének növelése. A program kiindulópontja szerint a múzeumok és galériák, a kulturális örökség aktívan formálja jelenlegi életünket, világunkat. Az együttműködő szervezetek részesei a változó társadalmi, politikai és környezeti küzdőtérnek, kutatásokat végeznek annak kapcsán, hogyan járulnak hozzá a múzeumok a közönség formálásához, a társadalmi problémák megoldásához nyilvános viták, beszélgetések révén.
- ¶ A kutatóközpont a társadalmilag elkötelezett elmélet és gyakorlat híve; legfontosabb célja az együttműködés a kulturális színtér szervezeteivel. Nem a szokásos, a múzeumi gyakorlatban mélyen gyökerező hierarchikus munkamódszer hívei, hanem a szakmai ismeretek különböző területeinek és szintjeinek együttműködését célozzák, kutatók, gyakorlati szakemberek, művészek, aktivisták közös munkáját, a megélt gyakorlat és a kurátori és tudományos, elméleti szakértelem együttes alkalmazását. Ehhez szükséges az eddigi akadémiai szabályok átlépése, új kutatási módszerek kialakítása, a gyakorlati kísérleti munka révén a múzeumok számára új lehetőségek biztosítása, társadalmi szerepük megerősítése, mindezt akár nemzetközi viszonylatokban kialakítva, a publikációk terén is érvényesítve.
- ¶ Az európai képzési programok között találhatunk nemzetek közötti együttműködés alapján kialakított, 2007-ben indított, s azóta folyamatosan működő kurzust. Ilyen például a heidelbergi egyetem Európai Művészettörténeti Intézete és az École du Louvre által indított négyzemeszteres program, amely a gyűjteményszervezés, konzerválás, restaurálás, a kulturális örökség fenntartása köré épül, használva a Louvre és más francia múzeumok gyűjteményét, azokhoz szabad elérhetőséget és kutathatóságot biztosítva. Az itt végzetek elhelyezkedési

lehetősége széles – általában a kulturális adminisztráció, az oktatás, a kutatás, turizmus, a média, a műkereskedelem és művészeti tanácsadás terén vállalnak munkát.

¶ Az École du Louvre talán a legfontosabb szerepet tölti be a francia muzeológiai oktatásban és kutatásban: Dominique Poulot, az Université Paris 1 Panthéon-Sorbonne professzora a francia muzeológia történetét összefoglaló tanulmányában ezt többször is hangsúlyozza. Hasonlóképpen fontosnak tartja a Sorbonne muzeológiai oktatását, a francia filozófiai és történettudományi iskola hatását a muzeológiára. A múzeumi fejlesztések, az új múzeumok, az ezekben folyó szakmai munka, a kutatóközpontok mellett a francia központú ICOM szerepét is jelentősnek ítéli meg.

¶ Az egyetemi muzeológiai kutatás másik példája az Oslói Egyetem Bölcsészettudományi Karának Kultúrtörténeti és Keleti Nyelvek Tanszéke, amelynek talán meglepő módon része a Museum Studies Centre. A központ feladata a múzeumi szakemberképzés, a tudománytörténet kutatása, valamint a múzeumi kultúramenedzselés feladatainak megfogalmazása. A központ 2011-ben jött létre, és más hasonló intézményekkel is kapcsolatot tart. A kutatások témája a muzeális intézmények legszélesebb választéka, a múzeumtípusok egymásra hatása, fejlődésük, változásaik. Az interdiszciplináris kutatások a múzeumokkal, a muzealizáció folyamatával, a múzeum mint intézmény történeti fejlődésével foglalkoznak. A kutatás tárgya továbbá a múzeumok 21. századi fejlődése, hogyan alakítják a múlt, a nemzeti és regionális identitás, a nemzeti kultúra és más országok kultúrájának megértését. A kutatási programot is ennek megfelelően alakították ki a múzeumtörténet, a múzeumi identitás és intézményesülés, a kiállításelemzés, a múzeum mint műfaj fejlődéstörténete, a kulturális örökséggel való kapcsolat témáiban.

¶ „Egyszerűbb” képzési programot vizsgálva jó példa a New York University Museum Studies programja, amely három évtized alatt több mint háromszáz szakembert képzett. A végzettek a legkülönbözőbb múzeumokban, arborétumokban, science centerekben, nemzeti parkokban, magán-, céges és közgyűjteményekben, kormányzati szervezeteknél, történeti társaságoknál, művészeti galériáknál találtak munkát. Ez a múzeumi tevékenység teljes spektrumát érinti: igazgatók, kurátorok, múzeumpedagógusok, regisztrárok, gyűjteménykezelők, média- és közönségkapcsolati munkatársak. Az egyetem ehhez olyan oktatási programot dolgozott ki, amely a felsorolt területek szakembereit foglalkoztatja, elméleti és gyakorlati oktatást jelent – szakmai gyakorlattal (internship) kiegészítve. A kurzusok összetétele, kínálata jelzi, hogy a program három évtizedes múltja során sikerült egy valóban a múzeumi tevékenység teljes spektrumát

a végzettek a legkülönbözőbb múzeumokban, arborétumokban, science centerekben, nemzeti parkokban, magán-, céges és közgyűjteményekben, kormányzati szervezeteknél, történeti társaságoknál, művészeti galériáknál találtak munkát

A Getty Research Institute – épületbelső

*Kérdés, hogy a materiális és virtuális valóságok
együtt létezése nem eredményezi-e majd azt,
hogy a múzeumok önmagukat szüntetik meg.*

*az egyik
legteljesebb
mintája az amerikai
és nyugat-európai
egyetemi
muzeológiai
oktatásnak, amely
már a 21. századi
muzeológia
új elveinek
megfelelően jött
létre*

érintő oktatási kínálatot teremteni: történeti, gyűjteménykezelői, restaurátori, digitális ismeretek, pénzalapok előteremtése, kiállítások szervezése és tervezése, történelmi és tájképi emlékhelyek, múzeumtörténet, múzeumelmélet, archívumok, múzeumpedagógia, múzeumi menedzsment, kortárs múzeumok, múzeumi interaktív technológia, kutatás szerepel a választható tárgyak között. Ez a képzési program talán az egyik legteljesebb mintája az amerikai és nyugat-európai egyetemi muzeológiai oktatásnak, amely már a 21. századi muzeológia új elveinek megfelelően jött létre.

- ¶ Az egyetemekhez kötött kutatás általában a fentihez hasonló programokhoz kapcsolódik. Ritka az önálló kutatási központ, mint például az Oslói Egyetemé. Valamivel gyakoribbak viszont a muzeális intézmények keretein belül felállított kutatóközpontok.
- ¶ A kutatás múzeumi központjai közül talán a legérdekesebb a washingtoni Smithsonian Center for Education and Museum Studies (SCEMS) programja. A Museum Studies website 1998 és 2014 között működött mint a web létrejötté óta a legrégebbi digitális forrás a múzeumi területen, széles körű, napi szintű ismereteket nyújtva a múzeumi munka számára, kutatási eredményekkel a múzeumok társadalmi szerepére vonatkozóan. Ezt szolgálta a Fellowships in Museum Practice program weben elérhető előadásaival. A SCEMS 2014-ben új nevet kapott és átalakult, a Smithsonian Center for Learning and Digital Access (SCLDA) új weboldala a Smithsonian Learning Lab. Ez a weboldal több mint kétmillió elérhetőséggel rendelkezik, használói személyes gyűjteményt, illetve oktatási programot, kutatási tervet hozhatnak létre, meg is oszthatják a munkájukat. Mivel hat másodpercenként digitalizálnak a Smithsonian gyűjteményéből egy-egy újabb tárgyat, az oktatási program folyamatosan újat tud nyújtani, lehetőséget teremtve arra, hogy interdiszciplináris kutatásokat végezzenek a felhasználók, és új tudást létrehozva azt meg is oszthatják – használva a Smithsonian hatalmas történeti, természettudományi, kultúrtörténeti, művészeti gyűjteményét. A kutatási eredmények folyamatosan frissülnek, és a weboldalról letölthetők.
- ¶ Az 1974-ben alapított J. Paul Getty Museum a Los Angeles Brentwood negyedében lévő Getty Center és a Pacific Palisades-beli Getty Villa híres, értékes és sokrétű gyűjteménye mellett kutatóközpont is ösztöndíjas programokkal. A Getty Research Institute nemzetközi kutatóközpont elsősorban a művészettörténeti

kutatást szolgálja. Emellett éves ösztöndíjakat hirdet kortárs művészek számára (Getty Artists Program), konferenciákat szervez, amelyek szakmai anyagát közzéteszi.

¶ A német Institut für Museumsforschung nem egyszerűen múzeumi kutatási központ, annál sokkal több. A Berlin-Dahlemben lévő intézményt 1979-ben hozták létre – mint a berlini állami múzeumok (Staatliche Museen zu Berlin) dokumentációs és kutatóközpontját. Évente közzéteszi a német múzeumok statisztikai adatait, irányítja a történeti muzeológia kutatást, koordinálja a múzeumi digitalizálást és a kulturális örökség ügyeit; szervezetileg a Stiftung Preussischer Kulturbesitz része. A dokumentációs és kutatóközpont feladatai közé tartozik az országos múzeumi statisztika elkészítése, a látogatói kutatások, a múzeumi menedzsment gyakorlati kérdései, a részvétel az európai és a nemzetközi interdiszciplináris kutatási projektekben, a múzeumi dokumentáció felügyelete, a múzeumi gyakorlat alapelveinek kidolgozása, a digitalizálás és archiválás, a muzeológiai és történeti muzeológiai kutatások, szemináriumok, kurzusok szervezése. Az intézet saját könyvtára és archívuma a külső kutatók rendelkezésére áll, csakúgy, mint a nyolcvanas évek óta folyamatosan gyarapodó adatbázisa és publikációi. Számos országos és nemzetközi projektet irányít, amelyek a múzeumi gyakorlat minden területét érintik.

¶ A Varsói Múzeumi és Közgyűjteményi Nemzeti Intézet (Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów – NIMOZ) kicsit más, mint a berlini. Az államilag szervezett és finanszírozott intézményt 2011-ben alapították. Profilja sok vonásában hasonlít a berliniéhez: feladata a nemzeti múzeumi stratégia kidolgozása, az örökséggondozás – mindennek a járulékos gyakorlati feladataival, sőt a lopott vagy az országból illegálisan kijuttatott történelmi jelentőségű tárgyak nemzeti regiszterét is itt kezelik. De feladata a közgyűjtemények fejlesztése és megújítása is, a múzeumi menedzsment kidolgozása, a törvényi háttér naprakész kialakítása, oktatási programok szervezése a muzeológia legkülönbözőbb területein, tudományos kutatás és adatbázisok létrehozása. A lengyel muzeológiai kutatás és oktatás megújítása révén minden múzeumtípus esetében a múzeumok társadalmi szerepvállalásának erősítése a cél. Az ehhez az elmúlt években kidolgozott stratégia része a múzeumi terület jelenlegi helyzetének felmérése és a kutatási irány elméleti és gyakorlati feladatainak meghatározása. A folyamatba bevonják – a múzeumi szakemberek mellett – az akadémiai kutatás résztvevőit, a civil szervezeteket és mindazon egyéb társadalmi szervezeteknek a képviselőit is, amelyek pozitív befolyással lehetnek a terület fejlődésére.

¶ A gyakorlati muzeológia (operational, practical museology) a múzeumi gyakorlat szervezeti protokolljait, a kiállításokat, a programokat jelenti, a mindezekhez

feladata a nemzeti múzeumi stratégia kidolgozása, az örökséggondozás – mindennek a gyakorlati technikai járulékos feladataival, sőt a lopott vagy az országból illegálisan kijuttatott történelmi jelentőségű tárgyak nemzeti regiszterét is itt kezelik

kapcsolódó szakmai háttérrel együtt (oktatás és kutatás), míg a kritikai muzeológia (critical museology) a gyakorlati muzeológiát vizsgálja, vagyis a múzeumi gyakorlat mindazon elemeit, amelyek a gazdasági és politikai élet hatalmi viszonyaitól függenek.

¶ A kritikai muzeológia szerint a múzeumi működést alapvetően négy tényező befolyásolja: a történelem, a gyűjtők személye és a gyűjtés folyamata, a múzeum mint intézmény és végül a tárgyak objektívnak gondolt interpretációja. Ezek értelmezése az elmúlt időszak kutatásainak témája: cikkek, tanulmányok, kötetek sokaságát eredményezte. A kritikai muzeológia lényegét ezek az írások a dekonstrukció fogalmában határozzák meg, szkeptikus alapállást fogalmaznak meg a tudással szemben, megkérdőjelezését az „információ egyenlő tudás” képletének – önkritikus és reflexív gyakorlatot alkalmazva.

célja nem
valamiféle
intézményi
reform, hanem egy
folyamatos kritikus
és dialektikus
párbeszéd
fenntartása

¶ A kritikai muzeológia egyelőre nem változtatja meg a gyakorlati muzeológia működésrendszerét, ugyanakkor jó ideje nem hagyható figyelmen kívül. Célja nem valamiféle intézményi reform, hanem egy folyamatos kritikus és dialektikus párbeszéd fenntartása. Míg a gyakorlati muzeológia mindig érintett politikailag, a kritikai muzeológia soha nem lehet ilyen, egyúttal újfajta nézőpontot kínál a múzeumi működés vizsgálatára. Ahelyett, hogy a múzeumokra a valahol Noé bárkájával kezdődően induló, gyűjteményalapú intézményekként tekintենek, inkább speciális történeti periódusokban és földrajzi körülmények között létező sajátos kiállítási komplexumokként kellene kezelnünk őket, javasolja a kritikai muzeológia.

a múzeumokkal
kapcsolatos új
elvárások mély
törést okoztak
a gyakorlati
muzeológia
működésében, és ez
megújulást igényel

¶ A múzeumok többé nincsenek monopolhelyzetben az általuk intézményesített materiális vagy vizuális kultúrák vonatkozásában. Kérdés, hogy a materiális és virtuális valóságok együtt létezése nem eredményezi-e majd azt, hogy a múzeumok önmagukat szüntetik meg. A múzeumokkal kapcsolatos új elvárások mély törést okoztak a gyakorlati muzeológia működésében, és ez megújulást igényel. Ehhez nyújt segítséget művelői és alkalmazói szerint a kritikai muzeológia. A választás nem a „templom” és a „fórum” között szükséges. A kritikai muzeológia megfogalmazása szerint a lehetőségeket kidolgozó laboratóriumokra van szükség.

¶ A kritikai muzeológia alkalmazására művészeti múzeumok esetében jó példa Andrew Dewdney–David Dibosa–Victoria Walsh: *Post Critical Museology: Theory and Practice in the Art Museum* című kötete, amelynek egy kísérlet volt a kiindulópontja. A projekt címe *Tate Encounters: Britishness and Visual Cultures: 2007 és 2010 között hároméves közös munkát jelentett, amelyet az Arts and Humanities Council finanszírozott, s amelynek résztvevői a Tate Britain, a London South Bank University és a University of Arts, London voltak. Ez idő alatt a két egyetem*

tizenketten
vállalkoztak
arra, hogy
találkozásukat az
intézményekkel
kétéves periódus
során – a kutatási
projekt elveinek
és célkitűzéseinek
megfelelően –
dokumentálják,
családjukkal együtt

több mint hatszáz hallgatója látogatta rendszeresen a Tate Britain és a Tate Modern kiállításait, közülük tizenketten vállalkoztak arra, hogy találkozásukat az intézményekkel kétéves periódus során – a kutatási projekt elveinek és célkitűzéseinek megfelelően – dokumentálják, családjukkal együtt. A részvétel feltétele volt: ezek a hallgatók családjuk történetében először vesznek részt felsőoktatásban, és vagy ők maguk, vagy szüleik, illetve nagyszüleik bevándorlók. Látogatósaikkor kétszáz kérdőívet töltöttek ki, összesen háromszáz esszét írtak, 143 órányi videóinterjú készült velük, tizennégy dokumentált workshopon és tizenkét kutatási projektben vettek részt, családjukkal közösen. A programhoz a két múzeum munkatársai és külső kutatók is társultak. A projekt egyik fő célja annak kutatása volt, mi lehet az oka a Tate Britain jelenlegi válságának, miért és hogyan jutott ide az 1897-es megnyitása óta, amely időszakban végig ugyanazt a bemutatási módot alkalmazta tárlatain. Ehhez nemcsak a kiállítási gyakorlatot, hanem a múzeum szervezeti felépítését, gazdasági függésrendszerét is vizsgálták és azt, hogy a transzkulturális közönség miért nem fogadja el a több mint százéves gyakorlatot.

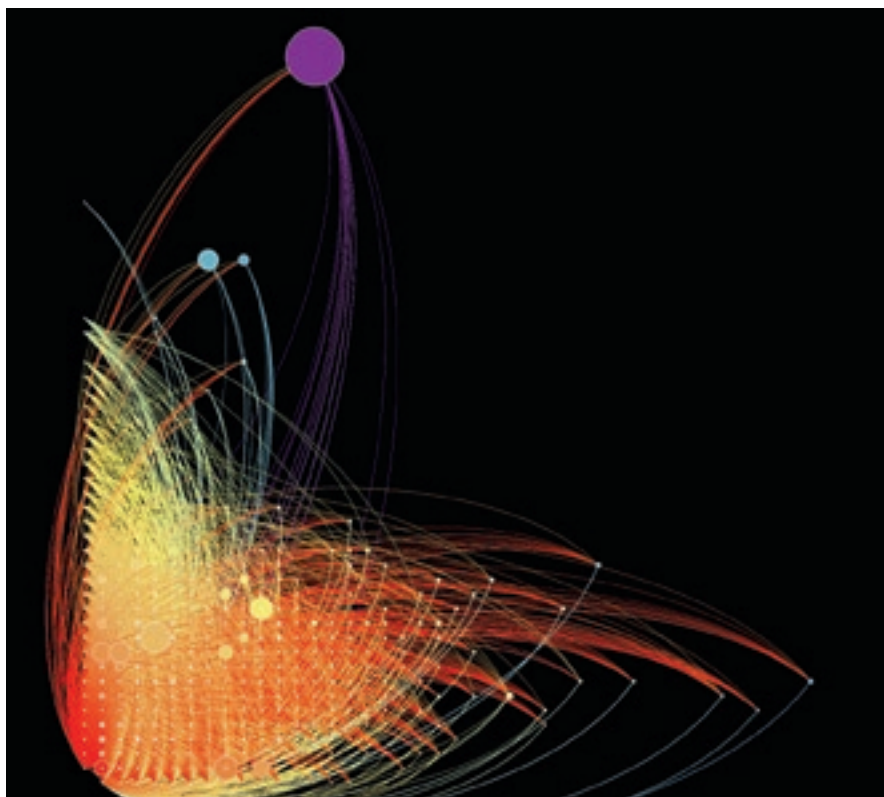
¶ Ez a kísérlet az egyik legjelentősebb kutatási projekt: jól illusztrálja, merre halad a 21. századi muzeológia – kutatás és oktatás egyaránt. A kritikai muzeológia kétségtelenül ösztönző lehet a múzeumi megújulásban, és ehhez már nemcsak az amerikai és a brit, de más európai országok egyetemi oktatási gyakorlata és kutatási programjai – múzeumi és egyetemi is – alkalmazkodtak.

Irodalom

- Donald Preziosi: *Museology and museography. The Art Bulletin, New York, Vol. 77/1 (1995/3.)* 13.
- Ivo Maroevic: *Introduction to Museology: The European Approach.* München 1998
- A Companion to Museum Studies.* Ed.: Sharon Macdonald. Wiley-Blackwell, 2011
- Jesús-Pedro Lorente: *The development of museum studies in universities: from technical training to critical museology. Museum Management and Curatorship, 2012/3.*
- Anthony Shelton: *Critical Museology – A Manifesto. Museum Worlds: Advances in Research.* I. 2013/1. 1. 7–23.
- Bruno Brulon Soares: *The Museum Performance: Reflecting on a Reflexive Museology. Complutum, 2015/26.* 49–57.
- Andrew Dewdney–David Dibosa–Victoria Walsh: *Post Critical Museology: Theory and Practice in the Art Museum.* London 2017
- Dominique Poulot: *The French Museology. Discussing Heritage and Museums: Crossing Paths of France and Serbia. Choice of Articles from the Summer School of Museology Proceedings.* Ed.: Dominique Poulot, Isidora Stanković. Paris 2017

disputa

Vizualizáció a sefaria.org honlapon

BERÉNYI MARIANNA
AGGREGÁTOROK HALÁLA
ÉS FELHŐBEN ÚSZÓ ARCHÍVUMOK

IA közgyűjtemények, tudományos projektek ma már elképzelhetetlenek digitális adatbázis vagy legalább digitális adatbázis építésének szándéka nélkül. A tudományos viták és a közbeszéd egyaránt túllépett azon a dilemmán, hogy szükség van-e online elérhető, kereshető archívumokra. Így az elmúlt évtizedben világszerte naponta több ezer terrabájtnyi közgyűjteményi adat gazdagítja a virtuális világot, ugyanakkor újabb problémák vetődnek fel: hogyan őrizzük és használjuk jól az adatokat? Ezekkel a kínzó kérdésekkel négy olyan kutatóhoz fordultunk, akik teljesen más területről érkeztek, de látványos eredményeket értek el eddig az elektronikus adatbázisok építése és a különböző aggregátorokhoz való kapcsolódás területén. Fonyódi Krisztián a Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galériában dolgozik, országos szakfelügyelő, a MúzeumDigitár munkatársa. Horváth Iván irodalomtörténész csaknem fél évszázada foglalkozik digitalizációval. Toronyi Zsuzsannát, a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár igazgatóját már többször is kérdezte a MúzeumCafé a témában. Zólyomi Gábor pedig a sumerológia területén vett részt példaértékű digitális vállalkozásokban.

MC: Az információs forradalom, az informatika fejlődése régóta befolyásolja a humán tudományokat is. A magyar informatikai irodalomtudomány sokáig a világ élvonalához tartozott, többek között a te munkádnak köszönhetően. Mikor kezdtél a területtel foglalkozni?

Horváth Iván: Jelenleg az ELTE tanára vagyok, mire megjelenik a lap, már nem leszek az. Számítógépes adatbázis-építéssel – először R40-es NDK-számítógéppel, később R55-ös szovjet készülékkel – még 1976 őszén kezdtem foglalkozni a szegedi egyetemen, ahol óraadó voltam. Akkor vált világossá számomra, hogy az irodalomtudományban, az irodalomtörténetben, általában a történeti tudományokban nem lehet másként dolgozni, hiszen minden ténnyel, ami odavág, számolnunk kell. Az akkori főnökömtől azt a feladatot kaptam, hogy írjam meg a 16. századi magyar költészet történetét. Azt kérdeztem, melyek a 16. századi versek, hány darab van belőlük, hányat fordítottak idegen nyelvből? Akkor nem lehetett ezekre a kérdésekre válaszolni pontosan. Ma már tudjuk, hogy 1522 költemény van abban az adatbázisban, amelyet a tanítványaimmal építettünk. Az eredményeink

Magyarországon nem tudtak megjelenni, hosszú ideig tudományos témává sem válhattak, így 1992-ben Párizsban franciául jelent meg a régi magyar költészet adatbázisa a hozzávaló kétkötetes kézikönyvvel, amelyet életem főművének tartok. Több mint negyven éve foglalkozom a magyar kulturális örökség digitalizálásával, két könyvem is megjelent a témában, a legfrissebb is tizenkét éves, azaz nagyon elavultak mára. Ettől függetlenül nálunk, az ELTE-n készült el a világon első internetes kritikai kiadás, 1993-ban a Balassa-kódex, 1998-ban a Balassi-versek.

MC: *Gábor, te szintén az ELTE-n tanítasz, csak másik tanszéken.*

Zólyomi Gábor: Az ELTE BTK Assziriológiai és Hebraisztikai Tanszéket vezetem, azon belül a nyelvészet és a sumerológia a fő szakterületem. 1997 és 2000 között Oxfordban dolgoztam az *Electronic Text Corpus of Sumerian Literature* projekt létrehozásán, amely az assziriológia első digitális adatbázisa volt, lényegében az óbabiloni sumer irodalmi szövegeket tette online elérhetővé átírásban és angol fordításban. Ez egy lemmatizált korpusz, amelynek jelölőnyelvi része is van. Jelentősége az Iván által említett adatbázishoz mérhető, hiszen korábban ezek a szövegek csak obskúrus szaklapokban voltak elérhetőek, és csak azok számára, akik ezen a területen dolgoztak. Az adatbázisnak köszönhetően azonban mindenki számára elérhetővé és kereshetővé váltak. Többek között olyan humán tudományok képviselői számára is, akik korábban nem férhettek hozzá ezekhez a forrásokhoz. Az azóta eltelt húsz évben már megmutatkozott az eredménye, látom a publikációs listámon, hogyan hat az idézettség. De azt is hihetetlenül megváltoztatta, hol idéznek sumerológiai szöveget. Ugyancsak fontos a *Cuneiform Digital Library Initiative* projekt, amely aggregációs adatbázisnak mondható, hiszen az az ambíciója, hogy az összes létező ékírásos szöveget feltegye a netre másolatban, fényképben, és ha lehet, átírásban. Ez az adatbázis 550 ezer rekordot tartalmaz. Egyre inkább bővül, a fényképek egyre jobb minőségűek. Robert K. Englund amerikai professzor vezeti a projektet, de a világ minden tájáról kapcsolódtak hozzá kutatók, többek között én is. Először a nagy gyűjtemények anyagát, majd a kis amerikai gyűjteményeket digitalizálták. Ma már szinte nem létezik olyan ékírásos gyűjtemény, amelynek a táblái nincsenek fent. Ez fantasztikus lehetőség a kutatóknak, és lényegi minőségi változás: több százezer egységesen átírt, korábban nem hozzáférhető szöveg vált elérhetővé. A harmadik az ORACC (*The Open Richly Annotated Cuneiform Corpus*) nevű projekt, amely szintén amerikai kezdeményezés. Ebben az egyik korpusz a tanítványaimhoz és hozzám kötődik. Az OTKA-kutatásból 2008 és 2013 között

megvalósított *Electronic Text Corpus of Sumerian Royal Inscriptions* projekt újdonsága a többihez képest, hogy nyelvtani szempontból is elemeztük az egész korpuszt. Nemcsak a szavakra, hanem a ragozott alakokra is rákereshetünk. Ebben a korpuszban körülbelül ezernégyszáz szöveg kereshető átírásban, angol és magyar fordításban.

MC: Zsuzsa, te Gábor tanszékén doktoráltál, igaz, egészen más területen, a zsidó muzeológia helyét és szerepét vizsgáltad a magyar tudományosságban.

Toronyi Zsuzsanna: Valóban. Nekem két felem van, hiszen a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltárban dolgozom. A levéltárak és a múzeumok egészen máshogy viszonyulnak a digitalizáláshoz, úgy érzem, a levéltárak ebben előrébb járnak. Bevett gyakorlat, hogy ezen a területen mindig mindent nemcsak digitalizálnak, hanem online elérhetővé is tesznek. Ennek mi is részei vagyunk. Nagyon fontos, amire Gábor is utalt, hogy kis intézményként is látszódnunk, sőt a kánon részévé válhatunk sokszor nem várt területen. Alapvető célunk, hogy a mi örökségünket is ugyanazon a platformon tegyük elérhetővé, ahol a többi levéltár, többi ilyen típusú gyűjtemény is megtalálható. Hiszen ez azt jelenti, ott vagyunk! Mi voltunk az egyik első olyan intézmény Magyarországon, amely 2010–2012-ben feltöltött az akkor induló *Europeanára*. Létrejött egy tíz európai intézményből álló konzorcium, hogy bemutassa a zsidó közösségek szerepét az európai városokban. Ezek nem feltétlenül zsidó intézmények, hanem inkább zsidó örökséget őrző intézmények voltak, mint a frankfurti Goethe Egyetem, amelynek hatalmas jiddis nyomtatványgyűjteménye van, vagy a görög zsidó múzeum, meg persze a mi levéltárunk, amely akkor olyan kicsi intézmény volt, hogy egyedül dolgoztam benne. A projekt több tanulsággal szolgált. Csak a végére derült ki, hogy számos nem tisztázott kérdés volt, amit mi máshogy értelmeztünk, mint a kiíró. Az utolsó pillanatok kétségbeesett megoldásai nem bizonyultak sikeresnek, be is halt az egész rendszer. Ugyanakkor fontos tanulási folyamat volt: kiderült, miként érdemes bánni a múzeumi tárgyakkal, levéltári anyagokkal, hogy azok online elérhetőek, kereshetőek legyenek. Nagyon fontos az a tény, hogy akik elég elszántak, mégiscsak tudnak ilyen típusú anyagokat találni, másrészt meg kiemelt bennünket a láthatatlanságból. Emellett nekünk is volt egy világelső projektünk: 2003-ban publikáltuk a *Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság* jegyzőkönyveit, ami akkor a világ legnagyobb kereshető holokausztvisszaemlékezés-gyűjteménye volt a maga 3665 digitalizált, kereshető jegyzőkönyvével.

MC: Krisztián, te a múzeumokat képviseled, még hozzá rögtön többféle módon!

Fonyódi Krisztián, Zólyomi Gábor, Toronyi Zsuzsanna, Horváth Iván
Szilágyi Lenke felvétele

Fonyódi Krisztián: A Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galériában dolgozom a digitalizálási és fotóosztályon belül. Jelenleg a digitális fotózási részt koordinálom, ahol azzal foglalkozunk, hogyan lefz a műtárgyból digitális objektum. A két nagy intézmény mellett a Hopp Ferenc Múzeum és a Vasarely Múzeum digitalizálási munkáját is elvégezzük. Korábban, amikor még nem voltak ennyire jól strukturáltak az intézményben a digitalizálási feladatok, más területekkel is foglalkoztam: adatbázis-kezelő szoftverekkel, dolgoztam több uniós, europeanás projektben. Ezen túl az Emmi Közgyűteményi Főosztályának informatikai szakfelügyelőjeként a magyar múzeumok digitalizálási stratégiájának kidolgozásában és megvalósításában veszek részt. Néhány évvel ezelőtt a Német Múzeumkutató Intézettel és a német múzeumok szövetségével egy olyan rendszer magyarországi bevezetésével kezdtem foglalkozni, amely kis és közepes intézmények számára kínál költséghatékony gyűjteménykezelési, publikációs és aggregációs szoftvert. Ennek köszönhetően a kismúzeumok, városi múzeumok olyan korszerű technikához juthatnak, amellyel meg tudják valósítani a digitalizálást. Ez kis projektként három éve indult, most már olyan nyolcvanfős felhasználói kör áll mögötte, amelynek tagjai tájháztól kezdve országos múzeumig mindenhol megtalálhatók. Tovább lépés lehet a határon túli gyűjtemények digitalizálása, ezért két irányba mozdultunk el. Egyrészt New Yorkban a Salgó-gyűjteményt, a határon túli legnagyobb magyar képzőművészeti gyűjteményt tettük online elérhetővé, most pedig Erdélyben a Kallós-gyűjtemény is bekapcsolódik. A részt vevő intézmények közösen digitalizálnak, közös névtereket használnak.

MC: *Ez egy felhőalapú rendszer. Nagyon sok intézmény azért kritizálja a MúzeumDigitárát, mert nem érzik biztonságosnak, hogy külföldön ilyen-olyan szervereken tárolják az adatokat. Szabad-e közgyűjteményi adatokat felhőben tárolni? Jogosak-e ezek a félelmek?*

F. K: Három-négy éve kezdtünk felhőalapú technológiával dolgozni, és azóta hirdetjük az ígét. Szerintünk egy forráshiánnyal küszködő szcénában ez az egyetlen megoldás. Az az érdekes, hogy az ellenállás egyre csökken. Az elején nem is tudták, milyen felhőről beszélek, ma egyre jobban elfogadják. A tárolás kockázatával nem kell számolni. Egy központi szerveren – a MúzeumDigitár rendszer esetében egy Németországban lévő nagy szerverparkban – sokkal jobb technikát tudok biztosítani, sokkal képzetesebb szakemberekkel tudom kontrollálni az egész nagy adatbázist. A nagymúzeumokban is folyamatos probléma a szerverek működtetése, tükrözése. Egy központi szervernél ez a gond elhanyagolható. Röviden azt lehet mondani, mindenki foglalkozzon azzal, amihez ért. Egy múzeum feladata a tartalom előállítás, a tartalomfejlesztés. A technológiát bízunk

azokra, akiknek ez a szakterületük. Egy szerverközpont több helyen elhelyezve meg tudja ezeket a problémákat oldani. Egy muzeológus ne legyen szoftverfejlesztő, szerverkarbantartó, hanem felhasználó.

H. I.: Én reakciós vagyok. Azt szeretném csak megkérdezni, hány szerverparkról van szó. Felhő nincs, az csupán egy „meteorológiai képződmény”. Hány szerverparkban tartod az adataidat, Krisztián?

F. K.: Legalább három helyre tükrözik az adatokat.

H. I.: Miért pont három, miért nem hárommillió? Van egy információ-történeti szabály, hogy egyre vacakabbak az információhordozók. Az ékírásos agyagtábla, pláne amit ki is égettek, eléggé bírja még. Dolgozom pergamenkódexekkel, tökéletesek. A régi famentes, ősnymtatványpapír hófehér, rajta koromfekete a nyomás. A rotációs papír már csak pár évtizedig marad meg. Mennyi energia kell ahhoz, hogy egy merevlemez letöröljek? Szinte semmi, a merevlemez pára. A 16. századi magyar nyomtatványok esetében kétszáz példányból megmaradt kettő, 99 százalék elveszett. A winchesterekkel mi lesz ötszáz év múlva? Milliós/milliárdos példányszám alatt nem érdemes digitális másolatokkal foglalkozni. De van megoldás.

F. K.: Attól függ, mire használod a szerverparkot!

H. I.: Hogy megmaradjon az adat.

F. K.: A kulturális örökség megőrzésének illúziója az emberiség történetében mindig jelen volt. Az emlékezés és a felejtés kapcsolata bizonyára feloldható dolog: a fejlődés egyszer majd eléri azt a színvonalat, hogy mindent megőrizzünk. De a digitalizálás korszakában sem hiszek abban, hogy eljön egy olyan technológiai megoldás, hogy a felejtést kiiktathassuk. Ez most a megőrzés egy módszere, de még fontosabb a megosztás. Egy agyagba vésett táblát biztosan jobban meg tudunk őrizni, de a metaadatok könnyebben megoszthatók.

Z. G.: A kérdés az, miről szól a digitalizálás? Arról, hogy meg akarjuk örökre őrizni az adatokat, amely lehetetlen? Vagy a hozzáférésre helyezzük a hangsúlyt? Az én szakmában ez utóbbi.

F. K.: Persze fontos kérdés a hosszú távú megőrzés, folyamatosan dolgoznak rajta az informatikusok.

MC: A közgyűjtemények, a múzeumok, könyvtárak és a levéltár elsődleges célja, hogy a tárgyakat eredetiben megőrizzék. Ehhez nem férhet kétség! A digitalizáció a kutathatóságról, a bemutatásról szól.

T. ZS.: A digitalizációval ráadásul a megőrzést is segítjük, mert amivel elkészültünk, azt berakjuk egy sötét, savmentes dobozba, nem tapicskolja senki, hanem a digitalizált változatot kutatja. Az eredetit pedig a legjobb tudásunk szerint őrizzük, az első tűzvészig vagy csőtörésig... A biteket muszáj állandóan frissíteni. A digitális megőrzés költséges megoldás, jóval többbe kerül, mint papíron őrizni az adatokat. Abban hiszek, hogy felhőben tároljuk az adatokat, még hozzá nemzetközi rendszerekben. Olyan, mint a Wikipedia, vagy a rockkoncertek közönsége: ha tömegnyi ember énekel, az már nem hamis, abból csak jó jöhet ki. Ha túl sokan akarjuk, hogy valami működjön, akkor működni fog. Ha nagy nemzetközi rendszerhez csatlakozom, akkor sok ember tudása, erőfeszítése biztosítja a fejlődést. Ráadásul a munkát support group segíti.

H. I.: Nem értem az ellentétet. A Gutenberg-javaslat, a sokszorosítás mint megőrzési mód egybeesett a dolgok szétesztásával. A hozzáférés javítása a megőrzés javítása. Az emberiség egyre inkább a hozzáférés javításával teszi lehetővé a kulturális javak megőrzését, fennmaradását. Azaz a példányszámot növeli. Ennek nincs akadálya. Digitalizáljátok a nagy nemzeti kultúrákat, és adjátok oda az iskolásoknak, mindenkinek legyen saját példánya a teljes nemzeti kultúráról, ami a mi magyar esetünkben is csak száz petabájtos nagyságrendű, pedig a magyar kultúra a nagyobbak közé tartozik! Legyen meg mindenkinek, vigyék magukkal az övtáskájukban, még akkor is, amikor már senkit sem érdekel, hogy „borjú, bárány béget”!

T. ZS.: Szerintem meg tegyék fel a netre, ahonnan bárki letöltheti, akinek szüksége van a bárányra a Toldiból. Ez egy szelekciós, új kánont kreáló folyamat is. Látni fogjuk, hogy a Mona Lisát naponta kétszázán töltik le, egy másik művet pedig senki sem. Utóbbi akkor nem frissül, az összes algoritmus hátradobja.

MC: Ennek viszont nagyon nagy a veszélye. Másrészt ott a felhasználó személye. Arról beszéltek, hogy a legfontosabb cél: „bárki” felhasználhassa ezeket az adatbázisokat. Egy sumerológiai adatbázis kinek szól? Ki nézheti meg? Tényleg bárki? Nincs veszélye, hogy újabb konteók szövődnék, kontrollálhatatlanná válnak az áltudományos nézetek?

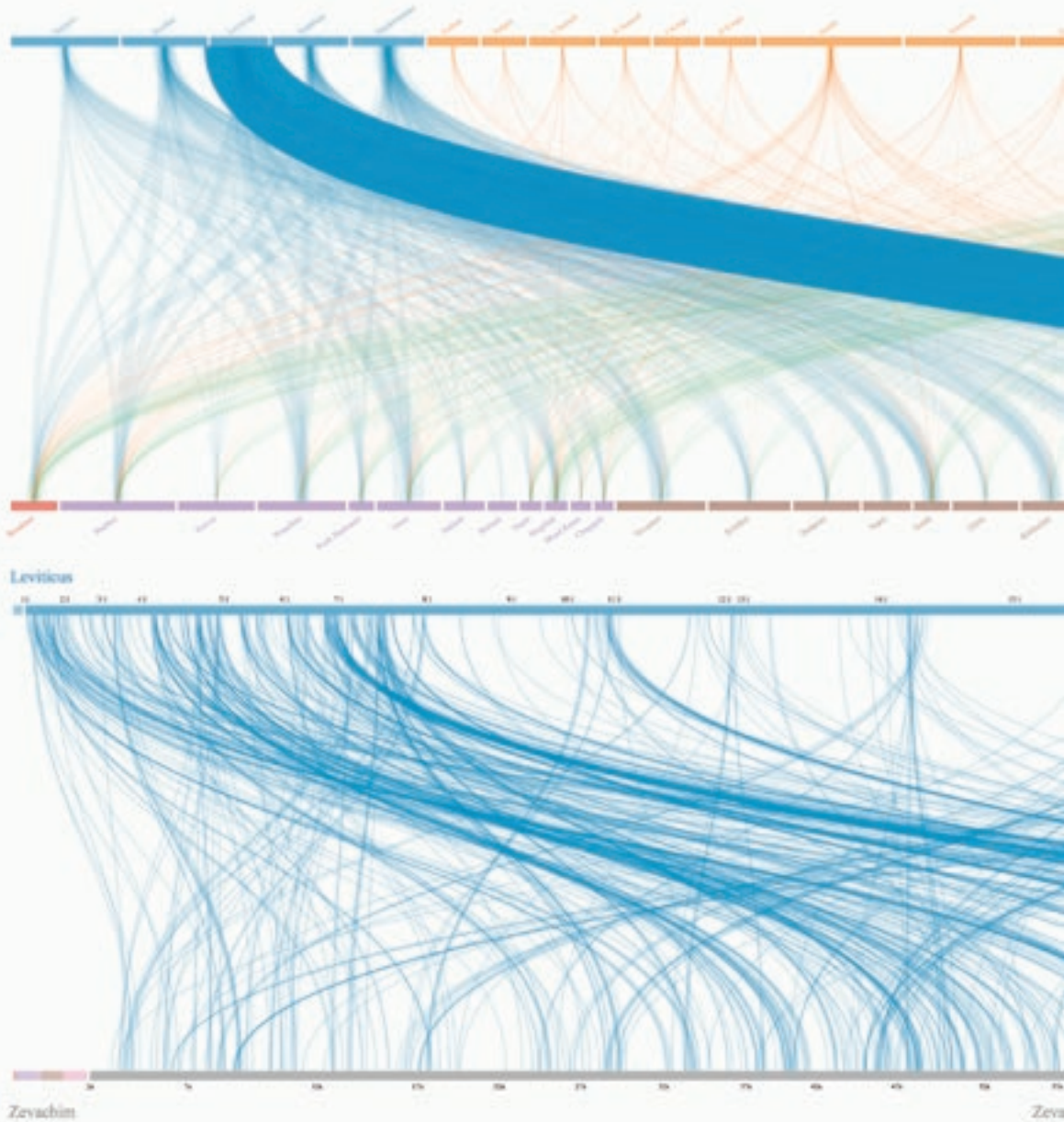

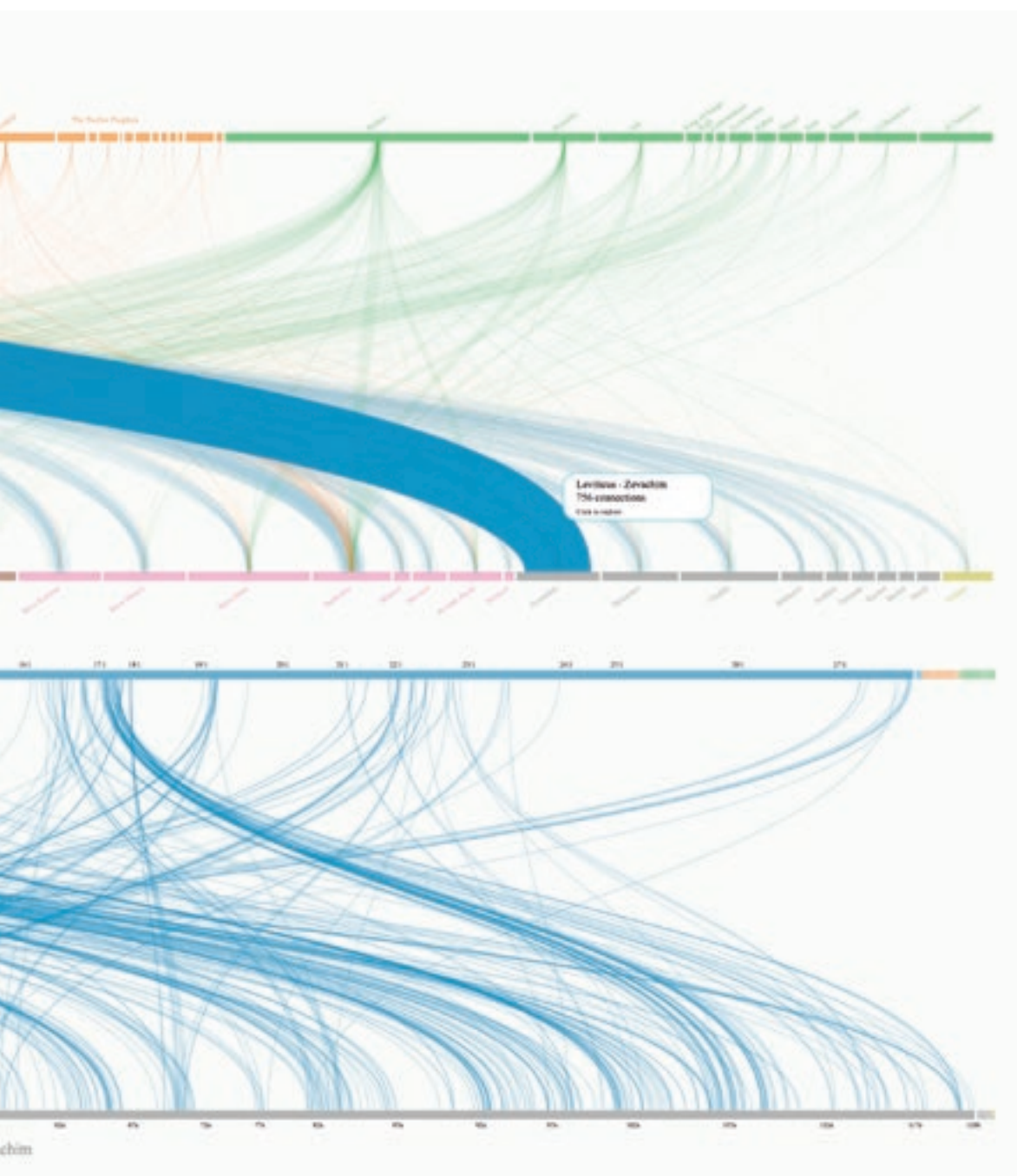
Z. G.: A mi tudományágunk korábban olyan volt, mint a beavatottak közössége. Mostanra ez teljesen megváltozott. Bárki számára elérhető ismeretek halmaza jött létre, ebből semmi rossz nem származhat. Azt azonnal lehet látni, hogy valaki ért hozzá vagy sem, ettől nem félek. Ráadásul a digitalizáció előtt írták azt a sok marhaságot, amelyre Komoróczy Géza is reagált a *Sumer és magyar?* című könyvében. Ehhez nem szükségesek a digitalizált táblák, sőt most azonnal lehet mondani, hogy ez a tábla nem így néz ki, nem az van rajta. Egy kattintásnyira vagyunk az igazságtól!

F. K.: Ugyanígy működik a Google víziója is, hogy az egész világot feltérképezi kívülről belülről. Természetesen nem tudnak mindenhol bejutni az autójukkal, de gyűjthetik a fotókat geokoordinátákkal. Ha nagyon sok turistafotó készült a múzeumról, egyre objektívebb kép áll össze. Crowdsourcinggal, a nagyközönség bevonásával a mennyiségből minőség is létrejöhét.

T. ZS.: Ismeritek a Zooniverse projekteket? Nagy kedvencem és álmom, hogy ilyeneket csináljak a saját tartalmaink alapján. A Zooniverse olyan civil tudományos platform, amely tömegek számára teszi lehetővé, hogy feltöltött digitális tartalmak feldolgozásában, azaz tudományos munkában vegyenek részt, sőt az önkéntesek aktív részvétele szükséges a kutatások elvégzéséhez. Ebben a weboldal játékosításra épülő megoldásai segítenek, amelyek élményszerűvé teszik az egyébként monoton feladatok elvégzését. Mindenféle digitális tartalmakat lehet ide feltölteni. Az én kedvencem az a platform, ahol ókori kopt szövegek átírását végezték el közösen a felhasználók. Ez úgy működik, hogy ha belépsz, kapsz egy ókori kopt szöveget görög jelekkel. Nem könnyű őket elolvasni, és rettenetesen sok vár átírásra. (Nyilván az ékírásos táblákkal is működik, én héber szövegek átírására szeretném használni.) Kapsz mellé egy görög ábécét, és elkezdhetsz klikkelgetni, hogy szerinted melyikre hasonlít legjobban. Ha három felhasználó is lambdát vél felfedezni, akkor elfogadja a rendszer, hogy valóban egy lambda. Ugyanígy crowdsourcinggal tömegek írják át a forrásokat, persze szakmai ellenőrzéssel. Egy másik projektben az Atlanti-óceánon a 19–20. század fordulóján áthaladó hajók naplóját tették fel digitálisan, hogy írják át a felhasználók őket közösen. Egy játék formájában ebből kell kiszedni adatokat a világ különböző pontján tartózkodó játékosoknak, amely során, szórakozás közben, hosszú távú meteorológiai kutatást segítenek elő. Most már több mint nyolcvan ilyen projekt van. A Tate Gallery például feltette a gyűjteményében őrzött művész-naplókat. Akinek az élete érdekel, azt segíthetsz átírni.

Connections between Talmud and Tanakh

F. K.: A természettudományi múzeumok is gyakran élnek ezzel a módszerrel. Komplet bogár- vagy lepkegyűjteményt tesznek fel az internetre, hogy a felhasználók határozzák meg őket, hiszen az intézmény néhány fős csapatának erre nincs lehetősége.

MC: *Hasonló módszerrel dolgoztak a brit képzőművészeti gyűjtemények, amikor arra kérték a felhasználókat, segítsék megkeresni az ismeretlen képek alkotóit. De a Fortepan is indít ilyen kampányokat. Megváltozik a cél: az intézmény, az archívum a kutatásba vonja be a felhasználót. Az adatok megosztásakor nemcsak az a fontos, hogy láthatóvá, kereshetővé tegyenek gyűjteményeket, hanem különböző aggregátorokon keresztül összehasonlíthatóságuk, összekapcsolásuk is lehetővé válik. Korábban is szóba kerültek már ezek a szervezetek, hiszen legalább három évtizede törekedik rá a világ, hogy szülessenek olyan univerzális adatbankok, ahová bárki feltöltheti hasonló szempontok szerint az adatait. Ezek szükségességéhez nem fér kétség, mégis úgy tűnik, a kezdeményezések rendre kudarcba fulladnak. Milyenek a ti tapasztalataitok?*

T. ZS.: Én az Europeanát láttam bedőlni technikai problémák és félreértések miatt. Ilyen projekt akkor tud működni, ha irgalmatlanul pontosan meghatározzák, mit kell csinálni, és ha egy metaadatsort a világon mindenki ugyanúgy értelmez. Nálunk a legnagyobb félreértés a már említett projektben, ahol múzeumok, levéltárak és könyvtárak dolgoztunk közösen, abból a kérdésből fakadt: hány oldalt – page-et – fogunk digitalizálni. Én négy kötetet kívántam digitalizálni, amelyben volt körülbelül kétezer oldal, és beírtam, hogy kétezer page-re számíthatnak. Aztán kiderült, hogy az Europeana valójában nem oldalra gondolt, hanem metaadatszetre. Én feltöltöttem négy metaadatszettet, és megígértem kétezeret. Ez az egész projektünket meggyilkolta. Volt olyan partner, aki ezek után minden oldalhoz rendelt egy rekordot, amitől pedig kereshetlenné vált a rendszer. Ha rákeresek valamire, ahol ötmillió találatot kapok, nem nyertem semmit, főleg egy olyan rendszerben, ahol az elnevezésekkel is komoly probléma van. Amíg nincsenek egységes szótáraink, hogy mindenki ugyanazt értse egy kifejezésen, buta rendszereket hozunk létre, aminél összehasonlíthatatlanul jobb a Google.

MC: *Gábor, ti speciális adatbázist hoztatok létre speciális célcsoportnak. Nálatok hogyan működik ez?*

Z. G.: Tényleg kell egy központ, amely szigorú szabályokat fektet le, meghatározza a jelölések módját. Az ORACC-ban van harminc-negyven projekt, amelynek munkatársai mind másként viszonyulnak az anyaghoz. Viszont van egy alapszintje

a jelölésnek, amelyet mindenki elfogad. De ettől működik. Ugyanakkor van egy nagyon idegesítő része ennek a szoftvernek, a feltöltött szöveget validálni kell, és ha formailag hibásan töltünk fel valamit, nem működik. A validálással viszont megelőzzük, hogy rossz rekordok kerüljenek fel.

MC: Tágabb területen ez miként valósítható meg? Megvalósítható egyáltalán?

T. ZS.: Ha nem mindig a világot szeretnék megváltani, hanem egy minimum programot akarunk megvalósítani, lenne rá esély. Számomra sokkoló, hogy mindig túl sok adatot akarnak felvinni, amikor egy átlagos kutató számára hat adat is elég lenne. Meg kell határozni, mennyi az a minimum adat, amivel használható a rendszer, és nem szabad tovább bonyolítani.

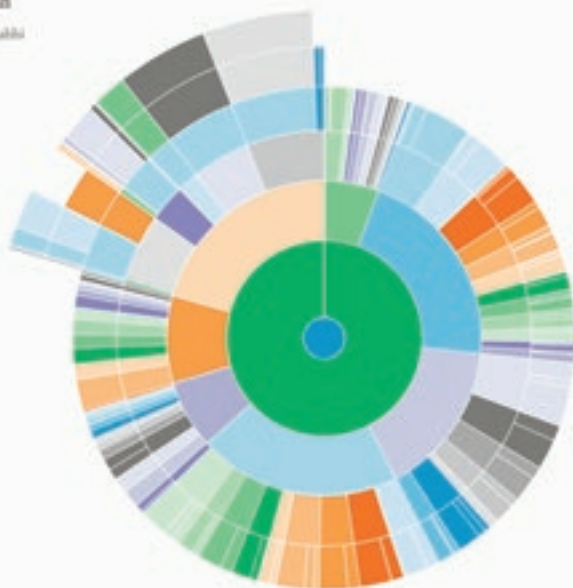
MC: Pedig az Europeana az ókori Alexandria híres könyvtárának mintájára kívánta felhalmozni és digitálisan elérhetővé tenni Európa kulturális kincseit.

H.I.: Ott voltam az Europeana egyik ünnepén, ahol ketten csak azzal foglalkoztak, hogy pénzt hajtsanak fel a projekt számára. Ez a hágai királyi könyvtár egyik osztálya. Lángelme volt, aki kitalálta az Europeana elnevezést, holott nem igazán európai intézményről van szó. Mégis minden ország mögéjük állt, egy európai uniós biztos is jelen volt. Kár, hogy sosem volt jó. Mégis védeném az aggregáció gondolatát, mert elhiszem a Gutenberg-receptet: egyre kisebb energiával kódoljuk a jelhordozókat, egyre több példányban, és egyre inkább a példányszám révén őrizzük meg a tartalmat. Az aggregátor célja a központi mentés és sokszorosítás. Az internet megsérti az információ-történet szabályát. A kulturális adatokat anélkül osztja szét, hogy megtöbbszöröznék őket. A kultúra megőrzésére ezt nekünk magunknak kell megtennünk. A nemzeti kultúrákat szét kell osztani, hogy mindenkinek legyen példánya belőle. Hamarosan gyártható lesz egy olcsó és kisméretű eszköz, rajta az összes múzeum, könyvtár, levéltár, filmek. Ilyenből kell sok millió, és akkor egyik-másik fennmaradhat. Nem szabad megfeledeznünk arról, hogy a közgyűjteménynek csak másodlagos feladata, hogy megmutassa a rá bízott kincseket. Első kötelessége: hogy megőrizze őket.

F.K.: Tiltakozom! A megőrzés és a nyilvánossá tétel nem zárja ki egymást. Ha megőrzöm, de nem mutatom meg, csak egy múzeumi raktárt tartok fenn. Viszont egy aggregáció sikeréhez három dolgot érdemes végiggondolni. Ki az aggregátor célcsoportja? Hogyan biztosíthatom a hozzáférhetőséget az aggregátorhoz? Miként határozhatom meg a minőség és a mennyiség viszonyát? Az Europeana első

Sefaria English Library Mishnah

The Mishnah with Chofadiah Berenson by Rabbi
Shraga Silverstein (ms)
6,217 words

Sefaria English Library

Sefaria Community Translation (en)
479,086 words

fázisában adattömeget akartak létrehozni, összegereblyézték teljesen különböző szektorokból, nem volt rendes metaadat-struktúra, nem lehetett összehozni az adatokat. Hatalmas összegekkel támogatták meg az adatfeltöltést, miközben a többnyelvűséget sem oldották meg.

T. ZS.: Mi 2010-ben olyan policy mentén kezdtünk el dolgozni, hogy mindenkinek a saját anyanyelvén kell leírni. Azt ígérték, hogy lesz beépített egységes szótárrendszer, de ez azóta se valósult meg. Úgy próbálják megmenteni az eddigi munkát, hogy olyan tematikus anyagokat állítanak fel, mint például az *Europeana Fashion*.

F. K.: Narratívákat hoznak létre, mert narratívákon keresztül tanul az ember, nem úgy, hogy különböző objektumokra kattintgat. A célcsoportok meghatározása ennél is nagyobb gond, méghozzá valamennyi múzeumi aggregátor számára. A múzeumlátogató nem alkot webes közösséget, nem tudunk velük olyan portált felépíteni, mint a zseboragyűjtőkkel vagy a hobbi barkácsolókkal, esetleg egy tudományos közösséggel. Ugyanakkor az aggregáció elve már szakmai portálok esetén is rendkívül jól működhet. Illúzió, hogy egy átlag európai polgár beüsse először, hogy *europa.eu*, majd egy keresőfelületen elkezdjen keresgélni. Csak az fog működni, amit a Google-kereső az első oldalon kidob. Egy tudós tudja, hova menjen, a nagyközönség nem. Ezt mutatta több aggregációs projekt is. Sok pénzből, jó minőségben digitalizálták a nyugat-európai múzeumok anyagait, és kiderült, a kutya nem nézi. Nem lehetett odacsábítani senkit. A hollandok jobban kihegyezték a célcsoportok számára az aggregátorokat, például az állami adminisztráció felé. A *MúzeumDigitár* német fejlesztői lemondtak arról, hogy ők lesznek a mindentudó aggregátor, és elkezdtek együttműködni az olyan, átlagemberek által is használt weboldallal, mint a Google. Azaz úgy kell együttműködni velük, hogy első oldalon dobja ki a tartalmainkat. Németországban a Deutsche Digitale Bibliothekot 27 millió euróból hozták létre, de jelenleg nem igazán működik, pedig nyolc-kilenc millió eurót költenek rá évente.

MC: *Gábor, a ti adatbázisaitok elérhetők a Google-ről? Ingyenesen?*

Z. G.: Természetesen. A Google a digitalizált tartalmakat és szövegkiadásokat is megtalálja.

MC: *Iván, a hetvenes évektől hogyan változott azoknak a felhasználóknak a köre, akiknek a digitalizált tartalmak készültek? Eleinte nem volt kérdés: a tudományos kutatókon kívül nem vetődött fel más célcsoport.*

H. I.: Egész életemben a kényszerolvasókkal törődtem. Ez jó közönség, nem is változik. Ne becsüljük le őket. Attól, hogy sokan megtanulnak írni-olvasni, érdeklődniük is kell-e irodalmi dolgok iránt? A finanszírozás ügyében 2001-ben írtam egy cikket *Művelődés közpénzen* címen az internetes könyvtárakról. Abból indultam ki, hogy közpénzből csak olyasmit szabad vásárolni, aminek a hasznát az adófizetők élvezhetik, miközben az adófizetőket sem szabad ama jogukban korlátozni, hogy hozzáférhessenek a közgyűjtemények anyagához, még ha annak egy része nem feltétlenül az ő befizetések nyomán jött is létre. A kutatásaimért fizetést kapok, esetleg más támogatást, aztán a kiadáshoz is. Megjelenik a könyv, a könyvtár is kap támogatást, hogy megvehesse. Úgy gondolom, hogy az én anyagaimat ingyenesen elérhetővé kell tenni. Minden, a közösség költségén létrejött adat felhasználási jogának tulajdonosa maga a közösség, s nem az az intézmény, amelyben az adatok létrejöttek.

MC: *Mennyire ismeritek a célcsoportjaitokat, a közösségeiteket?*

Z. G.: Szinte név szerint. Az ORACC rajta van a Google Analyticson. Látom, melyik városból használják az adatbázist.

T. ZS.: Két nagy csoportunk van. Egyrészt a külföldi látogatók, családkutatók, másrészt van egy szűk közösség, akiket mi is szinte név szerint ismerünk. Fontos, amikor valaki megosztja, nézegeti a nálunk őrzött családi hagyatékról szóló anyagokat. A magyar és az angol nyelvű honlap között látjuk a különbséget, annak ellenére, hogy több a külföldi látogató, a magyarok szívesebben böngésznek az adatbázisban.

F. K.: A *MúzeumDigitár* oldallal kapcsolatban sokat kutattunk. A külföldi kollégáknak érdekes tapasztalatai vannak a célcsoportok váratlan felbukkanásával kapcsolatban. Észrevették például, hogy vasárnap este a portál látogatottsága megugrott. Mi lehet a magyarázata? Vasárnap délután a kávé és a süti után odaülnek a német polgárok a gép elé, hogy böngésszenek? Utánanézték, hogy kik is a felhasználók. Kiderült, hogy az eBay régiségei közül vásárlókat vonzották a digitális gyűjtemények. Eredeti forrásokat, hiteles tárgyakat kerestek, hogy össze tudják hasonlítani a kínálattal. A képzőművészeti adatbázisok között az *Artbuy* fizetős szolgáltatása is érdekes. Ötszáz euróért regisztrálhatnak a módosabb gyűjtők. Megnézhetik, hogy ha Rembrandtot akarnak venni, mit lehet kapni, mennyi volt az aukciós ára az elmúlt években, de ez nem kapcsolódik múzeum adatbázishoz. Az én víziómban nem csak véghasználói csoportok vannak, hanem két nagy adatbázis innovatív összekapcsolása révén jöhet létre újdonság.

Még nem tudok pontos példát mondani, de például az *Artbuy* is gazdagodhatna autentikus közgyűjteményi tartalmakkal. A magángyűjtők, művészeti galériák mindenre azt mondják, hogy Rembrandt, mert el akarják adni, de egy közgyűjtemény az eredetiségre épít. Ha a kettőt összekötnénk, létrejönne egy olyan felület, amely során a közgyűjteményi adatbázis is újabb szerephez jut. Az új, 2017-os kormányhatározatban elfogadott *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* sem az aggregátorokra koncentrál, hanem a felhasználhatóságból indul ki. Az oktatási célú felhasználásban látják a közgyűjteményi adatbázisok legegyszerűbb, legfontosabb szerepét. A közgyűjteményi adatbázisokat kössük be a közoktatásba, a jövő tananyagába. Ha azt mondom, hogy honfoglalás, be lehessen linkelni tárgyakat, lehessen hozzá illusztrációkat keresni. A jövőben az illusztráció helyén kérdés állhat, és a gyerekek kereshetik meg a képeket. Ennek az alapja viszont a megfelelő közgyűjteményi adatbázis, ami még nem áll rendelkezésre.

H. I.: Azt szeretem, ha a narratívakészítést nem hagyják rá a muzeológusra vagy a könyvtárosra, hanem külső szakembernek adják át. A Széchényi Könyvtártól kaptunk ilyen feladatot a magyar irodalomtörténet területéről, a felhasználók (gimnazisták és egyetemisták) narratíván keresztül jutnak hozzá a tartalmakhoz. Párizsban magyar nyelvtörténet órán egy piciny, magyar társalgási zsebkönyvet vettem elő a Zsigmond-korból, amelyben főleg szexuális közeledésre, étkezésre vonatkozó mondatok voltak. Sikeresebb volt, mint a *Halotti beszéd*. Az emberek érdeklődését könnyű kihasználni! Az *eBay* népében is komoly szakértelmek alakulnak ki.

Z. G.: Az ORACC ismeretterjesztő szövegei is kifejezetten népszerűek, többen olvassák, mint a szakmai tartalmakat.

F. K.: Mondhatjuk azt, hogy aggregátoroknak nem maga az aggregáció a céljuk. Ha szabványok szerint összehozunk minőségi tartalmakat, az tovább gyúrható, az aggregátoron keresztül pedig a társadalom különböző szegmensébe szétfolyhat a tartalom. Például a Szépművészeti Múzeum egyiptológusai a *Minecraft*-tal fejlesztenek egy olyan alkalmazást, amely során a Nílus áradásával kell szembenézni. Lehet hidat építeni, járványokról beszélni, kiderül, mi történik a piramissal, ha víz alá kerül. Sok múlik azon, ha az adatokat játékokba, online piacterekre, a turizmus területére folytatjuk. Itt a lehetőség a széles körű társadalmi hasznosításra.

T. ZS.: Nem beszéltünk még a tömeges adatvizualizációról, amely különösen levéltári területen lehet fontos. Csaták, jegyzőkönyvek adatai önmagukban unalmasak,

viszont adatok tömegéből új tudások születnek meg, juthatnak el széles körbe. Ilyen forradalmi volt a *sefaria.org* alkalmazása, amelyen az összes klasszikus héber szöveget beírták, és így megnézhetjük, hány szóból áll a *Talmud*, összekapcsolhatunk különböző fogalmakat, bővíthetjük. A *Sefaria* a „digital humanities” legszebb gyakorlatát követve „vizualizálja”, ábrázolja is a roppant mennyiségű zsidó szakrális szöveget. Vizualizációik egyrészt megmutatják a szövegek közti kapcsolatokat, azaz tanulást könnyítő eszközként is értelmezhetők, de talán ennél is többet jelentenek. A több ezer éves szövegek közti kapcsolatok – amelyek eleinknek is ismertek voltak, vizuális megjelenésük azonban nem – gyönyörű, szimmetrikus és/vagy repetitív mintát adnak. Szekuláris-művészetelméleti olvasatban ez nem más, mint az igazi, a zsidó szellemet megmutató, transzcendens, metafizikus zsidó művészet.

MC: Kijelenthetjük, hogy a játékosítás és a széles körű, asszociatív együttműködések irányába mozdult el az online adatbázisok világa?

H. I.: Azon dolgozom, hogy a magyar irodalomtörténet egy képernyőoldalon tökéletesen érthető formában elmondhassuk. Következő kattintásra nagyobb korszakokat, majd alkotókat látunk, utána pedig a műveket, aztán az első kiadások, kéziratok, a tudomány lényege tárul fel. Egészen kicsi dolgokból kiindulva az egészet meg lehet közelíteni.

F. K.: Hierarchizálod a tudást? Mi kerül az első oldalra?

H. I.: Az utak anarchikusak. De az ezer nagyobb szám, mint az egy, és vannak dobozok, Arisztotelész óta ilyen módon dolgozik a tudomány.

Z. G.: A kérdés inkább az, hogyan hat mindez a tudományra? Hogyan hatnak a nem hierarchikusan elérhető ismeretek? Kisantal Tamás *Az élet tanítómesterei* című könyvében van egy remek tanulmány *TörtéNet – elmélet* címmel, ahol leírja, hogy a nem hierarchikus adatbázisok miként hatnak a történelemszemléletünkre.

T. ZS.: Sokkal könnyebb így levéltárban dolgozni. Régen a proveniencia elve alapján helyeztük el a dolgokat a rendszerben. Sok esetben véletlenszerűvé vált, milyen anyagok kerülnek egy-egy kutató kezébe. Forradalmasította a kutatást, hogy a digitalizációnak köszönhetően számtalan elérési útvonal, szempontrendszer élhet egymás mellett. A levéltár szempontjai már nem határozzák meg kétszáz évre a kutatók felhasználási lehetőségeit. Végtelenné váltak a lehetőségek.

„A kulturális örökség megőrzésének illúziója az emberiség történetében mindig jelen volt. Az emlékezés és a felejtés kapcsolata bizonyára feloldható dolog: a fejlődés egyszer majd eléri azt a színvonalat, hogy mindent megőrzünk. De a digitalizálás korszakában sem hiszek abban, hogy eljön egy olyan technológiai megoldás, hogy a felejtést kiiktathassuk.” (Fonyódi Krisztián)

archívum

Látványterv a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet épületeihez
NARMER Építészeti Stúdió

KOVÁCS ZOLTÁN

MŰLT ÉS JÖVŐ

KÖZÉP-EURÓPAI MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET

a múzeum már
alapításától
gyűjtött adatokat
és információkat
nem csupán a saját
gyűjteményében
lévő, hanem
különböző
magán- és egyházi
tulajdonban őrzött
művekről is

A Szépművészeti Múzeum 1896-os alapító okiratában egyik alapfeladatuként határozta meg a gyűjtőköréhez tartozó kulturális javak, azaz magyar és európai műtárgyak, valamint az ezekre vonatkozó tárgyi, képi, írásos, hang- és egyéb forrásanyag felkutatását, gyűjtését, szakszerű nyilvántartását, tudományos feldolgozását és rendszerezését, valamint külső kutatók szakmai támogatását és kutatószolgálat működtetését. Ennek megfelelően a múzeum már alapításától gyűjtött adatokat és információkat nem csupán a saját gyűjteményében lévő, hanem különböző magán- és egyházi tulajdonban őrzött művekről is. A múzeum munkatársai mindig is jó kapcsolatokat ápoltak magángyűjtőkkel és a műkereskedelem szereplőivel, szakértőként rendszeresen közreműködtek az árverések anyagainak meghatározásánál, sőt a jelentősebb magánkollekciók szakmai feldolgozásában, kutatásában és publikálásában, kiállítások szervezésében is részt vállaltak. Példaként említhetnénk Pulszky Károly, Térey Gábor, Meller Simon, Petrovics Elek, Hoffman Edith, Pigler Andor, Garas Klára vagy Mojzer Miklós nevét, akik élénk és gyümölcsöző kapcsolatokat ápoltak a műgyűjtés és a műkereskedelem jeles képviselőivel is.

a hazai
képzőművészetre
és művészekre
vonatkozó
dokumentumok
szisztematikus
gyűjtését tűzte ki
célul

A múzeum már 1920-ban létrehozta a *Magyar Művészeti Archivumot*, amely a hazai képzőművészetre és művészekre vonatkozó dokumentumok szisztematikus gyűjtését tűzte ki célul. 1945-ben az archívum már megközelítőleg négyezer-ötszáz leltári tételt számlált.

A második világháború után, az 1950-es évektől kialakuló új műtárgyvédelmi rendszerben a múzeum szakmai és hatósági feladatokat is ellátott. A különösen fontos, kiemelt jelentőségű műtárgyak nyilvántartására külön osztályt állított fel. Az 1958-ban létrejött nyilvántartási osztály mindenkorai munkatársai évtizedeken át figyelemmel kísérték

Újabb jelentős érvágás volt az a tény, hogy az országos múzeumok egymás után zárták be az alapításuk óta gyakorlatilag folyamatos műtárgybírálati szolgáltatásukat.

a műkereskedelemben felbukkanó műtárgyakat, és a gyűjteményi osztályok bevonásával rendszeresen részt vettek az azokban az évtizedekben monopolhelyzetben lévő Bizományi Áruház Vállalat (BÁV) aukciós anyagainak meghatározásában, illetve az arra érdemesnek tartott művek védetté nyilvánításában. Ilyen módon a kötelező hatósági nyilvántartás mellett az évek folyamán jelentős tudományos archívum jött létre.

sajnos a kezdeti években a lehetőségekhez mérten csupán a különösen fontosnak tartott művekről készült fotó

¶ A Szépművészeti Múzeum műtárgybírálati szolgáltatása révén ugyancsak nagyszámú műtárgy került a múzeum látókörébe, amelyet a nyilvántartási osztály szisztematikusan dokumentált. Sajnos a kezdeti években a lehetőségekhez mérten csupán a különösen fontosnak tartott művekről készült fotó, a digitális technika megjelenésével azonban az 1990-es évek végétől ugrásszerűen megnőtt a képanyaggal dokumentált műtárgyak száma.

a korábban egységes archívum kettévált

¶ A Magyar Nemzeti Galéria 1957-es alapításával a korábban egységes archívum kettévált, az anyaggyűjtés azonban ezt követően is folytatódott – immár két külön intézményben. A Szépművészeti Múzeum a történeti Magyarország határain belül valaha felbukkant és ismertté vált európai művészeti emlékeket igyekezett dokumentálni, míg a Magyar Nemzeti Galéria a hazai művészekre és műtárgyakra vonatkozó adatok és források gyűjtésével foglalkozott. Miközben mindkét múzeum továbbra is ellátta a védettség intézményével kapcsolatos hatósági feladatait, a műtárgykivitel engedélyezésével szintén jelentős mennyiségű műalkotást dokumentáltak.

¶ A Magyar Nemzeti Galériában az archívum építése új lendületet vett Sinkó Katalin munkája révén, aki az 1980-as években egyetlen főosztályba szervezte a dokumentációval foglalkozó különböző egységeket, és innentől minden, akár a műtárgybírálat, akár a védettség vagy a kivitel során a múzeum látókörébe kerülő műtárgyat egységes szempontok alapján

dokumentáltak. Ezzel párhuzamosan fejlődött az adattár gyűjteménye is, amely művészhatyátékok vásárlásával, ajánlékozások révén vagy művészettörténész kutatók szakmai hatyátékával folyamatosan gyarapodott.

az árveréseken felbukkant művek a katalógusok révén tovább gyarapították a dokumentációs gyűjteményeket

¶ A rendszerváltás utáni években megélenkülő hazai műkereskedelem révén egyre több műtárgy került elő. 1989-et követően mindkét múzeum szakemberei rendszeresen részt vettek az egyre szaporodó aukciós házak anyagainak ellenőrzésében és meghatározásában, az árveréseken felbukkant művek a katalógusok révén tovább gyarapították a dokumentációs gyűjteményeket.

a védettséggel és olykor a műtárgykiviteli eljárással kapcsolatos szakértői munkát továbbra is a gyűjtőkör szerint illetékes országos múzeumok végzik ma is

¶ Az 1990-es évek második felétől a múzeumok az új törvényi szabályozásnak megfelelően fokozatosan átadták hatósági feladataikat a kulturális örökségvédelemmel megbízott, újonnan létrehozott hivatalnak, valamint utódintézményeinek. A kezdetben Kulturális Örökségvédelmi Intézet (KÖI) nevet viselő hatóság később Kulturális Örökségvédelmi Hivatalként (KÖH) működött, majd Forster Központra változtatta nevét, jelenleg pedig a Miniszterelnökség Műtárgyfelügyeleti Főosztályaként látja el feladatait. Ez a hatóság elsőként a védettséggel összefüggő feladatokat vette át az országos múzeumoktól, majd néhány évvel később a műtárgykivittel kapcsolatos ügyintézés is a hatáskörébe került. Ugyanakkor a védettséggel és olykor a műtárgykiviteli eljárással kapcsolatos szakértői munkát továbbra is a gyűjtőkör szerint illetékes országos múzeumok végzik ma is. Ez a változás a múzeumi archívumok korábbi folyamatos adatgyűjtésében is jelentős visszatesést hozott, mivel a kezdeti években jól működő kétirányú információcsere egyre inkább elsorvadt, és – a múzeumok felől nézve – a hatósági munkát kiszolgáló, egyoldalú adatszolgáltatássá alakult.

¶ Újabb jelentős érvágás volt az a tény, hogy az országos múzeumok egymás után zárták be az alapításuk óta gyakorlatilag folyamatos műtárgybírálati szolgáltatásukat. A Magyar Nemzeti Galéria 2000-ben, a Szépművészeti Múzeum pedig 2008-ban szüntette meg ezt a tevékenységét. A múzeumok dokumentációs egységei igyekeztek ugyan lépést tartani az egyre kiterjedtebb hazai műkereskedelemmel, ugyanakkor

Látványtervek a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet épületbelsőihez
NARMER Építészeti Stúdió

az ott felbukkanó, hatalmas mennyiségű műtárgy figyelemmel kísérése és dokumentálása egyre nagyobb kihívások elé állította az archívumok munkatársait.

¶ A műtárgybírálat megszűnése a Magyar Nemzeti Galériában szervezeti változásokat is hozott magával. A korábban egyetlen főosztályban egyesített dokumentációs egységek különálló, közvetlenül a főigazgató-helyettes alá rendelt osztályokra váltak szét. Ilyen módon a korábbi bírálati osztály megszűnésével az adattár vette át annak teljes dokumentációját, később a kiviteli osztály megszűnését követően ugyanez történt. Különvált a fotótár, és a védett műtárgyakat nyilvántartó egység örökségvédelmi dokumentumtár néven szintén önálló osztályt alkotott.

¶ A Szépművészeti Múzeum nyilvántartási osztálya az 1990-es évek végén felvette a kulturális örökség kutató és dokumentációs osztály nevet, amely a műtárgybírálattal és kiviteli engedélyezéssel kapcsolatos feladatok részleges megszűnésével dokumentációs osztályra módosult. Miközben az osztály továbbra is folytatta a magántulajdonban lévő, valamint a műkereskedelemben felbukkanó európai művészeti emlékek dokumentálását, megkezdte a kezelésében lévő archívum digitalizálását és egy kutatói igényeket kiszolgáló adatbázis építését.

¶ A Szépművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria összeolvadásával 2013 után megnyílt a lehetősége annak, hogy a két múzeum különféle dokumentációs egységei újra egységes irányítás alá kerüljenek. Az egyesülést követő szervezeti változásokkal kezdetben mindkét múzeumban létrejöttek az adattári és könyvtári főosztályok, majd 2014-től egy újabb átszervezéssel az egységes adattári és dokumentációs főosztály, amely immár magába foglalta a Magyar Nemzeti Galéria adattárát, fotótárát, örökségvédelmi dokumentumtárát, valamint a Szépművészeti Múzeum dokumentációs osztályát, örökségvédelmi dokumentumtárát és a hozzá kapcsolódó fotótárát. Egy évvel később a főosztály az Artpool Művészetkutató Központ dokumentációs gyűjteményével egészült ki, majd még ugyanebben az évben az egykori Képzőművészeti Lektorátus teljes, majd csak ötszáz folyóméternyi iratanyaga is az adattári gyűjtemény részévé vált.

megkezdte a kezelésében lévő archívum digitalizálását és egy kutatói igényeket kiszolgáló adatbázis építését

a főosztály az Artpool Művészetkutató Központ dokumentációs gyűjteményével egészült ki

¶ Mindezen szervezeti átalakításokkal párhuzamosan feltérképeztük a magántulajdonban lévő jelentős művészeti dokumentumgyűjteményeket, hagyatékokat, és tárgyalásokat kezdtünk ezek megvásárlására. Ennek a munkának az eredményeként, többek között a Magyar Nemzeti Bank közreműködésével került a főosztály gyűjteményébe a 20. századi baloldali mozgalmak, valamint az Európai Iskola történetére vonatkozó tekintélyes forrás- és dokumentumgyűjtemény, az Artpool gyűjteményének egy része, valamint a Moholy-Nagy László életére és művészetére vonatkozó kutatási anyag a művész unokaöccsének tulajdonából. Jelenleg is tárgyalások folynak több kiemelkedő magyar művész hagyatékának, levelezésének megvásárlásáról.

¶ Az elmúlt években különös figyelmet fordítottunk a fotótár gyűjteményének fejlesztésére is, amely vásárlások és részben adományok révén fontos, sok esetben hiánypótló dokumentációs anyagokkal gazdagodott. Ezzel párhuzamosan megkezdődött a Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményi osztályain tárolt különböző fotónegatívok átadása – azok digitalizálását követően – a fotótárnak. Mára az adattári főosztály kezelésében lévő forrás- és dokumentációs gyűjtemény több mint kétezer-hatszáz folyómétert számlál, a fotótár pedig több mint kétszázezer hagyományos és majd háromszázezer digitális fotódokumentumot őriz.

¶ A Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI) alapítását éppen az a gondolat indította el, hogy nagyon is időszerű volna egy olyan korszerű művészettörténeti dokumentációs központ kialakítása, ahol mindezek, a múzeumok által összegyűjtött archív források és dokumentumok együtt, egy helyen hozzáférhetővé és kutathatóvá válhatnak. Egyúttal, hogy az alapító okiratban vállalt közérdekű célokat minél magasabb színvonalon és a 21. század kihívásainak megfelelően teljesíthessük, a KEMKI a Liget Budapest projekt keretében, az Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központnak az egykori Szabolcs utcai klinikák területének középső traktusában megépülő komplexuma mellett, egy teljes rekonstrukción átmenő régi épületben nyer majd elhelyezést. A megújuló épületbe az adattári és dokumentációs főosztály

nagyon is időszerű volna egy olyan korszerű művészettörténeti dokumentációs központ kialakítása, ahol mindezek, a múzeumok által összegyűjtött archív források és dokumentumok együtt, egy helyen hozzáférhetővé és kutathatóvá válhatnak

*ez hozzávetőlegesen
harmincmillió
oldalnyi
dokumentum*

gyűjteményei, azaz az MNG adattára, fotótára, örökségvédelmi dokumentumtára, a Képzőművészeti Lektorátus iratanyaga, valamint az irrattár öt évnél régebbi dokumentumai, továbbá a Szépművészeti Múzeum dokumentációs osztályának gyűjteményei, örökségvédelmi dokumentumtára, fotótára, irrattára, az Artpool és a jelenlegi restitúciós iroda dokumentumállománya költözik majd. Az intézet teljes forrás- és dokumentumgyűjteménye ilyen módon csaknem három-ezer-háromszáz folyómétert tesz ki, amely nemzetközi viszonylatban is tekintélyes. Ez hozzávetőlegesen harmincmillió oldalnyi dokumentum. Csupán összehasonlításként említendő: az 1932-ben alapított holland művészettörténeti kutatóintézet, a Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie, amely Európa egyik legrégebbi és legjobban működő művészettörténeti dokumentációs központja, a hatmillió fotó mellett kétezer folyóméternyi archív anyagot kezel.

- ¶ A KEMKI alappilléret tehát az archívum alkotja majd, amelynek gyűjteménye az említett dokumentációs egységek anyagainak egyesítésével jön létre. Fontosabb szervezeti egységei a Magyar Művészeti Archívum, az Európai Művészeti Archívum, az Artpool Művészetkutató Központ és az egységes fotóarchívum lesznek.
- ¶ Ezen túlmenően tervezzük egy provenienciakutatással foglalkozó csoport létrehozását, amelynek feladata a gyűjtéstörténeti kutatások mellett a hazai műtárgyállomány előéletének szisztematikus kutatása és feltárása lesz.
- ¶ A 21. századi igényeknek megfelelően az intézet egyik kiemelt alapfeladata lesz a kezelésében lévő dokumentumállomány folyamatos digitalizálása, továbbá egy többnyelvű, online kutatható, korszerű adatbázis, valamint a kulturális, művészeti tudástár kialakítása. Az adatbázis építésén és fejlesztésén önálló, művészettörténészekből és bölcsészekből álló munkacsoport dolgozik majd. A munka előkészítése az adattári és dokumentációs főosztályon már évekkel ezelőtt elkezdődött. A kulturális közfoglalkoztatási program keretében az elmúlt években a főosztályon tíz-tizenkét, felsőfokú végzettségű, részben művészettörténész munkatárs dolgozott és dolgozik jelen pillanatban is, segítségükkel a főosztályon az elmúlt

*az adatbázis
építésén és
fejlesztésén önálló,
művészettörténészekből és
bölcsészekből álló
munkacsoport
dolgozik majd*

években több mint háromezer tételt sikerült digitalizálni. A digitalizált állomány feldolgozása és online kutathatóvá tétele részben már ma is folyik, a munka dandárja azonban az intézetre vár.

korszerűen felszerelt kutatószolgálat működik majd, amely egyszerre akár húsz-huszonöt külső kutatót is képes fogadni és kiszolgálni

¶ A KEMKI tervezett épületében korszerűen felszerelt kutatószolgálat működik majd, amely egyszerre akár húsz-huszonöt külső kutatót is képes fogadni és kiszolgálni a hét négy napján. Mindez jelentős előrelépés a jelenlegi körülményekhez képest, amelyek a hét két napján legfeljebb két-három kutató egyidejű fogadását teszik lehetővé.

A főosztály 2017-ben elindított egy forráskiadványsorozat, amelynek első állomása a januárban megjelent, Ország Lili levelezését feldolgozó kötet

¶ A majdani archívum kutatási projektjei mindenekelőtt saját dokumentumgyűjteményein alapulnak, és részben már meg is kezdődtek. A főosztály 2017-ben elindított egy forráskiadvány-sorozatot, amelynek első állomása a januárban megjelent, Ország Lili levelezését feldolgozó kötet; ennek digitális, online elérhető változata is készült. A tervek szerint ezt a munkát a közeljövőben egy online oeuvre-katalógussal egészítjük ki. Előkészületben van a Rippl-Rónai József leveleit tartalmazó, kétkötetes mű, ugyancsak digitális változattal kiegészülve, továbbá a Barabás Miklós életére és művészetére vonatkozó forráskötet összeállítása. Elindult a Tornyai János-forráskötet előkészítése, valamint az Elek Artúr hagyatékát feldolgozó tudományos projekt. A MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével együttműködve tervezzük Herman Lipót naplóinak feldolgozását, digitalizálását és online megjelenítését. Mindezek a tudományos kutatásokkal kiegészülő forrásfeldolgozások már a KEMKI első önálló projektjei lesznek.

A MTA Művészettörténeti Kutatóintézetével együttműködve tervezzük Herman Lipót naplóinak feldolgozását

¶ Az intézet saját dokumentumállományán alapuló kutatási és forráskiadási programjai mellett helyet és lehetőséget biztosít majd olyan tudományos, hazai és nemzetközi kutatási programoknak is, amelyekbe a múzeum saját gyűjteményi osztályai, továbbá hazai és külföldi partnerintézmények, múzeumok és kutatóintézetek, valamint egyéni kutatók egyaránt

Az intézet teljes forrás- és dokumentumgyűjteménye ilyen módon csaknem háromezer-háromszáz folyómétert tesz ki, amely nemzetközi viszonylatban is tekintélyes.

lehetőséget teremt
a kölcsönös
információcserére,
és megfelelő
előkészítés után
önálló kutatási
és az azokon
alapuló kiállítási
programokat
szervez

bekapcsolódhatnak. A KEMKI hosszú távú terve, hogy a közép-európai régióban idővel olyan szervezeti szerepet töltsön be, amely kapcsán együttműködik a térség országainak művészeti- és kultúrtörténeti kutatásokkal foglalkozó intézményeivel, lehetőséget teremt a kölcsönös információcserére, és megfelelő előkészítés után önálló kutatási és az azokon alapuló kiállítási programokat szervez. Ez a gondolat magyarázza a névválasztást is.

¶ E nagyobb szabású, akár hazai vagy nemzetközi kutatási programok megtervezése természetesen a múzeum gyűjteményi osztályainak közreműködésével, az ott folyó egyéb kutatási és kiállítási programokkal összhangban történik majd. A KEMKI kutatási projekt központjának feladata lesz az előzetes szakmai egyeztetés és ezt követően a kutatási és kiállítási programok hosszú távú megtervezése és lebonyolítása, a projectteamek összeállítása, a munkafolyamatok megszervezése és támogatása.

az egyetemekkel
összehangoltan
részt kíván vállalni
a művészeti-
történetészek
képzésében is

¶ Az intézet a kutatási programok mellett, az egyetemekkel összehangoltan részt kíván vállalni a művészettörténetészek képzésében is. A KEMKI az OMRRK restaurálási és archeometriai osztályával együttműködve helyet és lehetőséget tud biztosítani a műtárgyakkal kapcsolatos gyakorlati, technikai és muzeológiai ismeretek elsajátításához, ami az egyetemeken folyó elméleti képzést egészíthetné ki. A KEMKI továbbá hosszú távú gyakorlonki, valamint ösztöndíjrendszer kialakításával hatékonyan tudná segíteni a művészettörténész-muzeológus szakma folyamatos és minőségi utánpótlását is.

¶ Az intézet dokumentációs központként a tervek szerint olyan korszerű szolgáltatásokat tud majd nyújtani, amelyek mind a múzeumi gyűjteményi osztályok, mind a külső kutatók, oktatók és egyetemi hallgatók munkáját segítik, továbbá a műgyűjtők, a műkereskedők és minden művészet iránt érdeklődő igényeit is ki tudják elégíteni.

¶ A működését jövőre, 2019 folyamán megkezdő Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet a modern kor adta lehetőségek kihasználásával a legmesszebbmenőkig igyekszik majd megfelelni a hazai és nemzetközi tudományos közösség szolgálatának.

Bayer-Cieplinski: *Babatündér*
Maros Éva és Róna Viktor
1957, Magyar Állami Operaház
Tóth László felvétele, PIM-OSZMI

HALÁSZ TAMÁS gyűjteményvezető

A MULANDÓ TEST EMLÉKEI

A PETŐFI IRODALMI MÚZEUM - ORSZÁGOS
SZÍNHÁZTÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS INTÉZET
TÁNCARCHÍVUMA

IA szakmai és a laikus közegben is közhelynek számít, hogy a tánc igen illékony művészeti ág – hiába állnak rendelkezésünkre az elmúlt évtizedek mind könnyebben kezelhető és alkalmazható technikai vívmányai, és hiába a mozgásanyag rögzítésére szolgáló, komoly hagyományú, ám kevesek által használt-ismert notációs rendszerek. A táncművészet alkotásai után – az esetek túlnyomó részében – nem marad részletes szövegvélemény, mozgást rögzítő kotta sem.

a táncművészet alkotásai után – az esetek túlnyomó részében – nem marad részletes szövegvélemény, mozgást rögzítő kotta sem

IA műalkotás önmagában természetesen nem is tárgyiasul: az alkotásokról készülő jobb-rosszabb filmfelvételek, fotók – a megragadhatatlan tér, a műalkotás térbeli viszonyatainak hiteles megörökítése híján – legfeljebb egyfajta lenyomatnak számítanak. Mindez alapvetően meghatározza egy táncörténeti gyűjteménynek, így a PIM–OSZMI Táncarchívumának feladatait, munkatársainak tevékenységét is, ahogyan számos társintézmény esetében is történik mindez világszerte.

a műalkotás térbeli viszonyatainak hiteles megörökítése híján – legfeljebb egyfajta lenyomatnak számítanak

IJogos a kérdés: e megragadhatatlanság tudomásával mit és milyen módon is őriz e különleges gyűjtemény?

ITáncarchívumunk méretében és tartalmában a világ egyik legjelentősebb táncörténeti kollektívája. Előbb általánosságban igyekszem érzékeltetni feladatainkat, a minket érintő kihívásokat, a tevékenységünket alapjaiban meghatározó eszmei alapvetést.

IA táncarchívum első, költői megközelítésben hasonlít a Pompeiiben feltárt különös lávaformációkra, amelyeknek üregeit kitöltve a régészek megrendítő felfedezést tettek: azok valójában elporladt testeket leptek el, örökre konzerválták azokat. Drámai pózokba dermedt, kétezer éves emberek testének körvonalait őrizték meg – mementóként az utókornak. Gyűjteményünk egységei hajdanvolt, közelmúltbeli vagy éppen napjainkban működő előadó- és alkotóművészek, elméleti szakemberek, műhelyek, együttesek emlékeit őrzik

gyűjteményünk egységei hajdanvolt, közelmúltbeli vagy éppen napjainkban működő előadó- és alkotóművészek, elméleti szakemberek, műhelyek, együttesek emlékeit őrzik

– konzerválva és kutatva a megragadhatatlant, a mulandó test mint „hangszer” megjelenítette művészeti ág emlékeit. Gondosan óvva a többé vagy kevésbé „tökéletlen” megközelítési lehetőségeknek a maguk nemében olykor mégis tökéletes alkotásait, önmagukban vagy dokumentumként is értékes és különleges tárgyi-műtárgyi emlékeket, köznapi (vagy felületesen szemlélve: annak látszó) relikviákat, „reguláris” vagy rendhagyó darabokat. Ezek közt jelentős számban vannak olyan tételek (például fényképek, filmfelvételek, plakátok, műsorfüzetek), amelyeket egy kívülálló is pontosan meghatározhat, és olyan szokatlan, vagy nagyon is hétköznapi darabok egyaránt, amelyeknek néha nem könnyű felismerni a dokumentumjellegét.

¶ Ugyanez a sokrétűség jellemző a gyűjtemények tartalmára is: a tánc, bármilyen szenvedéllyel és tisztelettel viszonyulunk is hozzá, önmagában nem szemlélhető, nem vizsgálható teljesszerűen. Ezért őrizzük archívumunkban a társművészetek, társtudományok, párhuzamos művészeti világok produktumait, szellemi kincseit is. A képző- és iparművészet, zeneművészet, a folklór területéhez sorolható és adott művészekhez, művekhez, műhelyekhez elválaszthatatlanul kapcsolódó köteteket, tanulmányokat, kéziratokat, fényképfelvételeket és más emlékeket. A műfaji hálózatoság, az összművészeti szellem, az összefüggések dokumentumait.

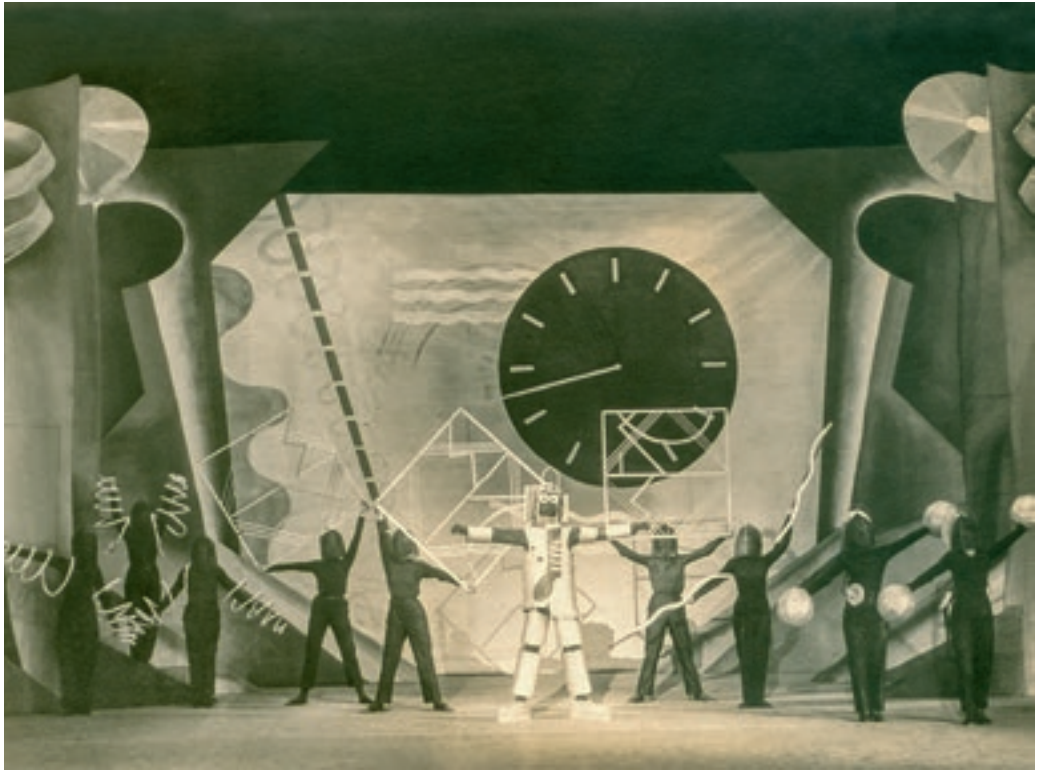
¶ A tánc – csapatjáték: több művészeti ág termő együttműködésének gyümölcse. A táncarchívum állományának színessége is ezt fejezi ki: a számos rendhagyó darabon, megközelítésen mi magunk is olykor meglepődünk. Számtalan helyről, irányból érkező látogatóink igényeit tekintve viszont azt tapasztalhatjuk, hogy soha nem lehetünk eléggé színesek és rugalmasak. Bár alapvetően a színpadi tánc emlékeit gyűjtjük, a műfaj határait a végtelenségig igyekszünk tágítani: megannyi megjelenési, megnyilvánulási formája – a sáámántáncoktól a klasszikus baletten át a divattáncokig – egyaránt fontos és érdekes számunkra. Ez a szemléleti tágasság jellemzi hozzáállásunkat a tánc „környezetéhez”, keletkezésének közegéhez is.

¶ Amikor – igen gyakori – bejárásaink, idegenvezetéseink során belefogunk a táncarchívum bemutatásába, először az

őrizzük archívumunkban a társművészetek, társtudományok, párhuzamos művészeti világok produktumait, szellemi kincseit is

számos rendhagyó darabon, megközelítésen mi magunk is olykor meglepődünk

sáámántáncoktól a klasszikus baletten át a divattáncokig

Zádor-Szentpál: *Gépember*
1935, Szentpál Táncsoport
Angelo felvétele, PIM-OSZMI

*a PIM-OSZMI-n
belül nálunk van
minden, ami tánc*

anyaintézményen belül elfoglalt helyét igyekszünk érzékel-
tetni. A táncarchívum – valós, legfelső emeleti elhelyezkedé-
sét tekintve is – egy kis (bár nem is annyira kis...) torta, amely
szerkezetében leképezi a nagy tortát, amelyen áll. Az Orszá-
gos Színháztörténeti Múzeum és Intézet meghatározó egy-
ségei, gyűjteményei, mint a könyv- és folyóirattár, a fotó- és
videótár, a plakáttár, a dokumentáció, ugyanúgy megtalálha-
tók az önálló gyűjteményben, mint az intézet nagy egészében,
csak éppen együtt, egyetlen egységben, melyet a művészeti
ág köt össze: azaz, a PIM-OSZMI-n belül nálunk van minden,
ami tánc. A ház egészéhez képest azonban vannak bizonyos
eltérések, amelyek gyűjteményünket jellemzik: ezekre a gyűj-
temény története szolgál magyarázattal.

- ¶ A táncarchívum az 1948-ban megalakult, majd az 1954-ben ön-
álló társadalmi testületként újjáalakult Magyar Táncművé-
szek Szövetsége (MTSZ) gyűjteményeként jött létre – hogy
melyik évben, az pontosan nem megállapítható. Annyi bizo-
nyos: az MTSZ keretei között az 1950–60-as években dolgo-
zó elméleti szakemberek – elsősorban Vályi Rózsi, Téry Tibor,
Kaposi Edit és Maác László vezetésével – bizonyos fokig az
egykori Népművészeti Intézet munkatársaival párhuzamo-
san kezdték el szervezett gyűjteményező, feltáró munkájukat.
E kollekció gerincét a szövetség könyvtára jelentette, amelyet
az 1950-es évek végétől már az MTSZ saját kiadványai is gaz-
dagítottak. Az egykori archívumba mind szervezettebb kere-
tek között érkeztek a hazai táncművészeti életet reprezentáló
kiadványok (aprónyomtatványok, szisztematikusan gyűjtött
lapkivágatok, plakátok, fotók), és anyagát rendszeres kuta-
tómunka során született, bekerült anyagok (sajtószemlék,
életút-beszélgetések hangfelvételei és leiratai, hagyatékok)
bővítették.
- ¶ Az 1970-es években egyre intenzívebb és szisztematikusabb
gyűjtőmunka kezdődött, amit idővel minisztériumi támoga-
tásokból és egyedi kérelmekkel elnyert összegekből sikerült
finanszírozni. Emellett a könyvtár is mind dinamikusabban
fejlődött. A gyűjteménynek 1982-ben Fuchs Livia személyé-
ben főállású gyűjteményvezetője, majd könyvtárosa is lett.
Később az MTSZ archívuma önálló otthonba is költözhetett,

majd egy külső raktárra is sikerült szert tennie. 1987-ben kezdődtek meg a tárgyalások a táncszövetség és az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet vezetése között a táncarchívum integrálásáról az OSZMI-ba. Az MTSZ Novák Ferenc elnök vezetésével, a szövetség elnökségi tagjainak bevonásával kezdett tárgyalásokba Kerényi Ferencsel, az intézet igazgatójával. A kerekben harminc évvel ezelőtt létrejött és hivatalosan azóta sem módosított megállapodás értelmében a táncarchívum beolvadt az OSZMI-ba. A megállapodás nyomtatékosan leszögezte: a gyűjtemény „komplex jellege megmarad” és „önálló szervezeti egységként kezelendő”.

a gyűjtemény végleg az intézet Krisztina körúti épületébe költözött

¶ Az integrációt követően a táncarchívum egy ideig még az Aradi utcai otthonában működött, majd ezt és a külső raktárat az OSZMI értékesítette, és a gyűjtemény végleg az intézet Krisztina körúti épületébe költözött. A folyamat komoly szervezőmunkát rótt az OSZMI vezetésére, hiszen a zsúfolt épület földszintjét akkor még közüzemi szolgáltatók fiókjai foglalták el. A táncarchívum végül is a tetőtér átépítésével jutott hajlékhoz. Ott, ahol ma is működik. Négy évvel ezelőtt a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával a gyűjtemény terei régóta esedékes felújításon mentek át: sikerült végre kicserélni a viharvert bútorzatot, valamint módunk nyílt a számítástechnikai berendezések modernizálására is. A – ma is – komoly raktározási problémák, a szűkösség egy időre enyhült, amikor a mind látogatottabb gyűjtemény a felújításkor elfoglalhatta az épület teljes második emeletét, és tágas kutatói térrel gazdagodott.

a mind látogatottabb gyűjtemény a felújításkor elfoglalhatta az épület teljes második emeletét, és tágas kutatói térrel gazdagodott

¶ A táncarchívum sajátosságait működésének az MTSZ égisze alatt töltött első három évtizede, saját, okolt és szükséges specifikumai határozzák meg. Ám az integráció után eltelt években minden fontosabb területen sikerült a szakmai alapú betagozódást végrehajtani. Az elmúlt három évtizedben a táncarchívumot huzamosabb ideig Szilágyi Ágnes, majd Behuminé Szúdy Eszter tánctörténész vezette.

¶ Mint említettük: a komoly hagyományú gyűjtemény világviszonylatban is kivételes. Ezt nem csupán számaink, de nemzetközi kapcsolataink is alátámasztják: 2017-ben tizenhét ország kutatóit fogadtuk. A táncarchívum országos

Csajkovszkij-Vajnonen: *Diótőrő*
Szarvas Janina és Róna Viktor műtermi felvételen
1955, Magyar Állami Operaház
Tóth László felvétele, PIM-OSZMI

szakgyűjteményként számtalan feladatot ellát. Gyűjti és rendszerezi a magyar tánckultúra múltjának és jelenének legkülönbözőbb (alapvetően írásos, vizuális) emlékeit – követve az aktuális, hazai és nem csak magyar vonatkozású nemzetközi fejleményeket, bemutatókat.

a táncarchívum gyűjtőköre nem állhat meg az ország- és a nyelvi határoknál

¶ Ezen a ponton érdemes elidőznünk egy pillanatra. A táncművészet területét ismerő szakemberek számára nem kétséges, hogy a táncarchívum gyűjtőköre nem állhat meg az ország- és a nyelvi határoknál. A tánc nemzetközi műfaj, nyelve nem verbális, pontosabban felette áll a beszélt nyelvnek. Ahogy az elmúlt bő száz évben, úgy ma is magyar származású művészek százai dolgoznak a világ minden pontján, miként a magyar színpadi tánc történetében, annak kezdeteitől meghatározó külhoni művészek sokaságával találkozunk a hazai színpadokon. Ők nem a semmiből jöttek, nem a semmibe távoznak. Működésük, a hazájuktól távol kifejtett aktivitásuk kutatása, emlékeik megőrzése elemi feladatunk. A magyar táncra vendégjátékokkal, betanítóként, betanult alkotásaikban nemzetközi művészek tömege hatott és hat: az ő – Magyarországhoz közvetlenül olykor nem is köthető – munkásságuk dokumentálása, felderítése szükséges és elvárt feladatunk. Enélkül számtalan hazai jelenség, életút jóformán nem is értelmezhető.

elektronikus adatbázisban-katalógusban dolgozzuk fel a gyűjtemény állományát és a művészeti ág hazai eseményeit (digitális rekordjaink száma mintegy 45 ezer)

¶ A táncarchívum munkatársai (jelenleg két fő: Bánóczy Varga Andrea és e tanulmány szerzője) a PIM–OSZMI rendszerében működő elektronikus adatbázisban-katalógusban dolgozzuk fel a gyűjtemény állományát és a művészeti ág hazai eseményeit (digitális rekordjaink száma mintegy 45 ezer). Rendszeresen szervezünk önálló kiállításokat: az elmúlt évtizedben négy nagyobb tárlatot nyitottunk meg központi épületünkben, a Bajor Gizi Színészmúzeumban, a Magyar Állami Operaházban és a Nemzeti Táncszínházban. Az ötödikre idén novemberben készülünk. Évről évre számos közgyűjtemény-nyel, színházzal működünk együtt, közös kiállításokban, projekteknél, kölcsönzőként vagy kutatási helyszínként. (Csak az elmúlt néhány évben – egyebek mellett az Iparművészeti Múzeummal, a Petőfi Irodalmi Múzeum–Kassák Múzeummal, a Balassi Intézeten keresztül a Párizsi Magyar Intézettel,

a Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeummal, az Ördögkatlan Fesztivállal, illetve jóformán mindegyik fontos játszóhellyel.)

¶ Munkatársaink rendszeres oktatási munkát is végeznek, egyéni és csoportos látogatóknak tartanak előadásokat a gyűjteményről, és kutatószolgálatot látnak el. Látogatottságunk komoly büszkeségre ad okot: 2017-re alig egy évtized alatt a regisztrált kutatási alkalmak száma majd ezer százalékkal növekedett, a tavalyi szám megközelítette a hatszázat.

¶ Zárásként pedig – számok és nevek tükrében – a táncarchívum tárait mutatom be. Magyar és nemzetközi anyagokat őrző, dokumentációs gyűjteményünk mintegy száz folyóméter terjedelmű: ennek mappáiban legkevesebb félmillió tétel (lapkivágat, aprónyomtatvány és egyéb) sorakozik. Itt személyek, intézmények, társulatok, fogalmak, nemzetek szerinti struktúrában őrizzük az anyagokat. Hagyatéki gyűjteményünkben megközelítőleg száz személy és intézmény anyagai találhatóak, köztük a hazai táncművészet és tánc történet olyan nagyjainak emlékei (kéziratok, fotók és egyéb dokumentumok), mint Dienes Valéria és Dienes Gedeon, Harangozó Gyula, Havas Ferenc, Imre Zoltán, Lakatos Gabriella, Milloss Aurél, Molnár István, Paulini Béla, Pór Anna, Rábai Miklós, Róna Viktor, Szentpál Olga és Szigeti Károly. E tár terjedelme is megközelíti a száz folyómétert, egyes tételeinek terjedelmében jelentős eltérések mutatkoznak az egyetlen vékony mappától a tucatnyi dobozig. Társulatokhoz, intézményekhez köthető dokumentumgyűjteményeink közül kiemelkedik a Magyar Táncművészek Szövetsége fél évszázadát, a Magyar Állami Népi Együttes, a Gyöngyösbokréta, az Állami Balettintézet–Magyar Táncművészeti Egyetem történetét őrző kollekció és az elmúlt évtizedekben keletkezett kutatócédulák tízezrei.

¶ Szakkönyvtárunkban több mint hatezer magyar és idegen nyelvű kötetet tartunk nyilván a balett, a néptánc, a modern tánc, a pantomim, a társastánc, a mozdulatművészet, a tánc történet és -elmélet, a pedagógia, valamint a társművészetek és -tudományok tárgyköréből. Állományunknak, a legnagyobb hazai táncszakkönyvtárnak legkorábbi darabjai az 1790-es évekből származnak. Polcainkon számtalan kivételes ritkaság

magyar és nemzetközi anyagokat őrző, dokumentációs gyűjteményünk mintegy száz folyóméter terjedelmű

hagyatéki gyűjteményünkben megközelítőleg száz személy és intézmény anyagai találhatóak

és a legfrissebb kiadványok egyaránt megtalálhatók. E tárunk leginkább ajándékozással bővült az elmúlt években: 2016-ban kiváló kapcsolatrendszerünknek köszönhetően sikerült megszereznünk egy, a világhírű német Pina Bausch Társulat-Wuppertali Táncszínház munkásságát reprezentáló, kivételes jelentőségű könyv-, videó- és plakátgyűjteményt.

¶ A fotótárban mintegy 70 ezer feldolgozott, táncművészeti témájú fényképet (előadásképeket, civil felvételeket, portrékat) tartunk nyilván: ezek túlnyomó része az 1945 utáni időszak hazai bemutatóit és külföldi társulatok magyarországi vendéjátékait dokumentálja, de jelentős számban található a gyűjteményben a két világháború közötti időszakból származó vagy még korábbi tételek. Természetesen a fotótárban is számos ritkaságot, különleges, egyedi (például dedikált) darabot őrzünk, köztük olyan nagyságok alkotásait, mint André Kertész, Máté Olga, Pécsi József, Angelo (Funk Pál), Reismann Marian, Vajda M. Pál, Balogh Rudolf, a kortársak közül Keleti Éva, Féner Tamás, Korniss Péter felvételeinek százait. A gyűjteményben található feldolgozott, illetve előfeldolgozott képek száma megközelíti a félmilliót. A fotótár állományában a legnagyobb hazai társulatok (Magyar Nemzeti Balett, Pécsi Balett, Győri Balett, Szegedi Balett – Szegedi Kortárs Balett, Állami Népi Együttes, Honvéd Táncegyüttes stb.) előadásairól ezres nagyságrendben található képanyag.

¶ Videótárunk jelenleg több mint tizenegyezer kereshető, katalogizált és helyben megtekinthető tételből áll. (A nagyságrendet érzékelteti, hogy a teljes állomány megtekintése csaknem ötszáz napot venne igénybe.) Magyar és külföldi előadás-felvételek, táncfilmek, dokumentumalkotások, rögzített tévéműsorok adják ki az állomány túlnyomó részét. A folyóirattárban az eltelt százhusz évből száznál is több magyar és külföldi szaklap példányait őrizzük, köztük a teljes hazai szaksajtó valamennyi kiadványát napjainkig. Külföldi szaklap-előfizetéseinket az utóbbi években sajnos sorra le kellett mondanunk. Mára kizárólag az ingyen beszerezhető, illetve hazai szaklapokhoz jutunk hozzá.

¶ A plakátár nagyjából tízezer tetele között kivételes ritkaságokat is számon tartunk, például a legendás Gyagilev-társulat,

a fotótárban is számos ritkaságot, különleges, egyedi (például dedikált) darabot őrzünk

a gyűjteményben található feldolgozott, illetve előfeldolgozott képek száma megközelíti a félmilliót

előadás-felvételek, táncfilmek, dokumentumalkotások, rögzített tévéműsorok

külföldi szaklap-előfizetéseinket az utóbbi években sajnos sorra le kellett mondanunk

Bartók-Harangozó: A csodálatos mandarin
Lakatos Gabriella
1956, Magyar Állami Operaház
Tóth László felvétele, PIM-OSZMI

*kicsi, ám izgalmas
darabokat
őrző szcenikai
tervtárunk*

a Les Ballets Russes 1912-es budapesti vendégjátékát hirdető darabokat is, a vendégművészek névsorában Vaclav Nizsinszkijjel. E tárban a Magyar Állami Operaház, a Nemzeti Táncszínház, a MU Színház és a Trafó – Kortárs Művészetek Háza az elmúlt években adományozással hozzánk került, hatalmas gyűjteményeit is őrizzük. Kicsi, ám izgalmas darabokat őrző szcenikai tervtárunkban (e gyűjtemény kivételként, zömmel nem a táncarchívumban található: a PIM–OSZMI gazdag szcenikai tárában táncos témájú díszlet- és jelmeztervek, valamint jelmezek további ezrei sorakoznak) mások mellett Bortnyik Sándor, Angelo, Jaschik Álmos, Gombár Judit és Vogel Eric terveit őrizzük.

*oral history jellegű
beszélgetések*

- ¶ A PIM–OSZMI Táncarchívuma kiterjedt szakmai kapcsolatrendszerrel rendelkezik: a társulatokkal, alkotókkal, előadókkal, befogadóhelyekkel, iskolákkal fennálló jó viszonyoknak köszönhetően gyűjteményünk dinamikusan gyarapszik.
- ¶ Az elmúlt években a művészeti ág számos veterán, hírneves alakjával léptünk szoros kapcsolatba: a múlt kutatása nélkülük értelmetlen és elképzelhetetlen. A velük folytatott oral history jellegű beszélgetések száma folyamatosan nő, sokuk örömmel és rendszeresen segít a táncarchívum kutatómunkájában. Ezres nagyságrendű a segítségükkel az elmúlt években agnoszkált tételek száma. Ők és a szakma kortárs jelesei, alkotók, szakírók, tánc történészek, a táncművészetek képviselői rendszeres látogatásaikkal, segítők gesztusaikkal teszik élő és kiemelten hasznos, közösségi helyé az egész szakmát szolgáló táncarchívumot, ahol legendás művészek spontán találkozhatnak a táncművészet ifjú művelőivel, kutatóival.
- ¶ 2018-ban újabb nagyszabású vállalkozásra készülünk: halálának huszonötödik évfordulóján a legendás, világhírű magyar táncos-koreográfus-pedagógus, Róna Viktor emlékére idéző kiállítást rendezünk a Bajor Gizi Színészmúzeumban. Látványát a neves díszlettervező, a Magyar Képzőművészeti Egyetem volt rektora, Csanádi Judit jegyzi majd. A novemberben nyíló tárlaton pályáját felidézve Róna teljes egészében nálunk őrzött, hatalmas hagyatékából mutatunk be válogatást, amelynek darabjait a nagyközönség most láthatja először.

Látogatók a magyar pavilon előtt 1909-ben
Fortepan/Schoch Frigyes

BOROS GÉZA

ARCHÍVUMÉPÍTÉS

A VELENCEI BIENNÁLE A LUDWIG MÚZEUMBAN

I 2015-től a Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum feladata a Velencei Biennále képzőművészeti és építészeti kiállításainak a megrendezése. A biennále nemzeti biztosa a múzeum igazgatója, Fabényi Julia lett. A nemzeti biztos operatív szervezeti egysége a Velencei Biennále Iroda, amelynek kialakítását és vezetését én kaptam feladatul.¹ A nemzeti biztosal egyetértettünk abban, hogy a feladatellátás szélesebb és biztosabb alapokon nyugszik, ha a tevékenységünk nem csupán az aktuális biennálekiállítás menedzseléséből áll, hanem a konstrukciónak közgyűjteményi – gyűjteményi és archívumi – lába is van.

I A gyűjteményi kapcsolódás kézenfekvő, hiszen a Ludwig Múzeum gyűjteményébe már korábban is kerültek be olyan alkotások, amelyek a Velencei Biennálén voltak kiállítva. Ezek a művek részben vásárlás, részben ajándékozás révén kerültek a gyűjteménybe. Evidens volt, hogy ezentúl a múzeum által finanszírozott velencei kiállításból a kiállító művésszel közösen kiválasztott műtárgyadománnyal gyarapítsuk a gyűjteményt. Várnai Gyula 2017-es kiállításáról például már így került a gyűjteményünkbe a *Lem* című videómunka.

[1] A Velencei Biennále Iroda munkatárai: Bálványos Anna művészettörténész, Puskás István italianista (2016-ig), Lakó Zsigmond italianista (2016-tól).

AZ ALAPOKRÓL

I Közgyűjteményként hangsúlyt kívánunk helyezni a dokumentációs és kutatói tevékenységre is, amivel a korábbi biztosok alig vagy egyáltalán nem foglalkoztak. Az évente váltakozó nemzeti biztosok rendszerében a kampányszerű lebonyolítás, a finanszírozás bizonytalansága és a gyakran változó személyi és szervezeti feltételek között erre nem is nagyon volt lehetőség.²

I A Ludwig Múzeum intézményi keretei között teremtődött meg először a konszolidált finanszírozás és annak lehetősége,

[2] A megelőző időszak problémáit jól tükrözi Bódi Kinga huszonhét részes interjúsorozata, mely *Úszó tárlatok. Beszélgetések az egykor Velencei Biennálén részt vevő magyar képzőművészekkel, kurátorokkal, nemzeti biztosokkal* címmel a *Balkon* folyóiratban 2013 és 2017 között jelent meg.

hogyan hosszabb távon is lehessen tervezni. Ennek része a múlttal való intenzívebb foglalkozás is. Luxus lenne lemondani arról a gazdag történeti örökségről, amelyet a világ legrégebbi nemzetközi kortárs művészeti intézményéhez, a Velencei Biennáléhoz való magyar kapcsolódás jelent. Fontos a felhalmozott tudás megőrzése, gyarapítása és beépítése a tevékenységünkbe. A kortársi szemlélet és a folytonosságot képviselő történeti megközelítés természetes módon együtt van jelen a gazdagabb intézményi múlttal rendelkező országok praxisában is. Például Angliában a British Council 1938 óta foglalkozik a Velencei Biennáléval, és a kiállításszervezés mellett gyűjti, archiválja és a nagyközönség számára hozzáférhetővé teszi a brit megjelenés dokumentumait. Ellenkező példaként Ausztriát lehetne említeni, ahol az évente váltakozó nemzeti biztosoknak nehezebb a dolguk, hiszen nem rendelkeznek állandó intézményi háttérrel, stábjukat maguknak kell megszervezniük. Viszont nemrégiben létrehozták a Venedig Biennale Archiv Austria nevű szövetségi dokumentációs központot a Bécsi Iparművészeti Egyetem keretein belül.³

¶ A Velencei Biennále történeti archívuma, az ASAC (L'Archivio Storico delle Arti Contemporanee) a 19. század végétől szisztematikusan gyűjti az egyes kiállítások írott, képi és hangzó dokumentumait. Az ASAC levéltári gyűjteményei Velence ipari övezetében, Porto Margherán található. A szászötvenezer kötetes könyvtárak 2009-ben beköltözött a nemzeti pavilonoknak helyet adó Giardino központi pavilonjába, ezzel is közelebb hozva egymáshoz az élő művészetet és annak dokumentációját.

¶ Az olaszokéhoz képest a mi biennalearchívumunk persze csak egy „mikrogyűjtemény”. Tapasztalatunk szerint azonban a velencei archívum sem százszázalékos, legalábbis a magyar vonatkozások tekintetében. Az ASAC adatbázisában például hiába keressük Bódy Gábor nevét, aki az 1984-es biennalé videószekciójában szerepelt, noha ez a központi katalógusban is dokumentált. Érdekes módon Bódy biennalés részvétele a magyar szakirodalomból is hiányzik: sem az Ernst múzeumbeli életmű-katalógusában, sem a későbbi kiállítások katalógusaiban nincs nyoma.⁴ Az ASAC online adatbázisában akad jó pár kisebb-nagyobb hiba is. Valószínűleg Magyarországról

az ASAC (L'Archivio Storico delle Arti Contemporanee) a 19. század végétől szisztematikusan gyűjti az egyes kiállítások írott, képi és hangzó dokumentumait

[3] A feladatok széttagoltságát mutatja, hogy másutt érhető el az archívum (biennale-archiv.at), az aktuális projekt (labiennale2018.at) és az osztrák részvétel történeti áttekintése (labiennale.at). Utóbbi összeállító a biennalé indulásakor az Osztrák-Magyar monarchiabeli közös részvételt szimplán Ausztria részvételeként, Munkácsy Mihályt pedig Ausztria „nemzeti biztosaként” jegyzik.

[4] Egy másik biennalévonatkozás Bódy Gábor ügynökműltjából bukkan elő. Csaplár Vilmos szerint a „Pesti” néven tevékenykedő Bódy titkos jelentéseivel „meghiúsított egy ellenzéki akciót (elentábla elhelyezése a Velencei Biennalén)”. Lásd: Csaplár Vilmos. Bódy Gábor titkos története. *Népszabadság*, 2005. november 26. Az 1977-ben rendezett ún. Diszsidens Biennalén tervezett magyar képzőművészeti részvétel előkészületéről szóló jelentést közölte: J. Győri László-Sasvári Edit: *Ásatag történet. Élet és Irodalom*, 2000. december 15. 11.

eddig még senki sem nézte át módszeresen a magyar vonatkozásokat. Tervezzük, hogy együttműködünk az archívummal, és amit kell, együtt korrigáljuk.

2017-ben tanúi
lehattunk annak,
hogy hirtelen
megnőtt a Velencei
Biennálén „kiállító”
magyar művészek
száma

¶ A biennálén való részvétel kérdése kulcsfontosságú az archívumunkba kerülés és a történeti kutatás szempontjából. 2017-ben tanúi lehattunk annak, hogy hirtelen megnőtt a Velencei Biennálén „kiállító” magyar művészek száma. A PR-fogást a hazai sajtó kritika nélkül átvette. Holott csupán arról volt szó, hogy több magyar művész a biennále idején állított ki valahol Velencében, ami örvendetes fejlemény, de szakmai értéke korántsem azonos egy tényleges biennáleszerepléssel. Nem irigylem a jövő kutatóit, akik a sajtóhíradásokból és a művész honlapokról próbálnak majd rekonstruálni egy-egy biennálás „részvételt”. Tévedés persze a múltban is előfordult, például a hazai fotós szakirodalomban masszívan tartja magát az a félreértés, hogy André Kertész 1963-ban elnyerte a Velencei Biennále nagydíját. Ezzel – egyebek mellett – az a probléma, hogy abban az évben nem is rendeztek biennálét.⁵

[5] Tisztázását lásd: Boros Géza: Utcai kóborlások. André Kertész a Velencei Biennálén? *Műértő*, 2017. április 6.

¶ A műkereskedelemben, illetve múzeumi kiállításokon is gyakran bukkannak fel olyan műtárgyak, amelyek provenienciájában szerepel, hogy a mű a Velencei Biennálén volt kiállítva. Például 2016-ban a Magyar Nemzeti Múzeum *Rejt/Jel/Képek '56 – a Forradalom titkos művészete* című kiállításán találkoztam Vilt Tibornak egy alig ismert 1956-os domborművével, a *Tank taposta arccal*, amely a kiállítás művészettörténész szakértője szerint 1968-ban ki volt állítva a Velencei Biennálén. Ha fellapozzuk az 1968-as központi, illetve a magyar katalógust, a műtárgyjegyzékben nem találunk ilyen alkotást. Ebben az évben Vilt valóban szerepelt a magyar pavilonban, de más művekkel. Fontos, hogy a muzeológusok körében is tudatosuljon: a Ludwig Múzeumban létrejött egy archívum, amelyben érdemes körülnézni, hogy elkerüljük az ilyen tévedéseket.

fontos, hogy
a muzeológusok
körében is
tudatosuljon:
a Ludwig
Múzeumban
létrejött egy
archívum, amelyben
érdemes körülnézni

¶ 2015-ben elindítottunk egy tematikus könyvtári fejlesztést, aminek eredményeként a könyvtárunkban megtalálhatók a Velencei Biennále központi és magyar katalógusai, a fontosabb nemzetközi történeti és elméleti szakirodalom. A történeti irodalom a Velencei Biennále történetével foglalkozó átfogó jellegű feldolgozásokból, az egyes országok nemzeti

könyvtárunkban
megtálálhatók
a Velencei Biennále
központi és magyar
katalógusai,
a fontosabb
nemzetközi
történeti és elméleti
szakirodalom

részvételéről szóló összefoglaló adattárakból, a nemzeti pavilonok építéstörténetével foglalkozó kiadványokból, valamint a *biennalizmus kurrens nemzetközi szakirodalmából* áll, amely értelemszerűen kitér a legrégebbi ilyen intézményre, a Velencei Biennáléra is.

¶ Az évenkénti katalógusállomány egyrészt a központi katalógusokból, másrészt (teljeskörűen) a magyar és (szórványosan) más nemzeti pavilonok katalógusaiból áll. A biennálén a magyar megjelenést hosszú időn át rendező Műcsarnok könyvtára továbbra is megkerülhetetlen forrás. A fejlesztéssel azonban ma már a mi gyűjteményünk a legnagyobb Magyarországon: számos kurrens külföldi kiadvány csak nekünk van meg. A Ludwig Múzeum gyűjtőköréhez igazodva időhatárként 1958-at, a magyar részvétel újraindulásának évét tűztük ki. Az ezt megelőző időszak – Bódi Kinga intézménytörténeti kutatásának köszönhetően – jól feldogozott,⁶ a régi, olasz nyelvű központi katalógusok pedig többnyire fellelhetők a Szépművészeti Múzeum könyvtárában.

a Ludwig Múzeum gyűjtőköréhez igazodva időhatárként 1958-at, a magyar részvétel újraindulásának évét tűztük ki

a Maróti Géza tervezte kiállítóház – szecessziós mozaikjaival és kerámiadísztésével – a Giardini legillusztrisabb építménye, amely jövőre lesz 110 éves

¶ Más a helyzet a magyar pavilonra vonatkozó történeti irodalommal. Itt minden érdekel bennünket, ugyanis a múzeum vagyonkezelésébe tartozó épülettel nem csak gondnokként szeretnénk foglalkozni. A Maróti Géza tervezte kiállítóház – szecessziós mozaikjaival és kerámiadísztésével – a Giardini legillusztrisabb építménye, amely jövőre lesz 110 éves. Ebből az alkalomból egy többnyelvű kiadványt tervezünk megjelentetni.

¶ A könyvtári fejlesztés elindításakor felmértük, hogy más szakkönyvtárakban mely kiadványok találhatóak meg. Különösen nagy hiány volt építészeti biennálék katalógusaiból: ezekből sem a Műegyetemen, sem a Magyar Építőművészek Szövetsége könyvtárában nem voltak példányok. Az 1980-ban elindult, de csak 2000-től rendszeressé váló velencei építészeti kiállítást sokáig afféle B kategóriás biennálének tekintették Magyarországon. Holott ma már számos tekintetben egyenrangú a képzőművészeti kiállítással.⁷

¶ A könyvtári állomány gyarapítása nemzetközi kiadványcserével, ajándékozás és antikvár vásárlás útján történik. Számos katalógus Néray Katalin, valamint Fabényi Julia adományaként került a könyvtárba. Vannak még hiányaink, elsősorban

[6] Bódi Kinga: *Magyar részvétel a Velencei Képzőművészeti Biennálén 1895–1948. Doktori disszertáció, ELTE Bölcsészettudományi Kar Művészettörténet-tudományi Doktori Iskola, Budapest, 2014.*

[7] Az építészeti biennálék Bódi Kinga interjúsorozata vizsgálódási körén is kívülestek. Lásd 2. ljt.

Látogató Várnai Gyula *Peace on Earth!* kiállításán 2017-ben a Velencei Biennále magyar pavilonjában
Boros Géza felvétele

A Kipakolom a könyvtáramat projekt a Ludwig Múzeum könyvtára üvegfalán
Boros Géza felvétele

számunkra a 2014-es kurátori pályázat bojkottfelhívása ugyanúgy megőrzendő dokumentum, mint az a kis vizespalack, amely a 2016-os magyar építészeti kiállítás reklámajándéka volt

olyan régebbi kiadványokból, amelyek gyakorlatilag már beszerezhetetlenek, vagy annyira ritkák, hogy csak irreálisan magas áron lennének megvásárolhatók. Gyűjtünk fotókat, audiovizuális dokumentumokat és kisnyomtatványokat is (szórólapok, press kitek, meghívók, matricák, reklámszatyrok stb.). Számunkra a 2014-es kurátori pályázat bojkottfelhívása ugyanúgy megőrzendő dokumentum, mint az a kis vizespalack, amely a 2016-os magyar építészeti kiállítás reklámajándéka volt.

¶ Minden évben egy új projektmappával bővülünk; ez a pályázati kiírással indul, majd folytatódik a beérkezett pályázatokkal, és zárul a zsűri döntésével. A kurátori záróbeszámolót mi már nem egy szimpla A/4-es lapon kérjük be – ahogy ez korábban szokás volt –, hanem a projekt arculatához illeszkedő nyomdai kiadvány formájában, ami szintén bekerül a könyvtárba.

¶ Archívumunk nemcsak a kutatók, kritikusok, egyetemi oktatók és hallgatók, galeristák és újságírók számára lehet hasznos, hanem a kurátori pályázaton indulók tájékozódását és felkészülését is segítheti. Nem kell kitalálni olyasmit, amit mások már rég megvalósítottak. Például visszatérő kérdés: mi legyen a pavilon átriumában, hogyan lehetne a nyitott teret bevonni a kiállításba. Az erről való gondolkodást segítő nemrégiben egy történeti áttekintést publikáltam a témában.⁸

[8] Boros Géza: Inspiratív tér vagy használhatatlan udvar? A Velencei Biennále magyar átriuma. *Artmagazin*, 2017/3. 34–40.

DIGITÁLIS HOZZÁFÉRÉS

¶ Amikor 2001-ben a pavilon minisztériumi szakfelügyelőjeként kezdeményeztem a kurátori pályázati rendszer elindítását, kiemelt cél volt a versenyhelyzet megteremtése mellett a rendszer átláthatósága. A pályázati rendszer előtti időkben a döntések zárt ajtók mögött születtek, az elmúlt tizenhét évben a folyamat teljes egészében transzparens. Minden pályázat az eredményhirdetést követően felkerül az internetre. Ez azért is fontos, mert gyakran a meg nem valósult tervek is igen figyelemreméltók. A nyilvánosságnak ösztönző hatása van, hiszen a pályázók annak tudatában készítik az anyagukat, hogy azt nemcsak a zsűri látja, hanem bárki megnézheti.

minden pályázat az eredményhirdetést követően felkerül az internetre

¶ A pályázatokat régóta digitális formában is be kell nyújtani, de az archiválás és hagyományos könyvtári hozzáférés érdekében továbbra is bekérjük print formátumban is. Sajnos a 2001 és 2013 közötti pályázatok a Múcsarnok megváltozott honlapján már nem érhetőek el, eltűntek, ahogy korábban a Múcsarnokban nyoma veszett a 2007-ben a legjobb nemzeti pavilonnak járó Arany Oroszlán díjnak is (nem aranyból volt). Szerencsére egykori zsűritagként a pályázati CD-kből néhány évjáratot megőriztem, így ezekből próbáljuk majd rekonstruálni a pályázati rendszer első bő tíz évét.

¶ Az első biennálés projekthonlap 2004-ben készült a Janesch Péter-féle *Széptől szépig (és vissza)* című építészeti kiállításhoz.⁹ Ezt követően kezdtek el a kiállítók saját weblapot készíteni, közülük néhány már szintén nem működik. A projektcsapatok rég feloszlottak, s gondolom, nem volt, aki a domain és a tárhely költségét állta volna. Szeretnénk ezeket az egykor közpénzből létrehozott weboldalakat megmenteni, saját szerverre migrálni és archiválni, mielőtt végleg eltűnnének. Ehhez persze szükséges az egykori készítőik együttműködése is. Ezt a munkát elkezdtük, az idei építészeti projekt honlapja pedig már eleve a hosszú távú fenntarthatóságot szem előtt tartva készült.¹⁰

¶ Felvetődött, hogy a biennálénak esetleg külön honlapot készítsünk, ahol minden egy helyen elérhető, de ezt végül – az előzményekre való tekintettel is – elvetettük.¹¹ A Ludwig Múzeum idén megújult honlapja alkalmas rá, hogy az archívumi tevékenységünket becsatornázzuk ide. A külföldi rokon intézmények is a tevékenységükbe integrálva foglalkoznak a Velencei Biennáléval, nem jellemző a külön honlap készítése. Jó példa erre a már említett British Council honlapja.¹²

¶ Könyvtárosainknak köszönhetően tavaly a múzeum teljes kortárs művészeti könyvvállományának bibliográfiai adatai online kereshetővé váltak. A megújult könyvtári katalógus (OPAC) a több szempontú keresés mellett átláthatóbb felületen teszi lehetővé a találatok rendszerezését. Az online katalógusban böngészhető a könyvtárban elérhető biennálepublikációk bibliográfiája. A Hungaricana és az Arcanum Digitális Tudománytár jóvoltából egyre több régi periodika érhető el

[9] biennaleo4.hu.

[10] biennale2018.ludwigmuseum.hu.

[11] A Múcsarnok által egykor létrehozott velencebiennale.hu megszűnésével sok értékes adat veszett el. Balatoni Monika nemzeti biztos tiszavirág-életű külön honlapja, a velencebiennale.com szintén megszűnt. Különbözőbb tartalma nem volt, de archiváltuk. A domainnév alatt jelenleg egy japán hitelkártyareklám fut.

[12] venicebiennale.britishcouncil.org.

a Ludwig Múzeum idén megújult honlapja alkalmas rá, hogy az archívumi tevékenységünket becsatornázzuk ide

digitálisan és böngészhető célirányosan. Ezek a fejlemények jóval hatékonyabbá teszik a Velencei Biennáléről szóló korabeli publikációk feltárását. Értékes adatok nyerhetők kiadatári bibliográfiák összeállításához. Terveink között szerepel kutatói dossziék összeállítása egy-egy kevésbé ismert téma kutatásának elősegítése céljából.

AKTÍV ARCHÍVUM

¶ Tevékenységünk folyamatosan keletkeztet dokumentumokat, másrészt időnként mi magunk is szeretnénk kezdeményezni archívumi projekteket. Az első ilyen a *Kirakom a könyvtáramat. A Velencei Biennále Magyar Pavilionja (1986–2017) virtuális könyvtára* címen valósult meg. Tavaly a képzőművészeti biennále főkurátora, Christine Macel felkérte a központi kiállítás művészeit, hogy készítsenek listát kedvenc könyveikről, ami inspirációs forrás lehet a közönség számára is. Az *Unpacking My Library* projekthez – amelynek címét Walter Benjamin egyik esszéje adta – a nemzeti pavilonok is csatlakozhattak. 2017-ben, hosszú idő után újra voltak magyar meghívottjai a központi pavilonnak, Csörgő Attila és Hajas Tibor (1946–1980) személyében; utóbbi velencei kiállítását a Ludwig Múzeum koordinálta. Rekonstruáltuk, mik lehettek a fiatalon elhunyt művész kedvenc olvasmányai, amelyek a magyar pavilon kiállítója, Várnai Gyula kedvenc könyveivel együtt kézbe vehetők voltak a biennále könyves pavilonjában. A kiállítás végeztével a könyvek – a legkülönbözőbb nyelveken írott több száz más könyvvel együtt – az ASAC gyűjteményébe kerültek.

tavaly a képzőművészeti biennále főkurátora, Christine Macel felkérte a központi kiállítás művészeit, hogy készítsenek listát kedvenc könyveikről, ami inspirációs forrás lehet a közönség számára is

¶ A mi külön projektünk abból állt, hogy a velencei kezdeményezést térben és időben továbbfejlesztettük, és felkértük a magyar pavilonban az elmúlt harminc évben kiállító képzőművészeket, hogy állítsák össze saját kedvenc könyvlistájukat, és osszák meg velünk. A magyar pavilon virtuális könyvtára a múzeum könyvtárának üvegfalán elhelyezett infografikán, valamint a honlapunkon olvasható.¹³ Minden egykori kiállítótól, még Joseph Kosuthtól is kaptunk könyvlistát, csupán egy művész nem válaszolt, így az ő neve üresen maradt.

felkértük a magyar pavilonban az elmúlt harminc évben kiállító képzőművészeket, hogy állítsák össze saját kedvenc könyvlistájukat

[13] ludwigmuseum.hu/velencei-biennale/2017/kirakom-konyvtaramat

A Lechner Tudásközpont építészeti gyűjteménye
Szesztay Csanád felvételei

HAMVAY PÉTER

ÉPÍTÉSZETI KINCSESTÁRAK

MEGMENTETT ARCHÍVUMOK, KUTATHATÓ

ÉS ELZÁRT GYŰJTEMÉNYEK

IMég a gyakorlott kutatónak is az okozza a legnagyobb fejtörést, hogy a mintegy féltucatnyi fontos, nyilvános építészeti archívum közül vajon melyikben találja meg a keresett épület terveit, dokumentumait. A lista valóban hosszú. Van múzeum, levéltár, minisztériumi háttérintézmény, de ma is működő vállalat által fenntartott gyűjtemény is. Nagyon eltérő az anyagok feldolgozottsága és digitalizáltsága. Teljes, interneten kereshető katalógusa egyik gyűjteménynek sincs. De például a Budapest Főváros Levéltárában (BFL) az anyag legrégibbi része már tanulmányozható az interneten, s némi keresgélés után a kutató meggyőződhet arról, érdemes-e felkeresnie az intézményt. Ugyanakkor a Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központnak még honlapja sincs.

IÚgy hírlik, a Miniszterelnökség háttérintézményeként működő Lechner Tudásközpont azon dolgozik, hogy létrehozza a Magyar Tervtárak Központi Katalógusát. Ez olyan adatbázis lenne, amelyben az összes, cikkünkben is szereplő intézmény egyesítené virtuális katalógusát, feltéve, ha ezzel egyszer valóban elkészül. Számos helyen nem állnak rendelkezésre források digitális katalógus felépítésére. Pedig az lenne a cél, hogy csupán egy központi keresőbe kelljen beírni a kiválasztott épület mai címét vagy helyrajzi számát, esetleg a tervező nevét vagy más kulcsszót, és máris kiderülne, melyik intézmény, intézmények őrzik a keresett dokumentumot vagy dokumentumokat. Ugyanis egy-egy épülethez több helyen is fellelhetők tervek: máshol kell keresni az építési hatóságához beadott dokumentumokat, a műemléki felméréseket, a geodéziai vizsgálatokat, satöbbi.

IA teljes netes hozzáférésnek ugyanakkor nem csak a kezdetleges digitalizáció a gátja. Talán ennél is fontosabb, hogy a tervezőket szerzői jogok illetik, így amíg a jogvédelem időtar-

*az lenne a cél,
hogy csupán egy
központi keresőbe
kelljen beírni a
kiválasztott épület
mai címét vagy
helyrajzi számát,
esetleg a tervező
nevét vagy más
kulcsszót*

*a tervezőket szerzői
jogok illetik*

tama le nem jár, elvben nem lehet feltölteni az anyagot az archívumok honlapjára vagy a digitális közgyűjteményi adatbázisra, a Hungaricanára. Egy ideje már van együttműködés a különféle hazai építészeti archívumok között, mondja Ritoók Pál, a Magyar Építészeti Múzeum munkatársa. Több intézmény közt szoros az együttműködés, elsősorban műtárgyvédelmi, digitalizálási szempontból.

¶ A papírra, pauszra ceruzával, tussal, akvarellal készített építészeti rajzok műtárgyvédelmi szempontból az egyedi grafikák kategóriájába tartoznak. Óriási a különbség papír és papír között – a keletkezés idejétől teljesen függetlenül. A második világháború utáni papírok, pauszok, sőt a fénymásolatok is – említi Ritoók Pál – gyakran sokkal kevésbé ellenállóak az idő múlásával szemben, mint a százévesnél régebbi rajzok. Nem beszélve a papír legnagyobb ellenségéről, a gombás fertőzöttségről. Az összetekert, töredezett szélű pauszpapírokat, az akár évszázada összehajtván tárolt terveket széthajtogatni is csak előzetes kezelés után lehet, hiszen a rajz éppen eközben eshet szét apró darabjaira, amelyek összerakása sokórás munkát adhat a restaurátornak. Szerencsésebb, ha az összegöngyölt pausz hengeres papírtárolóban, úgynevezett „dudában” maradt. A legbiztonságosabb tárolási mód, ha fa, vagy még inkább acél fiókos szekrényekben terítik ki a terveket. Ez azonban az archívumok többségében csak a legértékesebb darabok „privilegiuma”, s ismerve az anyag nagyságát, ez nem változik.

az összetekert, töredezett szélű pauszpapírokat, az akár évszázada összehajtván tárolt terveket széthajtogatni is csak előzetes kezelés után lehet, hiszen a rajz éppen eközben eshet szét apró darabjaira

¶ A tervrajzok közül a másolatok is értékesek lehetnek. Ha az eredeti rajzokból egy sem maradt fenn, akkor az építkezések során nagy számban készült másolatok máris komoly jelentőségűek. A tervmásolatok anyaga és technikája is igen eltérő. Gyakran a százéves fénynyomat inkább időtálló, mint a harmincéves fénymásolat.

a tervmásolatok anyaga és technikája is igen eltérő. Gyakran a százéves fénynyomat inkább időtálló, mint a harmincéves fénymásolat

¶ Olyan kincseket is találunk a Budapest Főváros Levéltárának raktárában, mint a városeyesítéskor készült telekszintű térkép, amit, hogy ne változtassa a méretét, üveglapokra kasíroztak, és az e célra gyártott, ma is jó állapotú szekrényekben helyezték el. A makettek kapcsán Ritoók Pál megjegyzi: egy kiállításon igazi érdekességek lehetnek, szinte

elengedhetetlenek, más tekintetben viszont inkább nehézséget okoznak. Míg egy építész akár teljes rajzi, fényképes és irathagyatéka elfér egyetlen átlagos méretű szobában, ha a hagyaték maketteket is tartalmaz, akkor jóval nagyobb hely szükséges. A nagyméretű, fémből, fából vagy gipszből készült makettek még a földem teherbírását is próbára tehetik.

MAGYAR ÉPÍTÉSZETI MÚZEUM ÉS MŰEMLÉKVÉDELMI DOKUMENTÁCIÓS KÖZPONT

¶ Az egyik legnagyobb archívum a 2017 novemberében két nagy egységből létrehozott Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ. Az egyik részt az 1968-ban, akkori nevén Országos Műemléki Felügyelőségen belül alapított Magyar Építészeti Múzeum (MÉM) jelenti. A másik egységet a 2016. december 31-én megszűnt Forster Központ műemléki gyűjteményei képezik. A műemlékes gyűjtemény és a Magyar Építészeti Múzeum egy intézményt alkotva, de különálló egységekként működik.

¶ Az egyik legszomorúbb sorsú közgyűjtemény az 1975-ben országos gyűjtőkörű szakmúzeumként engedélyt kapott Magyar Építészeti Múzeum, máig kiállítóhely és látványraktár nélkül működik. Volt idő, amikor munkatársainak száma egyetlen főre csökkent. 2001-től a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) részeként működött, nem tett jót a kilátásainak a KÖH, majd ennek utódszervezete, a Forster Központ megszűntetése sem. Rövid időre felcsillant a remény, hogy épületet kap a Liget Projekt részeként, ám végül a kormány úgy döntött, nem épül meg a Városligetben az Építészeti Múzeum.

¶ 2016-ban került át az intézmény a Magyar Művészeti Akadémiához (MMA), s a kormány tavaly ősszel határozott arról, hogy a Városligeti fasor 9–11. szám alatti egykori BM-kórház épületeibe költözhet. A projekt felelőse az MMA leköszönt elnöke, Fekete György. A valaha Korvin Ottó nevét viselő kórházhoz tartozik egy Bajza utcai – nemzetközileg is jegyzett építészeti értékű – Bauhaus-villa is, amelyet egykor Radó Géza lapkiadó és Walter Rózsi operaénekes megbízásából tervezett

az 1975-ben országos gyűjtőkörű szakmúzeumként engedélyt kapott Magyar Építészeti Múzeum, máig kiállítóhely és látványraktár nélkül működik, volt idő, amikor munkatársainak száma egyetlen főre csökkent

Fischer József. Az együttes másik kiemelkedő darabja a Gresham-palotát is jegyző Quittner Zsigmond tervei alapján 1887-ben épült, és kezdetben szanatóriumként üzemelő szárny. Ám azt, hogy a 17 ezer négyzetméteres telken lévő 26 ezer négyzetméternyi, általában rettenetes állapotú ingatlanegyüttes felújítása mikor fejeződik be, és mikor költözhet be a múzeum, ma még megbecsülni is nehéz.

*csak becsléseink
vannak, ezek
szerint összesen
120 ezer műtárgy
és 264 folyóméter
irattári anyag van
a kezelésében*

¶ Ahogy a múzeum gyűjteményének nagyságára és jelentőségére vonatkozóan is csak becsléseink vannak. Ezek szerint összesen 120 ezer műtárgy és 264 folyóméter irattári anyag van a kezelésében. A gyűjtemény lényegi részét képezi a tervtár és a grafikai gyűjtemény. A 60 ezer tervvázlat, terv, egyedi és sokszorosított grafika a magyarországi és a határon túli magyar épített örökség egyik legfontosabb dokumentációja, a magyar építészet- és művészettörténeti kutatás forrása. A második legnagyobb egység a fotógyűjtemény, amely 16 ezer egyedileg regisztrált fotónegatívból és 34 polcfolyóméter archív nagytápból áll. A kétezer darabos képzőművészeti gyűjteményt építészeti vonatkozású festmények, sokszorosított grafikák, szobrok, érmek, plakettek alkotják. Az iparművészeti gyűjteménybe bútorok, üveglakok és egyéb iparművészeti tárgyak tartoznak, amelyek száma ezer körüli. A modellgyűjtemény egyes darabjai különféle céllal készültek. Az úgynevezett munkamodellek a tervezés segédeszközei lehettek. Számos makett olyan megbízók meggyőzésére szolgált, akik nehezen vagy egyáltalán nem tudták olvasni az építészeti rajzokat. Más makettek reprezentációs vagy kiállítási célokra készültek. A hétezer kötetes könyvgyűjtemény egy része az alapvető kézikönyveket tartalmazó kézikönyvtár, a többi építészeti magánkönyvtárból a gyűjteménybe került szakkönyv, amelyek közt igen értékesek is vannak. Az adattárba tartoznak az építészeti kéziratok, hivatalos és magánlevelezései, tanulmányokkal, munkájukkal kapcsolatos dokumentumai.

*a gyűjteményi
feldolgozottság
megközelítőleg
ötvenszázalékos*

¶ A gyűjtemény nagy része a 19. és 20. században keletkezett építészeti és építészettörténeti dokumentumokból áll, amelyek zöme papíralapú, vagyis az egyik legérzékenyebb műtárgyfajta mind az anyagot, mind a technikát tekintve. A gyűjteményi feldolgozottság megközelítőleg ötvenszázalékos.

Míg egy építész akár teljes rajzi, fényképes és irathagyatéka elfér egyetlen átlagos méretű szobában, ha a hagyaték maketteket is tartalmaz, akkor jóval nagyobb hely szükséges.

Az anyagnak csak töredéke digitalizált, ezért az intézmény jelentős digitalizációs programot tűzött ki maga elé. A gyűjtemény ma is gyarapszik, ajándékozás vagy vásárlás útján, építészek vagy leszármazottaik felajánlásaival.

a KÖH, majd Forster Központ, jelenleg Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ műemlékes anyaga nem kisebb, mint az Építészeti Múzeumé

¶ A KÖH, majd Forster Központ, jelenleg Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ műemlékes anyaga nem kisebb, mint az Építészeti Múzeumé. A tervtárban körülbelül 200 ezer archív és mai felmérési rajz, valamint több mint 70 ezer dokumentáció található. A fotótár majdnem 400 ezer eredeti felvételt őriz az 1870-es évektől napjainkig. Az anyag a magyar műemlékvédelem pótolhatatlan adatbázisa, amelyet sem az elméleti kutatók, sem a felújításokon, állagvédelmen dolgozó szakemberek nem nélkülözhetnek.

az anyag digitalizáltsága csekély, és egy része az átgondolatlan kormányzati intézkedések miatt nem is kutatható

egy költözésre felkészülve bezárták, becsomagolták

a becsomagolt anyag nem hozzáférhető, és három helyszínen – a Táncsics utcában és két XI. kerületi telephelyen – szétszórva található

¶ A műemlékvédelem, művészettörténet és építészettörténet témájára specializálódott könyvtár több mint 40 ezer kötet könyvből és hatezer kötet folyóiratból áll. A tudományos irattár a magyar állami műemlékvédelem 1872 és 1992 közötti archív iratanyagát tartalmazza. Az anyag digitalizáltsága csekély, és egy része az átgondolatlan kormányzati intézkedések miatt nem is kutatható. Az 1970 óta az I. kerületi Táncsics utca 1. szám alatt működő gyűjteményeket ugyanis 2016-ban egy költözésre felkészülve bezárták, becsomagolták, egy részüket a Forster Központ XI. kerületi, Daróczi úti telephelyére szállították. A gyűjtemények 2017 elején szervezetileg a Miniszterelnökséghez, majd novemberben az akkor létrehozott Magyar Építészeti Múzeum és Műemlékvédelmi Dokumentációs Központhoz kerültek. A becsomagolt anyag nem hozzáférhető, és három helyszínen – a Táncsics utcában és két XI. kerületi telephelyen – szétszórva található. A Magyar Építészeti Múzeum gyűjteményeit is ezen a két XI. kerületi helyszínen raktározzák. A múzeum tervtára és adattára a Daróczi utca 3. szám alatt a kutatók számára hozzáférhető.

LEVÉLTÁRAK

a fővárosi és megyei levéltárak nagyon fontos lelőhelyei a tervrajzoknak és a hozzájuk kapcsolódó iratanyagoknak

¶ A mai Döbrentei tér 4. alatt épült egyemeletes lakóház 1811-es terveit mutatja, mint a tervtár egyik legrégebbi dokumentumát Sipos András, a Budapest Főváros Levéltára (BFL) főosztályvezetője. A fővárosi és megyei levéltárak nagyon fontos lelőhelyei a tervrajzoknak és a hozzájuk kapcsolódó iratanyagoknak, hiszen mióta hatósági engedély kell egy-egy építkezéshez, az illetékes hivatalokból ide kerülnek a dokumentumok.

a tervtár jó része természetesen az 1873 után létrejött főváros gyakran változó építési hatóságaitól származik

¶ A BFL-nek is több százézes a gyűjteménye, hiszen itt őrzik a 19. század elejétől Pest, Buda és Óbuda építési hatóságainak anyagait. Pesten 1804-től a Szépítő Bizottmánynak, Budán az 1810-ben alakult Építő Bizottmánynak kellett jóváhagyásra benyújtani a terveket. A tervtár jó része természetesen az 1873 után létrejött főváros gyakran változó építési hatóságaitól származik; a legfiatalabb irat tíz évvel ezelőtt keletkezett. Bár a főváros urbanisztikai kérdéseiben döntő Közmunkák Tanácsa állami szerv volt, értékes iratanyaga mégsem az Országos Levéltárat, hanem a BFL-t gazdagítja. Az anyag nagyobb része a levéltári törvény rendelkezései alapján az iratképző szervektől kerül a Teve utcai épületbe, de a BFL gyűjtőmunkájának eredményeképp is gyarapodik. Így került ide például a BUVÁTI 1954 előtti anyaga. Azok a magáncégek, amelyek egy-egy műemléki felújításkor maguk is kutatnak a levéltárban, tisztában vannak a gyűjtemény fontosságával, és saját archív anyagaikat is itt helyezik el.

¶ A tervtár összességében több mint kétezer folyóméternyi anyagot őriz és dolgoz fel, ennek mintegy tíz százaléka digitalizált. De ez a szám félrevezető, hiszen nagyon különböző módon tárolták és tárolják ma is a terveket. A fiók esetében néhány centi több tucat kiterített, egyenként számon tartott tervet jelent, ám a – legáltalánosabb tárolási mód – az összehajtogatott iratkötegek esetében senki nem tudja megmondani, hogy egy-egy ilyen paksamétában hány terv lapul. Így gyűjtötték ugyanis az engedélyezési hatóságok az egy-egy helyrajzi számhoz tartozó építéshatósági iratokat. A különböző tervek, tervmódosítások mellett elvben megtalálható az építési és használatba vételi engedély is. (Az eljárás teljes anyaga az

ha az anyag állapotát rossznak ítéli meg a levéltáros, akkor csak a digitalizált változat tekinthető meg

engedélyező hatóság iratanyagának fondjában van.) A spár-gával akkurátusan átkötött csomagok zömét évtizedek óta nem bontották ki. Ha azonban megtörténik a feldolgozás, akkor megszámozva, sorba rendezve és adott esetben digitalizálva kerül vissza a polcra az anyag. Ez az állapot ma a gyűjtemény mintegy húsz százalékát jellemzi. Ha az anyag állapotát rossznak ítéli meg a levéltáros, akkor csak a digitalizált változat tekinthető meg. Így van ez az értékesebb gyűjteményekkel is, például az itt őrzött Ybl-hagyatékkal. Utóbbi teljes egészében tanulmányozható, sőt letölthető az internetről.

¶ Pest, Buda és Óbuda tervtári irategyűjtéseinek összes tervlapja és részben a kapcsolódó iratanyag a 19. század elejétől a város-egyesítésig szintén megtalálhatók az interneten, és többségében akár a mai címek alapján is kereshetők. De ha a levéltár keresőjébe beírunk egy helyrajzi számot, akkor annyi mindenképpen kiderül: található-e anyag arra a telekre vonatkozóan, és ha igen, meg is rendelhetjük. Ha szerencsénk van, már feldolgozták, ám ha még nem, a kérés apropóján megteszik a levéltárosok, így mi már egy rendezett dossziét kapunk kézhez.

ha a levéltár keresőjébe beírunk egy helyrajzi számot, akkor annyi mindenképpen kiderül: található-e anyag arra a telekre vonatkozóan, és ha igen, meg is rendelhetjük

¶ A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárában mintegy 11-12 ezer tervet vagy ahhoz kapcsolódó dokumentumot őriznek, ami körülbelül 20-30 ezer lapnak felel meg, mondja Török Enikő főlevéltáros, a tervtár vezetője, hozzátéve: ezek mintegy harmadát digitalizálták már, és a Hungaricana oldalán elérhetők. A központi kormánysszervek, mint a Helytartótanács vagy a Kamara 18-19. századi iratanyagából emelték ki a tervtár gyűjteményét, így értelemszerűen elsősorban latin és német nyelvű kéziratos anyagról beszélünk. Mivel a helyrajzi szám csak a korszak végén jeleik meg, a helységekre keresve tudunk elindulni. A korabeli épületállománynak csak egy szelete tartozott a központi kormánysszervekhez – például a megyeházák, sóraktárak –, ezért hamar rá lehet bukanni a keresett ingatlanra. Szintén az MNL tervtárát gazdagítja az az anyag, amelyiket egy tervezett építészeti gyűjtemény számára vásárolt az állam, ám a terv végül nem valósult meg, a kollekció pedig – közte Ybl Miklós és Petz Samu hagyatékával – a levéltárba került.

a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltárában mintegy 11-12 ezer tervet vagy ahhoz kapcsolódó dokumentumot őriznek

KISCELLI MÚZEUM

¶ Természetesen a városi és megyei múzeumok is rendelkezhetnek építészeti gyűjteménnyel. Közülük a szakmai besorolása szerint országos Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumában tettünk látogatást.

majd 35 ezer
elsősorban
budapesti
vonatkozású tervet
őriz

itt őrzik számos,
mára elpusztult
pesti középület,
például a Német
Színház tervlapjait

¶ Az építészeti gyűjtemény majd 35 ezer, elsősorban budapesti vonatkozású tervet őriz, tudjuk meg Branczik Márta művészettörténészről, a gyűjtemény gazdájától. A legkorábbi lapok jellemzően a 18. század végéről származnak, a legkésőbbi tervek az 1996-os Budapesti Expóra készültek. Itt őrzik számos, mára elpusztult pesti középület, például a Német Színház tervlapjait is. Szintén idekerült a Mátyás-templom és a Halászbástya, valamint a budai Királyi Palota több ezer terve. Az Operaház mintegy ötszáz-hatszáz tervlapjára az épület 1980-as évekbeli felújításakor tettek szert. Sok esetben a Fővárosi Tanács selejtezésre ítélt anyaga lelt menedékre a falak között.

¶ A gyűjteményezés a hatvanas években indult az Országos Műemléki Felügyelőséggel rivalizálva. Ott a kollektívából az Építészeti Múzeum, itt pedig 1965-től önálló gyűjtemény jött létre. Ekkoriban fogadták be számos idős, a pályáját a harmincas években kezdő építész hagyatékát, köztük Árkay Aladárét és Bertalanét, Györgyi Dénesét, Gerlóczy Gedeonét. De alig van olyan jelentős, Budapesten is működő építész a klasszicizmus korától, akinek a terveivel ne találkozunk itt. A gyűjtés ma is folyik, nemrégiben került ide a hatvanas évektől aktív Mináry Olga és Kismarty-Lechner Kamill építész hagyatéka. A digitalizálás 1992-ben kezdődött a tervek pontos leírásával, a műtárgyak adatainak rögzítésével. Első szkennertükét egy NKA-pályázat segítségével 2000-ben vették, s mostanra a múzeum erőfeszítéseinek köszönhetően az állomány csaknem egésze digitalizált. Ám mivel sem a honlapon, sem más múzeumi gyűjtőportálon nem elérhető, csak a múzeumban kutatható.

alig van olyan
jelentős,
Budapesten is
működő építész
a klasszicizmus
korától, akinek
a terveivel ne
találkozunk itt

A 60 ezer tervvázlat, terv, egyedi és sokszorosított grafika a magyarországi és a határon túli magyar épített örökség egyik legfontosabb dokumentációja.

¶ A századforduló ipari építészetének talán legkülönlegesebb együttesében, a Lágymányosi Dohánygyár gyönyörűen felújított, hétezer négyzetméteres épületében, a Budafoki úti földhivatal szomszédságában őrzik a rendszerváltás után jogutód nélkül megszűnt vagy privatizáltan tovább működő, de az archívumukat tovább gondozni már nem tudó építőipari tervező- és kivitelező vállalatok tervdokumentációit. Az egykori dohányszárító hatalmas vasbeton csarnokaiban megmenekültek az eredeti, súlyos acél nyílászárók, sőt a bízvást muzeálisnak nevezhető teherlift is.

¶ A Miniszterelnökség Építészeti és Építésügyi Helyettes Államtitkárságának háttérintézményeként működő Lechner Tudásközpont mintegy 24 és fél ezer iratfolyóméternyi gyűjteményével minden bizonnyal a legnagyobb építészeti archívum idehaza. Láthatóan kiváló körülmények között sorakoznak például az ÁÉTV, a KERTI, a Borsodterv, a Pécsiterv, a Hajdúterv, a KÖZÉV, az UVATERV, az Iparterv, a Győriterv és a VÁTI anyagai. A Lechner Központ tervezővállalatonként tárolja az anyagot, általában megtartotta a cég nyilvántartási, raktározási struktúráját is. Bár a tervrajzok a leginkább sérülékeny pauszpapírra készültek, nincsenek rossz állapotban, mert az irodák általában vigyáztak az archívumaikra, ha nem is mind olyan példásan, acélszekrényekben kiterítve őrizve a tervlapokat, mint a Győriterv. Ám Kis Yvette igazgató mutat nekünk összegyűrt, töredezett pausztekerceket is a papírrestaurátorműhelyben.

¶ Fontos eleme a Lechner Tudásközpontnak a 30 ezer fotót tartalmazó fotótár, amely elsősorban a VÁTI, az UVATERV és az FTV (az 1950-ben alapított Földmérő és Talajvizsgáló Vállalat) munkáját dokumentáló anyagból származik. Az Építésügyi Tájékoztatási Központ anyagával együtt egy mintegy másfél ezer, elsősorban oktatófilm is bekerült a Lechner Központba, ezek egy része a honlap „filmtár” fülére kattintva megnézhető. Három évvel ezelőtt az UVATERV Zrt. Dombóvári úti irodaházának alagsorában egy elektromos zárlat miatt egy óra alatt megsemmisült a cég ötven éve gyűjtött

mintegy 24
és fél ezer
iratfolyóméternyi
gyűjteményével
minden bizonnyal
a legnagyobb
építészeti archívum
idehaza

Az egykori dohányszárító hatalmas vasbeton csarnokaiban megmenekültek az eredeti, súlyos acél nyílászárók, sőt a bízvást muzeálisnak nevezhető teherlift is.

fotóarchívumának egy része, benne az '56-os forradalom utáni újjáépítés, a budapesti szanálások, aluljáró-építkezések, foghíjbeépítések, lakótelepek és a Ferihegyi repülőtér fotódokumentációival. A megmaradt fotók fellelhetők a Lechner Központban.

szívesen fogad be tervezőktől vagy magánirodáktól is dokumentumokat

- ¶ A Lechner Tudásközpont emellett, hogy gyűjti és feldolgozza a hazai építész-műszaki tervdokumentumokat, a településrendezési és -fejlesztési terveket, szívesen fogad be tervezőktől vagy magánirodáktól is dokumentumokat. Az adakozókedvet azzal igyekeznek fokozni, hogy a bekerülő életművet feldolgozzák, kutathatóvá teszik, és lehetőség szerint kiállítást is rendeznek belőle.
- ¶ A gyűjtött tervek és dokumentumok száma folyamatosan növekszik. Az ügyfélforgalom kiszolgálása, valamint az adat-szolgáltatás minőségének biztosítása érdekében a tárolt dokumentumok megtekintésére lehetőséget nyújtó, 250 négyzetméteres ügyféltér várja a látogatókat, itt helyben betekintésre kikérhetők a tervek, valamint a folyóirat- és könyvgyűjtemény példányai. Mivel ezek katalógusa online is kereshető, akár otthonról is ki tudjuk választani a szükséges dokumentumokat. A kutatók elsősorban az Építési Geotechnikai Adattárat használják, hiszen ennek adatai a mai építkezések számára is használható információkat nyújtanak.

MÁV ARCHÍVUM

- ¶ A magánarchívumok legnagyobbja a MÁV Archívum, amelyet a MÁV Szolgáltató Központ Zrt. működtet. Az első dokumentumok 1845-ben keletkeztek, a vasútépítési láznak köszönhetően az 1870-es évektől már ezres nagyságrendű tervlap áll rendelkezésre. A 13 ezer iratfolyóméternyi dokumentumból

a budapesti
Nyugati pályaudvar
területén létesített,
összesen háromezer
négyzetméteres
alapterületű épület
négy szintjén
raktárak találhatóak,
egy szinten pedig
az ügyfélszolgálat,
irodák és az
iratfeldolgozás
kapott helyet

mintegy négyezer folyóméter a tervgyűjtemény, amely nem kevesebb, mint 1,4 millió tervlapot tartalmaz, mondja Opauszki István archívumvezető. A budapesti Nyugati pályaudvar területén létesített, összesen háromezer négyzetméteres alapterületű épület négy szintjén raktárak találhatóak, egy szinten pedig az ügyfélszolgálat, irodák és az iratfeldolgozás kapott helyet. Az archívumot az ezredfordulón alapították, az addigra felgyűlt 70 ezer folyóméternyi, gyakran rossz körülmények között, pincékben tárolt, a levéltárak által át nem vett, de nem selejtezhető kategóriába sorolt iratanyag tárolására. Ezen dokumentumok összegyűjtése a MÁV elemi érdeke volt, hiszen elengedhetetlen, hogy a szakmai munkához szükséges dokumentumok, információk egy helyen rendelkezésre álljanak.

¶ A legtöbb tervrész a MÁV Tervező Intézet, a Magasépítmenyi és a Hidász tervtárból származik. Külön említendő az archív tervtárak, melyek az 1945 előtt épített vonalakról és létesítményekről nyújtanak információkat. De a felszámolt vagy eladott leányvállalatok tervanyagát is igyekeznek összegyűjteni. Az 1945 utáni papíralapú tervlapok nagy részének digitalizálása 2001 és 2004 között készült el. Az archívum azóta saját digitalizáló kapacitással folyamatosan dolgozza fel az újonnan érkező terveket. Kiemelkedő eredmény, hogy a tervrészek 90 százaléka, több, mint 1,2 millió tervlap kutatható elektronikusan. A tervtári kutatásokat jól kiegészíti a 200 ezer felvételt őrző fotóarchívum. Jelentős részük a MÁV Tervező Intézet által tervezett épületek kivitelezése közben és után készült. Az 1400 darabos üveglemez-gyűjteményük teljes digitalizálása már megtörtént. Izgalmas a vasútállomásokról készült képeslapokat tartalmazó, 4500 darabos digitalizált gyűjteményük, amelynek zöme az 1890 és 1945 közötti időszakból származik.

Van, hogy korántsem mondhatók ezek a lépések tétovának, amint például Pintér Béla esetében, akinek már a hallgatói rajzain körvonalazódtak a Hilton Szállónál alkalmazott elképzelései.

*egyelőre nem áll
nyitva a kutatók
előtt: jelenleg
nincs is szervezett
személyzet
a kiszolgálásukra,
másképp
a katalógizálás sem
fejeződött be*

¶ A Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékén őrzött archívum is magángyűjtemény, ám nincs olyan jó helyzetben, mint a MÁV-é. Itt ugyanis az a munka, ami a vasúttársaságnál már véget ért, igazából csak most kezdődik. Egyelőre nem áll nyitva a kutatók előtt: jelenleg nincs is szervezett személyzet a kiszolgálásukra, másképp a katalógizálás sem fejeződött be. Krähling János tanszékvezető, egyetemi docens tájékoztatása szerint egy OTKA-pályázat nyomán kezdődött el a mintegy 30 ezer dokumentumot – amelyek ötöde a második világháború előtt keletkezett muzeális értékű lap – felölelő gyűjtemény szakszerű feldolgozása. A kollekciónak a tanszék, illetve jogelődjeinek (a középkori, az ókori és újkori építészeti tanszékek) munkatársai gyűjtötték össze a kar 19. század végi alapításának kezdetétől máig.

¶ Egyetem lévén elsősorban természetesen hallgatói rajzokat találunk itt, ezek egyrészt azért érdekesek, mert segítségükkel tanulmányozható a magyar építészképzés másfél évszázada, másrészt megismerhetők a később jelentőssé váló építészek – például Makovecz Imre vagy Virág Csaba – első lépései. Van, hogy korántsem mondhatók ezek a lépések tétovának, amint például Pintér Béla esetében, akinek már a hallgatói rajzain körvonalazódtak a Hilton Szállónál alkalmazott elképzelései. Talán olyan pályaelhagyók rajzaiból is nyílik egyszer kiállítás, mint Határ Győző, Latinovits Zoltán vagy Sebő Ferenc. Még érdekesebbek az egykori tanárok, többek között Steindl Imre, Hauszmann Alajos, Schulek Frigyes, Lux Kálmán, Rados Jenő hagyatécai. Miután a tanszék és jogelődjei a magyar műemlékvédelem egyik legfontosabb műhelyének tekinthető, így jelentős a műemlékes kollekció, benne a húszas években, Wälder Gyula vetésével zajló műemléki felmérések anyaga. Ahogy a Hajnóczi Gyula és Istvánfi Gyula által a nyolcvanas években a tanszék gyakorlati szakprogramjai részeként az építészhallgatókkal közösen végzett felmérések dokumentumai is, melyekből annak idején a Veszendő templomaink című sorozat kötetei válogattak.

Csoszó Gabriella felvételei

I Fájlnám, ha úgy volna – mert megtisztelő volt a felkérés, hogy essék szó a Lukács Archívum és Könyvtárról (a LAK-ról) a lapban –, de könnyen meglehet, az alábbiak nem illenek bele hibátlanul ebbe az archívumoknak szentelt számba. Az ajtón vagy az ajtó mellett a táblán (ahogy az archívum megjelenette könyveken is) ugyan mindig az állt, hogy *Lukács Archívum és Könyvtár* (csak a tábla szövegének eleje változott, hol az MTA Filozófiai Intézetének, hol az akadémiai könyvtárnak a hivatalos megnevezése állt ott), és az ember, amilyen esendő, hajlamos hinni az efféle feliratoknak, de pár hónapja magasabb helyről egy nálam a dologról ítélni mérhetetlenül hivatottabb valaki rámutatott, lehetetlen, hogy ez a valami, a LAK, ahogy évtizedeken át ismertem és ismerték mások is, archívum legyen, már születése pillanatában sem volt az, csak valamiféle torzszülött. Képzelteti az olvasó, milyen fájdalmas fölismerés volt ez számomra és volt kollégáim számára, akik valaha hosszabb-rövidebb ideig az archívum munkatársai voltunk, egy balhitben tévelyegve – és akaratlanul is félrevezetve mindazokat, akik az archívumba jöttek kutatni. Szörnyű.

pár hónapja
magasabb helyről
egy nálam
a dologról ítélni
mérhetetlenül
hivatottabb
valaki rámutatott,
lehetetlen, hogy ez
a valami, a LAK,
ahogy évtizedeken
át ismertem és
ismerték mások is,
archívum legyen,
már születése
pillanatában
sem volt az,
csak valamiféle
torzszülött

¶ Csak az vigasztal, hogy ha a dolgok úgy alakulnak, ahogy ígérkezik, a LAK valóban minden lesz, kissámlis vagy gépzongora, csak archívum nem.

¶ Bár meglehet, az archívum (hadd emlegessem így, megszőkásból) valóban furcsa szerzet, ha korábban *épkézláb* furcsa szerzetnek tűnt is. Mindenesetre, miként az Tristram Shandy úrral történt, már fogantatását és születését is intő jelek kísérték. Lukács a végrendeletében a könyvtárát az Akadémia Filozófiai Intézetére hagyta (azzal a kikötéssel, hogy egyben tartott gyűjtemény marad), kéziratait (ideértve a levelezését is) pedig az Akadémiára. Érthető elfogultság: akadémikus volt, a Filozófiai Intézetet pedig ő és Fogarasi Béla hívták életre, ilyenje az Akadémiának korábban nem volt.

miként az Tristram
Shandy úrral
történt, már
fogantatását és
születését is intő
jelek kísérték

*feltehetőleg
a Központi
Bizottság úgy
határozott,
a hagyatékot
egyben tartja ott,
ahol a könyvek és
papírok vannak
is, Lukács egykori
lakásában*

¶ De még mielőtt kiürült volna a Belgrád rakpart 2. V. emeletén található („tanácsi”, ha érti ezt még valaki) lakás, a felsőbbség, Lukács pártja (a fiatalabbaknak: az MSZMP), tehát feltehetőleg a Központi Bizottság úgy határozott, a hagyatékot egyben tartja ott, ahol a könyvek és papírok vannak is, Lukács egykori lakásában, és a Filozófiai Intézet alá rendeli. Hogy a döntés fogcsikorgatva született-e meg, és azért, hogy a sorból mindig kilógó Lukács emlékét a párt domesztikálja, vagy kalapemelés volt Lukács előtt, akiről azért sejteni lehetett, hogy a 20. század gondolkodástörténetének egyik klasszikusa, valaha talán érdekes kérdés lehetett, ma már aligha az. (Kiesve az elfogulatlan krónikás szerepéből, mondhatnám azt is, mindenképp bolsvista csinálmányról van szó. Hajjai.) Lukács dolgozószobájából afféle múzeum lett, könyvei a polcokon maradtak (a hagyatéki könyvtár végigfut az egész lakáson), a lakás többi részét az Akadémia afféle irodának rendezte be, terebélyes asztalokkal a kutatóknak, abba a beugróna pedig, ahová a (remek Bauhaus-) ház építészre terebélyes hitvesi ágyat tervezett, falnyi lemezszekrény került a kéziratoknak. És egy könyvtáros (Lakos Katalin) meg egy levéltáros (Csóka Ferenc) szépen lajstromba vették az anyagot.

¶ Lukács hátrahagyott könyvtára (amelyre itt nem térhetek ki) lehangolóan impozáns, és a könyvek vándorútja sem épp érdektelen („...tehát világos volt, hogy Lukácsnak most [1945-ben] haza kell utaznia Pestre. Akkor csomagoltam életemben, azt hiszem, ötödször a könyvtárát” – meséli Jánossy Ferenc egy interjúban).

*a befejezni vagy
megjelentetni
már nem tudott
írások kéziratái és
jegyzetei-vázlatái
voltak*

*és rengeteg
kézirat maradt
Lukács moszkvai
korszakából*

¶ De hadd maradjak a papíroknál. A hátrahagyott kéziratok persze elsősorban a befejezni vagy megjelentetni már nem tudott írások kéziratái és jegyzetei-vázlatái voltak, az *Ontológiáé*, *A demokratizálódás jelene és jövőjéé*, a *Megélt gondolkodásé* stb. (Lukács általában föltakarított maga után, a megjelent írások kéziratait kidobta). És rengeteg kézirat maradt Lukács moszkvai korszakából. Minthogy a művelt publikum ezt az időszakot úgy tartja számon, hogy Lukács ekkoriban sztálinista volt, ami bizonyos értelemben persze igaz, azért hadd árnyaljam a képet: ahhoz a társasághoz, ahol Lukács Moszkvában otthon érezte magát, a *Lityeraturnij Kritjyik* köréhez tartozott Andrej

ekkor íródtak
vagy ide nyúlnak
vissza azok az
irodalomtörténeti
tanulmányok,
amelyek Lukácsot
voltaképp
világhírűvé tették

Platonov is, márpedig a *Csevegur*, a *Munkagödör* és a *Dzsán* szerzőjét én legalábbis haboznék lesztálinistázni, és voltaképp Mihail Lifsic is habókos Marx-interpretátornak számított, de főképp: ekkor íródtak vagy ide nyúlnak vissza azok az irodalomtörténeti tanulmányok, amelyek Lukácsot voltaképp világhírűvé tették. (Könnyen meglehet, *A regény elmélete* vagy a *Történelem és osztálytudat* jelentősebb írások a Moszkvában születettekénél, hatásuk azonban jó ideig egy szűkebb publikumra korlátozódott, a valamiképp Marxhoz visszanyúló baloldaliakra Németországban.)

irdatlan
mennyeségű, csak
utóbb előkerült
levél, kézirat
meg egy fél
napló is, amelyet
Lukács 1917-ben
Heidelbergben
hagyott

¶ De az archívum páncélszekrényében több minden van, mint amiről Lukács végrendelkez(het)ett. Mert ott van (a történet ismert) az az irdatlan mennyiségű, csak utóbb előkerült levél, kézirat meg egy fél napló is, amelyet Lukács 1917-ben Heidelbergben hagyott, és amelyről tán megfeledezett, tán csak hallgatott róluk (most egyre megy – 1930-ban mindenestre még meghosszabbította a széfbérletet). Azt a fiatal Lukács gondolati útjait rekonstruáló irodalmat, amely a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején a tanítványok körében keletkezett, eredendően nem ez, nem a „heidelbergi koffer” inspirálta, Fehér Ferenc máig izgalmas és inspiráló tanulmányai korábbiak a koffer előkerülténél, de hogy a fiatalkori esszék mint Irma-esszék vonultak be a köztudatba, az már a kofferből előkerült leveleknek és a fél naplónak köszönhető. Ám túl egy szerelem (felstilizálásának) édesbús történetén, a levelek feltérképezhetőbbé tették Lukács szellemi kapcsolódásait, terveit és csalódásait, arról nem is beszélve, hogy az előkerült kéziratokból rekonstruálhatóvá vált Lukács korai esztétikai főművének legalábbis egy töredékes változata, és előkerültek a fiatalkori barát, Popper Leó levelei és kéziratai.

az előkerült
kéziratokból
rekonstruálhatóvá
vált Lukács
korai esztétikai
főművének
legalábbis egy
töredékes változata,
és előkerültek a
fiatalkori barát,
Popper Leó levelei
és kéziratai

¶ Van más is a páncélban, amiről Lukács nem végrendelkezett: feleségének, Bortstieber Gertrúdnak a levelezése. Több szempontból is érdekes levelek, egyebek közt nélkülözhetetlen forrásai egy valamikor talán megírandó életrajznak, minthogy olyan időszakokról is szó esik bennük, amelyekből nincs vagy alig áll rendelkezésre adat; arról nem is beszélve, hogy némelykor itt folytatódik Lukács levelezése, az állig fölgombolt

Lukács–Thomas Mann-levelezés például, lényegesen oldottabb hangnemben.

¶ És vannak az archívumban, ma talán úgy fogalmaznék, *migrán*-sok is (az MTA Könyvtár és Információs Központ területén ki tudja, kik által, mikor és miért itt elhelyezett kéziratok, hogy újból egy nálam a dologról ítélni mérhetetlenül hivatottabb valakit idézzek). Ennek az anomáliának a magyarázatához azonban kisebb kitérőt kell tennem. 1978-ban átfurmálódott a LAK. Talán nem függetlenül a Filozófiai Intézet rekonstrukciójától, s ez utóbbi talán nem volt független attól, hogy magasabb körök valahogy be akarták foltozni azt a lyukat, amelyet Fehér Ferenc, Heller Ágnes, Márkus György és Vajda Mihály kényszerű emigrációja ütött a magyar filozófiai élet szövetén, már ha érdekelt bárkit is magasabb körökben ez a lyuk – a dolognak ezt a részét hadd hagyjam a jövő történetírására. Az archívum a Filozófiai Intézet egy osztálya lett (szokás osztályokat kreálni a Filozófiai Intézetben, jobbára egy rakás individualistáról lévén szó, különös szokás), az élére pedig olyasvalaki (Sziklai László) került, aki behatóan ismerte Lukács moszkvai korszakát, és aki az archívumot egy kritikai kiadás előkészítésének munkálatai köré akarta fölépíteni. Munkatársakkal, akik nekilátnak az ehhez szükséges kutatási feladatoknak, szövegeket tárnak föl, szereznek meg, olvasnak ki és készítenek elő kiadásra. A kritikai kiadás persze afféle munkahipotézis volt, de nem volt merő fikció; a Luchterhand, Lukács német kiadója, még nem hagyta cserben a szerzőit, majd csak később fogja végképp cserben hagyni őket, Lukács magyar kiadója, a Magvető meg épp ekkor fohászzkodott (annyira, amennyire) egy Összes Művek kiadásának. Ennek az elképzelésnek a keretében készült néhány Magvető-kötet, és jelentek meg sorban a LAK gondozásában az *Aus dem Nachlass von Georg Lukács* (Lukács György hagyatékából) elnevezésű sorozat kötetei, a korai drámakönyv első változatától (a pályamunkától) az eredetileg tervezett etikához készült jegyzetekig, és egy sor háttérkiadvány, a fiatal Lukács kritikai fogadtatását dokumentáló kötettől a Bloch–Lukács-levelezésig (mely utóbbi miatt sikerült tengelyt akasztanunk Bloch kiadójával, mert a századik évfordulóra azért ők is elő akartak

magasabb körök
valahogy be
akarták foltozni azt
a lyukat, amelyet
Fehér Ferenc, Heller
Ágnes, Márkus
György és Vajda
Mihály kényszerű
emigrációja ütött
a magyar filozófiai
élet szövetén

készült néhány
Magvető-kötet,
és jelentek meg
sorban a LAK
gondozásában az
Aus dem Nachlass
von Georg Lukács
(Lukács György
hagyatékából)
elnevezésű sorozat
kötetei

állni egy levelezéskötettel; ami a Bloch–Lukács-levelezést illeti, a miénk jobb: a Suhrkamp kifürkészhetetlen – vagy ha kifürkészhető, szégyellnivaló – okokból eltekintett kettejük '45 utáni leveleinek közlésétől).

két könyvsorozat
is készült az
archívumban,
együtt vállalkozó
kedvű kiadókkal

¶ Ahogy aztán kezdte süket csönd körülvenni Lukácsot (további süket csöndek előfutáraként), kijebb kellett tolnunk a határokat: két könyvsorozat is készült az archívumban, együtt vállalkozó kedvű kiadókkal. (És ha már Sterne-t idéztem korábban, következzen itt egy fekete oldal a jobblétre szenderült kiadók emlékére!) Az egyik kortárs filozófiai írásokat tett közzé valamiképp Lukácsal asszociálható szerzőktől (Almási Miklóstól, Fodor Gézától és másoktól), és hozzáférhetővé próbálta tenni a végső soron mégiscsak Lukács köpönyegéből előbúvó ellenzék annak idején, a hetvenes években kéziratban maradt filozófiai munkáit (a *Hogyan lehetséges kritikai gazdaságtan?*-től Radnóti Sándor Walter Benjamin-könyvéig). A másik sorozat fordításokat közölt, nagyobb részt, de azért nem egészen függetlenül Lukácstól: megjelentette *Vándorló elmélet* címmel a Lukácsról írt angol–amerikai esszék egy gyűjteményét, Bloch klasszikusát, *Az utópia szellemét* és *A regény elméletét* a *Dosztojevszkij-jegyzetek* kíséretében.

a Lukács-archívum
a nemzetközi
Lukács-kutatást
akarta kiszolgálni
információkkal,
szövegekkel,
adandó esetben
a konzultáció
lehetőségével

¶ Hozzátenném, mindez voltaképp majdhogynem melleleg történt. Mivelhogy az archívum (a LAK) nem arra volt kitalálva, hogy munkatársait ne áztassa az eső a szabad ég alatt, és még csak nem is azért, hogy kiszolgálja a Filozófiai Intézetet, ha a felsőbbbség úgy rendelkezik, az intézetben márpedig Lukács-kutatás leend (ami persze üdvözlendő). A Lukács-archívum a nemzetközi Lukács-kutatást akarta kiszolgálni információkkal, szövegekkel, adandó esetben a konzultáció lehetőségével; a kutatókat, aki idejöttek vagy kérdeztek, meg a kiadókat, lapokat megbízható szövegekkel, fordítókat kontrollal és így tovább.

¶ Mindez fölöttébb hiányos és hozzátétőleges, de nem az archívum nagyságát akartam megénekelni, hanem – tán emlékszik rá az olvasó – az idegen anyagok bevándorlását szerettem volna megmagyarázni. Hőbörödöttségében a LAK azt képzelte magáról, hogy valamiképp érdekelt a Lukács-kutatásban, és munkatársai ebbéli balhitükben úgy gondolták, hogy

a kutatás szempontjából érdekes hagyatékok pont jó helyen vannak egy, a Lukács-kutatással hivatalból foglalkozó intézményben, és valamiért így gondolták olyanok is (Illés László, Vajda Sándor é. m.), akik kézírataikat, papírjaikat szeretnék volna jó helyen tudni. Ami, mint kiderült, botorság; a legutóbb kapott és könnyelműen befogadott kézirat (Fekete Éva a Magvetőnek készült, de kiadatlanul maradt Lukács-életrajza) ügyéből oltári botrány is lett. Kijózanító fejlemény, mert visszanevezve úgy tűnik, a LAK épp *épkézláb* torzszülött voltában – hogy egy szoba meg a hely erejéig múzeum, ahol azonban könyvek is vannak, és olvasni is lehet őket, szóval könyvtár, meg kéziratok is (akkor archívum? Szent egek!), és ahol még munkatársak is lebzselnek, akik valami könyvtárakban és archívumokban eltűrhetetlen dolgot úznek – a felsőbbség szemében megengedhetetlen valami volt. (Egy második Filozófiai Intézetet akarsz csinálni az archívumból?! – ordította a telefonkagylóba a Filozófiai Intézet egy korábbi igazgatója, és nem az örömteli meglepetés, hanem a felháborodás hangján. Ki érti?) És az archívumnak mint (hogy ezt a szépelgő terminust használjam) műhelynek voltaképp rég be is fellegzett.

az archívumnak
mint (hogy ezt
a szépelgő
terminust
használjam)
műhelynek
voltaképp rég be is
fellegzett

¶ Történt, hogy híre kelt (2010 után, tán emlékszik rá a nyájas olvasó), bizonyos filozófusok billencsel viszik haza a pályázati pénzeket, s valahogy ennek az ekörül támadt hűhónak a forgószelében a Filozófiai Intézet igazgatójának (nem a kiabálósnak, a háborodottnak) az az eszméje támadt, hogy alkalmatlanság címén kiszór az intézetből mindenkit, s mint-hogy akkor a LAK épp a Filozófiai Intézethez tartozott, kiszór bennünket, az archívum munkatársait is. Ez azért az akadémiai gépezetben is okozott némi fennakadást, és a konfliktus megoldásaként, noha az nem a mi konfliktusunk volt, az Akadémia az intézettől az akadémiai könyvtár alá rendelte az archívumot. Ami így ártalmatlannak is tűnhet akár, ám a vicc a dologban az volt, hogy az akadémiai könyvtárnak nincsenek tudományos munkatársai, úgyhogy maradék kollégáimmal fizikailag is kikerültünk az archívumból, ám a dolognak most nem ez a része az érdekes (bármennyire utáltam is), hanem hogy ettől kezdve merő fikció lett az archívumról mint olyan entitásról beszélni, amelynek a kutatásban tervei, feladatai,

az az eszméje
támadt, hogy
alkalmatlanság
címén kiszór
az intézetből
mindenkit,
s minthogy akkor
a LAK épp
a Filozófiai
Intézethez tartozott,
kiszór bennünket,
az archívum
munkatársait is

az Akadémia
egyszerűen
tokkal-vonóval
likvidálni tervezte
az archívumot

a bezárás-mint-
megmentés helyébe
új eszme, a bezárás
mint Lukács
végakaratainak
végrehajítása lépett

vagy ha el szeretném vetni a sulykot, hát küldetése van. De ez azért még nem az archívum *megmentése* volt; a Lukács-archívum *megmentése* akkor került szóba, amikor az Akadémia egyszerűen tokkal-vonóval likvidálni tervezte az archívumot (tán elnéztek valamit az értelmező szótárban, megesik az ilyesmi). Amit az értetlen külföld viharos tiltakozással fogadott, s tán ezért, tán másért, az indoklás (csak az...) megváltozott, a bezárás-mint-megmentés helyébe új eszme, a bezárás mint Lukács *végakaratainak végrehajtása* lépett: a remek gondolat, hogy Lukács könyvtára kíséresse el a Filozófiai Intézetet a Vágóhíd melletti csodapalotába, a kéziratokat meg rejtse a továbbiakban az akadémiai könyvtár kézírattára. Aztán a terv valahogy elakadt, talán csak mert Lukács háromméteres polcai nem fértek a kettőhetvenes mennyezet alá, meg amúgy is mindenki klausztofóbiás lett az épületben, de hogy a kéziratoknak el kell hagyniuk az archívumot, az máig érvényben van (változatlanul *végre megkezdődik a filozófus végakaratainak végrehajtása* cím alatt).

¶ Ami nem hangzik jól, de azt is hallani, valahol a magasban ígéretes tárgyalások zajlanak a LAK *megmentése* érdekében (vagy annak *megmentése* érdekében, ami még menthető – az értelmezések széttartanak). Idegenként a magasabb diplomáciában nem tudom megítélni, hogy *ami nem hangzik jól*, vörös szőnyeg-e, avagy, bár nem szeretném, de akaratlanul is alattomos kelepce a kibontakozás útján – ahogy nem tudom azt sem eldönteni, e tárgyalások előremutató epizódja-e, vagy a vitathatóság alól kivont elem, netán a végkifejlet maga, mindenesetre tény: *ma reggel 10-kor elvitték a LAK-ból a kéziratokat*.

ma reggel 10-kor
elvitték a LAK-ból
a kéziratokat

2018. március 20.

Hálásan köszönve az olvasó türelmét (ha idáig jutott),
az Önök híve,

Mesterházi Miklós
a Lukács És Könyvtár nyug. mtsa

Képkockák állambiztonsági oktatófilmekből

TÓTH ESZTER főigazgató-helyettes,
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

INFORMÁCIÓS KÁRPÓTLÁS

AZ ÁLLAMBIZTONSÁGI IRATOK MEGISMERÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI

IAz Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát – jogelődjéhez, a Történeti Hivatalhoz hasonlóan – azzal a céllal hozta létre a Magyar Köztársaság Országgyűlése, hogy az 1944 és 1990 közötti magyar állambiztonsági szervek iratait őrizze. A levéltár az alapfeladatain túl (iratkezelés, -feldolgozás, betekintési jog és kutatási lehetőség biztosítása) maga is részt vállal az iratanyag tudományos feltárásában és eredményeinek publikálásában. A Történeti Levéltár illetékessége megalakulásától többször változott, utoljára 2017-ben, azóta a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági iratok gyűjtése is a feladatai közé tartozik.

ÁLLAMPOLGÁRI BETEKINTÉS – MAGÁNTÖRTÉNELEM

IMás közlevéltáraktól eltérően a Történeti Levéltár külön feladatot is kapott – amit az Országgyűlés a Történeti Levéltár létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvényben is nevesített –, hogy az általa őrzött iratok vonatkozásában az érintettek gyakorolják az információs önrendelkezési jogukat. Ez azt jelenti: mindenkinek joga van megismerni az állambiztonsági szervek által róla és elhunyt családtagjairól összegyűjtött és a levéltárban őrzött iratokat. Az ügyfelek személyesen, postai úton, néhány éve pedig már a honlapunkon elérhető online kérdőíven is beadhatják kérelmüket az iratanyag előkészítésére. Az elmúlt években az igénylések jelentős része már így érkezik, és az ingyenesen előkészített iratmásolatokat a kérelmező – a jogosultság igazolása után – személyesen vagy postai úton kapja meg. A törvény szerint az érintett minden olyan természetes személy, akinek személyes adata bármilyen jogcímen szerepel a levéltár kezelésében levő iratokban. Az érintett lehet: megfigyelt személy, hivatásos alkalmazott, hálózati

mindenkinek joga van megismerni az állambiztonsági szervek által róla és elhunyt családtagjairól összegyűjtött és a levéltárban őrzött iratokat

a honlapunkon elérhető online kérdőíven is beadhatják kérelmüket az iratanyag előkészítésére

személy, operatív kapcsolat vagy harmadik személy; a legnagyobb betekintési jogosultsága a megfigyeltnek van.

¶ A kérelmezőkre vonatkozó kutatást a levéltár munkatársai a fellelhető nyilvántartások alapján végzik el: a kutatás során a személyekre vonatkozó információkat több típusú forrásokból gyűjtik össze. Ezt az egyébként is hosszadalmas és bonyolult kutatómunkát nehezíti, hogy az előkészítéskor figyelembe kell venni, az érintett milyen jogcímen szerepel az összegyűjtött különböző forrásanyagokban. A Történeti Levéltár alapelve, hogy a kérelmező a lehető legteljesebb anyagot kapja meg úgy, hogy az nem járhat mások magánéletének és személyes adatainak sérelmével. Vitatható esetekben a Történeti Levéltár azt az elvet képviseli, hogy a pártállami diktatúra alatt jogtalanul gyűjtött személyes adatok védelme elsőbbséget élvez a megismerés szabadságával szemben.

a kérelmező a lehető legteljesebb anyagot kapja meg úgy, hogy az nem járhat mások magánéletének és személyes adatainak sérelmével

¶ Az elmúlt években átlagosan 2-4 ezer betekintési kérelem érkezett a levéltárba, s bár a kérelmek száma az utóbbi néhány esztendőben csökkent, az iratanyag egyre mélyebb szintű feldolgozottságának eredményeképpen az előkészítési feladat mértéke inkább növekedett. A Történeti Levéltár az utóbbi két évben már 50-50 ezer oldalnyi iratmásolatot szolgáltatott ingyenesen az érintettek számára. Bár a levéltár folyamatosan csökkenti restanciáját, még mindig több hónap a várakozási idő. Éppen ezért külön figyelmet fordítunk az idősebb korú vagy jogbiztosító céllal a levéltárhoz forduló kérelmezők ügyeire. 1997-től 2017 végéig több mint 41 ezer állampolgár kérte az állambiztonsági szervek róla vagy a törvényben meghatározott hozzátartozójáról gyűjtött anyagait. Az elmúlt időszakban egyre nagyobb arányban fordulnak a levéltárhoz érintettek gyermekei, unokái.

1997-től 2017 végéig több mint 41 ezer állampolgár kérte az állambiztonsági szervek róla vagy a törvényben meghatározott hozzátartozójáról gyűjtött anyagait

KUTATÁS

¶ A Történeti Levéltár, hasonlóan a többi közlevéltárhoz, ingyenesen biztosítja a tudományos kutatók és magánszemélyek részére a kezelésében lévő levéltári anyag kutatását. A kutatási feltételek nagyobb részt megegyeznek az általános

A törvény szerint az érintett minden olyan természetes személy, akinek személyes adata bármilyen jogcímen szerepel a levéltár kezelésében levő iratokban.

*a kutatók részére
kiadandó iratokat
minden esetben
előzetesen végig
kell olvasni,
és a törvény szerint
védendő adatokat
a másolatokon
le kell takarni*

levéltárakban folytatható tudományos kutatásával, amelyeket a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló 1995. évi LXVI. tv. szabályoz. Az eltérés – a 2003. évi III. tv. vonatkozó rendelkezéseiből adódóan – a személyes adatok körének szűkítésében van, mivel a védelmi időn belül sem ismerheti meg a tudományos kutató a különleges személyes adatok (egészségügyi állapot, szexuális szokás, kóros szenvedély) egy részét; ez alól kivétel „az állambiztonsági tevékenységet végző szervek működésével összefüggésbe hozható” egészségügyi adat. Mindebből következően a kutatók részére kiadandó iratokat minden esetben előzetesen végig kell olvasni, és a törvény szerint védendő adatokat a másolatokon le kell takarni. A Történeti Levéltár törekszik arra, hogy a már digitalizált iratanyagát elektronikusan hozzáférhetővé tegye a kutatók számára a kutatóteremben. Az iratok fizikai állagát védve így egyszerre több kutató is hozzáférhet ugyanahhoz a forráshoz, ráadásul a személyes adatok anonimizálásának folyamata is egyszerűsödik. Az intézmény kutatóforgalma, különösen a kutatási esetek számát tekintve, az ország két legnagyobb levéltárával versenyez. Jelenleg a kutatást hagyományos segédletek (raktári nyilvántartások), valamint a levéltár által kifejlesztett adatbázis (ÁBTLInfo) és az intézmény honlapján bárki számára elérhető forrásközlések segítik.

GYŰJTŐTERÜLETI MUNKA

- ¶ A levéltár alapfeladatainak szakszerű ellátásához elengedhetetlen előfeltétel az egymásra épülő, egymást erősítő gyűjtőterületi, iratfeldolgozó és állományvédelmi munka biztosítása.
- ¶ A jogelőd Történeti Hivatal, illetve az ÁBTL illetékességét, más szóval a levéltárba tartozó iratok körét a törvényhozó

az elmúlt húsz évben hol bővítette, hol szűkítette. Fontos megemlíteni: a jogelőd Történeti Hivatal 2001-ben szaklevéltárrá alakult, megkapta a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagait, valamint azokat az állambiztonsági iratokat, amelyeket korábban visszatartottak. A 2003. évi III. törvény megszüntette a levéltár illetékességét az 1990 után létrehozott nemzetbiztonsági szolgálatok iratanyaga felett, valamint az operatív nyilvántartó osztály által kezelt, ám az 1945 előtt keletkezett iratokat át kellett adni a törvényben megfogalmazott időközi korlátozás miatt más levéltáraknak. A törvény 2017. júniusi módosítása révén ismét a Történeti Levéltár jogosult átvenni és kezelni a nemzetbiztonsági szolgálatok iratait. Feladata lett továbbá feltárni, nyilvántartani és gyűjteni, illetve másolatban beszerezni a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági anyagokat. Az elmúlt években komoly együttműködést sikerült kialakítani a romániai Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) levéltárával. Az itt őrzött magyar vonatkozású iratanyagok feltárását hosszú tárgyalás előzte meg, végül a munkát 2016-ban sikerült útjára indítani. A megkezdett program eredményeként több ezer oldalnyi magyar vonatkozású romániai iratanyag másolata került az ÁBTL-be.

feladata lett továbbá feltárni, nyilvántartani és gyűjteni, illetve másolatban beszerezni a magyar vonatkozású külföldi állambiztonsági anyagokat

több ezer oldalnyi magyar vonatkozású romániai iratanyag másolata került az ÁBTL-be

- ¶ A 2017-es törvénymódosítással a levéltár feladatai közé sorolták a másolatkészítést is a más levéltárakba került államvédelmi és állambiztonsági adatokat is tartalmazó iratokról, illetve a levéltár illetékességébe tartozó, de a közfeladatot ellátó szervnél őrzött, szét nem választható dokumentumokról. A források összegyűjtésével az ÁBTL bővíteni tudja az információs kárpótlásba bevonható iratok körét, elősegíti a levéltári feldolgozást, és megkönnyíti a kutatók munkáját is. A feladat megvalósításához a levéltár olyan kataszter elkészítését tervezi, amely megmutatja, melyik levéltárban milyen államvédelemmel vagy állambiztonsággal kapcsolatos forrásokat találhatunk.
- ¶ A személyes források iránti fokozódó érdeklődés hívta életre 2006-ban az iratfeldolgozó osztály keretén belül az oral history archívumot. A munka során a levéltárosok egykori hálózati személyekkel, operatív vagy szigorúan titkos tisztekkel,

az interjúk készítése az osztály munkájában sajnálatos módon háttérbe szorult, az interjúalanyok magas életkorából adódóan ezt a feladatot a továbbiakban kiemelten kell kezelni

illetve egykori áldozatokkal készítették interjúkat, melyeket az alannal történt egyeztetés után, közös megállapodás alapján a levéltár megőrizz, és meghatározott feltételek mellett kutathatóvá tesz. Az interjúk készítése az osztály munkájában sajnálatos módon háttérbe szorult, az interjúalanyok magas életkorából adódóan ezt a feladatot a továbbiakban kiemelten kell kezelni. Az új főigazgatói program az interjúk készítését a tudományos főosztály átalakításával a történeti feldolgozó és gyűjteményi osztály feladatai közé sorolta, de a felvételek kezelése a levéltári főosztályon belül működő iratfeldolgozó osztály feladata maradt. Az elmúlt időszakban a levéltári főosztály osztályvezetői és a történeti feldolgozó és gyűjteményi osztály vezetője olyan munkamegosztást alakítottak ki, amely elősegíti az interjúk készítését és archiválását.

- ¶ A levéltárban már több éve elkezdődött a személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok gyűjtése is, elsősorban a dossziéokban szereplők élettörténetének kiegészítése okán. Az állambiztonsági iratokból ugyanis egyoldalúan, az állambiztonsági szervek és a „jelentők” szemszögéből ismerhetjük meg a forrásokban szereplők élettörténetét – ennek kiegészítését célozta meg a magániratok gyűjtésével az iratfeldolgozó osztály. A személyek és családok írott emlékein, irathagyatékain keresztül feltárulhat az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága. A személyes iratok, gyűjtemények, családi hagyatékok gyűjtésénél vállaljuk azok rendezését, digitalizálását is, így – amennyiben erre van igény – a család továbbra is megtarthatja a dokumentumait.

a személyek és családok írott emlékein, irathagyatékain keresztül feltárulhat az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága

IRATFELDOLGOZÁS

- ¶ Az iratok rendszerezése, rendezése elengedhetetlen feltétele a megbízható nyilvántartások és segédletek készítésének, ahogy a digitalizálás eredményes kivitelezésének is. Az ÁBTL-ben komoly probléma, hogy az őrizetében lévő iratok töredékesek, valamint hiányoznak az eredeti irattári segédletek. Az eredeti irattári segédletek nemcsak a rendezés elvét

*Fontos megemlíteni: a jogelőd Történeti Hivatal
2001-ben szaklevéltárrá alakult, megkapta
a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagait,
valamint azokat az állambiztonsági iratokat,
amelyeket korábban visszatartottak.*

*a rendezés során
az „eredeti irattári
rendet” próbáljuk
visszaállítani*

segíthetik, hanem a rendezés után – az elektronikus feldolgozás előtt – azonnal kutathatóvá teszik az iratanyagot. Abban az esetben, ha a segédletek megvannak, a rendezés során az „eredeti irattári rendet” próbáljuk visszaállítani, tudatosítva, hogy az „eredeti irattári rend” rekonstruálása, amely a levéltári munka egyik vezérlőelve, számos esetben problematikus. A levéltári rendezést megfelelő szintű segédletkészítés követi. A Történeti Levéltár az elkészült segédleteket (raktári nyilvántartásokat) – ha személyes adatokat nem sértenek – a kutatóteremben és a levéltár honlapján is folyamatosan elérhetővé teszi.

¶ Az ÁBTL szinte megalakulásától kezdve kiemelten kezelte egy kutatást segítő adatbázis fejlesztését, amellyel nemcsak pótolja az eredeti segédleteket, és megkönnyíti a tájékozódást a levéltári iratanyagban, hanem annál lényegesen többre is képes. Az ÁBTLInfo fejlesztése az elmúlt húsz évben folyamatos volt. Ennek köszönhetően jelenleg megközelítőleg kilencszázezer nevet és négymillió (!) digitalizált oldalt tartalmaz, s egyre több és több, összetettebb feladat ellátására képes (például a fotók feldolgozására alkalmas modul, optikai karakterfelismerő szoftver alkalmazása a digitalizált állományokban vagy a korábban említett „digitális kutatótermi” funkció). Ezek ismeretében az adatbázis építésének és fejlesztésének, valamint a digitalizálásnak a következő időszakban is kiemelt szerepet kell kapnia a levéltári munkafolyamatokon belül. Ugyanakkor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az ÁBTL állományában lévő iratok nem elhanyagolható része kézírás, amelyeket a jelenlegi karakterfelismerő programokkal is rendkívül időigényes kereshetővé tenni, ráadásul az eredmények is korlátozottak. A kézírást felismerő digitális módszerek folyamatosan fejlődnek ugyan, és a levéltár

*jelenleg
megközelítőleg
kilencszázezer
nevet és
négymillió (!)
digitalizált oldalt
tartalmaz*

*az ÁBTL
állományában
lévő iratok nem
elhanyagolható
része kézírás,
amelyeket
a jelenlegi
karakterfelismerő
programokkal
is rendkívül
időigényes
kereshetővé tenni*

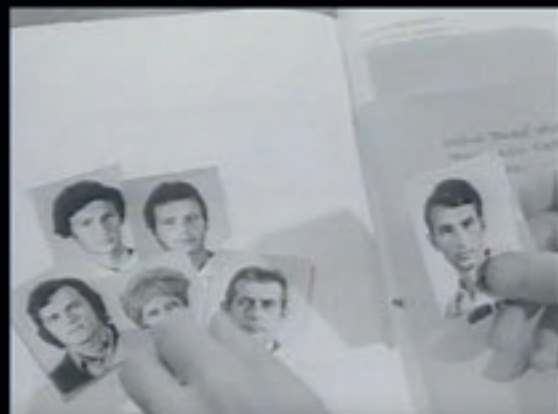
– pénzügyi lehetőségeinek figyelembevételével – próbál minél korszerűbb optikai karakterfelismerő szoftvereket alkalmazni, de ezek jelenleg még nem teszik lehetővé a feldolgozás teljes körű automatizálását.

¶ A Történeti Levéltár szakmai munkájának fontos eleme az állambiztonság és az államvédelem témaköreit érintő kutatások végzése. Az intézményen belül folytatott tudományos kutatások eredményeinek publikálása a kezdetektől kiemelt feladata a levéltárnak. Kutatásaink eredményeit közreadjuk monográfiákban, tanulmánykötetekben és forráskiadványokban. A levéltár kollégáinak csak a tavalyi évben megjelent munkái közül érdemes kiemelni a teljesség igénye nélkül: Baráth Magdolna *A szovjet tényező*, Gyarmati György *A Királyhágón innen és túl*, Müller Rolf *Az erőszak neve: Péter Gábor*, Palasik Mária *Parlamentarizmustól a diktatúráig (1944–1949)*, Papp István *Fehér Lajos. Egy népi kommunista politikus pályaképe*, Szekér Nóra *Titkos társaság. A Magyar Testvéri Közösség története* című kötetét.

¶ 2007-ben jött létre a levéltár internetes folyóirata, a *Betekintő*. A negyedévenkénti folyóirat ma már történészek által rendszeresen hivatkozott szakmai fórum. Az ÁBTL-ben folyó tudományos kutatások bemutatásának másik fontos tere a 2011-ben indult, havi rendszerességgel szervezett *Történelmi Kávéház* előadássorozat, ahol a levéltár munkatársainak előadásai mellett az érdeklődők külső kutatók állambiztonsági témával kapcsolatos előadásait is meghallgathatják. 2017-től ingyenesen látogatható dokumentumfilm-sorozatot indított a Történeti Levéltár *Dokufilmklub* címmel. A havonta rendezett programon a vetítések után a dokumentumfilmek alkotói, külső szakértők beszélgetnek a közönséggel. Iratainkat és a korszakot az elmúlt húsz évben számtalan kiállításon

2017-től ingyenesen látogatható dokumentumfilm-sorozatot indított a Történeti Levéltár Dokufilmklub címmel

*A személyek és családok írott emlékein,
irathagyatékain keresztül feltárulhat
az állambiztonság érdeklődésének homlokterében állók
hétköznapi élete, gondolkodásmódja és érzésvilága.*

mutattuk be; 2017-ben indult útjára a *Bányászatták a Rákosi-korszakban* című vándorkiállítás.

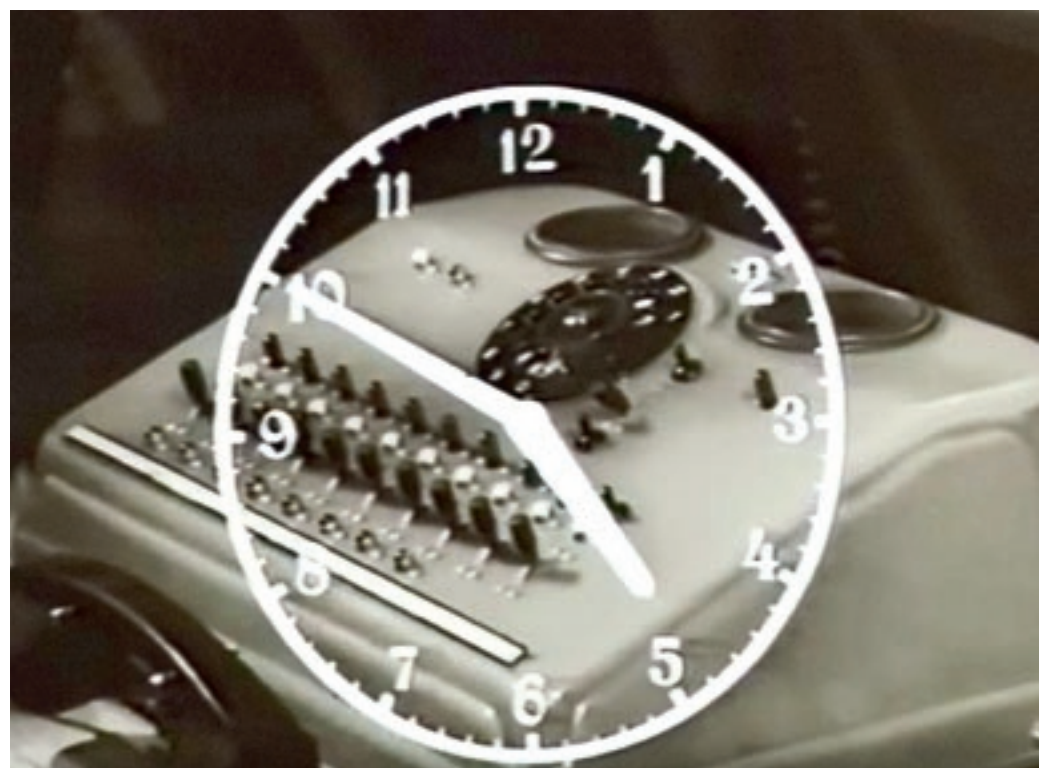
- ¶ Érdemes megemlíteni tematikus honlapjainkat is, például az 1950-es évek munkatáborait bemutató kétnyelvű oldalt, amelyet 2013-tól működtetünk. Az egykori kényszermunkatáborok virtuális, háromdimenziós rekonstrukcióját is tartalmazó oldal fejlesztése számtalan lehetőséget rejt még magában, különösen az 1945-ben létrehozott táborokra vonatkozó források minél szélesebb körű feltárásával és azok bemutatásával. Az intézmények közötti együttműködés jó példája a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárával közösen létrehozott Csernobil-archívum honlap, amely az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában és az MNL Országos Levéltárában őrzött dokumentumok mellett korabeli fényképeket és a katasztrófával kapcsolatban készült dokumentumfilmeket is bemutat. A következő időszakban a Munkatáborok, illetve a Csernobil-honlapok folyamatos fejlesztése mellett olyan tematikus, forrásközlő honlapokat tervezünk létrehozni, mint a betiltott művészet, a kulákok üldözése, az 1989-es tüntetések vagy a „közös terek az állambiztonság szemével” témáját feldolgozó oldalak.

olyan tematikus, forrásközlő honlapokat tervezünk létrehozni, mint a betiltott művészet, a kulákok üldözése, az 1989-es tüntetések vagy a „közös terek az állambiztonság szemével” témáját feldolgozó oldalak

- ¶ Az ÁBTL-ben folyó archontológiai kutatások első eredményei 2007-től jelentek meg az intézmény honlapján, majd 2009-ben az NKA Levéltári Kollégiuma támogatásával készült el az archontológiai adatbázis, amely révén mindenki számára elérhetővé válik az 1956 és 1990 közötti állambiztonsági vezetők életútja.

mindenki számára elérhetővé válik az 1956 és 1990 közötti állambiztonsági vezetők életútja

- ¶ Napjainkban a közösségi hálózatok jelentősége megkérdőjelezhetetlen, így az ÁBTL modern tartalomszolgáltató közgyűjteményként kiemelt hangsúlyt helyez az intenzív jelenlétre a közösségi médiában. 2017-ben az ÁBTL helyet adott a Clavis Irodalmi Ügynökség által meghirdetett *56 – graffiti/Márciusban Újra Kezdjük* című kiállításnak. Az iskolás korosztályok élményalapú oktatását, a levéltári történelemórák biztosította ismeretszerzést a következő időszakban hasonló pályázati programokkal célszerű kiegészíteni, ezáltal is elősegítve a történelmi múlt megismerésének lehetőségét.

Nézelődés New Yorkban. Domokos Géza 1973 májusában
Domokos Géza-hagyaték, Szabédi Emlékház

BARTHA KATALIN ÁGNES
ALKOTÓI MAGÁNGYŰJTEMÉNYEK
EGY KOLOZSVÁRI ARCHÍVUMBAN
(IRODALMI KÁNONOK ÉS AZ EMLÉKEZET LISTÁI)

„Kolozsvárra sötétben érkeztünk s kétlovas kocsikkal robogtunk a békebeli villanyfényes Ferenc-József úton, meg a világitatlan Szamos-parton keresztül az új lakásba, mely az Eperjes-utca és a Papp-utca sarkán volt. (...) Alig egy évig laktunk Kolozsvárt, akkor az apám egy kis házat vett a hóstátban, s oda zárkózott be a család, hogy nyugodtabban álmodhasunk. A kaput ugyan se nappal, se éjjel nem zártuk kulcsra, de ami a kapun kívül történt, azt mi csak egy lyukon keresztül szemléltük, nem vettünk benne semmi részt. Úgy éltünk Kolozsvárt, mintha nem is Kolozsvárt éltünk volna, a kapun belül az apám fákat ültetett, az anyám virágokat s ez a kis telek, ma már világosan látom, csak telekkönyvileg tartozott Kolozsvárhoz, lelkiekben szervesen folytatta azt a szabédi telket, melyet az apám azért adott el, hogy a gyermekeit Kolozsvárt neveltethesse.”¹

¶ Az első világháborút megelőzően Kolozsvárra költöző család, a szabédi származású állomás-elöljáró apa (Székely Sándor) és az ekkor már öt apró gyermekét nevelő szabédi papleány anya (Rédiger Emília) által 1914-ben birtokba vett hóstáti ház és kertje – mint Székely László, a későbbi Szabédi László (1907–1959) gyermekségének kerete – átalakítva ma is áll; csodálatos módon túlélte a romániai diktatúra nagyívű városrendezési terveit, a hóstáti porták tömeges lebontását a hetvenes-nyolcvanas években.

¶ A Szabédi Emlékház² a fent jelölt Lázár utca (Gh. Lazăr) 30. szám alatti háromszobás házban jött létre, amelyet a költő-prózaíró-esztéta, irodalomtörténész, nyelvész Szabédi László húga, a hagyatékot gondozó Székely Rozália adományozott 1996-ban az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületnek (EMKE) a költő írásos hagyatékával együtt.

[1] Szabédi László: *Mélyen tisztelt hallgatóim!* [1943] In: *A Lázár utcától a Postakert utcáig: Szabédi László naplőfeljegyzései (Diarium), önéletrajzai, válogatott levelezése*, szerk. s. a. r., jegyz.: Bartha Katalin Ágnes, előszó: Kántor Lajos, Korunk Komp-Press, Kolozsvár 2007.

[2] A Szabédi Emlékház nem képez önálló jogi entitást. Az EMKE működteti és egyben több intézményt is befogad: itt működik az EMKE adminisztrációja és a *Művelődés folyóirat* szerkesztősége.

Kérem, hogy a
 Készen poszt terminálra volt egy elcsúszás
 és meggondolom, én újra elcsúszás volt fegyver
 rendelkezés és most ^{száraz} fegyver birtoklás, meg a legújabb
 Pórol volt pedem is valószínű kérd is, így mikor
 Pömpyabó, talán ++ módok is.

1919. IV. 15.

László

Édes anyómat és idekapodot értelek meg
 helyettesen - kinnél hosszabbra
 Kérem, hogy a kedvi nem tudja, hogy meg
 Kérem, hogy a kedvi nem tudja, hogy meg

Szabédi László búcsúlevele feleségéhez, Tompa Margithoz, 1959
 Szabédi-hagyaték, Szabédi Emlékház

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI HÁTTÉR

¶ A házban, amelyet az EMKE 2005 és 2007 között jelentős közösségi adományokból (egy manzárdrész ráépítésével) modernizált és berendezett, az egyesület magára vállalta egy olyan, az 1918 utáni erdélyi/romániai magyar irodalom kutatásához nélkülözhetetlen gyűjtemény kialakítását, amelyben a különböző írói hagyatékok megőrizhetők és hozzáférhetők.

¶ A kezdeményezés 1997-ben indult: az egyesület az elhunyt erdélyi magyar írók irodalmi hagyatékának számbavételével körlevelet küldött mintegy ötven szerző örökösének – ismeretve a gyűjtemény célját és lehetőségeit. A körlevelet Dávid Gyula és Kötő József jegyezte. Az EMKE kezdeményezésének, emlékezetmegőrző éberségének köszönhetően a kisebbségi romániai magyarság által védett és privilegizált értékek köréből nem véletlenül az irodalmi hagyatékok kerültek fókuszba, és leltek/lelnek befogadó-megőrző térre az egykori hóstáti házban. (A társszervezet, az Erdélyi Múzeum Egyesület az 1918 előtti dokumentumok gyűjtését, feldolgozását és kutathatóságát vállalta.)

a magyar irodalmi dokumentumok Erdélyben való megőrzése és hozzáférhetősége valós igényt próbál megfogalmazni

¶ A magyar irodalmi dokumentumok Erdélyben való megőrzése és hozzáférhetősége valós igényt próbál megfogalmazni. A Kolozsváron állami pénzen működő múzeumok, gyűjtemények nagy mennyiségű magyar vonatkozású anyagot őriznek, de nem ezek reprezentációján, sőt olykor a meglévő anyagok egyfajta elfedésén, elrejtésén munkálkodnak. S bár ezek jelentős része hozzáférhető és kutatható, nem kerültek az egykori tulajdonos szervezetek, intézmények mai utódintézményeinek birtokába (lásd például az EME, EMKE levéltárai, gyűjteményeinek eseteit). Ez a helyzet belátható időn belül nem is fog változni, ami nehezíti a részvételt nemzetközi projekteken.

¶ Ezen kívánt változtatni a civil kezdeményezés a saját koncepcióval rendelkező kutatóműhely kialakításával. Az írói hagyatékok összegyűjtése – a jogutódok bizalmatlansága és anyagi érdekeltsége miatt – nem az elképzelt formában haladt, mégis eredményeket ért el, még ha az EMKE nem is rendelkezett, és ma sem rendelkezik pénzalappal hagyatékok vásárlására,

Reményik Sándor
K. 218. máj 18.

Mi mindig búcsúszunk

Minden Névtel. mi mindig búcsúszunk.

Az írást reggel, a nappalát este
A minortól, ha körül a kezelet,
A vesztől, mikor hangy sávoskát let,
A hangtól, mikor szélben keltnek az
Minden szélét, amit kinnant a szél,
Minden mosogató, mely sugárzott szél,
Minden szélét, mely fűt a szél,
Minden képtől, mely keltnek a szél,
Az ártománytól, mely nem keltnek a szél,
A lényegétől, mely keltnek a szél,
A lényegétől, mely keltnek a szél,
A lényegétől, mely keltnek a szél.

Mert minek naplótól, kelt, nyugvást,
Mert minden körül más, minden szélét,
Egyet a pen, az szél szélét,
Lehetünk mindegyik szélét,
Sokan keltnek a szél, mindegyik szél,
Hogy szélét, mely keltnek a szél,
Ez népi minden Névtel.
Minden szélét, mely keltnek a szél.

Az írói hagyatékok összegyűjtése – a jogutódok bizalmatlansága és anyagi érdekeltsége miatt – nem az elképzelt formában haladt, mégis eredményeket ért el.

sem a kutatást és hagyatéki feldolgozást végző elegendő fizetett munkatárssal.

¶ A gyarapodás részben spontán, részben szervezeten folyt az évek során. A törzsanyagot Szabédi László kéziratos hagyatéka adta. Ehhez érkeztek a kilencvenes évek közepétől Balogh Edgár (1906–1996), Méliusz József (1909–1995), Kacsó Sándor (1901–1984) Nagy István (1904–1977), Engel Károly (1923–2002) írók magánkönyvtárai részben vagy egészben. Ezzel párhuzamosan töredékes, illetve teljesebb kézirategyűjteményekkel bővült az állomány: Nagy István, Méliusz József, Gaál Gábor (1891–1954), Reményik Sándor (1890–1941), Török Enyingi Sándor (1911–1990), Muzsnay Magda (1929–2004), Engel Károly, E. Szabó Ilona (1924–1993) kézírataival és egyéb dokumentumokkal, valamint a Kriterion Kiadó kolozsvári fiókjának 1970 és 1989 közötti időszakot felölelő gazdag irattárával. A kétéves építkezés után, 2007 májusában Szabédi László születésének centenáriumán avatták fel az újjáalakult emlékházat. Ekkor a hagyatéki könyvtárak nagy része elhelyezést nyert a polcokon, az utca felőli szobát pedig – a hagyatéktevő kívánságának megfelelően – ismét emlékszobává alakították.

a kétéves építkezés után, 2007 májusában Szabédi László születésének centenáriumán avatták fel az újjáalakult emlékházat

¶ Az átépítés után a gyűjtemény tovább gyarapodott Nagy Ilona (1919–2007) népi-munkásíró, Domokos Géza (1928–2007) író, kiadóigazgató, politikus, Balogh Dezső (1930–1999) nyelvész, tankönyvíró, egyetemi oktató, Asztalos István (1909–1960) író, publicista, Lőrinczi László (1919–2011) költő, író, műfordító, szerkesztő, Jódy Károly (1899–?) két világháború közti erdélyi színigazgató, Kiss Manyi (1911–1971), Senkálzsky Endre (1914–2014) színművészek, Bodor Pál (1930–2017), Lévai Lajos (1894–1974) írók, Nagy Kálmán (1939–1971) műfordító hagyatékaival, hagyatéktöredékeivel. A hagyatéki könyvtárak mintegy tízezer kötete (amelyeknek számos dedikált példányuk külön értéket ad) az utóbbi időszakban hely híján csak

Bodor Pál könyvtárának dedikált példányaival (mintegy ezer-egyszáz) és a Dacia Kiadó által kiadott magyar nyelvű könyvekkel gyarapodott (utóbbi Jancsik Pál költő adománya révén).

- ¶ 1993 óta a Szabédi születésnapja táján megrendezett Szabédi Napok/Nap interdiszciplináris konferenciái a szakmai tanácskozás mellett évente a kultikus tiszteletadás rítusait is gyakorolják (emléktábla-koszorúzással, tisztelgéssel a házsongárdi sírnál). E rendezvények atyja az életművet s ennek különböző vonatkozásait vizsgáló, tavaly elhunyt Kántor Lajos irodalomtörténész volt, a rendezvény szervezője pedig az EMKE.
- ¶ A hagyatékot feldolgozó munka mellett már 2002–2004-ben tudományos műhely is alakult, itt dolgozott – a gyűjteményben őrzött kézikönyv-, és folyóirat-állományra támaszkodva – a Dávid Gyula által szerkesztett Romániai Magyar Irodalmi Lexikon munkaközössége. A gyűjtőkörhöz kapcsolódó rendezvényeken időszaki kiállításokra, előadásokra, könyvbe-mutatókra, vitafórumokra is sor került.
- ¶ Az anyagmennyiség és a tér tekintetében 2018-ban újra hasonló a helyzet, mint 2005-ben: raktárhelyiség híján akadályokba ütközik a munka, nehézkes újabb hagyatékok befogadása, nem beszélve az igencsak jelentős irodalmi vonatkozású tárgyi emlékek, relikviák és művészeti alkotások befogadásáról, amelyek múzeumi célokat elégíthetnének ki.

AZ IRODALMI KÁNONOK VÁLTOZÉKONYSÁGA

- ¶ A Szabédi Emlékház – mint komplex feladatot vállaló intézmény – a történeti kontextusoknak megfelelően mást jelentett 1997-ben (az alakuláskor), 2007-ben (az emlékház átépítése után) és most, 2018-ban. Azaz: a Szabédi Emlékház mint irodalmi-kultúrtörténeti gyűjtemény történeti és jelenbeli kérdései nem annyira az irodalom történetétől függenek, mint inkább az irodalmak lokális árfolyamatától, funkciójától; a kulturális közeg sajátos kontextusának megfelelően alakulhat a gyűjtemény további története is. Hogy milyen szerzőket

az irodalmak lokális
árfolyamatától,
funkciójától;
a kulturális
közeg sajátos
kontextusának
megfelelően
alakulhat
a gyűjtemény
további története is

olvasunk, időről időre milyen szerzőket/alkotókat fedezünk fel, az nemcsak a mindenkori kánonok változékonyságával, személyes preferenciákkal magyarázható. A névadó, Szabédi életművének mai árfolyama az irodalmi/társadalomtörténeti piacon minden bizonnyal nemcsak mitikus aurájának köszönhető (neve mintegy szimbolikusan összeforrott a kolozsvári Babeş és Bolyai Egyetemek erőszakos egyesítése elleni tiltakozással, amelynek egyik áldozata lett), hanem annak is, hogy az életmű megbízható szövegkiadásokkal, monografikus és tematikus szövegekkel rendelkezik. György Péter médiakutató, esztéta emelte újra az érdeklődés homlokterébe Szabédi nevét és életművét. *Állatkert Kolozsváron. Képzelt Erdély* (2013) című könyvének kiemelkedően fontos fejezetében vizsgálta a Szabédi-jelenséget, másutt egyik drámáját elemezte. Minden bizonnyal segítségére van a korszak, valamint az életművek kutatásának, az ezeket övező tudományos és általános kíváncsiságnak, ha olyan sikeres regények születnek, amelyek ezt az időszakot és városi környezetet jelenítik meg, s ezzel az emlékezet másfajta, de ugyanolyan legitim formájában nyerik el presztízsüket: Tompa Andrea *Omerta: hallgatások könyve* (2017) című, az ötvenes évek Kolozsvárának fikatív-dokumentarista regényében többször említi Szabédit, a nyelvészt és egyetemi tanárt.

György Péter
médiakutató,
esztéta emelte
újra az érdeklődés
homlokterébe
Szabédi nevét és
életművét. *Állatkert
Kolozsváron.
Képzelt Erdély
(2013) című
könyvének
kiemelkedően
fontos fejezetében
vizsgálta
a Szabédi-
jelenséget, másutt
egyik drámáját
elemezte*

Tompa Andrea
*Omerta: hallgatá-
sok könyve (2017)
című, az ötvenes
évek Kolozsvárának
fikatív-dokumenta-
rista regényében
többször említi
Szabédit,
a nyelvészt és
egyetemi tanárt*

¶ **H**ogy ma, egy transzdiszciplináris korban milyen jövője lehet a gyűjteménynek, az nem független attól, hogy az erdélyi magyar kultúrában a nemzeti identitás komplexumának megfogalmazásakor, annak működtetésében milyen hatalmi, nyilvános szerepet játszott és játszik az irodalom és a nyilvános gondolkodás róla. Az irodalom jelentése, legitimitása, a kánon működése, a bebocsátás, a kirekesztés szabályai nem függetlenek a társadalmi tértől, időtől, amelyek szerkezete, mediális állapota preformálja az ide sorolandó műveket.

¶ **H**a megnézzük, hogy a Szabédi Emlékházban őrzött dokumentumok szerzői, alkotói milyen szerepet játszottak az erdélyi magyar kultúra történetében, hírnevük milyen jelentést hordozott alkotói korszakuk idején és most, az elektronikus média uralta korban a közönség különböző rétegei számára, akkor nagyon különböző és igen bonyolult válasz adható

Az Unitárius Egyház Képvisei Tanácsa mély megrendüléssel tudatja, hogy legutóbb szolgált,

Dr. Kiss Elek

PUSZOK

a közlegelő Mezőfalva Unitárius Leányiskola igazgatója és az Egyetemes Felső-Egyházas Püspökség Teológiai Intézet (Székelyudvarhely) doktora, születésén 84. évében, 1971. december 7-én, reggel 6,30 órakor elhunyt.

Elek életműve az iskolai tanítás mellett az egyházi életben is gazdag volt. Több évtizedig tanított teológiai tantárgyat a Mezőfalva Unitárius Leányiskolában, majd az egyházi életben is aktív szerepet játszott. A közlegelő Mezőfalva Unitárius Leányiskolájában tanított teológiai tantárgyat. 1946 óta püspöki székében végzettség szerzett egyházi életet követte, bírói tevékenységrel és lelkiszerződéssel is foglalkozott.

Az egyházi életben is aktív szerepet játszott, az Evangélium Ártalmatlan Képviselet tagja volt, aki a jelenlegi lelkiszerződések felállításában aktív szerepet játszott, az evangélium ártalmatlan képviselet tagja volt, aki a jelenlegi lelkiszerződések felállításában aktív szerepet játszott.

Szaktanársági tevékenységével, lelki szolgálatával, és a magyarországi lelki és szellemi életünk érdekében tett munkájával mélyen megemlékezünk rá, és a magyarországi lelki és szellemi életünk érdekében tett munkájával mélyen megemlékezünk rá, és a magyarországi lelki és szellemi életünk érdekében tett munkájával mélyen megemlékezünk rá.

Társadalmi életben is aktív szerepet játszott, az Evangélium Ártalmatlan Képviselet tagja volt, aki a jelenlegi lelkiszerződések felállításában aktív szerepet játszott.

Tisztelettel emlékezünk rá, és a jelenlegi lelkiszerződések felállításában aktív szerepet játszott.

Áldott emlékeit legyetek ártalmatlanok.

Az EGYHÁZI KÉPVISELŐ TANÁCS ELNÖKSÉGE

A. P. 1971. 12. 07. 10. 00. 00.

Dr. Kiss Elek unitárius püspök gyászjelentésén Engel Károly feljegyzése
Engel Károly-hagyaték, Szabédi Emlékház

A Szabédi Emlékház – mint komplex feladatot vállaló intézmény – a történeti kontextusoknak megfelelően mást jelentett 1997-ben (az alakuláskor), 2007-ben (az emlékház átépítése után) és most, 2018-ban.

a jelenben is zajló történeti-filológiai kutatások mentén – Szabédi László kisebbségi politikusi-költészeti-nyelvészeti munkásságának elismerésétől Nagy István kommunista-munkásíró, kisebbségi politikus szerepének és írói hagyatékának megítéléséig. S ha a kevésbé ismert nevek példáját említjük, a tudós kutató, klasszikafilológus, művelődéstörténész, az erdélyi irodalmi múltban elmélyedő s azon belül igen sokfelé kitekintő, a román–magyar kulturális kapcsolatokat is kutató Engel (írói nevén Köllő) Károly önmagában is értékelhető életműve mellett a Nagy Ilona népi-munkásírói életműve és hagyatéka igencsak a romániai magyar politikai-irodalmi konjunktúra kontextusában értelmezendő és értékelhető.

**KRITERION-IRATTÁR, DOMOKOS GÉZA-HAGYATÉK:
LELTÁR ÉS AZ EMLÉKEZET LISTÁI**

¶ Végül röviden egy kutatási projektre utalnék, amely két egymást kiegészítő Szabédi emlékházbeli hagyatékat anyagaira is támaszkodhatott, s amely az emlékezet és archiválás fogalmainak, gyakorlatainak összefüggéseire is reflektál. Nem véletlen a „leltár” és az „emlékezet listái” fogalmak felütése, amely a Pierre Nora-féle lieu de mémoire viszonyával is kapcsolatba kívánja hozni az emlékházat mint emlékezethelyet, illetve az itt őrzött dokumentumokat mint emlékezeti kánonokat.

¶ Az említett kutatási projekt a romániai Kriterion Kiadó 1970 és 1989 közötti időszakára figyelt az egykori munkatársakkal készített audiointerjúk segítségével.³ A Kriterion a működéséhez kapcsolódó interjúk révén arra kívánt választ találni, hogy az intézmény által felkarolt kisebbségi kultúrák hogyan tudnak érvényesülni, megerősödni és talpon maradni egy többségi kulturális kontextusban a diktatórikus kommunista

[3] A kutatás a kolozsvári Kisebbségkutató Intézet Kriterion Kiadó (1970–1989) interjúkban posztdoktori projektjének keretében készült 2014. április–november közötti időszakban. A projekt szakmai irányítója Lőrincz D. József. Az interjúk és a bevezető tanulmány megjelenés előtt. Részeredményét lásd Bartha Katalin Ágnes: A Kriterion Kiadó interjúkban (1970–1989): egy kutatás keretei, Certamen III, 2016, 206–229.

a romániai Kriterion Kiadó 1970 és 1989 közötti időszakára figyelt az egykori munkatársakkal készített audiointerjúk segítségével

rendszerben. Itt elengedhetetlen fontosságú volt Domokos Géza irattárának és a Kriterion kolozsvári szerkesztőségi irattárának a hasznosítása.

¶ Domokos Géza (1928–2007) író, műfordító, könyvkiadó, politikus hagyatékában pályájának minden fontos szakasza dokumentálható; közöttük a kiadóra vonatkozó anyagok is. Irányítása alatt a hetvenes években a Kriterion Kiadó a nemzetiségi irodalom Európa-szerte ismert műhelye lett, a magyar szépirodalom és tudományosság tekintélyes intézménye. Alapító igazgatóként minden jelentősebb erdélyi íróval, költővel levelezett: a hagyatékban Kós Károlytól napjainkig megtalálható az erdélyi magyar irodalom kapcsolatrendszere. A Kriterion – bukaresti szerkesztőséggel és kolozsvári fiókszerkesztőséggel – a Magyarország határain kívül működő legnagyobb, hatásában és kiadói volumene tekintetében is a legtekintélyesebb magyar nyelvű könyvkiadói vállalkozás volt. Ezért is elsősorban magyar nyelvű kiadóként tartják számon. De a német nyelvterületen kívül működő legjelentősebb német nyelvű könyvkiadó is volt egyben. Az igazgató munkatársaival olyan műhelyt teremtett, amelyben rendszeresen születtek magyar, német, szerb, jiddis, szlovák, ukrán, török, tatár, lipován művek, és ahol felerősödött a nyelvek között a műfordítói kölcsönösség,⁴ a *Biblioteca Kriterion* című sorozatban román fordításban a nemzetiségi irodalmak legjava természet is közvetítette a román olvasók számára. Ezért a fennmaradó kolozsvári szerkesztőségi irattár (a bukaresti szerkesztőség anyaga sajnálatos módon nem maradt meg) megannyi dokumentuma a működés mindennapjainak írásos nyomaival segítette az interjúk (14) elkészítésének elő- és utómunkálatait. Az interjúk résztvevőivel létrejött kapcsolat, beszélgetések egyedülálló bepillantásra adtak lehetőséget: a különböző

a Kriterion
– bukaresti
szerkesztőséggel
és kolozsvári
fiókszerkesztőséggel
– a Magyarország
határain
kívül működő
legnagyobb,
hatásában és
kiadói volumene
tekintetében is
a legtekintélyesebb
magyar nyelvű
könyvkiadói
vállalkozás volt

[4] Az induláskor először magyar, német, szerb-horvát, ukrán és jiddis, majd 1978-tól szlovák és orosz, 1980-tól tatár, 1981-től török nyelven jelentetett meg szépirodalmi, társadalm- és természettudományi és művészettörténeti műveket.

Az irodalom jelentése, legitimitása, a kánon működése, a bebocsátás, a kirekesztés szabályai nem függetlenek a társadalmi tértől, időtől, amelyek szerkezete, mediális állapota preformálja az ide sorolandó műveket.

Sütő András, Ádám Erzsébet, ismeretlen, Hajdú Győző, Kányádi Sándor, Domokos Géza és Farkas Árpád New Yorkban, 1973 májusa
Domokos Géza-hagyaték, Szabédi Emlékház

a papíralapú
hatalmi utasítások
helyett egyre
gyakoribbá vált
a bizalmas szóbeli
utasítások üzusa

helyzetű kérdezettek perspektívájának érvényesülése révén – az eddig ismert történetekhez és leírásokhoz képest – több szempontból árnyalódott az 1970 és 1989 közötti időszak kiadói élete. Annál is inkább felértékelődhet az interjúk, elbeszélések tartalma, mivel egy olyan időszak munkavégzési gyakorlataira figyelt, amelyben a papíralapú hatalmi utasítások helyett egyre gyakoribbá vált a bizalmas szóbeli utasítások üzusa.

- ¶ A Domokos-irattár és Kriterion-irattár mellett egy olyan hangzóanyagtár is alakult, amely hozzásegíthet a korszak pontosabb megértéséhez. Érzékelhető e konkrét projekt kapcsán is, hogy a Szabédi Emlékház archivált anyagainak feldolgozása, az adott időszakra vonatkozó emlékezet tartalmának repertorizálása és kanonizálása komoly téttel bír. Ez felmérhető akkor is, amikor megélt vs. megkonstruált történelmek dichotómiáját érzékeljük, illetve a különböző emlékezetképzési monopóliumok (például az államé) és a személyes emlékezés (interjúk) megfeleltetéseit, egymáshoz való viszonyát keressük az irattárak és emlékezeti listák dialógusaiban.
- ¶ A jelenben is zajló mediális fordulat miatt elengedhetetlen, hogy az itt található gyűjtemények, időszaki kiállítások (mint amilyen például a *Kultúrpolitika és kisebbségi szerepvállalás: Domokos Géza külföldi útjai 1949–1982* volt 2010 novemberében) virtuálisan is bejárhatók, megismerhetők legyenek. Ezzel párhuzamosan feltétlenül szükséges az emlékszóba átalakítása, új állandó kiállítás a jelen követelményeinek megfelelően.
- ¶ A Szabédi Emlékház jövője, amennyiben az anyagi háttér és a térhiány is megoldódik, attól függ, hogyan sikerül betagozódnia a digitális intézményrendszerek globális hálózatába. Sorsa egyben azokon a megoldásokon, projekteken múlik, amelyeket válaszként ad a hangzó irodalom reneszánszából a multimediális kihívásokra. Ilyen irányú első lépésként értékelhető, hogy a könyvtárak listái mellett a feldolgozott és speciális engedélyhez nem kötött kéziratos hagyatékok katalógusai is elérhetők az intézmény honlapjáról. Ennek is köszönhető az utóbbi időszak néhány jelentős kutatási eredménye, amelyeket a kéziratár anyagai is segítettek.

a könyvtárak
listái mellett
a feldolgozott
és speciális
engedélyhez nem
kötött kéziratos
hagyatékok
katalógusai
is elérhetők
az intézmény
honlapjáról

VII. PÁLMÁR UTCÁR 10.

Kezeltelt Barátom

A házam apja egyjegy háza-nyomajlatok
 gámsalán poltan irántuk hátsón. Hozzámon.
 Nem vagy az a híres Várkony, de
 igazságom magad egy kúri - és ha egyjegy
 pünyet kiderít magad gámsalán, másként,
 belőly legyek.

Spiritusom utasítok
 barátod

Apja egy kábelre 18. aug. 1911

Lajta Béla

15632/62

Lajta Béla építész köszönőlevele Gerő Ödönnek, 1911

BASICS BEATRIX

PÉLDÁK MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI ADATTÁRAKRA

a muzeális intézményben őrzött kulturális javakra vonatkozó papíralapú, szöveges, képi, hangzó, továbbá informatikai hordozókon tárolt jelentések, dokumentációk, kiállítási forgatókönyvek, kéziratok, archív levelezések és az intézmény történetére vonatkozó dokumentumok, sajtóanyagok őrzésére szolgál

I 2017 végén újabb jogszabályi változások történtek a magyar múzeumi területen. A működési engedélyről szóló 2/2010 (I. 14.) OKM-rendeletet újabb váltotta fel, a 376/2017 (XII. 11.) kormányrendelet, amely új követelményeket fogalmaz meg. Bár korábban is kötelező volt múzeumi adattár létrehozása, az új szabályozás pontosan leírja annak fogalmát és célját. Eszerint a múzeumi adattár a muzeális intézményben őrzött kulturális javakra vonatkozó papíralapú, szöveges, képi, hangzó, továbbá informatikai hordozókon tárolt jelentések, dokumentációk, kiállítási forgatókönyvek, kéziratok, archív levelezések és az intézmény történetére vonatkozó dokumentumok, sajtóanyagok őrzésére szolgál. A múzeumi területen belül létezik szakáganként elkülönülő adattár is – így például művészettörténeti ott, ahol képzőművészeti gyűjteménye is van az intézménynek. A digitális világban szélesebb körben adattárnak nevezik azonban az egy-egy speciális terület anyagát őrző tényleges, valamint virtuális gyűjteményeket. Közöttük is találhatunk képzőművészeti, illetve művészettörténeti adattárakat.

a Nemzeti Galéria Adattári Gyűjteménye a 19–20. századi magyar képzőművészekkel és művészeti élettel kapcsolatos dokumentumokból áll

I A múzeumi adattárak kapcsán nyilvánvaló: ahol az intézmény a magyar és külföldi képzőművészet történetének mőtárgyait gyűjti, az adattár művészettörténeti adattár. Közülük a Magyar Nemzeti Galéria adattára a legnagyobb az országban. A Nemzeti Galéria Adattári Gyűjteménye a 19–20. századi magyar képzőművészekkel és művészeti élettel kapcsolatos dokumentumokból áll. Összesen mintegy ezer iratfolyómeter anyagot kezel, elsődleges forrásértékű dokumentumokat (kéziratok, levelek, vázlatfüzetek, okiratok, fotók), másodlagos forrásértékű dokumentumokat (sajtókivágatok, kiadványok), relikviákat (a művészek személyes tárgyai, „munkaeszközei”), hangszalagokat és videókat. Készült a kutatók számára mutatórendszer, és folyamatosan bővül a számítógépes adatbázis.

A múzeumi területen belül létezik szakáganként elkülönülő adattár is – így például művészettörténeti ott, ahol képzőművészeti gyűjteménye is van az intézménynek.

¶ Ide került egy másik fontos anyag is, a 2014-ben átalakult Képző- és Iparművészeti Lektorátus régebbi dokumentációi – ezek részben a kiállításokra vonatkoznak, valamint a köztéri szobrászatra és más szakágakra (iparművészet, éremművészet). Ugyanakkor az ösztöndíjak, állami műtárgyvásárlások dokumentumai mellett itt található a Képcsarnok Vállalat és az Iparművészeti Tanács irattára (1955-től 1975-ig).

a Magyar Nemzeti Galéria Adattári Gyűjteményének része a fényképtár is, amely főként műtárgyfelvételeket őriz

¶ A Magyar Nemzeti Galéria Adattári Gyűjteményének része a fényképtár is, amely főként műtárgyfelvételeket őriz – egyrészt az intézmény festészeti gyűjteményének teljes anyagát, fekete-fehér reprodukciókat (a szoborgyűjtemény és a régi magyar gyűjtemény fényképanyagát a megfelelő osztályok őrzik), de találhatunk itt fotókat az intézmény gyűjtőkörébe tartozó, de nem múzeumokban őrzött művekről is. Szintén az adattár része a kulturális örökségvédelmi dokumentumtár is, mely elsődlegesen hatósági szakértői feladatokat lát el. A kutatás csak előzetes bejelentkezés után lehetséges, és a hagyományos módon történik.

a Szépművészeti Múzeum gyűjteményeinek egy részét már közvetlenül a honlapról elérhetjük és kutathatjuk

¶ A Szépművészeti Múzeum gyűjteményeinek egy részét már közvetlenül a honlapról elérhetjük és kutathatjuk – magyarul és angolul egyaránt. A műtárgy képe mellett szerepelnek annak legfontosabb adatai: az alkotó, a keletkezés ideje, technika, méret, tárgytypus, leltári szám, gyűjtemény és egy részletes leírás a műtárgyról. Bár nem teljes a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült anyag, magyar múzeumi viszonylatban így is jelentős.

a Collection of Prints and Drawings¹ révén a százezres gyűjteménynek egyelőre csaknem ötezer darabja elérhető és tanulmányozható

¶ Még ezen is túlszaz azonban az az adatbázis, amely eleve angol nyelven készült, és a Szépművészeti Múzeum Grafikai és Rajzgyűjteményének anyagát teszi hozzáférhetővé, folyamatosan bővítve a meglévő anyagot. A Collection of Prints and Drawings¹ révén a százezres gyűjteménynek egyelőre csaknem ötezer darabja elérhető és tanulmányozható. A jó minőségű képek nagyíthatók (grafikánál ez különösen fontos),

[1] printsanddrawings.hu/about-the-digital-catalogue/

az adatok a szakmai igényeknek megfelelőek, a feliratok mellett a provenienciára és a szakirodalomra vonatkozóan is kapunk adatokat. Az angol nyelv miatt pedig más országok kutatói számára is használható.

kisebb
magyarországi
képzőművészeti
gyűjtemények közül
csupán néhány
rendelkezik akár
a hagyományos
múzeumi adattárral
vagy éppen digitális
adatbázissal

¶ A Magyar Nemzeti Galériához és a Szépművészeti Múzeumhoz viszonyítva kisebb magyarországi képzőművészeti gyűjtemények közül csupán néhány rendelkezik akár a hagyományos múzeumi adattárral vagy éppen digitális adatbázissal. A székesfehérvári Városi Képtár–Deák Gyűjtemény például többféle keresési lehetőséggel nyújt honlapról elérhető adatbázist. A győri Rómer Flóris Művészeti és Történelmi Múzeumnak önálló képzőművészeti adattára van. A legtöbb vidéki képzőművészeti gyűjtemény azonban sem az egyik, sem a másik lehetőséget nem nyújtja a kutatók és érdeklődők számára, azaz képzőművészeti gyűjtemény esetén sem rendelkeznek önálló szakági adattárral vagy gyűjteményi adatbázissal.

¶ Egyedülálló vállalkozás Bényei József 2017-ben megjelent *Képzőművészeti adattár – Hajdú-Bihar megye* című kötete, amely neve ellenére inkább kislexikon. Az újságíró-költő-helytörténész-művészeti író által összegyűjtött anyag a megye és Debrecen városa művészeire, művészeti életére vonatkozó adatok, források, dokumentumok kollektívája.

a Tár.hely „első
lépés egy átfogó,
reprezentatív és
hiánypótló adattár
felé

¶ A kortárs művészet terén a Múcsarnok 2014-ben indított *Nemzeti Szalon* névvel kiállítássorozatot, és a 2015-ös *Képzőművészeti Nemzeti Szalon* alkalmával digitális *Tár.hely*en tette elérhetővé a művészek által feltöltött anyagot. Ahogy a felhívás megfogalmazódott, a *Tár.hely* „az első lépés egy átfogó, reprezentatív és hiánypótló adattár felé, amely az elkövetkező években a mai magyar művészet minden műfaját (fotó- és mediális művészet – 2016, tervezőművészet és iparművészet – 2017) és irányzatát gyűjti, bemutathatóvá és kutathatóvá teszi”. A *Tár.hely* hozzáférhető az intézményi honlapról.

korai példa
a Soros Alapítvány
Képzőművészeti
Dokumentációs
Központ, amelyet
az alapítvány 1985-
ben indított el

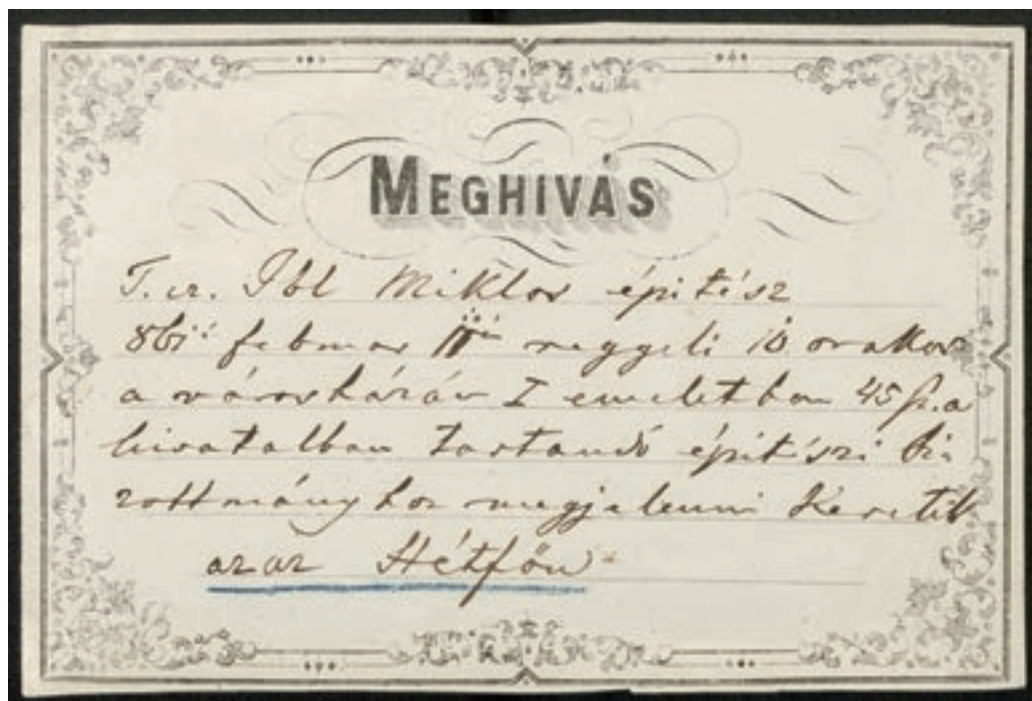
¶ A muzeális intézmények által létrehozott digitális képzőművészeti adatbázisok, adattárak mellett léteznek hasonlókonként intézményi, gyűjteményi keretek, háttér nélkül. Korai példa a Soros Alapítvány Képzőművészeti Dokumentációs Központ, amelyet az alapítvány 1985-ben indított el a kortárs képzőművészeti program intézményeként. A központ

Egyedülálló vállalkozás Bényei József 2017-ben
megjelent Képzőművészeti adattár – Hajdú-Bihar megye
című kötete, amely neve ellenére inkább kislexikon.

a C3 által exindex
címmel indított
online művészeti
folyóirat

feladata elsősorban kortárs magyar képzőművészek átfogó dokumentációinak készítése, valamint képzőművészeti adattár létrehozása volt. 1991-től új néven, Soros Alapítvány Kortárs Művészeti Központként (SCCA) a dokumentációk készítése mellett kiállításokat rendezett, a kortárs magyar képzőművészek és művészeti intézmények részére támogatásokat nyújtott tárlatok szervezéséhez, valamint kiállítási katalógusok elkészítéséhez. Az SCCA tevékenységi körét 1996-ban a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ vette át, amely 1999-től önállóvá vált. 2016-tól a C3 Alapítvány jogait az OSAS – Nyílt Struktúrák Művészeti Egyesület kapta meg. A művészdokumentációk és az audiovizuális adattár folyamatosan kerül fel a C3 által exindex címmel indított online művészeti folyóirat oldalaira. A képzőművészeti adattár a modern és kortárs művészek képeit és dokumentációját tartalmazza, elérhetőségükkel, életrajzokkal, kiállítási listával, katalógusokkal, a róluk megjelent publikációkkal.

- ¶ A határon túli területek digitális gyűjteményei közül a *Vajdasági Magyar Digitális Adattár Képzőművészeti Tára* a művészek adatait, műveik képét, őrzési helyét, méretét, technikai paramétereit, jelzetét és a készítés évét tartalmazza. A képzőművészeti anyag azonban csak egy része a vajdasági magyarság komplex kulturális adattárának.
- ¶ A fentiekől eltérő az egyik legnagyobb magyarországi művészettörténeti adattár, az 1969-ben alapított, akkor Művészettörténeti Kutatócsoportként ismert akadémiai kutatóintézetben. Az intézmény elődje az addig a Művelődésügyi Minisztérium alá tartozó Művészettörténeti Dokumentációs Központ volt, amelyet az MTA teljes körű dokumentációs gyűjtemény kialakításának kötelezettségével vett át. A minisztérium által átadott *Levéltári Regesztagyűjtemény*, a *Magyar Művészek Lexikona Gyűjtemény*, valamint az adattár kiegészült egy szakkönyvtárral és egy fényképtárral, később

Ybl Miklós meghívója a pesti Építő Bizottság ülésére a Bazilikával kapcsolatban, 1861

egy peccétmásolat-gyűjteménnyel. 1991-ben az intézmény neve MTA Művészettörténeti Kutatóintézet lett. Az akadémiai intézethálózat megújításával 2012. január 1-jétől MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet néven működik tovább.

¶ A *Levéltári Regesztagyűjtemény* zárt gyűjtemény, 2012 és 2017 között a háromszázazres anyagot rendszereztek és digitalizálták. Az adattár a magyarországi művészet, valamint művészettörténet 19. és 20. századi dokumentumait őrzi, mellettük egyes levéltári anyagok és régi folyóiratok regesztáit. A kollekcio elsősorban írásos anyag, de tartalmaz grafikai lapokat, építészeti tervlapokat, fényképeket és képeslapokat is. A fényképtárban műtárgyakról, művészekről, épületekről készült diaposzitivokat és fényképeket találhatunk, a honlapról csaknem nyolcvanezer fényképfelvétel kutatható. A lexikongyűjtemény életrajzi és bibliográfiai anyaga mellett újságcikk-kivágatokat és aprónyomtatványokat őrzi a magyar, valamint a Magyarországon működő művészekről. A digitalizált gyűjteményrészek tematikus válogatásban is elérhetők az MTA BTK Művészettörténeti Intézet honlapjáról.²

¶ Hála a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* című, ma már online szakfolyóiratnak,³ egy rendkívül alapos és az átlag kutató elvárásaihoz képest más megközelítésű és értékelésű írás jelent meg 2008-ban.⁴ Három olyan képzőművészeti-művészettörténeti-művészeti adatbázist vizsgálnak meg benne a szerzők, amelyek ma is a fontosak, közülük az egyik vidéki. Az írás egy cikksorozat része, amelyben független szakemberek értékelik – megadott szempontok alapján – a magyar nyelvű internet fontos tartalomszolgáltatásait. A képzőművészeti információforrások esetében a felhasználók számára fontos kezelőfelülettel, keresőrendszerrel, tartalommal és metaadatokkal foglalkoznak. Az értékelés segítséget nyújt a rendszerek minél eredményesebb használatához, másrészt

a Levéltári Regesztagyűjtemény zárt gyűjtemény, 2012 és 2017 között a háromszázazres anyagot rendszereztek és digitalizálták

a fényképtárban műtárgyakról, művészekről, épületekről készült diaposzitivokat és fényképeket találhatunk, a honlapról csaknem nyolcvanezer fényképfelvétel kutatható

[2] mi.btk.mta.hu/hu/digitaliak

[3] tmt.omikk.bme.hu/tmt

[4] Drótos László-Kőrös Kata-Ternai Zita: Adattármustera. *Művészet*, 55. évf. 2008. 9. sz. 424–441.

A művészdokumentációk és az audiovizuális adattár folyamatosan kerül fel a C3 által exindex címmel indított online művészeti folyóirat oldalaira.

Egy különleges kínálat is része a weboldalnak: a csak angol nyelven elérhető EAST ART MAGS projekt négy közép-európai művészeti magazin együttműködésén alapul.

a fejlesztők és karbantartók figyelmét a szolgáltatás hiányosságaira irányítja.

a Képzőművészet Magyarországon nevű adatbázis mindmáig nagyon fontos digitális adattára a magyar művészettörténetnek

több mint négyszázötven művész életrajza és műveik válogatása található az adatbázisban, utóbbiak száma már jócskán túlhaladta az ötezret

¶ A *Képzőművészet Magyarországon* nevű adatbázis mindmáig nagyon fontos digitális adattára a magyar művészettörténetnek. Bárki számára elérhető, a magyar művészek és műveik bemutatása a célja a kezdetektől a 20. század végéig. A művészek között megtalálhatjuk azokat, akik Magyarországon éltek és alkottak, akár magyarok, akár külföldiek voltak, és azokat is, akik alkotó éveik nagyobb részét magyarként külföldön töltötték. Több mint négyszázötven művész életrajza és műveik válogatása található az adatbázisban, utóbbiak száma már jócskán túlhaladta az ötezret. A képek csaknem egynegyedéhez leírás is készült. Egyes művészettörténeti korszakokról, irányzatokról, iskolákról, művésztelepekről külön összeállítást találhatunk, valamint kislexikon jellegű szócikkeket és képeslapküldési lehetőséget.

¶ A honlap 1997 óta működik, önkéntes munkára alapozott magánkezdeményezésként indult, a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával. 2003-ban az Informatikai és Hírközlési Minisztérium pályázata révén kibővítették, megújították. Sajátos módon a weboldal fejlesztői nem szakmabeliek, a Magyar Tudományos Akadémia Központi Fizikai Kutató Intézet Részecske- és Magfizikai Kutatóintézet Számítógép Hálózati Központ munkatársai. A honlapnak és a keresőnek angol nyelvű változata is van, a teljes magyar nyelvű anyaggal. Tartalmaz egy letölthető katalógust MS Excel vagy MS Access formátumban, a gyűjteményben szereplő összes kép főbb adataival, elérési útvonalával, valamint képmagyarázatokkal.

talán a legismertebb, legfontosabb, és legtöbbször használt művészeti adatbázis az Artportal

¶ Talán a legismertebb, legfontosabb, és legtöbbször használt művészeti adatbázis az *Artportal*. Az adatbázis jelenleg csak egy részt takar, valójában egy sokoldalú, sokféle szempontú szolgáltatást nyújtó modern és kortárs művészeti weboldal, ahogy az impresszumban is feltűnik, témái a „művészet – kulturális

politika – műkereskedelem | hír – háttér – kritika”. A weboldal felépítése is érzékelteti az utóbbi idők változásait: a magazin menüpontban található a legtöbb anyagot, hat almenüpontban megjelenítve; kapunk programkínálatot, jól áttekinthető és használható formában, önálló, külön téma a műgyűjtés. Egy különleges kínálat is része a weboldalnak: a csak angol nyelven elérhető EAST ART MAGS projekt négy közép-európai művészeti magazin együttműködésén alapul: *Artalk* (cseh–szlovák), *Artportal* (magyar), *Revista Arta Online* (román), *SZUM* (lengyel). Az *EAM* olyan felület, amely a közép-európai művészeti témájú újságírás anyagait használja és teszi közzé a Visegrádi Alap (Visegrad Fund) és az AFCN (Administrația Fondului Cultural Național) támogatásával. A tulajdonképpeni adatbázis a lexikon menüpont, amely „a *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* (I–III., 1993–2001, főszerk.: Fitz Péter) címszavaira épül. Kereshet benne művészek, művészettörténészek, műgyűjtők, intézmények nevére, de stílusirányzatokra, fogalmi szócikkek-re is. Az adatbázis rendszeres karbantartása befejeződött, az itt található anyag bővítését, frissítését lezártuk.”

¶ Ez az áttekintés nem teljes, de érzékelteti, milyen fontos a szerepe a tematikus (ez esetben művészettörténeti, képzőművészeti) adattáraknak – akár intézményi keretek között, akár önállóan, akár tényleges anyagi gyűjteményként vagy virtuálisan, adatbázisként. Jól érzékelhető, az utóbbiból milyen kevés van, de az is nyilvánvaló, hogy ennek oka lehet az előbbi hiányos volta, amely eleve kevés alapot ad a webes közzétételhez. A digitális gyűjteményekhez szükség van a valóságos, létező kollekciók feldolgozására.

Irodalom

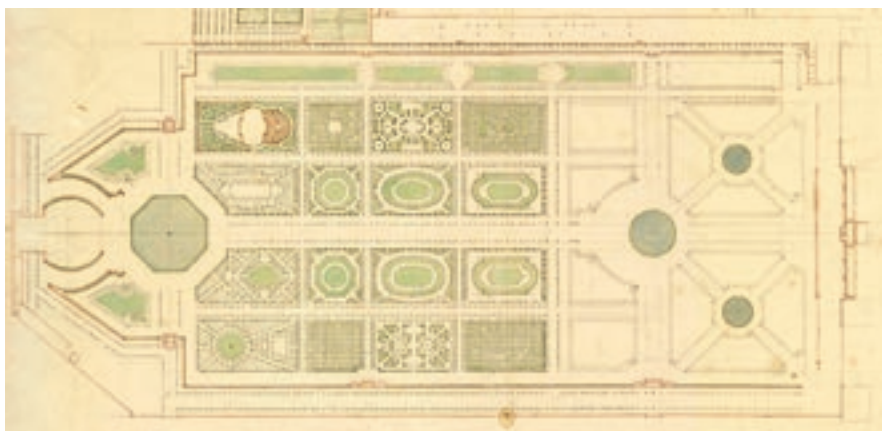
Havasréti József: *Alternatív regiszterek: a kulturális ellenállás formája a magyar neoavantgárdban*. Budapest 2006

Drótos László–Kőrös Kata–Ternai Zita: *Adattármustra. Művészet*, 55. évf., 2008, 9. sz.

Jakab Albert Zsolt: *Emlékállítás és emlékezési gyakorlat. A kulturális emlékezet reprezentációi*. Cluj-Napoca 2012

kutatás

André Le Nôtre (1613–1700): Versailles, terv a franciakerthez, 1661, akvarell

RADNÓTI SÁNDOR A KERT ÉS A TÁJ

II. FEJEZET

TERMÉSZET ÉS MŰVÉSZET

az első lépés a kert
haszoncéljainak
(veteményeskert,
virágkert,
gyümölcsös,
szőlőskert,
gyógynövénykert,
legelő stb.)
leválasztása
élvezeti céljaitól

Most jutunk vissza ahhoz a kérdéshez, hogy kiinduló meghatározásunkat a táj és a kert fogalmi ellentétéről nem teszi-e semmissé a tájkertészet, illetve tájépítészet megjelenése. Hogy amikor a természetet tökéletesítik, díszítik, hibáit kijavítják, átalakítják, a patakokat új mederbe terelik, dombokat hordanak fel, ösvényeket vágnak, s általában módosítják a tájat, akkor a természet és a művészet, a természet által adott és az ember által alkotott mű ellentéte nem relativizálódik-e. Az első lépés a kert haszoncéljainak (veteményeskert, virágkert, gyümölcsös, szőlőskert, gyógynövénykert, legelő stb.) leválasztása élvezeti céljaitól.⁴⁰ A gyakorlatban persze a legtöbb kert gazdaság is volt, de hasznos részeit világosan elkülönítették. Lancelot Brown is épített falat a veteményesnek.

Lord Kames szerint a kert azzal válik hasznos művészetből szépművészetté, hogy leválik a hasznos célról, és élvezet tárgya lesz. A kertésznek „a természet kedvében kell járnia és őt díszíteni, így tökéletesíti művészetét; és a természet fitytyet hányva a szabályszerűségnek nagy változatosságban, merész kezekkel szórja szét tárgyait”.⁴¹ Van e meghatározásban némi bizonytalanság (művészet ez, vagy természet?). Nem szabad elfelejtenünk, hogy az előző nemzedék a művészet kérdéseiben (is) meghatározó két gondolkodója, Shaftesbury és Addison a század elején nagyjából egy időben hangsúlyozta nagy nyomatékkal a természet elsőbbségét a művészettel szemben. Ez meghatározó maradt a brit művészbölcseleti gondolkodásban.

A kertművészet nem integrálódott autonóm művészetként a művészet modern – ma már inkább azt mondhatnánk: klasszikus modern vagy esztétikai – rendszerébe,⁴² noha a 16. századtól a képzőművészethez hasonlóan erőfeszítéseket tettek arra, hogy kiemeljék a kézművesség státusából. A franciakert ugyan a 17. században vezető nemzeti művészetként, a Grand Siècle reprezentatív művészeteként, és egy nagy alkotó, André Le Nôtre (1613–1700) körül létrejövő művészetként a hagyományos műnemekkel való egyenrangúságot vívott ki magának,⁴³ s több rendszerezési kísérletben (Perrault-tól kezdve és még Kantnál is)

a 16. századtól
a képző-
művészethez
hasonlóan
erőfeszítéseket
tettek arra,
hogy kiemeljék
a kézművesség
státusából

így is szerepelt. Máshol viszont éppenséggel a mezőgazdasági tevékenység részeként említették.

a díszkert az elit kulturális gyakorlatához tartozott, bár inkább a megrendelő, illetve a befogadó, mint a megvalósító oldaláról

¶ Annak, hogy végül is hosszabb távon a kertművészet grand artként való kanonizációja nem sikerült, számos oka van. A díszkert az elit kulturális gyakorlatához tartozott, bár inkább a megrendelő, illetve a befogadó, mint a megvalósító oldaláról. Ez az elit növekedőben volt; a franciakert kifejezetten királyi és arisztokratikus alkotás volt, angolkertet viszont az előkelők mellett a művelt polgárok is rendeltek és terveztek, s ami még fontosabb, a kerteket – hasonlóan a korabeli művészeti gyűjteményekhez, a múzeumok kezdeményeihez – gyakran a felsőbb osztályok szélesebb közönsége előtt is megnyitották. De a művészetnek arra az új kulturális gyakorlatára, a magas művészetre, amely a 18–19. század fordulóján kristályosodott ki, olyan alapvető vonások voltak jellemzők, amelyeket a kertészetben csak korlátozottan lehetett érvényesíteni.

a művészet fölerősödő objektivációigénye és jellege sem volt a kerttel maradandóan megvalósítható

¶ Vegyük sorba ezeket. 1. Már maga a művészet fölerősödő objektivációigénye és jellege sem volt a kerttel maradandóan megvalósítható, hiszen az olyan – bizonyos állandósággal, befejezettséggel és lezárttsággal jellemezhető – műalkotásokkal szemben, mint a festmény, a költemény vagy a zenemű, a kertek inkább ki voltak téve az állandó változásnak és változtatásnak. Az előbbieknél kevésbé váltak művé. Megőrzésüknek nem volt és nem is lehetett olyan intézményes garanciája, mint más művészeteknél a múzeum, a „Salon”, a könyv-, metszet- és kottakiadás, az előadások rendszere, a szerzői jog stb. 2. Másodszor az innováció sajátos, a többi művészettel nem analóg értelmet kapott a kerttervezésben, ahol a nagy újítás a „Retour à la nature!” gyakorlati megvalósítása volt, a mesterkéltnek érzett geometrikus, formális kertekkel szemben. S ha érdemes is megemlíteni, hogy az új filozófiai esztétikákban – Kantnál és Schillernél (de nyomaiban már Addisonnál is) – a befejezett műalkotások kvázi-természeti jellegének és működésének nagy értéket tulajdonítottak, és a művészeti gyakorlatban ennek érdekében igyekeztek eltüntetni az ember által való megalkotottság nyomait, de mindezt metaforikus értelemben, míg a kertésznek nemcsak anyaga, hanem megvalósítandó célja is a valóságos természet volt, és ez a művészi megítélés tekintetében paradoxonhoz vezetett. 3. Ilyen paradoxon az is, hogy a műalkotás autonómiája egészen csekély mértékben értelmezhető ott, ahol a cél a természet hatásos működése és élvezeti értéke előli akadályok elhárítása. 4. Az eszményítésnek az objektivációnál, az innovációnál és az autonómiánál szorosabb köze van a tájkerthez, hiszen az ideális tájnak s a vele összefüggő idealizált életformáknak (pasztorál, „Beatus ille” stb.) megvan a maguk nagy hagyományú kultúrtörténete. Ám ezek átültetési ambíciója éppen a Brown-féle purista tájkerti mozgalomra volt a legkevésbé jellemző.

a kertek inkább ki voltak téve az állandó változásnak és változtatásnak

Johann Heinrich Müntz (1727–1798): *Strawberry Hill, Twickenham látképe délről*, 1755–59 (Lewis Walpole Library, Yale University)

A nagytiszteletű William Gilpin, salisburyi kanonok és a Lymington melletti Boldre lelkesze utolsó műve, amely a reggeli, déli és esti nap fényének hatását ábrázolja harminc, természet után készült rajzon. 1810, aquatinta (Harvard University)

Pub. by J. G. & Co. 100, Strand, London.

DeLong sculp.

minél inkább
önállósult és vált
el az építészettől,
annál inkább
értékelődött fel
matériája,
a természet,
ez a matéria,
a föld, a fű,
a fa beláthatóan
vaskosabb,
erőteljesebb, mint
bármely más
művészet anyaga

Az ugyanis nem akart már itáliai vagy görög tájat létrehozni a brit szigeteken, csökkentette a kertben az építészetet, az allúziókat s az idealizálás egyéb eszközeit. Lényegében az volt a programja, hogy minden tájat leegyszerűsítsen, és saját karakteréhez segítsen. Ami viszont az eszményítés modernebb vonatkozását illeti, hogy a műalkotás közönsége idealiter az egész emberi nem, attól a magánkertek távol álltak. S mire a közkertek a 19. és 20. században közelítettek ehhez a feltételhez, addigra azok már legföljebb heteronóm, alkalmazott művészeti termékeknek minősültek. 5. Az autonóm műalkotásokban az idealizálás egy újabb vonatkozásaként létrejött valamiféle dematerializálódás, az anyag jelentőségének csökkenése. A mű matériájának a műtől független értékessége – aminek oly nagy jelentősége volt például a középkori ötvösség esetében – fokozatosan elveszítette a jelentőségét, s így vált el a mű a kincstől és – legalábbis részlegesen – a fényűzés tárgyaitól. Ám a kertművészet az ilyenfajta spiritualizálódásra nem találhatott saját utat, hiszen minél inkább önállósult és vált el az építészettől, annál inkább értékelődött fel matériája, a természet. Ez a matéria, a föld, a fű, a fa beláthatóan vaskosabb, erőteljesebb, mint bármely más művészet anyaga. A márvány anyagában – hogy a kor legnevezetesebb példájára szorítkozzam – megtestesül a Belvederei Apollón ideálja, és éppen ez szorította vissza – ahogy Winckelmann nyomatékkal hangsúlyozta – anyagságát. De a kert – és az angolkert különösképpen – nem szoríthatja vissza a maga közvetlen, érzéki jelenvalóságában természeti anyagát, s a végcélnak is földnek, fűnek és fának kell lennie. A kert recepciója nagyon is spiritualizálódott, de éppen annak az árán, hogy nem a művészet, hanem a természet művének tekintették. 6. A magas művészetre jellemző historizmusa. A műalkotásokat nemcsak a most élő generációknak szóló szolgáltatásnak tekintik, hanem állandóan tekintettel vannak történelmi múltjukra és jövőjükre. Erre a kert az 1. pontban említett okból, objektiváció jellegének változékony, bizonytalan, cseppfolyós jellegéből, művi voltának állandó természeti korrekciójából következően kevéssé alkalmas. A tájkertnek természetesen vannak nemcsak objektív, hanem reflektált, tudatosított történelmi összefüggései, de ezek felfogásmódja inkább a krónikás történelmi tudatra és nem a valóságos történelmi tudatra emlékeztet. Amikor rekonstruálják mintáikat (például az antik római villát), akkor mintegy megsemmisítik azt a történelmi időt, amely elválasztja őket amazoktól. 7. Végül a tájkert alkotójának szociális és szellemi karaktere sem illeszkedett a művészet klasszikus modern rendszerébe. A kertész nem – vagy csak kevéssé és bizonytalanul – indult el azon az úton, amelyen a zenész, a költő, a festő: azaz „a” művész a 18. század végére és a 19. századra jellemző átalakulási formáinak irányába. A zseninek és az eredetiségnek egyre nagyobb jelentősége támadt

a tájkert
alkotójának
szociális és
szellemi karaktere
sem illeszkedett
a művészet
klasszikus modern
rendszerébe

William Gilpin (1724–1804) *Tintern apátság, 1770 nyara*. In: William Gilpin's *Observations on the River Wye, and Several Parts of South Wales*, 1782, aquatinta

a kertész megőrizte
vagy a mesterember,
a specialista
vagy a dilettáló
úriember jellegét

a művészi teremtésben (elterjedt az „original genius”, „Originalgenie” fogalma), míg a kertész megőrizte vagy a mesterember, a specialista vagy a dilettáló úriember jellegét.

a kertek
kialakítását és
bemutatását
meglepően nagy
kertművészeti
irodalom kísérte,
sokszor tanköltemények
formájában

¶ Mindez azonban csak a 18. század végére dőlt el, s az egész században élénken vitatták a kertművészet egyenrangúságát a nagy művészetekkel. A franciakeret előző századi nagy sikere egyrészt lehetőséget teremtett arra, hogy a kertművészetet most már általános értelemben igyekezzenek kanonizálni,⁴⁴ másrészt arra, hogy az e stílustörekvéssel szemben való fellépés újra a nemzeti – ezúttal a brit – művészet karakterét öltse magára. Mindehhez hozzájárult, hogy a kertek kialakítását és bemutatását meglepően nagy kertművészeti irodalom kísérte, sokszor tanköltemények formájában. Gyakran írtak le és gyakran rajzoltak le híres kerteket.

¶ A kortársak kifejezetten a 18. századi kertművészeti mozgalom újdonságának tekintettek, hogy – Horace Walpole aforizmája szerint – „[a] költészetet, a festészetet és a kertészetet, avagy a táj tudományát az ízlés emberei mindig is három nővérnek vagy a három új gráciának fogják tartani, amely díszbe öltözteti és felékesíti a természetet”.⁴⁵ A művészetelmélet történetének ismerői azonban nyilván észreveszik, hogy három új gráciáról csak azért lehetett beszélni, mert kettőről már kétszáz éve beszéltek. Arról van szó, hogy a horatiusi eredetű reneszánsz *ut pictura poesis* elméletbe fölvették harmadiknak a kertművészetet. Ezért beszél Stephanie Ross *ut hortus poesis*ről és Hunt *ut pictura hortus*ról.⁴⁶ „A 17. század végén a kertek a drámával és festészettel az akció ábrázolásának és bemutatásának egy olyan elméletében osztoztak, amely az *ut pictura poesis* reneszánsz tantételének utolsó virágzása volt.”⁴⁷

¶ A 18. században ez a doktrína nem kapott újabb ösztönzéseket, de amíg a művészetek összefüggésére az új rendszer nem adott jobb választ, addig a klasszicista, humanista elmélet (Winckelmann, Sir Joshua Reynolds) és az általános felfogás még őrizte a költői festészet és a festői költészet, valamint a kettő komplementaritásának elvét,⁴⁸ és a kertben továbbra is megjelentek a költészet és a festészet tartalmaival analóg tartalmak. A költői vagy festői kert is reprezentálta azt, amit a másik két művészet. Kölcsönösen megvilágíthatták vagy pontosabban megfejtették egymást. Ez a megfejtés a költeményt is, a festményt is és a kertet is allegorizálta. Ikonográfiai programok, allegóriák, példázatos jelképek jelentek meg, utalások hálója, amelyben, mint valami összművészeti alkotásban, minden szerepet kaphatott: a költői szöveg, a festmény (mint minta), a plasztikai alkotás, a természet. Mindemögött azonban már nem állt stabil elméleti háttér, sőt több lényeges ponton a tájkert, amely egyre inkább a természet ábrázolását vagy megjelenítését tekintette alapvető feladatának, ellentmondott

miképpen
lehetséges
a természetet
magával
a természettel
utánozni

ennek a hagyománynak. Mivel az *ut pictura poesis* doktrínája elválaszthatatlan volt a művészet mimetikus felfogásától, nehézséget jelentett – mint mindjárt látni fogjuk –, hogy miképpen lehetséges a természetet magával a természettel utánozni. Másrészt e humanista tanítás szerint a művészetnek mindenekelőtt az emberi cselekvést kell utánoznia. Ezért írhatta a kérdésről szóló máig legfontosabb tanulmány szerzője, Rensselaer W. Lee, hogy a doktrínát a 18. században

¶ „olyan erők aknázták alá, amelyek hosszú távon megsemmisítették. A humanista nézőponttal szemben növekedett az érdeklődés a külső természet iránt, amelynek friss és felelősségtől ment szabadságát Rousseau, az érzelem apostola szembeállította az emberi lény életével, amelyet elnyom a szokás és az ész »hamis második hatalma«”.⁴⁹

¶ Valóban, Walpole kései – 20. századi – publikálása óta sokat idézett megjegyzése, amely nem klasszikus kertesszéjében, hanem egy efemer kommentárjában jelent meg, inkább hagyományos, mint új gondolat. A rangvita, amelynek célja egykor a festészet emancipálása volt, s eredménye tematikus hierarchizálása lett, csúcán a költői történelmi tárgyú festményekkel, legalábbis elveszítette szellemi energiáinak nagy részét. Másfelől pedig a művészeti ágak összehasonlító egymáshoz rendelése inkább a közös tradíciókban, mint az új iránti érzékenységben találta meg közös alapját, s a műalkotás autonóm nyitottságával szemben az egymásra utalt művészetek inkább a zárt jelentéstulajdonításban váltak érdekeltté.

A TERMÉSZET MINT TÁJ

¶ A picturesque elméleti kidolgozásának már nincs is köze az *ut pictura poesis* tanához, legföljebb közhelyként vetődik fel. Sokkal inkább arról van szó, hogy a tájkertészetet egy nagy és nála régibb művészettel kívánták legitimálni,⁵⁰ amely látásmódot kölcsönöz és látni tanít. Ebben persze benne van a Grand Tourt megjáró úriemberek lekicsinylése és szociális lenézése a királyság határait soha el nem hagyó és pusztán kertésznek képzett Brownnal szemben, aki véleményük szerint – ellentétben az egy évszázaddal korábban élt Claude-dal, aki szintén csak egyszerű cukrászinas volt – nem emelkedett fölül alacsony körülményein.⁵¹ Annak a célnak, hogy a táj recepcióját a festői látással legitimálják, szinte karikatúrája a picturesque tourok ma már egészen abszurdnak tűnő eszköze, a Claude-üveg, az az aranybarnára színezett tükör, amely az ígérte, hogy a tájat Claude Lorrain koloritjával vonja be. Bizonyos értelemben a picturesque: élőkép, illetve élőképsorozat, s fel is hívták az összefüggésre a figyelmet a Vonzások

a tájkertészetet
egy nagy és nála
régibb művészettel
kivánták
legitimálni,
amely látásmódot
kölcsönöz és látni
tanít

bizonyos
értelemben
a picturesque:
élőkép, illetve
élőképsorozat

és választásokban a tájtervezés és a társasági szórakozásként megrendezett élőképek között.⁵²

¶ Mindenesetre a picturesque az ut pictura hortushoz, és általában az allegorikus vagy szimbolikus kertészethez képest gyökeres elméleti változást hozott a természethez való viszonyban.

a picturesque fordulat megszabadítja a természetet az eszményi formák ellenőrzésétől

¶ „A természet a maga közvetlen hatásait csak akkor fejtheti ki, ha már elsődlegesen nem allegorikus jelentések hordozójának tekintjük. A picturesque fordulat megszabadítja a természetet az eszményi formák ellenőrzésétől. Ez a szabadság teszi lehetővé a természet esztétikáját, és implicit módon megváltoztatja az esztétikai paradigmát a valóságos természet kisebb formáiban megtestesülő és az érzékek által elérhető ideális szépségtől a természetérzés irányába, amely az érzékeny szemlélő reakciójához kapcsolódik.”⁵³

¶ Voltaképpen meglepő, hogy a picturesque elméletíróinak legfőbb ellenfele a fellépésük idején már halott Brown volt, hiszen ezt a rendkívüli jelentőségű paradigmaváltást a költői, allegorikus, emblematikus tájkertekkel szemben a maga redukcionista, purista, antiallegorikus stílusával a gyakorlatban az ő irányzata hajtotta végre. A vele szemben hangoztatott kifogást úgy is megfogalmazhatjuk, hogy nem alakított ki új viszonyt a tájfestészet korpuszával, amelyet a picturesque fordulat hívei szorgalmaztak, azaz nemcsak a költőiségről, hanem a festőiségről is lemondott, és ezzel kiteljesítette azt az antiintellektuális tendenciát, amelyet a herefordshire-i connaisseurök már nem oszthattak.

a hangsúlytól függ, mennyiben kerül előtérbe a kultúra által felhalmozott természetábrázolás a valóságos természettel szemben, s mennyiben jelenti csupán a természet iránti érzék csiszolódását

¶ A festői tapasztalatokból kölcsönzött természeti képnek azonban mindig megmarad az a belső ellentmondása, hogy a hangsúlytól függ, mennyiben kerül előtérbe a kultúra által felhalmozott természetábrázolás a valóságos természettel szemben, s mennyiben jelenti csupán a természet iránti érzék csiszolódását. A picturesque hol a természetet preferálta a festészettel szemben a Shaftesbury-Addison-féle hagyománynak és a felvilágosodás szellemének megfelelően, hol a festészet legitimálta a természetet, amiben nemcsak a művelt, a Grand Tourt megjárt úriember kulturális felsőbbrendűségének fitogtatását kell látnunk, hanem a klasszicista ízlés maradványát is, amelynek Winckelmann által megformált, de már Alexander Pope által is megelőlegezett („To copy Nature is to copy them”⁵⁴) lényegi tanítása volt, hogy a természet közvetlen megjelenítésénél helyesebb azok művészetére hagyatkozni, akik már tökélyre vitték a természet utánzását.

a természet közvetlen megjelenítésénél helyesebb azok művészetére hagyatkozni, akik már tökélyre vitték a természet utánzását

¶ Igaz, nemcsak a festészetben (és a költészetben), de a tájkertészetben is esztétikai beavatkozással jelenítik meg a természetet tájként. De hogy ez a beavatkozás a természet mimézise-e, azaz katexochen művészet, reprezentáció, vagy pedig a reális természetről való gondoskodás, a természet óvása és díszítése (ahogyan

a kertészetet gyakran még átvitt értelemben is felfogják) abban bizonytalanság uralkodik.⁵⁵ Valóban, ha dombot emelnek, patakot duzzasztanak és ezáltal tavat alkotnak, irtással rétet hoznak létre, akkor ezt felfoghatjuk – aminthogy fel is fogták – a természet utánzásának. Azonban ez a reprezentáció rövidesen újra természet alkotta tájként prezentálja saját magát (hiszen a természetet, még ha az ember rendezte is el, mégsem tekinthetjük trompe l’oeil-nek), s csak a tájat keretező építmények és egyéb kerti díszek, valamint a sétautak őrzik meg hosszabb távon az emberi alkotás jellegét. Mivel ebben a kérdésben soha nem jutottak dűlőre, ezért került végül a művészet modern rendszerébe a kertművészet a heteronóm és nem az autonóm művészetek körébe. Lord Kames meghatározása is erre vall. „A kertészet – mondja – nem az invenció, hanem a természet utánzásának művészete, vagy még inkább maga a természet, feldíszítve.”⁵⁶ A tájról szóló klasszikus filozófiai tanulmány szerzője, Joachim Ritter félreértette Kames intencióját, amikor a tájkertről szóló exkurzusában a német idealizmus szellemében így értelmezte:

¶ „a természet esztétikai közvetítésével egységben tekintve a tájkert annyiban hoz újat és minőségileg mást, hogy itt az ember változtató és alakító beavatkozása formálja tájjá a természetet, amely ily módon *saját esztétikai jelenlétének közvetítőjévé válik*. Ebben az értelemben mondja Home azt, hogy a táj „maga a természet, díszítetten”.⁵⁷ (Kiemelés a szerzőtől.)

¶ Lord Kames aligha ebben az értelemben mondta ezt. Egyik megközelítésében a kert utánozza a természetet. Ez nem az invenció művészete – írja –, vagyis az akadémiai hierarchiában alacsonyabb rangú imitatív művészet, mint ahogy a tájfestészet is alacsonyabbra sorolódik, mint a költői – azaz történetelbeszélő – festészet.⁵⁸ Korrigálva ezt, a másik lehetőségnek azt látja, hogy az adott, készen talált természetet javítja, felismerve lehetőségeit, elhárítva hatásának akadályait.

¶ Az angol tájkert alkotói, befogadói s az egész ezzel kapcsolatos kiterjedt diskurzus résztvevői komolyan vették a természet elsőbbségét a művészet fölött. Thomas Whately azt írta, hogy a kertészet „épp annyira fölötte áll a tájképfestészetnek, amennyire a valóság az ábrázolásnak”.⁵⁹ Barátja, William Gilpin szerint pedig a műalkotások kevésbé alkalmasak a lelkesedésre, mint a természet művei. „A nagy eredeti eszméje olyan erős, hogy másolatának szegényesnek kell lenni, ha éppen nem ellenszenvet vált ki.” Hipple, akinél olvasom ezt, helyesen paradoxont észlel:

¶ „ez a rendszer elkülöníti a természet egy csodálatra kiváltképp alkalmas tulajdonságát, amely egyszersmind kiválóan alkalmas művészi tárgynak, hogy végül is megtagadja a művészetet a természetért, amely kezdetben csupán az előbbi témáját adta.”⁶⁰

az egész ezzel kapcsolatos kiterjedt diskurzus résztvevői komolyan vették a természet elsőbbségét a művészet fölött

Ravenhill (?): Edmund Burke birtoka, Gregories Estate látképe, 1792. Akvarell

¶ De hát éppen erről a paradoxonról vagy belső feszültségről van szó. Nem szabad elfelejteni, hogy a tájkeretek kínálta tájélményt – mint hatásában egymás változatait – együtt kell elgondolni a maguk természeti adottságaiban változatlan tájakon való utazással és vándorlással. Erre a 18. század elejétől a Grand Tour pedagógiai intézménye kínálta lehetőséget, amelynek az Alpokon való átkeléssel a tájélmény mintegy mellékterméke volt, később pedig a hazai tájszépségek fülkeresése a picturesque túra keretében a fő céljá vált, s ennek legfőbb propagandistája éppen William Gilpin volt.

¶ A korszak elején Addison, a végén Price is szükségét érezte, hogy művészet és természet viszonyának paradoxonára választ keressen.

¶ „Bár számos olyan vad tájjal találkozunk, amely üdítőbb, mint a mesterséges látványok, a természet alkotásait ennek ellenére annak arányában találjuk még kellemesebbnek, minél jobban hasonlítanak a műalkotásokra; mert ez esetben kettős elvből fakad a gyönyörünk: egyrészt a tárgyak maguk kellemesek a szemnek, másrészt pedig egyéb tárgyakra hasonlítanak. Éppannyira gyönyörködünk a szépségük összehasonlításában, mint pusztá szemléletében, s az elménkben egyként jeleníthetjük meg őket mint utáztatokat és mint eredetiket. Ebből származik egy szép fekvésű táj által kiváltott élvezet, amelyet ligetek és rétek, erdők és folyók tesznek változatossá; vagy amelyet az olyan, szándékolatlanul kialakult tájképek okoznak – fákkal, felhőkkel és városokkal –, amelyeket alkalmanként a márvány erezetében fedezünk föl, vagy a sziklák és barlangok különös mintázata; egyszóval, mindaz, ami olyan változatosságot vagy szabályszerűséget mutat, hogy azt valamely terv hatásának tekinthetjük, egy olyan tárgyon, amelyet a véletlen művének nevezünk.”⁶¹

¶ „A természet másolatait akkor is érdemes tanulmányozni, ha az eredeti előttünk áll, mert nem nélkülözhetjük azt, ami minden művészetben és tudományban olyan jelentős, az elmúlt korok felhalmozott tapasztalatainak jótéteményét. A kertészet művészetének esetében a festményeket kísérletek gyűjteményének kell tekintenünk, amely megmutatja, hogy miképpen kell a fákat, az épületeket, a vizet stb. elrendezni, csoportosítani, egyesíteni a legszebb és leghatásosabb módon, minden stílusban, a legegyszerűbbtől és leginkább rurálistól a legmagasztosabbig és legdíszesebbig.”⁶²

¶ Addison mélyebb reflexiójának a végén felismerhetjük Kant cél nélküli célszerűségének előzményét. Price pedig nyilvánvalóan Hume időtesztjének az adósa. Figyelemre méltó: mindkettő arra kíván magyarázatot adni, hogy a közvetlen természetélmény mellett miért és hogyan játszhat szerepet még a kultúra is. Azt is mondhatnánk, hogy ezekben az esztétikai elme-futtatásokban a művészet szerepét kell igazolni, míg később, legalábbis a hegeli esztétikától kezdve

a természet alkotásait ennek ellenére annak arányában találjuk még kellemesebbnek, minél jobban hasonlítanak a műalkotásokra; mert ez esetben kettős elvből fakad a gyönyörünk: egyrészt a tárgyak maguk kellemesek a szemnek, másrészt pedig egyéb tárgyakra hasonlítanak

ezekben az esztétikai elme-futtatásokban a művészet szerepét kell igazolni, míg később, legalábbis a hegeli esztétikától kezdve a természetét

a természetét. Schillernek, aki a vizuális művészetek terén nem volt túl otthonos, s a kertművészetről is meglehetősen tájékozatlanul nyilatkozott, abban bizonyosan igaza volt, hogy „a lelkiismeretes szemlélődő figyelmét nem kerülheti el, hogy az elragadtatás, amivel a tájak látványa eltölt bennünket, elválaszthatatlan attól a képzettől, hogy ezek a szabad természet és nem a művész alkotásai”.⁶³

a kertészetnek az a törekvése, hogy felnyissa a tájat, tájként jelenítse meg magát, illetve különböző tájképzetek elől elhárítsa az akadályokat, mind ezt a prioritást fejezte ki

¶ A természet elsőbbsége fejezi ki a korszellemet, s a kertészetnek az a törekvése, hogy felnyissa a tájat, tájként jelenítse meg magát, illetve különböző tájképzetek elől elhárítsa az akadályokat, mind ezt a prioritást fejezte ki. Közismert, hogy ez a szellem erőteljesen hozzájárult a személyiség érzelmi kultúrájának kidolgozásához, s nemegyszer eljutott a szentimentalizmus olykor karikatúrába hajló rajongó túlhabszásaihoz. Ugyanakkor ennek a szellemnek a szociális-politikai-kulturális küldetése megmutatkozik abban, hogy a trón és az oltár elleni 18. századi küzdelemben szerte Európában a franciakert a természetellenes önkény metaforájává vált az angolkert liberális természetességével szemben. A kettő gyökeresen különböző életformá(ka)t kínált és jelképezett. A szabadság filozófiája is ki tudta magát fejezni ezekkel a képekkel:

¶ „Kétségtelen, sokan őszintén gondolják, hogy az emberi lényeket teremtőjük tervezte görcsösekknek és törpéknek, amiképpen sokan azt is gondolták, hogy a fák sokkal szebbek, ha lenyesik a koronájukat, vagy állatformára vágják őket, mint ahogy a természet alkotta őket.”⁶⁴

¶ A szép társas lét és az abban gyakorolt érzelmi gazdagodással, valamint a társadalmi eszményekkel való identifikáció örömein túl azonban a természetézés egy ettől merőben különböző egzisztenciális érzéskomplexumtól is elválaszthatatlan. Ezt nevezte Edmund Burke a fenséges önfenntartás rettenetének és gyönyörének.⁶⁵ A történelmileg-kulturálisan meghatározott tájkonstrukciókban megjelenik az ember szociabilitása, de minden – végső soron uralhatatlan – tájban egyúttal feltárul az ember egzisztenciális korlátozottsága, a halál, a betegség, a fájdalom lehetőségének állandó jelenléte és elkerülhetetlensége. Szécsényi Endre pontos meghatározásában

minden – végső soron uralhatatlan – tájban egyúttal feltárul az ember egzisztenciális korlátozottsága, a halál, a betegség, a fájdalom lehetőségének állandó jelenléte és elkerülhetetlensége

¶ „[a] szépség, finomság, jólneveltség a *sensus communis* közegében értelmezhető; ellenben a határtalanul kiterjedt fizikai univerzum fenséges élménye, amely a magányos individuum létezésének rettenetével kapcsolatos, azokat a lélektani és egzisztenciális feltételeket tudatosítja, amelyeket nem a szociális közeg határoz meg, ugyanakkor minden emberi létezés végső határait írják le.”⁶⁶

¶ Egzisztenciális korlátozottságunk tudatosítása, amely oly gyakori velejárója a tájélménynek, s melynek következtében maga a táj *memento morivá* válik, nemcsak rettenethez, hanem gyönyörhöz is vezethet, méghozzá nem pusztán a közvetlen fenyegetettség távollétének, az elodázásnak erkölcsileg néha kétes

értelmében, mely némi szerepet játszott Burke elméletében. A természet rendjének elfogadása lehet ennek az érzésnek a forrása, amely radikálisan megkülönböztetendő a társadalom rendjének elfogadásától.

Jegyzetek

- [40] William Shenstone például 1764-es *Unconnected Thoughts on Gardening* című művében a konyhakertészetet (kitchen-gardening), a virágkertészetet (parterre-gardening), illetve a tájkép (landskap) vagy más néven picturesque kertészetet különbözteti meg. In: Hunt & Willis (Eds.): *The Genius of the Place*, i. h. 289.
- [41] Henry Home, Lord Kames: *Elements of Criticism* [1762] Ed.: Peter Jones. Indianapolis: Liberty Fund, 2005. Vol. 2. CHAPTER XXIV: *Gardening and Architecture* 465. oll.libertyfund.org/titles/1860.
- [42] Vö.: Paul Oskar Kristeller: „The Modern System of the Arts” [1951/2] In: Kristeller: *Renaissance Thought and the Arts. Collected Essays*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1990. Jaques Rancière: *Esztétika és politika*. Műcsarnok, Budapest 2009. 16.
- [43] Vö.: Stefan Schweizer: *Die Erfindung der Gartenkunst. Gattungsautonomie – Diskursgeschichte – Kunstwerkanspruch*. Deutscher Kunstverlag, Berlin, München 2013, passim, különösen 208–307.
- [44] Ennek kulcsműve Antoine-Joseph Dezallier d'Argenville (1680–1765) 1709-es, de az egész században olvasott, hivatkozott és fordított *Théorie et pratique du jardinage*-a volt. Vö.: Stefan Schweizer: i. m. 281.
- [45] Paget Toynbee (Ed.): *Satirical Poems Published Anonymously by William Mason. With Notes by Horace Walpole*. Clarendon Press, Oxford 1926. 43. Idézi John Dixon Hunt több helyen, pl. „Emblem and Expression...” i. h. 75.
- [46] Vö.: Stephanie Ross: „Ut Hortus Poesis – Gardening and Her Sister Arts in Eighteenth-Century England”. In: *The British Journal of Aesthetics*; Oxford 25.1, Winter 1985; John Dixon Hunt: „Ut Pictura Poesis, Ut Pictura Hortus, and the Picturesque. In: Hunt: *Gardens and the Picturesque*, i. h.
- [47] Hunt: i. h. 114.
- [48] Vö.: Christopher Hussey: *The Picturesque*. I. h.19. Hussey esszéje a 18. század első felének angol tájköltőit (James Thomson, John Dyer stb.) azzal jellemzi, hogy a természetet az ideális tájfestmények közegén keresztül érzékelték. Vö.: i. m. II. fej.
- [49] Rensselaer W. Lee: „Ut pictura poesis. The Humanistic Theory of Painting”, *Art Bulletin*, Vol. 22. No. 4. 1940. 261.k. collegeart.org/pdf/artbulletin/Art%20Bulletin%20Vol%2022%20No%204%20Lee.pdf. A „false secondary power” idézet William Wordsworth *The Prelude*-jének II. könyvéből, *The Schoolboy*.

- [50] Vö.: Uvedale Price: *Essays on the Picturesque*, i. h. 10.
- [51] Vö.: i. m. 242.
- [52] Vö.: David Marshall: *The Frame of Art: Fictions of Aesthetic Experience, 1750–1815*. Johns Hopkins University Press, Baltimore 2005. 17.
- [53] Dabney Townsend: „The Picturesque”. In: *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 55,4. Autumn, 1997. 366.
- [54] Alexander Pope: *An Essay on Criticism: Part I*. poetryfoundation.org/poems-and-poets/poems/detail/44896.
- [55] A reprezentáció és realitás ambivalenciáját a kertészeti irodalomban részletesen illusztrálja David Marshall: *The Frame of Art*. i. h. 16–39. Lásd korábban ugyanezt: „The Problem of the Picturesque”. In: *Eighteenth-Century Studies*, Vol 35. No. 3. Spring, 2002. 413–437.
- [56] Henry Home, Lord Kames: *Elements of Criticism*, i. h. 443.
- [57] Joachim Ritter: „Két exkurzus A táj című tanulmányhoz”. In: Ritter: *Szubjektivitás. Válogatott tanulmányok*. Atlantisz, 2007. 153. Papp Zoltán fordítása.
- [58] Amikor a kertművészet egyenlőségéről van szó az „ut pictura...” elméletének stílusában, akkor a kertnek kevésbé a tájfestészettel, mint inkább a történelmi festészettel való analógiája vetődött föl, amit persze megkönnyített, hogy a mintául vett klasszikus tájképek maguk is ambicionálták, hogy az akadémiai hierarchiában a tájba illesztett történeteikkel magasabb polcra kerüljenek. A témák e hierarchiája csak a 19. században kerül le a napirendről.
- [59] Thomas Whately: *Observations on Modern Gardening*. i. h. 31. Ezt a bevezetőben tett megállapítást később finoman pontosítja, amennyiben megállapítja, hogy a tájképfestő szabadságában áll a válogatás, a kompozícióját zavaró elemek eltüntetése, az év- és napszak megválasztása, a fények használata. Egy nagy mester nagyszerűen mutathatja be a természetet, s ezzel csiszolhatja a szépérzékét, de autoritása mégsem abszolút: csak vázlatokként szabad felhasználni, nem modellként. Vö.: i. m. 126.
- [60] Hipple: i. m. 198.
- [61] Addison, mint a 7. jegyzetben.
- [62] Uvedale Price: *Essays on the Picturesque*, i. h. 4.
- [63] Friedrich Schiller: *Ueber den Gartenkalender auf das Jahr 1795*. gutenbergspeigel.de/buch/ueber-den-gartenkalender-auf-das-jahr-1795-3312/1.
- [64] Vö.: Edmund Burke: *Filozófiai vizsgálódás a fenségesről és a szépről való ideáink eredetét illetően*. Magvető, Budapest 2008. Fogarasi György fordítása.
- [65] Vö.: Edmund Burke: i. m.
- [66] Szécsényi Endre: *Társiasság és tekintély. Esztétikai politika a 18. századi Angliában*. Osiris, Budapest 2002. 147.

JUHÁSZ SÁNDOR

ITÁLIAI MŰVÉSZEK A LEDERER-GYŰJTEMÉNYBEN

IA gyűjtőként és művészeti íróként egyaránt ismert Lederer Sándor (1854–1924) a zürichi műszaki egyetemen mérnöki diplomát szerzett. „Belső hivatása azonban már korán a művészet felé terelte, s mivel szerencsés sorsa módot adott neki arra, hogy szabadon élhessen szenvedélyének, buzgó autodidaxis útján kiváló szakemberré képezte ki magát. Érdeklődése hamar határozott irányt vett: az olasz, főként a felső-olaszországi festészetet tette tanulmányának tárgyává.”¹

az olasz, főként a felső-olaszországi festészetet tette tanulmányának tárgyává

E témában több értekezést írt a Szépművészeti Múzeum régi itáliai festményeiről, ezek a Lyka-féle Művészetben² és a múzeum évkönyveiben³ jelentek meg. „Nagy szeretetében az olasz művészet iránt nem érte be a tudományos vizsgálódással, hanem szerezni is vágyott valamit annak a művészetnek emlékeiből, amelynek rokonszenve és tudományos érdeklődése szól. Így keletkezett olasz képgyűjteménye, melyet évtizedeken át gyűjtögetett, szerényen, de szeretettel és azzal a szolid kritikával, mely Lederert, a tudóst is jellemzi.”⁴

évtizedeken át gyűjtögetett, szerényen, de szeretettel és azzal a szolid kritikával, mely Lederert, a tudóst is jellemzi

IA festmények számbavételénél abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nincs szükség hosszas kutakodásra, mivel maga a tulajdonos készítette el kollekcója katalógusát 1920-ban. A Szépművészeti Múzeum könyvtárában őrzött kézirat⁵ – néhány magyar és 17. századi holland alkotás mellett – harminckét itáliai festő képét sorolja fel. Utóbbi művek sorsának alakulását igyekszik nyomon követni az alábbi írás.

maga a tulajdonos készítette el kollekcója katalógusát 1920-ban

IA kollekciónról először Diner-Dénes József írt ismertetőt 1904-ben,⁶ majd két évvel később Giorgio Bernardini a *L'Arte* hasábjain.⁷ Az olasz képekből egy tucaatot láthatott a közönség a budapesti orvosszövetség által rendezett kiállításon 1902-ben,⁸ s négy alkotást a köztulajdonba vett múkincsek 1919-es tárlatán a Múcsarnokban.⁹ Bár a gyűjtőtől ennél több képet foglaltak le a Forradalmi Kormányzótanács nevében.¹⁰

IA gyűjtemény krémjét azonban csak jóval Lederer halála után, 1937-ben mutatták be a Nemzeti Szalonban, ahol huszonnégy festményt állítottak ki.¹¹ A művek ekkor már a gyűjtő három gyermeke tulajdonában voltak. Nem tudható, pontosan ki és mely képeket birtokolta, erre csak későbbi dokumentumok alapján következtethetünk. Hesser Andorné (Lederer Erzsébet) 1943 októberében ideiglenes letétként festményeket helyezett el a Szépművészeti Múzeumban, ezekből tizenkét kép származott apja olasz gyűjteményéből.¹² Szintén így járt el testvére,

A Szépművészeti Múzeum egy művet BÁV-árverésen, hatot pedig magánszemélytől vásárolt meg. Ebből kettőt a magángyűjteményekből megrendezett 1981-es kiállítás anyagából, ahol három festmény volt látható Lederer olasz képgyűjteményéből.

Lederer Miklós 1944 áprilisában, akinek letétjében nyolc olasz festő munkája szerepelt.¹³ A maradék művek valószínűleg a harmadik testvér, Benes Imréné (Lederer Klára) birtokában lehettek, de erről nincs dokumentum.

- ¶ Amikor a második világháború vége felé a Szépművészeti Múzeum műkincseit Nyugat felé menekítették, az ott lévő magántulajdonú műtárgyak közül számos került be ezekbe a szállítmányokba. Az anyag nagy része Ausztriában a nyugati szövetségesek kezére került, de jó néhány ládányi műalkotás maradt a szentgottthárdi cisztercita kolostor pincéjében. Utóbbiak már 1945 júniusának elején visszakerültek a múzeumba, míg Nyugatról 1946 decemberében a „Műkincsvonat” és 1947 áprilisában az „Ezüstvonat” hozta haza az értékeket.
- ¶ A Lederer Miklós letétjében lévő festmények valószínűleg a múzeum épületében vészelték át a főváros ostromát, mégpedig sértetlenül, mivel felesége hiánytalanul vehette át a képeket 1945. május 11-én.¹⁴ Hesserné letétjének olasz képei a külföldre induló szállítmányokba kerültek, de majd mindegyik túlélte a kalandot. A visszakerült ládák tartalmának jegyzőkönyveiből kiderül: Szentgottthárból öt,¹⁵ a Műkincsvonat anyagából négy,¹⁶ az Ezüstvonatéból pedig egy¹⁷ kép került elő. Közülük két festmény szerepelt a Szépművészeti Múzeum 1946-ban megrendezett, „magántulajdonban lévő régi mesterek” kiállításán, amelyen összesen öt itáliai képet mutattak be a Lederer-gyűjteményből.¹⁸ Ferrari zenélő angyalainak (L. 20–21.) nincs nyomuk, talán a múzeumból vagy a szállítás során tűntek el.
- ¶ A letét sorsát bonyolította, hogy Hesser Andornét 1944 szeptemberében holtta nyilvánították, és meg kellett várni az örökösödési eljárás lefolytatását. A jogi procedúra végeredményeként az ági eredetű vagyontárgyakat, így a festményeket is, fele-fele részben Hesserné unokaöccsei, Lederer Miklós és Lederer András (az elhunyt Lederer Miklós gyermekei) örökölték. Sárkány Ferenc ügyvéd az ő megbízásukból vette át a képeket a Szépművészeti Múzeumtól 1949-ben, de a visszakerült tíz olasz festményből csak kilencet, mivel a *Szent Katalin eljegyzése* című Santacroce-képet (L. 4.) a múzeum tanulmányozásra magánál tartotta,¹⁹ amit az 1952-es letétraktári jegyzék is megerősít.²⁰ Meglepő, de a festmény még

ma is a Régi Képtárban lévő letétek között található. Szintén a háború végi zűrzavarban kallódott el Domenico Beccafumi festménye (L. 25.), mely Jakab Ödön festőművésznél volt restaurálásra, aki a Szálasi-éra idején lakásából elköltözni kényszerült, és visszatérése után a képet már nem találta.²¹ A fekete-fehér reprodukcióból ismert mű jelenleg lappang, ám színvilágáról fogalmat alkothattunk, mivel Beccafumi körének tulajdonított, csak méretben eltérő, de teljesen azonos kompozíciót árvezett a Sotheby's pár éve Londonban.²²

- ¶ Az elmúlt évtizedek alatt a harminckét festményből számos került hazai közgyűjteménybe. A Szépművészeti Múzeum egy művet BÁV-árverésen,²³ hatot pedig magánszemélytől vásárolt meg.²⁴ Ebből kettőt a magángyűjteményekből megrendezett 1981-es kiállítás anyagából, ahol három festmény volt látható Lederer olasz képgyűjteményéből.²⁵
- ¶ A szekszárdi múzeumban lévő Rocco Marconi-festmény (L. 5.) története nem ilyen egyértelmű. Garas Klára már egy 1955-ben megjelent írásában²⁶ a vidéki város gyűjteményében lévőként említi a képet, amely csak jóval később került az intézmény leltárába. Szentes András szerint a festmény évtizedekig a múzeum padlásán elfelejtve hevert, és csak a nyolcvanas évek elején került elő több más műtárggyal egyetemben.²⁷ A képet 1949-ben a bonyhádi Perczel család ajándékozta a múzeumnak, de nem tudjuk, mikor és hogyan jutott a család birtokába.
- ¶ A Lederer-kollekció itáliai képei más árveréseken is feltűntek. Moroni festményének párdarabját (L. 13–14.) Londonban adták el 1979-ben,²⁸ a művész egyik monográfusa szerint a képek az olaszországi Faroni gyűjteményébe kerültek.²⁹ Andrea Previtali Szent Jeromosát (L. 3.) a müncheni Hampel cég árvezte néhány évvel ezelőtt.³⁰ A kép a torontói Moos Galéria és egy olasz magángyűjtemény után került az aukciósházhoz. Egy másik Szent Jeromos-kompozíciót (L. 12.) Moretto da Brescia körébe tartozó művész munkájaként aukcionálta a Nagyházi Galéria 2008 decemberében.³¹ A kép védettséget a Kulturális Javak Bizottsága 2009 májusában megszüntette, így nem biztos, hogy ma is hazai tulajdonban van az alkotás. Ebből a szempontból kedvezőbben alakult a Nagyházi Galériában megfordult másik mű sorsa: Francesco Furini Veritas című alkotása (L. 29.) a 2013-as árverés³² után is megtartotta védett státusát, mivel szerepel

*A Lederer-kollekció itáliai képei más árveréseken is feltűntek.
Moroni festményének párdarabját Londonban adták el
1979-ben, a művész egyik monográfusa szerint a képek
az olaszországi Faroni gyűjteményébe kerültek.*

Defendente Ferrari: Zakariás nevet ad Keresztelő Szent Jánosnak
Szépművészeti Múzeum

Tizenhárom képnek még nem sikerült a nyomára jutni, pedig két mű kivételével mindegyikről ismerünk reprodukciót. Ezek felkutatása sem lehetetlen, mivel – a méretbeli adatokon túl – a két kompozíció szöveges leírása megtalálható Lederer gyűjteményi kéziratában.

a Forster Központ védett műtárgyakat nyilvántartó adatbázisában, ahogy még jó néhány magántulajdonban lévő festmény Lederer olasz képgyűjteményéből (L. 7., 15., 19., 23–24.).

a lappangó művek között talán a legizgalmasabb a Szent Katalin eljegyzését ábrázoló festmény (L. 30.), amelyet Lederer Pietro da Cortona műveként jegyzett be katalógusába

¶ Tizenhárom képnek még nem sikerült a nyomára jutni, pedig két mű kivételével (L. 16. és 27.) mindegyikről ismerünk reprodukciót. Ezek felkutatása sem lehetetlen, mivel – a méretbeli adatokon túl – a két kompozíció szöveges leírása megtalálható Lederer gyűjteményi kéziratában. A lappangó művek között talán a legizgalmasabb a Szent Katalin eljegyzését ábrázoló festmény (L. 30.), amelyet Lederer Pietro da Cortona műveként jegyzett be katalógusába. A képet egy magánszemélytől vásárolta Milánóban 1901-ben. Megjegyzi, hogy Gustavo Frizzoni és Adolfo Venturi művészettörténészek eredetinek tartják a művet. Lederer mindkét olasz művészettörténésszel baráti viszonyt ápolt, akik bizonyára nem fénykép, hanem a festmény ismeretében alakították ki véleményüket. Teljesen azonos kompozíció ismert bécsi és római közgyűjteményben Ciro Ferri munkájaként,³³ aki Cortona tanítványa és munkatársa volt. Lederer szerint: „Egyik replika sem érte el az eredetit az érzés intimitásában, a frissességben és a finomságban, a szín gazdagságában és varázsában, valamint a bravúros festői kivitelezésében.”³⁴ Cortona egyik monográfusa, Giuliano Briganti a Lederer-gyűjtemény festményét téves meghatározásnak tartja, de csak Diner 1904-es ismertetőjében megjelent reprodukcióból ismeri a művet.³⁵ Ez elég gyenge fotográfia, főleg a részleteket is jól mutató, Bécsben lévő, Ferri-féle kép fotója tükrében. Briganti még hivatkozik von Below 1932-ben megjelent katalógusára, aki inkább másolatnak, mint eredetinek gondolta a festményt.³⁶ Egyszóval a kép akár Cortona munkája is lehet, de erre csak a mű részletes vizsgálata adhatna választ.

arra vágyott, hogy a művészettörténet őszinte példái vegyék körül mint tanulmányi inspirációk

¶ Lederer Sándor nem hírnév vagy nagyravágyás reményében gyűjtött műalkotásokat. Katalógusa előszava alapján arra vágyott, hogy – megfelelő könyvtár és fotográfia mellett – a művészettörténet őszinte példái vegyék körül mint tanulmányi inspirációk. Ezek a képek számára csak tájékozódási pontok voltak az általa oly szeretett itáliai művészet történetében.

LEDERER SÁNDOR OLASZ FESTMÉNYGYŰJTEMÉNYE

- L. 1. ID. GIROLAMO DA TREVISO (1450–1496): *Mária az alvó gyermekkel*
Olaj és tempera, fa, 65,8×48,9 cm Jelezve lent közepén: HIERONYMUS TARVISIO P.
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 75.6
- L. 2. GIOVANNI BELLINI (1430–1516) után: *Mária gyermekével*
Olaj, fa, 53×55 cm
Lappang
- L. 3. ANDREA PREVITALI (1480–1528): *Szent Jeromos a feszület előtt*
Olaj, fa. 61×51 cm
Aukció: Hampel, München, 2015. márc. 25. No. 506.
- L. 4. GIROLAMO DA SANTACROCE (1490–1556): *Alexandriai Szent Katalin eljegyzése*
Olaj, nyárfá; 49×62 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Letét
- L. 5. ROCCO MARCONI (1490–1529): *Jézus és a házasságtörő nő*
Olaj, fa. 137×173 cm Jelzése fent balra: ROCHVS DE MARCHONIB. P.
Wosinsky Mór Megyei Múzeum, Képzőművészeti Gyűjtemény, Szekszárd, Ltsz. 1984.10.1
- L. 6. BONIFACIO DE' PITATI (1487–1553) követője: *Háromkirályok hódolása*
Vászon, 120×160 cm
Lappang
- L. 7. VERONAI FESTŐ: *Szent Péter*
Olaj, fa, 50×37,5 cm
Magántulajdon. Forster védettségi szám: 79 484
- L. 8. GIOVANNI FRANCESCO CAROTO (1480–1555): *Mária gyermekével*
Olaj, vászon, 59×51 cm
Lappang
- L. 9. GIOVANNI FRANCESCO CAROTO (1480–1555): *A gyermek Jézus imádása*
Olaj, nyárfá, 28,3×58,5 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 82.2

- L. 10. MICHELE DA VERONA (?) (1470–1540): *Judit*
Vászon, 82×65 cm
Lappang
- L. 11. GIROLAMO ROMANINO (1485–1566): *Mária gyermekével*
Olaj, fa, 55×46 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 75.4
- L. 12. MORETTO DA BRESCIA (1498–1554) után: *Szent Jeromos*
Olaj, vászon, 112×92 cm
Aukció: Nagyházi Galéria, 150. árverés (2008), No. 21.
- L. 13. GIOVANNI BATTISTA MORONI (1520–1578): *Szent Lucia*
Olaj, fa, 27,9×15,3 cm
Aukció: Christie, Manson & Woods, London, 1979. márc. 30. No. 27.
- L. 14. GIOVANNI BATTISTA MORONI (1520–1578): *Szent János evangélista*
Olaj, fa, 27,9×15,3 cm
Aukció: Christie, Manson & Woods, London, 1979. márc. 30. No. 27.
- L. 15. MARCELLO FOGOLINO (1485–1558 k.): *Mária a gyermekével*
Olaj, fa; 47×37 cm
Magántulajdon. Forster védettségi szám: 66 021
- L. 16. PALMA GIOVANE (1544–1628): *Egy ifjú felszentelése*
Olaj, karton fán, 44,5×22,5 cm
Lappang
- L. 17. GIOVANNI DOMENICO TIEPOLO (1727–1804): *Mária fej*
Olaj, vászon; 39,5×31,5 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 95.8
- L. 18. DEFENDENTE FERRARI (1490–1540): *Zakariás nevet ad Keresztelő Szent Jánosnak*
Olaj, nyárfa, 34,6×64,5 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 82.1

- L. 19. ANDREA SOLARIO (1460–1524)?: *Ecce Homo (Krisztus nádjogarral)*
Olaj, fa, 46×34 cm
Magántulajdon. Forster védettségi szám: 83 158
- L. 20. GAUDENZIO FERRARI (1475–1546): *Gitározó angyal*
Olaj, fa, 44×20 cm
Lappang
- L. 21. GAUDENZIO FERRARI (1475–1546): *Hegedülő angyal*
Olaj, fa, 44×21 cm
Lappang
- L. 22. GIOVANNI ANTONIO BAZZI, IL SODOMA (1477–1549): *Lukrécia halála*
Olaj, fa, 71×61 cm
Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 77.16
- L. 23. GIAMPIETRINO (1495–1521): *Szent Tekla*
Olaj, fáról vászonra áttéve, 70×53 cm
Magántulajdon. Forster védettségi szám: 81 032
- L. 24. DOMENICO PANETTI (1460–1530): *Jézus bemutatása a templomban*
Olaj, fa, 55×43 cm
Magántulajdon. Forster védettségi szám: 79 416
- L. 25. DOMENICO BECCAFUMI (1486–1551): *Mária gyermekével és Szent Katalinnal*
Olaj, fa tondo, átmérő 21 cm
Lappang
- L. 26. ANDREA DEL BRESCIANINO (1487–1525): *Egy vértanú mellképe (fragmentum)*
Fa, 43×30 cm
Lappang
- L. 27. FIRENZEI FESTŐ: *A Szent Család a kis Keresztelő Szent Jánossal*
Fa, 97×68,5 cm
Lappang

L. 28. DOMENICO PULIGO (1492–1527) után: *Kleopátra halála*

Olaj, fa, 71,5×55 cm

Szépművészeti Múzeum, Régi Képtár, Ltsz. 71.23

L. 29. FRANCESCO FURINI (1600–1646): *Veritas*

Olaj, vászon, 75,5×59 cm

Aukció: Nagyházi Galéria, 191. aukció (2013), No. 49.

Magántulajdon. Forster védettségi szám: 83 157

L.30. PIETRO DA CORTONA (1596–1669): *Alexandriai Szent Katalin eljegyzése*

Olaj, vászon, 115×81 cm

Lappang

L.31. ELISABETTA SIRANI (1638–1665): *Mária a gyermek Krisztussal a karjában*

Vászon, 38,5×28 cm Jelölve a ruha mellrészén: ELISABETTA és a bal kar ruhaszegélyén

SIRANI. F. 1663.

Lappang

L.32. TEMPESTA, ifj. Pieter Mulier (1637–1701): *Tengerparti táj állatokkal*

Vászon, 25×34 cm

Lappang

Jegyzetek

- [1] Petrovics Elek: Lederer Sándor. Egy magyar művészettörténész hetvenedik születésnapjára. *Budapesti Hírlap*, 1924. máj. 7. 4.
- [2] *Művészet*, 1906/3. 4. 5. 6. és 1907/5. 6. sz.
- [3] *Az Országos Magyar Szépművészeti Múzeum évkönyvei*. Szerk.: Petrovics Elek. 1. sz., 1918; 2. sz., 1919; 3. sz., Budapest 1924.
- [4] Petrovics 1924, i. m.
- [5] Lederer Sándor: *Selbstverfasser kritischer Katalog meiner Gemälde*. Budapest 1920. Kézirat. Szépművészeti Múzeum, Könyvtár, F. 968.
- [6] Diner-Dénes József: Budapest magánképtárai. A Lederer-gyűjtemény. *Művészet*, 1904/5. 322–329.
- [7] Giorgio Bernardini: La quadreria Sandor Lederer a Buda-Pest. *L'ARTE*, Anno IX. 1906, 96–107.
- [8] *A budapesti Orvos-Szövetség műkiállítása*. Műcsarnok. Budapest 1902. Kat. L. 3–6., 8., 10., 13–14., 18., 23., 25., 30.
- [9] *A köztulajdonba vett műkincsek első kiállítása*. Műcsarnok. Budapest 1919. Kat. L. 3., 20–22.

- [10] Szépművészeti Múzeum, Irattár, MTB 38/1919. Lefoglalt, de nem kiállított művek: L. 10., 11., 18., 25., 28.
- [11] Régi olasz mesterek kiállítása. Nemzeti Szalon. Budapest 1937. Kat. L. 1., 3–15., 18–25., 27., 30.
- [12] Szépművészeti Múzeum, Irattár, 266/1943. L. 2., 4., 7–8., 12., 15–17., 20–21., 23., 30.
- [13] Szépművészeti Múzeum, Irattár, 163/1944. L. 1., 6., 9., 11., 18., 22., 28., 31.
- [14] Szépművészeti Múzeum, Irattár, 163/1944.
- [15] Szentgotthárd: L. 4., 7., 17., 23., 30.
- [16] Műkincsvonat: L. 2., 8., 12., 16.
- [17] Ezüstvonat: L. 15.
- [18] Régi mesterek magyar magántulajdonban. Országos Magyar Szépművészeti Múzeum. Budapest 1946. Kat. L. 1., 6., 17., 18., 30.
- [19] Szépművészeti Múzeum, Irattár, 528/1949.
- [20] A Szépművészeti Múzeum Letétractár Jegyzéke 1952-ben. No. 1663. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Adattár, MKCS-C- I-173.
- [21] Lederer András bejelentése a Köz- és Magángyűjteményekből Elhurcolt Művészeti Alkotások miniszteri biztosához. Országos Levéltár, XIX-I- 12-737/1947.
- [22] *Old Masters & British Paintings*. Sotheby's, London, 2015. ápr. 29. No. 508.
- [23] BÁV. 26. aukció (1971) L. 28.
- [24] L. 1., 9., 11., 17., 18., 22.
- [25] *Válogatás magyar magángyűjteményekből*. Magyar Nemzeti Galéria. Budapest 1981. Kat. L. 9., 15., 18.
- [26] Garas Klára: Rocco Marconi két képe Magyarországon. In: *A Szépművészeti Múzeum közleményei* 7. Budapest 1955. 89.
- [27] Szentés András: Rocco Marconi – Krisztus és a házasságtörő nő. *Tolna Megyei Népművelés*, 1985. jún. 1.
- [28] *Important Old Master Pictures*. Christie, Manson & Woods, London, 1979. márc. 30. No. 27.
- [29] Mina Gregori: *Giovan Battista Moroni*. Bergamo 1979. No. 74–75.
- [30] *Gemälde 16.–18. Jahrhundert*. Hempel, München 2015. márc. 25. No. 506.
- [31] *Régi mesterek és 19. századi festmények*. Nagyházi Galéria, 150. aukció (2008), No. 21. (A művet már korábban is árverezte: 5. aukció, No. 211; 26. aukció, No. 17.).
- [32] *Régi mesterek és 19. századi festmények*. Nagyházi Galéria, 191. aukció (2013), No. 49. (A művet már korábban is árverezte: 172. aukció, No. 64.)
- [33] *Kunsthistorisches Museum, Bécs, Gemäldegalerie, Inv. Nr. 1579. / Museo Nazionale del Palazzo di Venezia, Róma, Inv. P.V.882.*
- [34] Lederer 1920, i. m. 66.
- [35] Giuliano Briganti: *Pietro da Cortona – O della pittura barocca*. Firenze 1982. 392.
- [36] *Stephanie von Below: Beiträge zur Kenntnis Pietro da Cortonas*. J. Fürst, 1932. 73.

múzeumőr

Szilágyi Lenke felvétele

KARÁCSONY ÁGNES

„AZÉ A FILM, AKIÉ A TEKERCSE”

BESZÉLGETÉS RÁDULY GYÖRGGYEL,
A FILMARCHÍVUM IGAZGATÓJÁVAL

IAmikor a magyar filmarchívum 1957-ben létrejött, már ötvenhat év eltelt az első magyar film, *A táncz* születése óta. Sokáig úgy tekintettek az archívumra: egy hely, ahol meg kell őrizni a filmeket. Most azt mondják: egy hely, ahol foglalkozni is kell a filmekkel, s nemcsak gyűjteni, hanem láttatni is a mozgóképes örökséget, eljuttatni azt a közönséghez. Mindennek kapcsán Ráduly Györgyöt, a Magyar Nemzeti Filmalap igazgatóságaként működő Filmarchívum igazgatóját kérdeztük.

MC: *Csak a harmincas években jöttek létre az első filmarchívumok – a film születéséhez képest viszonylag későn. Miért?*

¶ A mozi hajnalán inkább szórakoztató médiumnak tekintették a filmet, művészetnek kevésbé. Többnyire csak addig tartottak életben egy-egy alkotást, amíg nézte a közönség. Aztán már nem igazán érdekelte sem a gyártót, sem a forgalmazót.

MC: *Az alkotót sem?*

¶ Alkotásának fennmaradása ma már nyilván mindenkit foglalkoztat. A filmgyártás fellendülése és a film sikere azonban sokáig nem állt párhuzamban a felismeréssel: rendkívül lényeges a megőrzés a jövő számára. S noha a nagyobb stúdiók azért már kezdetektől próbálták megővni jelentősebb alkotásaikat, gyakran mégis a véletlenül múltott, mi maradt meg. Még az is megeshetett, hogy ipari újrahasznosítással pusztítottak el filmtekercseket: inggallér-merevítőt, cipőfűzővéget, körömlakkot is gyártottak a kifutott filmekből.

MC: *Úgy érti, még az is lehet, hogy egy filmes életmű korai alkotásaiból cipőpertlivég lett?*

¶ Vagy fogkefe. A korabeli sajtó viccesen „robbanó fogkefékről” is cikkezett, amelyeket tűz- és robbanásveszélyes nitrofilmekből állítottak elő. Kétségtelen: Európa első, filmmegőrzéssel foglalkozó intézménye, a párizsi Cinémathèque

A harmincas évektől körülbelül kétvagonnyi, azaz nagyjából kétszázezer kilogramm filmtekercs semmisült meg évente Magyarországon. Ez nagyjából annyi, amennyi abból az időszakból összesen fennmaradt.

française csak 1936-ban jött létre. Alapítói, Georges Franju filmrendező és Henri Langlois filmrajongók és filmgyűjtők voltak.

MC: *Utóbbiról írta Jean Cocteau: „Langlois egy sárkány, aki őrködik a kincseink felett.”*

¶ Langlois volt a történet főszereplője: tevékenysége a világ összes filmarchívuma számára példa. Elsők között ismerte fel: a film feltalálása óta negyven év is eltelt, a mozgóképes örökség tudatos megőrzésével viszont senki sem törődik. Egyszerűen mindent gyűjteni kezdett. Forgatókönyveket, fotókat, felvevőgépeket, plakátokat, díszlet- és jelmezterveket, filmeket. Komplettdíszleteket is sikerült megszereznie.

MC: *Vajon egy filmarchívum működése, egyáltalán életre hívása azt is pontosan mutatja, ahogyan az adott ország gondolkodik a filmművészetéről?*

¶ Nem feltétlenül, de sok esetben igen. A Cinémathèque française-nek eleinte nem volt helye. Idővel egy párizsi 8. kerületi bérház három emeletén működött – magánfinanszírozásból. A gyűjtemény 1963-ban kapott az államtól méltó elhelyezést a Trocadéron, a Palais de Chaillot-ban. Langlois azt hirdette: egyetlen intézményen belül kell a megőrzésről és a megosztásról is gondoskodni, vagyis lehetőséget teremteni a filmtörténeti alkotások folyamatosan vetítéséhez is. Megszállott volt. A második világháború idején saját maga rejtegette a filmeket a megszálló németek elől. Ám a Cinémathèque-nek nem mindig tudott megfelelő védelmet nyújtani. A tüzeseteken túl a gyűjtemény sérülékenységét az 1968-as incidens is jól illusztrálja. A kultúrpolitikai vezetés el akarta mozdítani a helyéről Langlois-t. Erre egy háromezres tömeg – Truffaut, Godard, Bertrand Tavernier, Nicholas Ray, Jean Renoir és sok más híres filmrendező vezetésével – elfoglalta a Cinémathèque-et „túszul ejtve” a gyűjteményt. Langlois rehabilitációját követelték. Ez megtörtént. De épp ennek az eseménynek lett a következménye, hogy a francia állam 1969-ben úgy döntött: a megőrzésre Párizson kívül egy régi erődíjében létrehozza – a Nemzeti Filmközpont irányítása alatt – a Francia Nemzeti Filmarchívumot, amely máig őrzője a Cinémathèque française

gyűjteményének is. A francia példát sorra követték a többi európai országban. A magyar gyűjtemény a hetvenkétezer címével, háromszázhatvan ezer filmtekercsével a kiemelkedő európai archívumok közé tartozik.

MC: *Csakhogysokára jött létre...*

¶ Valóban, addigra eltelt ötvenhat év az első magyar film, A táncz 1901-es születése óta.

MC: *Pedig már 1931-ben leírta Balázs Béla: „A némafilmekre vonatkozólag az archívum létrehozásával csaknem elkéstünk. Ami ez által már veszendőbe ment, arra nincs magyarázat. De a hangosfilm termékeinek sajátos szempontú összeválogatása még megoldható.” Aztán 1946-ban kezdeményezte is egy „filmteka” intézményi létrehozását. Végül csak 1957-ben alakult meg az archívum.*

¶ Iszonyatos a pusztulás a második világháború előtti teljes magyar filmgyártás kapcsán – beleértve a játékfilmeket, az amatőr filmeket, a filmhíradókat, a reklámfilmeket is. A harmincas évektől körülbelül kétvagonnyi, azaz nagyjából kétszáz ezer kilogramm filmtekercs semmisült meg évente Magyarországon. Ez nagyjából annyi, amennyi abból az időszakból összesen fennmaradt. A háború idején pedig hiába próbálták óvni a filmtekercseket azzal, hogy a budafoki borospincékbe szállították őket a filmgyárból. Budapest ostromát követően szovjet katonák bejutottak a pezsgős kazamatákba, vélhetően lerészegedtek és rágyújthattak: az egész nitrofilmkészlet a levegőbe repült. Balázs Bélát és Szóts Istvánt is elborzasztották az elképesztő veszteségek. Sürgették a filmarchívum létrehozását. Persze a háborút követően az ország legkisebb gondja is nagyobb volt a filmek védelménél. Lajta Andor visszaemlékezéséből – ő vezette a filmarchívum ősét, a Mafilm Archív Osztályát az ötvenes évek elején – tudható: 1945 után vagonszámra adták el külföldre vagy küldték el a selejtfilm-feldolgozóüzemekbe a még megmaradt filmkópiák ezreit. Sajnos mindig egy-egy látványos káresemény – tűzeset, árvíz, bombázás, földrengés – hívja fel a figyelmet arra, milyen rendkívül sérülékeny ez az örökség, milyen fontos a kulturális megőrzés. Ám a legnagyobb veszély lényegesen csendesebb: maga az idő, az erózió. Minden nap egy kicsit romlik a celluloid állapota. Egy filmarchívum kemény versenyfutásban van az idővel. Az „öregedést” legfeljebb késleltetni tudjuk a megfelelő tárolással.

MC: *MC: A 20. század ideológiai tisztogatásai mennyire szedték filmes „áldozataikat”?*

Az utolsó hajnal (1917), rendező: Kertész Mihály

Az utolsó hajnal (1917), rendező: Kertész Mihály

¶ Jelentős károkat okoztak a filmtörténetnek. Mondok példát is. Az 1919-es Tanácsköztársaság után számos magyar filmes – többek között Kertész Mihály, Korda Sándor, Fejős Pál, Vajda László – az ország elhagyására kényszerült. A Horthy-rendszer próbálta volna filmjeivel együtt kitörölni azt az időszakot a történelemből. 1945 után a Horthy-rendszer idején készült filmekkel történt ugyanez: azok jelentős részét meg fasiszta propagandának nyilvánították. Ha szeretnénk a korai éveit megmutatni azoknak a magyar származású filmeseknek, akik külföldön futottak be karriert a 20. században, semmiféle itteni alkotásuk, vagy csak kevés áll rendelkezésre, ami nagyon szomorú. Gondoljunk csak Kertész Mihályra, Korda Sándorra vagy akár Fejős Pálra, aki az *Egri csillagokból* forgatott filmet 1923-ban. Ez sem maradt fenn.

MC: *Ugyanakkor rátaláltak elveszettnek vélt filmekre is.*

¶ Ilyen *A tolonc*, Kertész Mihály 1914-es némafilmje, egy népszínmű adaptációja. Még Kolozsvárott forgatta. Nincs más film, amelyben látható Jászai Mari. Amerikában került elő a kópia, a New York-i Magyar Ház pincéjéből valamikor a 2000-es évek végén. Igazi filmritkaság. *A tolonc* előkerüléséig csak a Tanácsköztársaság idején forgatott agitációs propaganda-film, a *Jön az öcsém* volt meg az archívumban Kertész Mihálytól. Akkor azt hittük, a negyven magyar filmje közül *A tolonc* az egyetlen, amely fennmaradt. Azóta a holland filmarchívumban rátaláltak *Az utolsó hajnal* című filmjére is. 1917-es, gyönyörűen színezett. A hollandok analóg módszerrel restaurálták, mi digitalizálni szeretnénk. Alig várjuk, hogy bemutatthassuk itthon. Máskülönbén mi úgy gondolkodunk az archívumban: ezek a filmek kallódnak. Sosem vesszük úgy, hogy eltűntek.

MC: *Mert bíznak benne, hogy bármikor előkerülhetnek?*

¶ Igen, ahogyan folyton van rá példa, hogy felbukkanhatnak valahol a világban. Tavaly is előkerült egy 1914-es magyar némafilm, a *Munkászubzony*, amelyben Hegedűs Gyula is játszik.

MC: *Hol bukkantak rá? És hogyan?*

¶ Erre is a holland filmarchívum talált rá a saját gyűjteményében. Előbb azt gondolták, osztrák operettfilm lehet a dobozban, amelyen az a felirat szerepelt: *Zigeunerliebe*. A tekercs eleje és a vége főcíme is hiányzott. A filmből kifotózott kockákat elküldték az osztrák filmarchívumnak, onnan azt a választ kapták:

a színészek nem ismerősek nekik, de a budapesti helyszínek igen, s talán magyar lehet a film. A hollandok felvették velünk a kapcsolatot, kollégáink Amszterdamba utaztak. Megnézték a filmet, és kétségük sem volt: megtalálták az elveszettnek hitt *Munkászubbonyt*. Hamarosan hazaérkezik ez a színezett kópia is. A mai ismereteink szerint Hegedűs Gyulának, a Vígszínház egykori sztárjának a játékát semmilyen más film nem őrizte meg.

MC: Van arról bármilyen információ, hogyan kerülhetett a hollandokhoz a film?

¶ Az archívumok nem csak a nemzeti filmeket gyűjtik. Nálunk is rengeteg külföldi film van, egész koraiak is a nitrofilmgyűjteményünkben. Hiszen a nemzetközi filmforgalmazás a 20. század eleje óta létezik. Sőt, a film megszületése után pár hónappal, 1896 áprilisában a Lumière fivérek Budapesten bemutatták első mozgóképeiket, és forgattak is itt. A snitteken a Lánchíd látható, pár kép a budai várról, felvonulások, mivel éppen zajlottak a millenniumi ünnepek. Az archívumban őrizzük a kópiákat, ezeket a Magyarországon forgatott első filmeknek tekintjük. Tehát a film feltalálásával rögtön beindult a külföldi terjesztés is, ezért fordulhat elő, hogy egy 1914-es magyar filmre Hollandiában bukkannak rá. Bizonyára ott is bemutatták annak idején. Arról is tudunk: az első magyar filmnek, a *Táncznak* volt franciaországi premierje is, ám sajnos eddig nem került elő fennmaradt kópia belőle. A FIAF, a Filmarchívumok Világszövetsége egyébként fórumot biztosít az archívumoknak, kutatóknak, hogy megosszunk egymással, éppen mit találtunk, hátha más ország ráismer egy elveszett filmjére.

MC: Az Európa Tanács audiovizuális örökség védelméről szóló, 2001-es strasbourgi egyezménye felszólítja a tagállamokat a digitális technológiák alkalmazásában az együttműködésre és arra, hogy tegyék hozzáférhetővé a filmörökséget. A filmarchívumok közötti együttműködés alapvetően a filmkincs megmentését szolgálja? Vagy meg kellett venniük a filmeket a hollandoktól?

¶ Nem kellett. A mentés a fő cél. Az létezik, hogy a felújítást már a másik fél vállalja. Esetenként különbözik az együttműködés.

MC: Mitől függhet?

¶ Egy Kertész Mihály-film felfedezése a holland archívum számára is jelentős, mivel világhírű filmrendezőről van szó. Ilyenkor azt mondják: azé a film, akié a terek. Persze amennyiben még nem telt el a szerző halálától hetven év, rendezni

Az én XX. századom (1988), rendező: Enyedi Ildikó

Az én XX. századom (1988), rendező: Enyedi Ildikó

Fábri Zoltán feleségével, Apor Noémi színésznővel, 1956
Keleti Éva felvéte

A Pál utcai fiúk forgatása (1968), rendező: Fábri Zoltán
Friedmann Endre felvéte

kell a szerzői jogokat. De ha a film előállítói joga már lejárt, akkor tényleg azé a film, akinek igazolhatóan a jogos tulajdonában van az anyag. A századelős filmek többsége „public domain”, azaz közkincs. A hollandok felajánlották nekünk, hogy hazahozhatjuk a Kertész-filmet, szkennelhetjük, másolhatjuk, de kéri vissza az eredeti kópiát, hiszen a saját gyűjteményük része. A *Munkászubony* viszont csak számunkra filmtörténeti jelentőségű, a hollandok számára nem, ezért – úgy tűnik – megkapjuk tőlük a kópiát.

MC: *A holland archívum csak most fedezte fel ezt a két filmet a gyűjteményében. Lehetnek még meglepetések? Akár a magyar archívumban is?*

¶ Vélhetően kerülnek még elő magyar filmek külföldi archívumokból. Március végén, beszélgetésünk idején egy 1920-as magyar film, az *Egy az eggyel* töredékét találták meg prágai kollégák az archívumukban. Itthon is egyre több felfedezés lehet. A Filmarchívum és a Magyar Nemzeti Múzeum kutatói 2016-ban végére értek annak a munkának, amely révén a IV. Károly utolsó magyar király koronázási ünnepségén forgatott filmen sikerült azonosítani a ceremónián részt vevő magyar és osztrák előkelőségeket, valamint a kor politikai és közéleti szereplőit. Óriási meglepetés volt, amikor egy snittben ráismertek a kamerába néző, afféle „korabeli szelfit” odacsempésző Kertész Mihályra. Sok évtized anyaga van a magyar archívumban: háromszázhatvanezer tekercs, ötszázezer fotó, harmincötezer plakát, harmincezer díszlet- és jelmezterv...

MC: *Mindezt elképesztő sokáig tarthat feldolgozni...*

¶ Sosem érzük utol magunkat. Lépésről lépésre haladunk, lekerül egy film a polcra, fel a megtekintő asztalra, és a kutatók egyesével beazonosítják a filmeket. Mindenhol így megy. Nyilván ha beérkezik hozzánk egy komolyabb anyag, azt előre veszik a kutatókollégák, akik naponta csodálkoznak rá olyan dolgokra, amelyek esetleg új perspektívába helyeznek filmalkotásokat. Ilyen volt néhány éve *A tanú* néhány kivágott jelenetének felfedezése. Vagy: tavaly átvizsgáltuk a Mokép nyolcezer kópiáját, néztük a tartalmukat, az állapotukat. Köztük találtuk meg Dargay Attila reklámfilmjeit, amelyeket az ötvenes években rendezett,

*A film megszületése után pár hónappal,
1896 áprilisában a Lumière fivérek Budapesten
bemutatták első mozgóképeiket, és forgattak is itt.*

és előtte nem volt belőle anyagunk. Úgy tűnik, sikerül egyesíteni a nemzeti filmvagyont, mivel a Mokép állományát is – a Mafilmé mellett – az archívum fogja kutatni, őrizni, feldolgozni. Ezekben bőven lehetnek még meglepetések.

MC: *Magángyűjteményekből is kerülnek elő filmek?*

¶ Igen. Rengeteg privát gyűjtemény van. Sokszor az alkotók hozzátartozói ajánlanak föl tekerceket, más dolgokat. Folyamatosan kapunk anyagokat. Például hozzánk érkezett be Deutsch Richárd hagyatéka is, aki a magyar amatőrfilmes mozgalom elképesztő tehetségű, meghatározó alakja volt a harmincas években. Kedvelte a misztikus, fantasztikus témákat. A holokauszt áldozata lett, filmjeit egyik kollégája megőrizte a padlásán. Onnan jutott el hozzánk. Kurutz Márton, az archívum gyűjteményi vezetője aprólékos kutatómunkával feltárta Deutsch Richárd életét, munkásságát. Dokumentumfilm készül róla, amely megőrökíti azt a találkozást is, amikor a leszármazottak először nézik meg ezeket a filmeket. Ez erős érzelmi szemléltetése lesz a mi munkánknak is.

MC: *Amikor kinevezték az archívum élére, arról beszélt: erősíteniük kell a kutatói csapatot egy olyan korban, amelyben a fiatalokat nem igazán érdekli az elmélyült kutatói gondolkodás. De azért van utánpótlás?*

¶ A kutatók mérhetetlenül elhivatottak. Hajtja őket a felfedezés vágya is, hogy a nagy filmtörténeti mozaikban a hiányzó elemeket a helyükre illesszék. A filmtörténet feltérképezése a csillagászati térképek elkészítőinek munkájához lehet hasonló. Régi kutatóink közül sokan nyugdíjba vonultak, de közülük többet is visszacsábítottunk, mert szükség van a tudásukra, amit át kell adniuk a fiataloknak. Megállapodtunk az ELTE-vel és az egeri főiskola mozgókép-történeti szakával, hogy jöjjenek hozzánk dolgozni, tanulni a diákjaik. Idén szeptemberben elindítjuk az archivátori és filmrestaurátori továbbképzést is. Utóbbiban ideális partner lehet a MOME is. Nyilván a filmkutatókat is akkor vonzza ez a pálya, ha látnak benne perspektívát. A közönség hozzászólt az elmúlt évtizedekben a kimagaslóan színvonalas képhez és hanghoz. A digitális fejlődéssel a digitális filmrestaurálás is elindult, ezzel pedig az a folyamat is, hogy a klasszikus filmeknek piacuk lett. Persze a filmtörténet rangsorol a filmörökségben, s voltaképpen a restauráláshoz is szempontokat ad.

MC: *Vagyis nem csak a filmek állapota alapján döntenek arról, éppen melyik filmet restaurálják.*

Körhinta (1955), rendező: Fábri Zoltán

Körhinta (1955), rendező: Fábri Zoltán

¶ Pontosan. Gyakorta épp az számít, hogy egy alkotó megkapja a megérdemelt elismertséget. Fábri Zoltán tavaly lett volna százéves. Tizennégy filmjét felújítottuk. A *Körhinta* restaurálása mentést és bemutatást is szolgált. Ugyanez érvényesült Radványi Géza *Valahol Európában* című filmjénél is. Mentésre szorult, miközben ragyogó filmtörténeti alkotás, tavaly volt hetvenéves a mű. Világszerte elérhetővé akartuk tenni. Így is lett, újra vetítik külföldön. Török Ferenc *Moszkva tér* című filmjét klasszikusnak még nem mondanám, kultikusnak inkább, nemrég azonban ezt is felújítottuk, mert nem volt belőle jó minőségű digitális kópia, márpedig itthon és külföldön is folyamatosan keresik. Az *én XX. századom* című filmet az idei Berlináléra restauráltuk. Úgy gondoltuk, mindenképpen meg kell mutatni Enyedi Ildikó első alkotását, amely annak idején Aranykamera díjat nyert. Mesés film, mostantól teljes pompában elérhető. A Berlinálén óriási sikert aratott, márciusban aztán műsorra tűzte a Cinémathèque française is, azóta a filmet újra bemutatták a franciaországi mozik, s amerikai és japán filmforgalmazóval is megállapodtunk.

MC: *Előbb-utóbb minden filmnek szüksége van restaurálásra?*

¶ Igen. A film állaga folyamatosan romlik, amit csak késleltetni lehet, megállítani nem. Védeni kell őket jól hűtött és ellenőrizhető páratartalomra beállított raktárakban. Több ezer magyar játékfilm vár megmentésre, és az állagmegőrzés rengeteg munkát, jelentős forrást igényel. Minden nemzeti filmörökség fennmaradásához szükség van az állam támogatására. A Magyar Nemzeti Filmalap 2017 óta átvette az archívum irányítását. Létrehozása óta a gyűjteményt – amely addig közvetlenül a minisztérium alá tartozott – először működteti filmszakmai szervezet, amely pontosan érti, miért fontos a filmarchívum működése, a megőrzés. A magyar állam pedig a korábbiakhoz képest lényegesen nagyobb összeget fordít a digitalizálásra és a restaurálásra. Talán még sosem volt ilyen erős támogatása a Filmarchívumnak.

MC: *Épp erre kérdeztem rá korábban: mi kell ahhoz, hogy egy adott ország kulturális gondolkodása felismerje, hogy a filmarchívum nem pusztán egy raktár?*

¶ Mára a világ legtöbb országában – nálunk is – kiemelt feladattá vált a filmörökség megőrzése, a veszélyeztetett kópiák megmentése, restaurálása, a filmek bemutatása, terjesztése, az egyetemes és nemzeti filmtörténet oktatása, sőt a filmek felhasználása a közoktatásban. De az első időkben idehaza valóban úgy tekintettek az archívumra: egy hely, ahol meg kell őrizni a filmeket, s ahová

A filmtörténet feltérképezése a csillagászati térképek elkészítőinek munkájához lehet hasonló.

a gyártóknak le kell adniuk egy úgynevezett „Mafilm-köteles” kópiát és az eredeti filmnegatívot. Még hiányzott az a szemlélet, amely szerint nem csupán gyűjteni, hanem láttatni is kell a filmeket, eljuttatni a közönséghez. Később a Filmarchívum által üzemeltetett moziban, a Filmmúzeumban remekműveket mutattak be, s ennek bevételei hozzájárultak a Filmarchívum fenntartásához is. Jelenleg nincs állandó vetítőhelye a Filmarchívumnak. De ma már bárhol vetíthetnék a filmörökséget, az úgyis átformálja a forrásokkal kapcsolatos nézetet is.

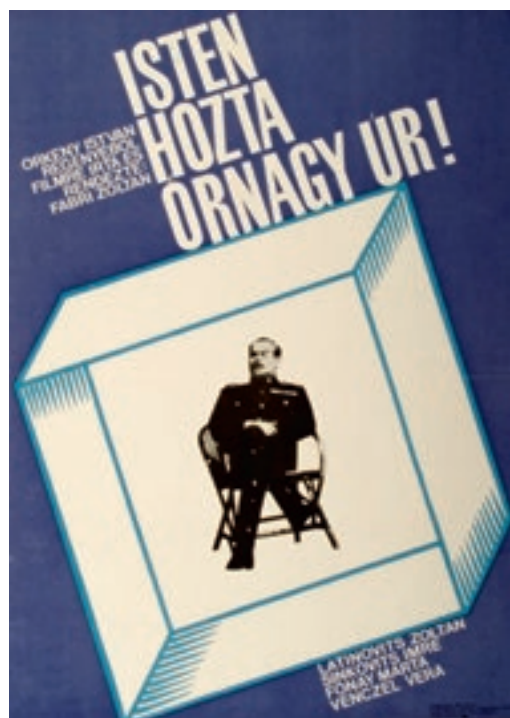
MC: *Hogy érti?*

¶ Mostanra a mozihálózat teljes digitális átálláson ment keresztül, és a legális internetes terjesztési formák révén is láthatunk filmeket jó minőségben. A filmarchívumoknak pedig történelmük során most először van lehetőségük teljes körű digitális restaurálásra. A filmörökségek piaca nemzetközi szinten is kiszélesedett – a magas szintű kép- és hangminőségben restaurált filmekkel. De a film digitalizálása, restaurálása, a digitális adat tárolása technológiai fejlesztést és óriási szerverkapacitást igényel. Hogy szemléltessem a dolgot: egy film restaurált verziójának adatmennyisége körülbelül 27 terabyte. S mivel a digitális adat sérülékeny, amíg csak lehet, meg kell őrizni az eredeti anyagokat is, gondoskodni kell a tárolásukról. Mindez jelentős beruházás. De a *Nemzeti digitalizálási és filmfelújítási program* a megőrzés mellett célul tűzte ki, hogy a magyar filmörökséget eljuttatja magyar és nemzetközi közönséghez is, és ez csak így tud megvalósulni.

MC: *A MúzeumCafé előző számában Baki Péter, a Magyar Fotóművészek Szövetségének elnöke komoly hiányként fogalmazta meg, hogy „André Kertész, Moholy-Nagy, Brassai, Robert Capa, Martin Munkacsi országában” máig nincs fotómúzeum Budapesten. Hozzátehetnénk: a filmjeinknek is hiányzik egy cinémathèque, nem gondolja?*

¶ De! Óriási adósságunk a teljes magyar filmtörténet, a magyarországi és az emigráns filmalkotóink bemutatása. A gyűjtemény a több százezer fotóval, több tízezer filmplakáttal, jelmez- és díszlettervvel, könyvtári dokumentummal és filmekkel megfelelő alap egy állandó kiállításához. Együttműködnénk hazai közgyűjteményekkel és külföldi archívumokkal is. Ez a filmtörténeti palota egyben többtermes mozi, múzeum és kiállítótér, oktatási és filmpromóciós

központ, könyv- és médiatár, vendéglátó és szórakoztató közösségi tér is lehetne. Az elmúlt egy évben több mint egymillióan néztek magyar filmet moziban itthon, és ebben benne van az újra bemutatott *Vuk*, a *Pál utcai fiúk* és a *Moszkva tér* is. 2017 novemberében az első Klasszikus Film Maratonon három nap alatt negyven magyar vagy magyar vonatkozású restaurált filmet vetítettünk, tizenkét előadást tartottunk hazai és nemzetközi szakemberek részvételével. Az eseményre ötezren látogattak el. Karácsonykor „próbaképpen” hatvan különböző műfajú magyar filmhez biztosítottunk ingyenes online hozzáférést: egy hónap alatt majdnem hétszázezren kattintottak a filmjeinkre – itthon és külföldön. Tavaly egy oktatási programon is elkezdtünk dolgozni a Filmalap Képzési és Innovációs Igazgatóságával: tanárok számára módszertani paneleket készítettünk, amelyek révén óráik anyagába tudnak integrálni filmeket, filmrészleteket. Ez egy pilot projekt: terveink szerint segíti majd az adott közismereti tárgyak oktatását, és tartalmaz ajánlott filmográfiát is. Az oktatási rendszernek az is feladata, hogy felkészítse a jövő nézőjét, aki válogatni tud majd az audiovizuális tartalmak között, az értéket megtalálja ebben a mozgóképes dzsungelben, és aki számára a mozi még mindig valódi közösségi élményt jelenthet.

RÁDULY GYÖRGY gazdasági főiskolán tanult Budapesten, majd Franciaországban folytatta tanulmányait. 1999-ben diplomázott. Előbb francia vállalatok magyarországi leányvállalatainak beindításában segített. 2005-ben a Clavis Films filmgyártó és filmforgalmazó vállalatnál helyezkedett el, ahol gyártásvezetői és produceri feladatokat látott el. 2007-ben Simon Sándorral átvette a francia Yenta Production filmgyártó vállalat vezetését. 2010-ben szakmai partnerként vett részt a Párizsi Magyar Intézet mozitermének kialakításában. Társalapítója a Kino Visegrád kulturális egyesületnek, amelynek célja a visegrádi országok filmörökségének párizsi bemutatása. 2011-ben a nizzai Cinémathèque-vel közösen életmű retrospektívet rendezett Szabó István tiszteletére. 2013-ban a Francia Nemzeti Filmarchívum támogatásával teljeskörűen restaurálták Armand Gatti *Bekerítve* című, 1961-ben forgatott filmjét, amely a holokauszt borzalmait feldolgozó első francia játékfilm volt. 2015-ben megjelentette a Jancsó Miklós filmjeiből álló díszdobozos életműkiadványt, és a Cinémathèque française-vel közösen egy hónapos retrospektívet szervezett Jancsó műveiből. 2016-ban bemutatta a franciaországi moziban Makk Károly *Szerelem* című filmjének restaurált változatát. 2017-től a Magyar Nemzeti Filmalap – Filmarchívum Igazgatóságának igazgatója.

Szilágyi Lenke felvétele

GRÉCZI EMŐKE

„NEM ACZÉL ELISMERTETÉSÉNEK AZ INTÉZMÉNYE”

BESZÉLGETÉS BÁNFALVI ISTVÁNNAL, AZ ACZÉL GYÖRGY
KÉZIRATI HAGYATÉKÁT KEZELŐ KURATÓRIUM ELNÖKÉVEL

IA Kádár-rendszer kultúrpolitikájának legfőbb irányítója szenvedélyes kéziratgyűjtő volt. Az általa gyűjtött és vásárolt anyag a kapcsolatainak dokumentumaival, a magánlevelezéssel együtt több tízezer darabot tesz ki. Aczél György Kézirati Hagyatékát ma az MTA Könyvtára kézirtárában őrzik, kutatják. Kezelését egy kuratórium is segíti, amelynek elnökével a gyűjtemény történetéről, kutathatóságáról is beszélgettünk.

MC: Kutatásaim alapján úgy tűnik, hogy a legmagasabb pozíciót a Németh-kormányban töltötte be: államtitkár volt a Szociális és Egészségügyi Minisztériumban. Ez már nem az az időszak, amikor Aczél hatalomban volt.

I Valóban, 1988 márciusától 1990 májusáig, az új kormány létrejöttéig voltam szociális ügyekkel foglalkozó államtitkár. A magyar államigazgatásban 1950 óta nem volt önálló szociális ágazat, ezen változtattak 1987 végén Csehák Judit kezdeményezésére és vezetésével. Ebben a két évben intenzív, újszerű gyakorlati munka mellett hosszú távú szociálpolitikai koncepciót dolgoztunk ki mintegy hetven szakember bevonásával, köztük sokak neve ma már fogalom: Ferge Zsuzsa, Andorka Rudolf, Cseh-Szombathy László, Pataki Ferenc, Gönczöl Katalin, Hetényi István, Tímár János, Illés Iván, Vukovich György, Popper Péter, Levendel László, hogy csak néhányukat említsek. Az *Útkeresés és szociális biztonság – elgondolások az átmeneti időszak szociálpolitikájáról* című vitairatunkról az 1989-ben éppen létrejövő tucatszani új politikai szervezettel is konzultáltunk. Ekkor hoztuk létre egyszerre hét felsőoktatási intézményben a szociálismunkás-képzést is.

MC: Ezekből nem következik az Aczél-kuratóriumban betöltött pozíciója. Mesélne arról, hogyan ismerkedtek meg Aczéllal?

I Az ELTE bölcsészkarán végeztem filozófia–magyar szakon, ezt követően én lettem a kar KISZ-titkára. 1977-ben hoztak egy kétségbeejtő rendeletet a kötelező pályázati elhelyezkedési rendszerről, amely szerint minden végzést bürokratikus módon osztának szét a munkahelyekre. Ha jól emlékszem, a bölcsészkarnak csak a nappali tagozatán ötvenhárom szakpárosítás volt, maga a rendelet

pedig olyan ügyetlenül volt összeállítva, hogy lehetetlen lett volna végrehajtani. Komoly munkanélküliséget és felháborodást okozott volna. Három tudományegyetem adatai alapján írtunk egy majdnem százoldalas tanulmányt, amelyben alátámasztottuk, hogy ez a megoldás lehetetlen. Elterjesztettük a KISZ-alapszervezetekben, elküldtük az oktatási miniszternek, meg a KISZ első titkárának is, aki akkor a párt Politikai Bizottságának tagja volt, hogy állítsák le, mielőtt először alkalmazni kellene. És valóban visszavonták. Nem sokkal később Aczél György egy oktatón keresztül üzent, hogy beszélgetne velem. Soha nem találkoztunk korábban, néhányszor hallottam nézőként az előadásait az Egyetemi Színpadon. Azért hívott, hogy elmondja, egy nagy marhaságot akartak elkövetni, s megköszönte a kritikus tanulmányt, mert sokat segített abban, hogy világosan lássanak. Megkérdezte azt is, szeretnék-e politikai pályán dolgozni. Én a felsőoktatási diákszínvonalon működésében is aktívan részt vettem, amolyan vulkanikus ember voltam, valahol az elmélet és a társadalmi gyakorlat határán, de nem volt ilyen tervem. Az egyetemen két tanszékre is hívtak, azok egyikét kívántam ösztön elfogadni. Aczél György viszont még azon a nyáron vagy ötször-hatször magához hívott, órákat beszélgettünk politikáról és kultúráról, s mindig fölvetette, vállaljak valamilyen közéleti feladatot. Javasolta, hogy beszéljek Pozsgay Imrével is, akinek az új minisztériumáról publikált elképzeléseivel egyetértettem. A vele is folytatott beszélgetéseket követően ősszel a Kulturális Minisztérium sajtóosztályának vezetője lettem azzal a feladattal, hogy segítsen egy megújuló kultúrpolitika elfogadtatását. De alig kezdtem ott dolgozni, már novemberben szenvedélyesen összevesztünk közvetlen főnökömmel, T. Bíró Zoltánnal, és pedig elvi kérdéseken. Bár T. Bíró igazi mentorával, Pozsgayval nekem sohasem volt személyes konfliktusom, én – sok igen jó döntése mellett – csakhamar kritikusan kezdtem nézni az ő tevékenységét is, ami a későbbi években sajnos több mint jogosnak bizonyult. Aczéllal továbbra is maradt egy ritkás kapcsolat, általános kulturális ügyekről beszélgettünk, s az ő nyilvános megjelenéseiről kérdezte a véleményemet. Láthatóan nem szerette a szervilis figurákat, imponált neki, ha valaki önállóan gondolkodik, kiáll a véleménye mellett, ha egyébként jó ügyekben elkötelezett. 1978 végén új munkát ajánlott. Az általa miniszterelnök-helyettesként vezetett Tudománypolitikai Bizottság egyik albizottsága a Társadalomtudományi Koordinációs Bizottság (TKB) volt azzal a feladattal, hogy országosan kiemelt kutatásokat koordináljon és menedzseljen állami támogatással. Ennek a titkárra lettem. Az aktuális prioritások a gazdasági szervezeti rendszer, a közigazgatás korszerűsítését szolgáló reformmunkák voltak, egy kiterjedt kutatás célja a nemzeti kulturális örökség védelme volt, és több „főirány” a társadalmi valóság föl-tárására és a bajok enyhítéséhez javaslatok kidolgozására jött létre. Kettőt most

én is kiemelek közülük. Az egyik a társadalmi beilleszkedési zavarok (a TBZ) kutatása volt, amiben Pataki Ferenc vezetésével az öngyilkosság, az alkoholizmus, a nem organikus eredetű mentális betegségek, a gyermekkori veszélyeztetettség és a bűnözés jelenségeit tártuk fel, s társadalmunknak ezt az „alulnézetét” a nyolcvanas évek közepén könyvben is megjelentettük. A másik egy döntésmegalapozó kutatás volt, amelynek célja az általános és egységes szociálpolitikai koncepció kidolgozása volt Ferge Zsuzsa vezetésével. Mindkettőben interdiszciplináris műhelymunkák folytak, kutatóhelyek tucatjaiból érkezett, nagyszerű tudósok és a terepen dolgozó, vezető szakemberek részvételével. Segédkeztem a Tárki megalapításában is. Ekkor formálódott ki bennem a tág értelemben vett szociálpolitika iránti elkötelezettség, ami a választott hivatásom lett, már csaknem negyven éve.

MC: *Hogyan alakult közben az Aczélhoz fűződő viszonya?*

¶ A TKB irodája Aczél parlamenti titkárságának a túloldalán volt, s az első hónapok után kaptam tőle pár anyagot, hogy jegyzeteljem ki, segítsek felkészülni az interjúkra, előadásokra. Nekem sem a kormányzati, sem a kulturális politikában nem volt hatásköröm, döntési jogom, de egyre többször gondoltam a szövegeit, adtam adatokat, ellenőriztem a forrásokat, és persze véleményt is formáltam az előadásai, nyilvános megjelenései előtt. Csak egy példa a sok közül: *Beszélgetések Magyarországról* címmel 1982-ben jelent meg Párizsban és Budapesten egyszerre Aczél György interjúkötete Francis Cohennel, akit melleleg akkor éppen szovjetellenességgel vádoltak a Szovjetunió történetéről írt korábbi kritikus könyve miatt. A közös munka egy teljes évig tartott, állandó oda-vissza fordításokkal, vaskos szövegátalakítások küldözgetésével (nem lévén még fax sem). Cohen és munkatársa többször ide is utazott napokra. Aczél György szokása szerint ehhez is rengeteg nagyon különböző szakmájú, világnézetű, tapasztalatú embertől kért és kapott véleményt, a tervezetekre pedig újra és újra kritikákat is, ezeket elolvasta, feldolgozta, majd a gondolatait rendszeresen lediktálta Sáriának (Ihász Lászlónénak), s a szövegeket meg a jegyzeteit ideadta nekem is, bevont a szerkesztésbe. Mire a könyv francia és magyar, majd – 1984-ben kibővítve – finn nyelven is megjelent, elképesztő mennyiségű és minőségű információt dolgoztunk fel a magyar gazdaságról, társadalomról, politikáról, kultúráról, történelemről – hazai és nyugati szemmel egyaránt. Hasonló volt a munkamódszer az olasz filozófus, Alberto Scarponi szintén monografikusra tervezett interjúja esetében is, ami azonban végül nem készült el. E munkák során mélyebb szellemi és emberi kapcsolat alakult ki köztünk. Így amikor 1982-ben újra a KB titkára lett, magával hívott a Központi Bizottság Tudományos, Közoktatási és

Aczél György beszédet mond Monokon 1948. szept. 19-én
MTA KIK - Aczél György Kézirathagyatéka

Kulturális Osztályára, ahol munkatársként ugyancsak a társadalomtudományi kutatások menedzselésével foglalkoztam főállásban, de megmaradt a – mondjuk így – szellemi segítő szerepköröm is. Majd amikor az 1985-ös kongresszuson megint leváltották a KB titkári funkciójából, és a Társadalomtudományi Intézet igazgatója lett, mentem vele. Idős korára baráti lett a viszonyunk, bár végig magázódtunk. Amikor a halálát követően megjelent a *Kritikában* egy fotó a nyitott naptáráról, élete utolsó hetében három látogató neve volt bejegyezve: Rétsági Györgyé, az orvosáé, Konrád Györgyé és az enyém.

- ¶ Végső akarata volt, hogy ne a Munkásmozgalmi Panteonba temessék, hanem Farkasrétre, a felesége mellé, a temetésén pedig ne hangozzék el beszéd. Nagy tömeg volt és irgalmatlan hóvihar, alig tudtak felmenni az emberek Farkasrétre. Annyit mondtam, hogy itt ma nem hangzik el beszéd. Mozart *Requiem*je és Kosztolányi *Halotti beszéd* című verse hangzott el. Egy év múlva, amikor a Varga Imre által tervezett egyszerű sírkőlapját avattuk, lányai kérésére ketten mondtunk beszédet Fekete Sándorral. Újra dühöngő hóvihar volt, így megegyeztünk, hogy nem mondjuk végig, hiszen ott állt sok idős ember, köztük Radnóti Miklós özvegye, de leírtuk, és megpróbáltuk megjelentetni, ami a mai napig nem sikerült.

MC: *Beszéltek Aczéllal arról, mi legyen a hagyatékával?*

- ¶ Élete utolsó éveiben egyre több időt töltött a történelmi források felkutatásával, amelyek segítségével megpróbálta kontrollálni a saját emlékezetét is, elemezni a kort, amelyben élt, és fölmutatni generációjának igazságát, de nem jutott a végére. Többször, többekkel nekilátott egy-egy téma megfogalmazásához, maradtak töredékek, részletek, ilyen a Szinetár Miklós által készített, és Aczél György születésének századik évfordulóján, tavaly sugárzott tévéinterjú. Nyugati lapok is keresték, hogy adjon életútinterjút, de ezeket is elhárította. Amikor már nagybeteg volt, egyértelművé tette, hogy a kéziratos hagyatékát a lányaira hagyja, és néhányunknak felvetette, hogy vállalnánk-e szerepet egy kuratóriumban, amely segíti a hagyaték megőrzését és kezelését. Mindezt aztán a végrendeletében is rögzítette, amely szerint a kuratórium elnöke Berend T. Iván, az MTA korábbi elnöke, tagjai Pataki Ferenc, Tétényi Pál és Vámos Tibor akadémikusok, Agárdi Péter művelődés- és irodalomtörténész, a titkára pedig én. Miután Berend T. Iván a kaliforniai UCLA történészprofesszora lett, néhány év múlva Los Angelesből levélben jelezte, hogy a nagy távolság és az eltelt hosszú idő miatt nem tud megfelelően közreműködni a kuratórium munkájában, s kérte, hogy helyette más vegye át az elnöki teendőket. A grémium – az örökösökkel egyetértésben – engem választott meg elnökévé, és a kuratórium máig

ebben az összetételben működik – a nemrég elhunyt Pataki Ferencet fájdalmasan hiányolva. Aczél György lányai – a Magyar Tudományos Akadémiával már folyó tárgyalások alapján – úgy döntöttek, hogy az egész kéziratgyűjteményt a tudós társaságnak ajándékozzák. Aczél tudott erről a szándékról, örömmel fogadta, de a lebonyolításba már nem szólt bele. Sokszor jártam a lakásában, ahol volt egy kis szoba berendezve padlótól a plafonig az általa e célra készített szekrényekkel, azokba levéltári dobozokat és iratvédő borítókat is vásárolt, s hozzáértőkkel még hagyományos katalógust is készíttetett cédulákra, sőt még Commodore 64-re is, így őrizte a gyűjteményt maga és az utókor számára. Imádtatta olvasgatni, rendezgetni, járta a boltokat, folyamatosan bővítette az anyagot.

MC: Kétféle gyűjteményről beszélünk. Az egyik a saját levelezése, a másik egy klasszikus kéziratgyűjtemény, amelynek darabjait – többek között – a Múzeum körüli kereskedőtől vásárolta, és sokan ajándékoztak is neki egy-egy darabot, saját kézírataikat, sőt még részgyűjteményeket is.

¶ Amikor Rákosiék letartóztatták, minden könyvét, kéziratát is elkobozták. Már akkor is volt egy kisebb gyűjteménye, még ha nem is olyan értékes. Szabadulását követően újrakezdte a gyűjtést. A gyűjteményben van dokumentum I. Rákóczy Györgytől, Kossuth Lajostól vagy épp Indira Gandhitól, nem is beszélve a nemzeti művelődés klasszikusairól. Kazinczy, Arany, Ady, Babits, Bartók, József Attila, Kosztolányi, Karinthy, Füst Milán, Illyés, Déry, Németh László és a kortárs írók, nagy magyar és külföldi művészek, világhírű tudósok hosszú sora szerepel ebben a gyűjteményben. S persze a 20. század politikusai: Károlyi Mihály, Bajcsy-Zsilinszky, Demény Pál, Rákosi Mátyás és mások fragmentumai. Felmérhetetlen eszmei értékű kézirati együttes ez, amelynek csak egy-egy darabja is sokmilliós, vagy talán tízmilliós vagyoni értéket képvisel. Hadd emlékeztessen ez utóbbira is, amikor földézem, hogy Aczél György lányai, Anna és Ágnes – akik egész életükben gyermekvédelemmel és szociális segítséssel foglalkoztak – minden ellenszolgáltatás nélkül adományozták ezt a kincset a Magyar Tudományos Akadémiának és azon keresztül a magyar szellemi életnek.

MC: A végrendelet mindkét anyagra vonatkozik?

¶ Igen. Egységesen kezelik Aczél György Kézirati Hagyatéka címen. Természetesen az állami vagy pártbeli működésének iratai annak rendje és módja szerint bekerültek a megfelelő irattárakba, s onnan a nem akadémiai levéltári gyűjteményekbe. Ma ezek ott kutathatók. A saját levelezése, mondjuk, Luigi Nonóval

vagy Pilinszky Jánossal, továbbá a neki szóló dedikációk nem köziratok. Ilyenek nagy számban vannak a gyűjteményben, és Aczél György a végrendeletében kikötötte, hogy ezek nyilvánosságra hozatalából az érintetteknek és hozzátartozóiknak nem származhat hátrányuk, függetlenül attól, kivel milyen volt a viszonya. A kortárs levelezés és a dedikációk tehát – a jogszabályoknak, az MTA eljárási szabályainak és a végakarathoz megfelelően – az adott dokumentumban érintett személyek halála után harminc évvel kutatható. Aczél esetében 2021-ben telik le a harminc év, és ha a levelezőpartner később hunyt el, az ő jogainak örököse döntheti el, hogy beleegyezik-e a közlésbe.

MC: *Hogyan zajlott a gyűjtemény feldolgozása?*

¶ Az volt a legfontosabb, hogy egy sajtupapír se vesszen el. Még mielőtt magáról az adományozásról megszületett volna az okirat, édesapjuk előzetes beszélgetéseit folytatva a lányok megkérték Rózsa Györgyöt, az Akadémiai Könyvtár legendás főigazgatóját, hogy segítsen ebben. Ő szakembereket küldött megfelelő járművel, akik az egész gyűjteményt felpakolták, és bevitték az Akadémiai Könyvtár kéziratárába zárt letétként. Aztán az ajándékozást a kuratórium segítségével és az MTA szakértőivel egyetértésben, a Róder Edit ügyvéd által fogalmazott ajándékozási okiratban is rögzítették. Az önzetlen adományt Kosáry Domokos, az MTA elnöke írásbeli nyilatkozattal elfogadta, és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának kéziratárát jelölte ki, hogy azt őrizze és – Aczél György végrendeletének tiszteletben tartásával – kezelje. Az ajándékozást Andrásfalvy Bertalan, az Antall-kormány kultuszminisztere – mint a közgyűjtemények felügyeletében illetékes miniszter – a hatályos jogszabályoknak megfelelően jóváhagyta. Így a gyűjtemény egyben maradt, benne Aczél György elhunyt felesége, Csató Zsuzsa orvostudományi levelezése és néhány további kézirati együttes is. Déry, Illyés, Örkény és más is adott Aczél Györgynek kéziratokat, de a gyűjtemény legnagyobb beillesztett önálló része az Illés Endre-hagyaték. A Szépirodalmi Kiadó egykori igazgatója még életében átadta a személyes, mintegy hatezer tételből álló dokumentumgyűjteményét Aczélnek, tudva, hogy az ő szennvedélyes érdeklődése e kultúrtörténeti jelentőségű anyag iránt annyira erős, hogy azt egyben tartja, és vigyáz rá. 1998-ig tartott, mire elkészült a katalógus, ami elsősorban Mázi Béla főlevéltáros érdeme. Az előzetes rendezés ellenére a gyűjtemény minden egyes lapját újra kézbe kellett venni, lebélyegezni, katalogizálni, leltárba venni a levéltári szabályoknak megfelelően. Amikor ennek a végére értek, 1999. március 18-án elfogadtuk Az MTAK Kéziratára Aczél-gyűjteményének kutatási szabályzata című dokumentumot, amelyet

Az iskolák államosításának évfordulóján

/Vázlat/

- Üdvözlés

- köszönteni azokat, akik az államosítás munkájából részt vállaltak;

célt azóta -
 - s azokat, akik *napjainkban is* negyedszázada *szoci* munkálkodnak céljaink, a szocialista iskola megvalósításáért.

- A föld, a gyár után az iskola is a népe lett 1948 június 16-án, amikor az Országgyűlés törvénybe iktatta az iskolák államosítását.

- Régi kívánság, óhaj, vált valósággá e törvénnyel: *az iskolák, gyárak nem lehetnek testvérek, hanem az emberek nem az*

- vágya volt ez a reformkor legjobbjainak; *celül azt hitték hogy, kellet fordítani is*

- az iskolák állami irányítását hirdette meg Eötvös József 1848-as művelődésügyi programjában; *akkor még az is olyan sötét mocsár volt*

– Aczél György lányainak egyetértésével – a kuratórium elnöke mellett Domsa Károlyné, az MTA Könyvtárának főigazgató-helyettese és Rozsondai Marianne, az MTA Könyvtára Kézirattár és Régikönyvek Gyűjteményének vezetője írtak alá. Sajnos e két nagyszerű szakember sincs már köztünk.

MC: *Beszélgetésünk előtt elküldött nekem egy általános tájékoztatót a gyűjteményről. Ebben az áll, kiemelve, hogy az anyag nem állami, de köztulajdon. Ez mit jelent pontosan?*

¶ Hosszú előkészületek után, 1993-ban került a polgári törvénykönyvbe a civil szerveződési formákból kiemelkedő három új szervezeti forma, a közalapítvány, a közhasznú társaság és a köztestület. Az MTA 1994-ben köztestületté alakult, aminek a jellegét 2009-ben jelentősen módosították. Nemcsak szimbolikus a jelentősége annak, hogy Aczél György kézirati hagyatéka a legnagyobb tekintélyű tudományos köztestület tulajdonában van. Miközben a szerzői jogokkal természetesen Aczél örökösei rendelkeznek, fontos, hogy magának a gyűjteménynek a sorsáról nem egy állami szerv vagy intézmény rendelkezik. Annak idején próbáltuk minden oldalról védeni az anyagot, hisz zajosak voltak olyan politikai hangok is, amelyek joggal aggasztottak minket. Aczél utolsó éveiben elképesztő rágalomhadjárat indult ellene, például azt hazudták, hogy ellopta a Corvinákat, s persze az nem számított, hogy a Corvinák hiánytalanul megvannak. Már minden funkció nélkül az osztrák Szociáldemokrata Párt felkérte Aczért, hogy tartson egy előadássorozatot Bécsben, ahol aztán az erre az időre számára bérelt lakás ablakában lefényképezték, és azt itt úgy hozták le a szennylapok, hogy elmenekült az országból. Nem lehetett kizárni, hogy – mint annyi mindent – ezt az értékes gyűjteményt is széthordják, s tudományos forrás helyett elvadult propaganda céljaira használják. Utólag bebizonyosodott, hogy az MTA-nál korrektebb értékőrzt nem is találhattunk volna.

MC: *Volt olyan, aki aggódott, hogy mi lehet róla a hagyatékbán?*

¶ Voltak kérések, hogy adjunk vissza leveleket írójuknak, még kenőpénzes értékesítési csábítások is előfordultak, mondani se kell, hiába. Az évek során aztán időről időre jelentkezik valaki, hogy szeretné elolvasni, mi van róla a dokumentumokban, de ilyenkor mindig elmondjuk, hogy azt követően van rá lehetőség, amikor a végakarát és a törvény megengedi. Érdekes, hogy a baloldaltól voltak többen, akik szerették volna dokumentálva látni, hogy a neofita antikommunisták, az újdonsült egykori ellenállók vajon miket írtak anno „az Aczélnek”.

De nekik is csak azt mondhattuk, a szabály az szabály, s jogállamban a végrendelet szent. A levéltári földolgozást követően az anyag nagyjából kilencven százalékban már kutatható és kutatják is – beleértve a teljes Illés Endre-hagyatékot. Száznegyven fölött van a kiadott kutatási engedélyek száma, s meghaladta a százat a kutatók száma, hisz vannak visszatérők is. Értékes forrásközlések, tudományos publikációk, szépirodalmi művek, filmek, cikkek, riportok készültek ennek a gyűjteménynek a dokumentumait is felhasználva, amihez a kuratórium készséggel nyújtott és nyújt segítséget. Persze mi is sokfélék vagyunk. Agárdi Péter nyilván a legfelkészültebb köztünk, ha Mázi Bélával vagy valamelyik kutatóval egy datálatlan vagy aláírás, jelzés nélküli dokumentum azonosítását kell megfejteni. Vámos Tibor és Tétényi Pál pedig – miközben ők elsősorban a műszaki és természettudományok kiemelkedő tudósai – nagy humán műveltségük és széles körű közéleti tapasztalataik révén járulnak hozzá a hagyaték gondozásához.

MC: Nézzünk egy példát! Ha valaki a mindössze négy éve elhunyt Jancsó Miklósról írna, és ehhez szüksége lenne adatokra, hogy a filmrendezőt milyen kapcsolat fűzte Aczélhoz, kaphatna kutatási, publikálási engedélyt?

¶ A nyilvános részre igen. Ebben máig senkit nem utasítottunk el. Ha, mondjuk, Jancsó küldött egy forgatókönyv-tervezetet, az kutatható. Ahogy Örkény is elküldte az utolsó drámáját, ami után Aczél meglátogatta a kórházban, és vitatkoztak is valamelyik jeleneten, amit Örkény végül még át is írt. Ha viszont X írt egy levelet Aczélnak például egy harmadik ember viselt dolgairól a szigligeti alkotóházban, amiből lehet sérelem, az zárolt anyag az előbb mondott határidőig. Még akkor sem kutatható, ha jó fényt vetne Aczélra, ami kiderülne. Ismétlem, ha valakiről azt hiszik, hogy üldözte a rendszer, de mégsem, vagy épp ennek a fordítottja igaz, azt nem nekünk kell kideríteni. Én tényleg komolyan gondolom, hogy Aczél György és más történelmi személyiségek tevékenységét újra és újra elfogulatlanul föltárni és egyre árnyaltabban értékelni – ez a tudományos kutatás és – hozzáteszem – a művészi feldolgozások dolga. Hatvány Lajos egyszer szellemesen úgy fogalmazott, hogy a *Nyugat* „az Ady elismertetésének a szerve”. Nos, az Aczél György Kézirati Hagyatékát kezelő kuratórium nem az Aczél György elismertetésének az intézménye, hanem az a feladata, hogy a tudományos kutatás számára megőrizze, rendszerezze és hozzáférhetővé tegye ezt a gyűjteményt. S közel járunk ahhoz, amikor erre már nem lesz szükség, amikor már csak a végrendelet maga, a jogszabályok és az Akadémiai Könyvtár szabályzata lesz érvényes.

MC: Írt naplót Aczél? Készített másolatot az általa írt levelekről?

Thunf. 22. 1826. 1. 689/2

DAL

Volna szányam! elöjvűbűk,
Egy kicsi idek felé,
's ott grikennék, hol mádi-hang,
Eled 's a' vig' csermelyé;
Mig a' Hionék gyöngé kaja
'Eder lángra költene
E' az álmok' kéjs' hosiábol,
Kébb valóca intone.

Ott a' beati alkonyatban
Csak mi Keltén kétséson,
Tudva; seaki el nem ámul
's nem loppang inig' levea,
Analogra hű szerelműnk'
Szent malafaliti ézenők
's hofzu vicsory áldozatban
's Pajkelyhő' üitenők.

XII. / 935. Ernst Hofzer
Kézirat

Lejje bír fagy a vidéket,
Nem sohajtóm a tavakat;
Egy varázslat, bír havaz' kúrom,
& vípra hínai nékem azt:
Ei' dévülé ig' tiplá képe
Hívem' két kémben el,
'nyájás arcain olvadása
A lionnal róza ké.

Lejge ráli a pagonymak,
Látom karcsu thronotis,
' a viágok' illat-áris
Beszívom lehelletis.
Könnye harmat, milly inditra
Tukos búvár a ingador;
Eltte napfény & tölé mindlen
Elet kéjze lobbador.

Ott vidám kéd is rovenise
Tün fel arny' kényvesel,
Ott ar' det ifjan aggul
' & záp átomkint letben el.
Edecs emlek' drága képek!
Bájosok' ha át futom:
Milly örömmel elözpülnek!
Mere' are csak is tudom.

Hüfalydy Károly.

¶ Naplót tudtommal nem írt. A leveleiről másolatok készültek, bár sokkal ritkábban, mint ahogy az másoknál megszokott. Ha valaki írt neki egy érdekes vagy haragos levelet, akkor Aczél legtöbbször nem írt egy nyolcoldalas levélre egy hatoldalas választ, hanem írt két sort, amelyben meghívta a levélíró, akár ismeretlenül is, hogy beszélgessenek. Így gyakran egyoldalú a levelezés, vagy akár csak egy születésnap köszöntés, egy gratuláció szintjén maradt. Alapvetően verbális ember volt, ahogy már említettem. Még szellemi munkát is eleven társaságban szeretett végezni. Vitatkozva gondolkozott. Ugyanakkor keveset aludt, rengeteget olvasott, többnyire éjjel, s a lényeges helyeket megjelölve, a gondolatait reggel, meg a munkaszünetekben gyorsírásba diktálta Sáríkáknak. Ezeket lehetett aztán szerkeszteni, majd sokak véleményét is megemésztve újra és újra átírni. Nem túlzás, tucatszámra is többször. Cohen például bevallotta, hogy ilyet még életében nem látott, és a végeérhetetlen korrekciók végén csak annyit mondott, köszöni a türelmet. Kitért a nevetés. Félig bele kellett halni ebbe a munkamódszerbe. De mindezt nem az érdekesség kedvéért mondtam el, hanem azért, hogy megvilágítsam, miért nem tekinthető autentikusnak semmilyen szöveg tőle, amit hátrahagyott ugyan, de nem autorizált. Szándékunk ellenére azonban néhány ilyen nem végleges, nem autorizált szöveg is megjelent, kellő filológiai gondozás nélkül.

MC: *Ön szerint még változhat Aczél megítélése?*

¶ Sok a legenda Aczél György szerepéről. Az igazság az, hogy – bár én korántsem ismerem a teljes gyűjteményt, még a töredékét sem, és lehet benne néhány meglepetés is – a levelek, dedikációk olvastán valószínűleg nem fog alapvetően változni a róla vagy a koráról alkotott kép. Máig Révész Sándoré az első és egyetlen Aczél-monográfia (1997), és azt hiszem, ő is így látja. Révész az első három között volt, aki az akkor még nem feldolgozott hagyaték kutatására jelentkezett. A könyve tele van olyan tényekkel, amelyeket én is tőle tudtam meg, főleg Aczél gyerekkoráról, a háború előtti és alatti tevékenységéről, de még azokról az időről is, amikor már ismertem.

MC: *Azóta elég sok minden kiderült vagy világosabbá vált, például az 1944–45-ös tevékenységéről.*

¶ Aczél György századik születésnapja alkalmából tavaly a Politikatörténeti Intézetben konferenciát rendeztek Kultúra és politika 1956–1989 címmel. Ezen sok új szempontot vetettek föl a már tekintélyes történészek és az örvendetesen aktív fiatal tudósgeneráció tagjai egyaránt. Agárdi Péter nyolcoldalas bibliográfiát

készített a konferencia elé azokról a publikációkról, amelyek Révész kötete óta születtek. Abban igaza van: ahogy zajlik a félmúlt feldolgozása, újabb adalékok jönnek elő a háború alatti időszakról is, amit Aczél végig itthon élt meg. Különböző tanúságtevők szerint Aczél rendkívül komoly embermentő munkát végzett a német megszállás idején, erről Izraelben és itthon is megjelentek munkák. De ő erről nem szeretett beszélni. Emlékezetem szerint a rendszerváltás előtt nem sokkal törte meg erről a csendet Vas István és Szántó Piroska, akik elmondták azt is, hogy Radnóti is meg akarta menteni, de a költő nem élt a megszervezett lehetőséggel. Aczél az ilyen emlékezést hivalkodásnak tartotta. S talán azért sem hangoztatta, mert az ellene 1949-ben megrendezett koncepciók perben az egyik vádpont az volt, hogy együttműködött a Hashomer Hatzair nevű baloldali, zsidó ellenálló szervezettel is, amiből az ÁVH hazug kémvádát fabrikált. Amikor aztán boldog-boldogtalan ellenállóként és partizánként akart feltűnni, ő ehhez nem akart asszisztálni. Öregkorában mégis meghatotta, hogy egyre többen emlékeztek rá megmentőjüként hálával, évtizedek múltán is. Én nem vagyok történész, és „nagy idők tanújának” is alkalmatlan vagyok. Se naplót, se jegyzeteket nem készítettem soha, a memóriám lyukacsos, és ahogy épp Aczél szokta volt mondogatni, nem kell okvetlenül hazugnak lenni ahhoz, hogy az emlékezetet megmásítsuk: „a lélek hazudik.” Ezért komoly megfontolás alapján úgy döntöttem, hogy Aczél György életművéről egyszer mondom el a személyes véleményem, és az: a sírkőavatásánál elmondott beszéd. Ehhez tartottam is magam. Mert bár a gondolkodásom – egy mély baloldali kontinuitás mellett – sokat változott az elmúlt évtizedekben, Aczél György kivételes személyiségéről és jelentőségéről a véleményem nem változott. A többi legyen a történészek, a művészek vagy tágabban: az utókor dolga.

BÁNFALVI ISTVÁN szociálpolitikus az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett filozófia–magyar szakon 1976-ban. 1979-től a Tudománypolitikai Bizottság alatt működő Társadalomtudományi Koordinációs Bizottságában, 1982-től az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztályán dolgozott. 1985-től a Társadalomtudományi Intézet tudományos munkatársa volt. 1988 márciustól 1990 májusig szociálpolitikáért felelős államtitkár a Szociális és Egészségügyi Minisztériumban. Lemondása óta független szakértő a szociális védelmi politikák területén, 2013-tól a „feltétel nélküli alapjövedelem” Magyarországra adaptált javaslatát kidolgozó LÉT munkacsoport vezetője. 1991 óta tagja, majd elnöke az Aczél György Kézirati Hagyatékát kezelő kuratóriumnak.

Szilágyi Lenke felvétele

JANKÓ JUDIT

„AZT HITTÜK, A FIATAL MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK
RÁVETIK MAJD MAGUKAT”

BESZÉLGETÉS KLANICZAY JÚLIÁVAL AZ ARTPOOL
ÉLŐ ARCHÍVUMRÓL

IKözép-Európa legnagyobb, külföldön is számon tartott alternatív művészeti gyűjteménye az Artpool Művészetkutató Központ, amelyet Klaniczay Júlia és Galántai György 1979-ben hozott létre. A rendszerváltásig illegálisan, 1992-től pedig nyilvános nonprofit intézményként működött. Gyűjteményének egy része az MNB Értéktár Program révén, az intézmény egésze pedig az alapítók ajándékaként 2015 végén került a Szépművészeti Múzeumba önálló szervezeti egységként. A gyűjtemény – a tervek szerint – a 2019 végére megépülő Országos Múzeumi Restaurálási és Raktározási Központ (OMRRK) területén megvalósuló tudományos intézet, a Közép-európai Művészettörténeti Kutatóintézet (KEMKI) része lesz.

IKlaniczay Júliával azt a folyamatot tekintettük át, amíg egy művészeti akcióból magánarchívum, végül közgyűjtemény lett. Arról is kérdeztük, milyen változások zajlottak az elmúlt időszakban az Artpoolban.

MC: Kezdetben Galántai György művészeti tevékenységéhez kapcsolódott az Artpool: nem archívumként, hanem művészeti projektként indult.

IA magyar művészeti szcénát behálózó kapcsolatok alakulását hosszú távon befolyásolta a főiskolát végzettek és a diploma nélkül alkotók viszonyrendszere. Akik nem jártak a főiskolára – a mai Képzőművészeti Egyetemre –, hamarabb bekerültek a művészeti közegbe. Galántai 1967-ben diplomázott, s úgy érezte, nem tud még eleget, csak a technikákat tanulta meg, és hátránya van azokhoz képest, akik főiskola nélkül már benne voltak az avantgárdban. Gyuri párhuzamos valóságokat kreált, és ezekben létezett. Kereste, miként kezdhet el mozogni az ingerszegény művészeti életben. Mindig is arra törekedett, hogy lehetőséget teremtsen egy közeg létrejöttéhez, amelyben művészetet lehet gyakorolni, arról beszélgetni, kísérletezni, gondolatokat cserélni. Vágyott egy helyre, ahol alkotói közösség formálódhat, ahol maga köré gyűjthet hasonló társakat. Szeretett volna változtatni a körülötte lévő világon, produktívabb életet élni. Az Artpool teljes működése során olyan projektekkel volt tele, amelyek a világ kérdéseinek különböző megközelítéseivel foglalkoztak.

MC: *Hogyan lett ebből archívum?*

¶ A balatonboglári kápolnaműterem történései egyfajta légüres térben lebegtek: ez az érzet szinte minden visszaemlékezésben felidéződik. Mindenki tudatában volt az események megismételhetetlenségének, annak, hogy ha nem örökítjük meg azokat, akkor a jelen lévő ötven-száz emberen kívül senki nem fog tudni róluk, és szép lassan feledésbe merül az egész. Bogláron pillanatokon belül kiderült, nem ugyanazok jönnek a hetente változó kiállításokra, de mindenkit érdekel, mi történt korábban, ezért Galántai Gyuri afféle portfóliókat készített. Aztán 1977-ben Csepelen hulladéklemezekből hetven-nyolcvan centi magas, vörös és sárgaréz, gyönyörű könyvobjekteket alkotott, és ezeket '78-ban a Fészek Klubban és Pécsen az Ifjúsági Házban kiállította. A megnyitó idején épp Budapesten volt Anna Banana és a Bill Gaglione, mindketten ismert amerikai neodada művészek, akik futurista darabokkal turnéztak Európában. A Fészekben Anna Banana nyitotta meg a kiállítást. A fényképét is tartalmazó leporellóra gyermeknyomdával pecsételtük ezt a szöveget: „Please send me information about your activity.” És elküldtük a boglári időszakból, a grafikai biennálék katalógusaiból, a párizsi utunk jegyzeteléséből és ilyen-olyan módokon összegyűjtött címlistánokra. És jöttek a válaszok, a csomagok. Arnulf Rainertől Christóig mindenki, aki valamit is számított – Gyurinak leginkább –, reagált. Nem csak mail art művészek válaszoltak, más területen alkotók is: a vasfüggöny túloldaláról érkező információvágy mögött megérezték egy tehetséges és erős művész kapcsolatfelvételi szándékát. A hetvenes-nyolcvanas években a nyugat-európai művészek nagyon is tudatában voltak kelet-európai társaik elzártságának. Megható volt az a sok válaszküldemény. Először egy székre raktunk egy kupacot, majd megtelt egy egész polc, aztán a következő, és egy ponton azt éreztük, ezt valamilyen módon közkinccsé kell tenni. Innen ered az archívum ötlete: a csere működik, csináljunk hát rá egy intézményt. Az eredettörténethez még egy fontos esemény tartozik: Gyuri 1972-ben autóstoppal kiutazott a kasseli Documentára, és útközben Kölnben megismerte a Depot nevű alternatív művészeti helyet, amely nagy hatást tett rá. Ott, abban a kis alagsori pincehelyiségben látott először művészarchívumot. Minden mögött a hihetetlen információéhség húzódott: értéknek számított az akkori magyar viszonyok közt megtudni valamit.

Először egy székre raktunk egy kupacot, majd megtelt egy egész polc, aztán a következő, és egy ponton azt éreztük, ezt valamilyen módon közkinccsé kell tenni.

MC: *Sosem volt veszélyben az archívum, sosem akarták elkobozni?*

¶ Galántairól és az Artpoolról a galantai.hu oldalon megtalálható a teljes, három-kötetnyi III/III-as *Festő* dosszié, amelyet a Boglár-kutatás kapcsán Sasvári Edit kért ki a történelmi levéltárból. Idővel kiderült, hogy rengeteg minden nem jutott el hozzánk. Próbáltunk listákat összeállítani, kitől és mi nem érkezett meg. A titkosszolgálati jelentések mintegy négyezer „lekapcsolt” kiadványt említene. A legsúlyosabb, hogy amit lekapcsoltak, azt a Belügyminisztérium pincéjében elégették. Hihetetlen kincseket megsemmisítettek. Rendeztünk 1982-ben egy nagyszabású művészbélyeg-kiállítást, és annak kapcsán teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a bélyegtervek jelentős részét a BM lekapcsolta. Emlékbélyeg volt a téma, mindenki magának vagy egy neki fontos dolognak állított emléket. Sokakról tudtuk, hogy elküldték nekünk a munkájukat, és amikor azok nem érkeztek meg, Gyuri tervezett a nevükben – stílusukban – egy-egy bélyeget a projekt számára. Minden, amivel 1992-ben ideköltöztünk a Liszt Ferenc térre, csereanyag volt, és minden egyes darabért Gyuri saját művet küldött valakinek. Most mások is gyarapítják adományokkal az archívumot, így bekerülnek olyan anyagok is, amelyeknek egy példányát annak idején a BM lekapcsolta és elégette. Ez jó, mert betömődnek a lyukak.

MC: *Milyen rendszert alakítottatok ki az anyag gyűjtése során?*

¶ Egy művészarchívum más, mint egy hagyományos archívum, elrendezése is különbözik. Mindig a felhasználáshoz alkalmazkodott az Artpool, organikusan alakult a struktúrája. Kezdetben művészek és földrajzi elhelyezés alapján rendszereztünk, mert egy művész nem „ábécé analfabéta”, ahogy Vilém Flusser mondja, hanem vizuális gondolkodó lény, és nem ábécé sorrendben jegyzi meg a neveket, hanem például elhelyezi a térképen.

MC: *Mondjuk, az azonos kultúrkörbe tartozó, azonos földrajzi helyről származó művészek vannak egy polcon?*

¶ Pontosan erről van szó. Elég hamar kiderült, mennyire hasonlóak az egy helyről származó művek. Nálunk otthon úgy volt elrendezve az anyag, hogy a skandináv országok északon, Kelet-Európa keleten, Nyugat-Európa nyugaton, Amerika egy másik falon. Hihetetlen gyorsan lehetett tájékozódni. Még itt, a Liszt Ferenc téren is sokáig meg tudtuk tartani a földrajzi szempontot.

Rendeztünk 1982-ben egy nagyszabású művészbélyeg-kiállítást, és annak kapcsán teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a bélyegtervek jelentős részét a BM lekapcsolta.

MC: *És a Szabolcs utcában is így tervezték?*

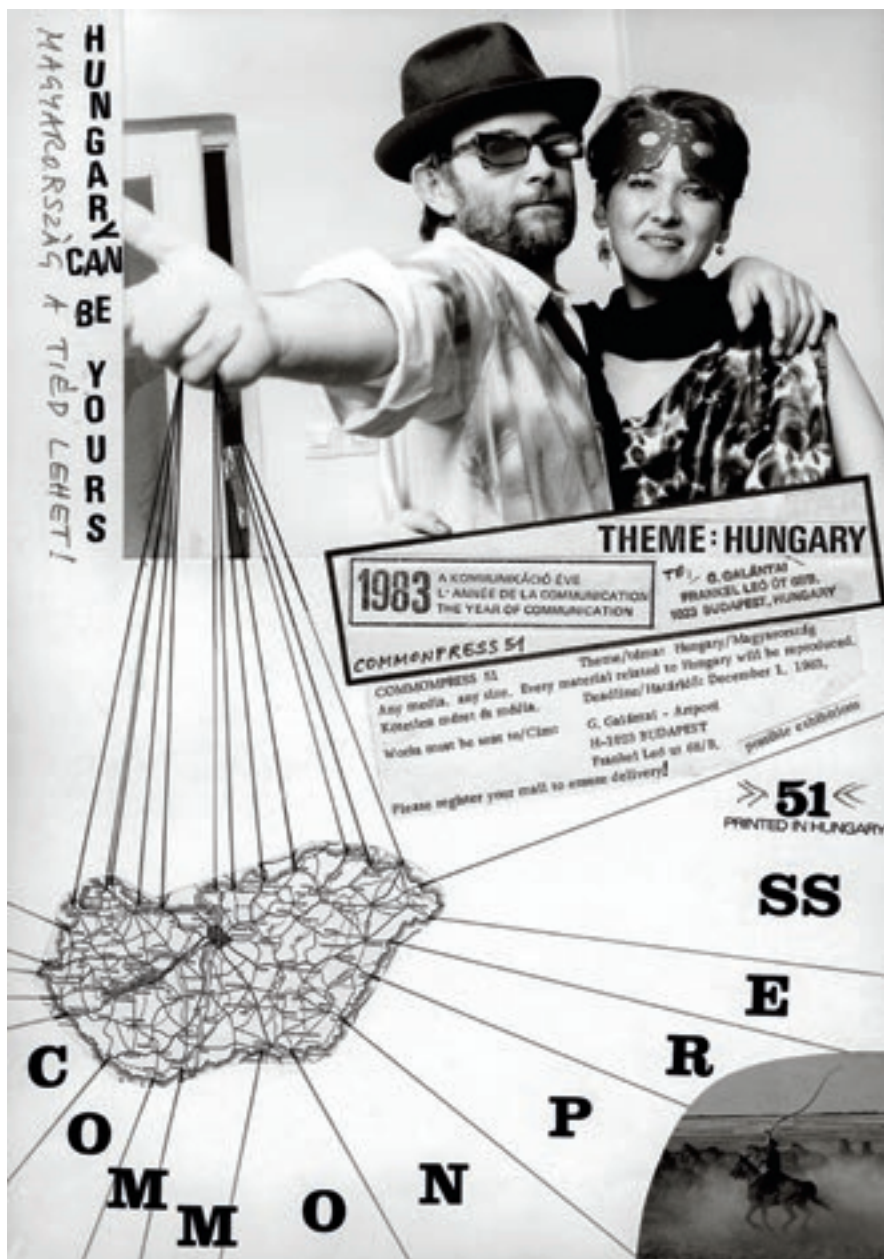
¶ Sajnos ez a rendszerezés nem folytatható. Egy ponton túl az archívum elkezdett önálló életet élni, levált a művészeti projektről, túlnőtt rajtunk.

MC: *Hogy alakult ki, hogy milyen témákat gyűjtötök?*

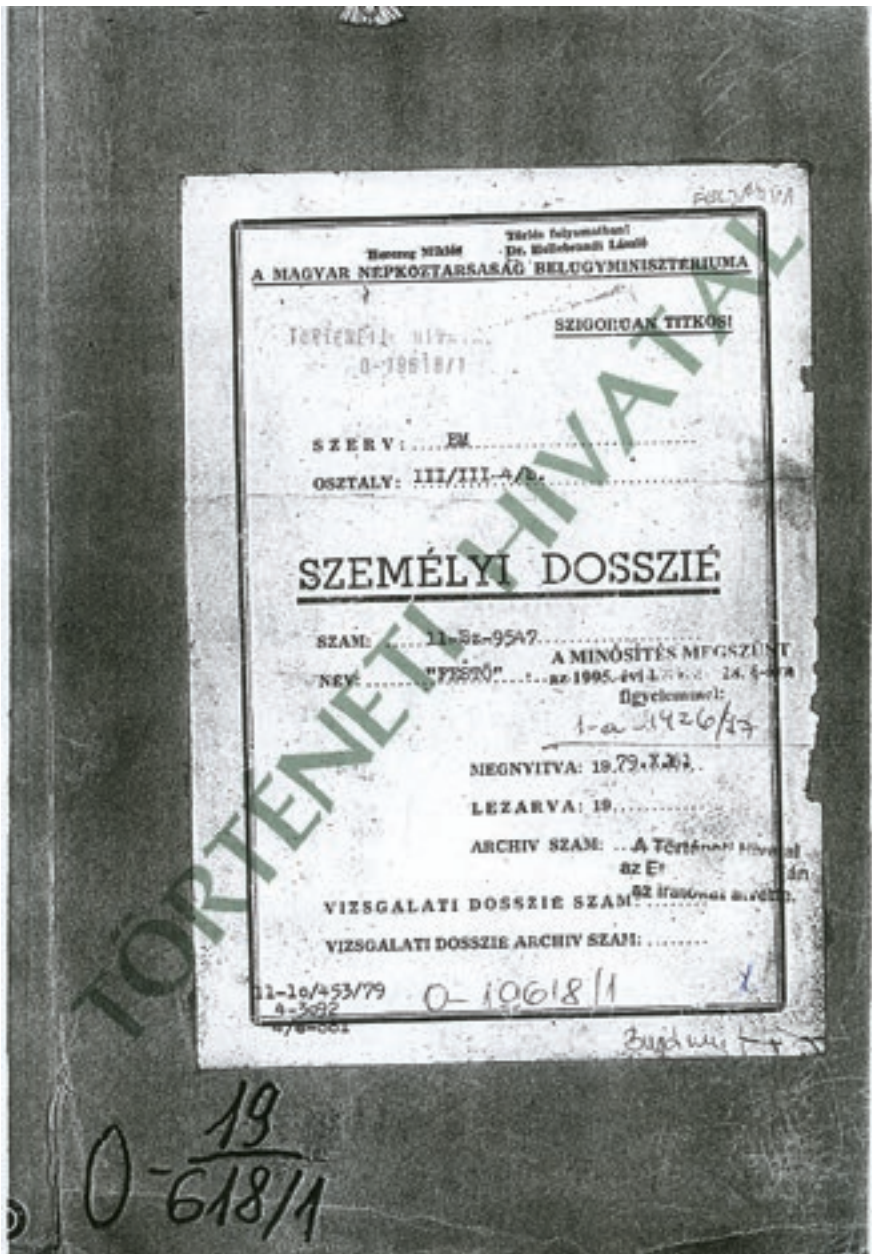
¶ Adták magukat a témák. Egyrészt általános művészeti katalógusokat gyűjtöttünk – persze a kortárs, avantgárd, fluxus, satöbbi területén – és az egyes, e körbe tartozó művészek dokumentumait, majd jöttek a mail art, valamint a kapcsolatművészeti projektek, ezeken belül a különböző altípusok, művészkönyvek, művészbélyegek, művészpénzek, képeslapok és a mindenkori új irányzatok, témák. Az első tételes adatbázisunk, cédulakatalógusunk a művészkönyvekből állt össze. Az archívum jelentős mértékben Galántai művészi aktivitását szolgálta ki. A csere, az együttműködés a leghatékonyabb módja a gyarapodásnak, sok múlik az izgalmas projektkiírásán, amire jó művészek reagálnak, majd a művek beérkezése után fontos kurátori munka következik, át kell gondolni, miként lehet elrendezni, tematizálni, feldolgozni, bemutatni, installálni az anyagot. Közben meg kell tervezni a dokumentációt, aztán ismét a szervezés következik: vissza kell juttatni az elkészült katalógust azoknak, akik részt vettek a projektben. Így működöttünk a nyolcvanas évek elejétől.

MC: *Ahogy hallgatlak, felötlik bennem: ez a művészarchívum és a mail art nagyon hasonló networképítés ahhoz, ami ma az interneten keresztül zajlik. Mintha megelőzték volna a korotokat.*

¶ Igen, amikor az internet bejött, az volt az érzésünk: végre feltalálták azt, amire Galántai már régóta várt. Technikailag nagyon korszerűek voltunk. Az első internetes kiállításokat is mi mutattuk be, nyílt napokat tartottunk, egész nap lehetett nálunk internetezni. Aztán a technika olyan tempóban fejlődött, amit mi már nem tudtunk követni. Miután létrejött a C3 Kulturális és Kommunikációs Központ, elengedtük ezt a fonalat. Gyuri amúgy mindig megelőzte korát, és ezért szellemileg elég magányos volt. A kilencvenes évek végén, a kétezres évek

A Commonpress 51: Hungary Can Be Yours / Magyarország tiéd lehet projekt felhívása (a grafikát Jávör István Galántaiékról készült fotóját felhasználva Galántai György készítette). A felhívásra érkezett anyagokból a Fiatal Művészek Klubjában 1984 januárjában rendezett Magyarország tiéd lehet / Nemzetközi Magyarország című Artpool-kiállítás mint a Kádár-rendszer utolsó betiltott kiállítása híresült el

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában őrzött „Festő” dosszié első kötetének borítójáról készült fénymásolat. Az 1979 októbertől egészen 1988 október végéig (Galántai DAAD-ösztöndíjas útjának kezdetéig) vezetett és a lezáráskor már háromkötetesre duzzadó iratcsomag a Galántai Györgyről és az Artpoolról készített III/III-as jelentéseket tartalmazza, és egyben az alternatív, nem hivatalos művészeti szcéna aprólékos titkosszolgálati szempontú elemzése is

elején a filozofikusabb gondolati fonalak mentén elinduló projektjeire például szinte csak külföldről reagáltak. Nagyon mással voltak akkoriban elfoglalva a magyar művészek, önérvényesítéssel és hasonló dolgokkal.

MC: A rendszerváltás után azonnal jöttek a kutatók az Artpoolba?

¶ Nem. Berlinből 1989 végén úgy jöttünk haza, hogy most már nyilvánossá lehet tenni az összegyűjtött hatalmas anyagunkat. 1979-től következetesen dokumentáltuk a nem hivatalos művészeti szcénát. Budapesten és három fontos vidéki helyszínen, Pécsen, Székesfehérváron és Hatvanban majdnem minden eseményen ott voltunk, fotóztunk, hangfelvételt készítettünk, begyűjtöttük a meghívót, plakátot, ha valaki felolvasott egy megnyitóbeszédet, odamentünk, és elkértük a papírjait. A boglári dokumentációt Gyuri már korábban elrendezte, sorba rakta a rendőrségi, tanácsi, hivatalos anyagokat, a levelezést a művészekkel, a fotódokumentációt. Ha valaki eljött hozzánk, meg tudtuk mutatni, mi volt az a négy év. A rendszerváltás után azt gondoltuk, óriási lesz az érdeklődés, hiszen végre megtudhatják, amiről nem tudtak addig. Azt hittük, a fiatal művészettörténészek rávetik majd magukat az archívumunkra. Több mint tíz évig – kis túlzással – felénk se néztek. A szlovákok, a csehek, a lengyelek rögtön vaskos köteteket adtak ki, hozzáláttak a szocializmus és a nem hivatalos művészet időszakának feldolgozásához. Nálunk két-három kötet jelent meg, gyakorlatilag kutatás nélkül. Archívumunk, a korábban betiltott és elhallgatott anyagok iránt eleinte inkább csak az újságírók érdeklődtek. A felfokozott médiaérdeklődés közepette a kilencvenes évek elején elég sok archívumi kiállítást készítettünk. Ehhez képest a művészettörténészek saját anyagaikból dolgoztak, eszükbe sem jutott, hogy nálunk több is lehet, mint amiről ők tudnak. Kutatni először a külföldiek jöttek, németek vizsgálták a hetvenes–nyolcvanas évek network aktivitását, néhány amerikai kutató művészeti szamizdatokat tanulmányozott itt, amik alapján szakdolgozatok születtek. Persze mára megváltozott a helyzet, az elmúlt húsz évben rengeteg magyar kutatónk is volt.

MC: Miután a Szépművészeti Múzeumhoz csatlakozott az archívum, lehetőségek nyíltak új munkatársakat felvenni. Ők milyen kutatásokat végeznek?

A hozzánk hasonló, művészek által alapított archívumokból jó néhány fontos létezett a nyolcvanas években, de szinte egy sem maradt fenn a kilencvenes évek végére.

¶ Három új munkatárssal dolgozunk. Szirmai Anna vizuális költészettel foglalkozik. Schuller Gabriella színháztörténészt azért vettük fel, hogy a kilencvenes évek eleje óta megtorpanásokkal zajló, magyarországi performance-okat feldolgozó kutatásunkba bekapcsolódjon, és eljussunk egy összefoglaló kiadvány összeállításáig a témában. Nagy Kristóf a kulturális ellenállást és a szamizdatot kutatja. Kotun Viktor már korábban is dolgozott nálunk, ő a mail art, kapcsolatművészet kronológiáján dolgozik, amiből új honlapot is építünk. 1962-től indulunk, most 1986-nál tartunk. Az Artpool dokumentumai mellett számos külföldi forrásanyagot lefordítunk, terveink szerint egy mail art szöveggyűjteményt is megjelentetünk majd. Legrégebbi munkatársunk Halasi Dóri, aki 2005 óta a videó- és hangarchívumunkért, a digitalizálásokért felelős, emellett ő végzi a kortárs művészeti események fotó- és videódokumentálását is. Még mindig kevesen vagyunk a feladatmennyiséghez képest, de itt nem férünk el többen. Mire 2019 őszén átköltözünk a Szabolcs utcába, addigra az is jobban kirajzolódik, milyen munkakörre kell még ember. Egyelőre azt látom, hogy pár további kutatási területre mindenképp kellene még, és szükség lesz egy művészettörténet szakúratóra is. Valakire, aki a kiállítási gyakorlatban is továbbviszi az aktív archívum koncepciót, és évente egy-egy nagyobb projektet letesz az asztalra. A neo-avantgárd kutatásához is szükséges még szakember, az adatbázisunkhoz pedig egy könyvtári informatikus. A közeljövőben a weblapunk mellett szeretnénk egy blogot is indítani.

MC: *A honlap fejlesztése is zajlik?*

¶ Az Artpoolnak fontos része a honlap, amely az egyik legkorábbi művészeti website Magyarországon. 1995 decemberében indult, rengetegen nézik, és annyi forrásanyag van rajta, hogy némely kutatáshoz önmagában is elég. Szívesen beépítenék valamiféle regisztrációs számlát, hogy nyomon tudjuk követni, ki és mit kutat rajta. Öt-tíz éve számos kritikát kaptunk az egyszerű információs lapjaink „elavultsága” okán, de érdekes módon a technika tett egy kört, az okostelefonok, tabletek elterjedésével a weblapok megint leegyszerűsödtek. A 2010 és 2015 közti létbizonytalanság megviselt minket, akkor nem sok minden került fel az oldalra, de – remélhetőleg – ez a jövőben változni fog. Időközben új szakmai dilemmák is adódtak. Például: hogyan viszonyuljunk a digitális anyagokhoz a múzeumon belül, reprodukciónak vagy digitális dokumentumnak tekintjük azokat? Nekünk ez azért is fontos, mert hozzáfogtunk egy digitális archívum felépítéséhez a fizikai mellett. Rengeteg művet és dokumentumot kapunk digitálisan, és ezeket is el kellene kezdeni archiválni. Tavaly

tanulmányúton jártunk Brémában, ahol két fontos archívum is található. Konzultációink során kiderült, hogy számos digitalizációval kapcsolatos kérdésben európai szinten sem jutottak még konszenzusra. Nem született döntés arról, milyen copyright kérdéseket érint a művek digitalizálása és közzététele. Kortárs alkotások esetében, ha a múzeumok online elérhetővé teszik a digitalizált verziót, minden további felhasználást ahhoz kötnek, hogy be kell szerezni az örökösök engedélyét is a művész halála után hetven évig, és ennek gyakorlati megvalósítása sincs még igazán kidolgozva.

MC: *Mi fog változni a költözés után?*

¶ Az Artpool folyamatosan változik, ez az élő archívum lényege. A hozzánk hasonló, művészek által alapított archívumokból jó néhány fontos létezett a nyolcvanas években, de szinte egy sem maradt fenn a kilencvenes évek végére. Vagy egyben eladták az anyagukat valamelyik múzeumnak, és beleolvadtak annak könyvtári-adattári anyagába, vagy kiárusították kereskedőknek és gyűjtőknek. Az Artpool maradt az egyetlen művészarchívum, amely ma is működik, és nyilvános, professzionális archívummá vált. A múzeumi integrációval természetesen feladatok is járnak. A változás azonban nem most kezdődött, hanem már akkor, amikor nyilvános intézményként 1992-ben megnyitottunk, és a kutatási igényeket ki kellett szolgálnunk, a minimális biztonsági szempontokat be kellett építeni a működésbe, és nekiláttunk egy adatbázisnak, hogy megtaláljuk a szükséges anyagokat. Elindult egy feldolgozás is. Lettek működési kódexeink, biztonsági előírásaink, az adatbázis használatának szabályai. Az Artpool arról híres, hogy a tegnapelőtt bekerült anyagot már ma lehet kutatni – szemben az általános múzeumi gyakorlattal, amely alapján évekig is tarthat a bevételezés. Izgalmas feladat lesz, hogyan tudjuk a saját know how-nkat a meglévő múzeumi sztenderdekkel összeilleszteni. Egyelőre elég jól megy. Idővel meg kell majd birkózni azzal, hogy iszonyatos mennyiségű anyag nincs darabszámra beletárolva. Remek elrendezésünk és általános nyilvántartásunk

Az Artpool arról híres, hogy a tegnapelőtt bekerült anyagot már ma lehet kutatni – szemben az általános múzeumi gyakorlattal, amely alapján évekig is tarthat a bevételezés. Izgalmas feladat lesz, hogyan tudjuk a saját know how-nkat a meglévő múzeumi sztenderdekkel összeilleszteni.

van, de ez nem mindenben felel meg a múzeumi elvárásoknak. Szerencsére a múzeum vezetői is belátták, hogy a részletes nyilvántartásba vétel többkörös feladat lesz. Pillanatnyilag szekrénykataszteri szinten már a teljes anyag be van leltározva, és azon vagyunk, hogy ez egyre részletesebb legyen, ami érdekünk nekünk is.

MC: *Most a legtöbb információ még a ti fejetekben van?*

Igen, és ez bizonyos értelemben versenyfutás az idővel, hogy sikerül-e a kérdéses anyagokat még időben beazonosítani. Szeretnénk, hogy legyen idő még a fiatalokkal együtt dolgozni, átadni nekik, illetve az adatbázisokban, listákban rögzíteni mindazt, ami a fejünkben van. Most még egy-egy művész teljes anyaga – katalógusok, meghívók, levelek, fotók, művek – gyakran vegyesen van egy dobozban. Ezeket szét kell választani. A művek, archívumi anyagok a KEMKI-ben a tetőtéri szintre kerülnek, 21. századi levéltári körülmények közé. Azt még nem tudom, hogyan oldjuk majd meg a kutatók gyors kiszolgálását az emeletek között közlekedve. De az igazi komoly probléma, hogy az adatbázisunk nem kompatibilis egyik általánosan használt nagy rendszerrel sem, és egyelőre nem látom, mikor és hogyan tudjuk megoldani ezt a problémát. S bár vannak még megoldandó feladatok és tisztázandó kérdések, az Artpool két „csodát” is végigvitt. A rendszerváltás után nyilvános intézményként tovább tudott működni, integrálódott a hazai intézményrendszerbe. Immár hosszú távú fennmaradása is garantált. Ráadásul működő intézményként, élő archívumként – amire én nem tudok más példát a világban.

KLANICZAY JÚLIA az 1979-ben indult illegális Artpool archívum társalapítója (Galántai Györggyel), 1992-től az Artpool Művészetkutatató Központ igazgatója, ami 2015-ig nonprofit intézményként, azóta pedig a Szépművészeti Múzeum önálló osztályaként működik. 1977-től 1992-ig az Akadémiai Kiadó felelős szerkesztője; az Artpool alapításától kezdve az archívum vezetője és az Artpool-kiadványok (szamizdat folyóiratok, katalógusok, könyvek, online publikációk) szerkesztője, több cikk szerzője és/vagy fordítója. A hetvenes és nyolcvanas évek alternatív művészeti eseményeit és művészeti formáit kutatja, különös tekintettel a források feltárására. 1976-tól számos, az Artpool keretében Galántai György által létrehozott művészeti projekt résztvevője és/vagy asszisztense.

MÚZEUMSHOP

■ Hamarosan újra
elérhetők
leszünk **ONLINE**.

MEGÚJULT // **WEBSHOPUNK**

2018_
JÚNIUS
7 -én nyílik.

■ SZÉPMŰVÉSZETI_MÚZEUM
MAGYAR NEMZETI_GALÉRIA

VASARELY_MÚZEUM_BUDAPEST

HOPP FERENC_ÁZSIAI MŰVÉSZETI MÚZEUM

summary

In the 20th century, university courses in museum studies in Europe and overseas stressed practice rather than theory and trained professionals who later pursued traditional museum careers. This approach gradually changed and museum studies were included at all levels of university education and in a wide range of areas, while museums also came on board. Some universities set up museum studies departments, research centres were established and a significantly larger number of books and periodicals were published on the subject, especially in the past decades. Those participating in university-level research and education became the main theoreticians of 'critical museology', the postmodern representatives of the international trend aimed at breaking with the previous linear narrative of museology, the opposers of the previous authoritarian practice. This new direction in theoretical museology also rejuvenated museum practice, replacing the approach of introversion and isolation by openness to external views and opinions. The current importance of museum studies and the increased scope they cover compared to the beginning of its history are well illustrated by a randomly selected data: this year 72 MA programmes were launched in museum studies in the United Kingdom, 27 of these by London universities. The distribution of the courses is also revealing: the majority focus on curating (the Hungarian use of this term virtually restricts it to exhibition organisation, while in English it mainly means the 'management' of museum collections), collecting and museum studies but they also include art gallery work, museum education and managing cultural heritage; there are even museum studies linked to various museum types. European academic programmes also include courses developed on the basis of cooperation between nations; these were launched in 2007 and have been running ever since. Having surveyed 'simpler' study programmes, a great example is the Museum Studies programme at New York University, from which more than 300 professionals graduated over three decades and found employment in the most diverse museums, arboretums, science centres, national parks, private, corporate and public collections, governmental organisations, historical societies and art galleries with their activities covering the entire spectrum of the museum scene: they work as directors, curators, museum educators, registrars, collection handlers, as well as media and customer relations professionals. When looking at the research centres of the museum world, perhaps the most exciting programme is run by the Smithsonian Center for Education and Museum Studies (SCEMS) in Washington DC. Its Museum Studies website was active from 1998 to 2014; the oldest digital resource in the area, it provided a wide range of up-to-date information to facilitate museum work as well as research findings about the social role of museums.

Public collections and scientific projects are inconceivable without existing or planned digital databases. The dilemma whether online searchable archives are necessary or not is a thing of the past in scientific and public discourse alike. Over the last few decades, thousands of terabytes of public collection data have been added to the digital world daily all over the world; however, new problems have arisen in the wake of this. How can data be stored and used well? We put these ailing questions to four researchers who come from different areas but have made spectacular achievements in the area of building digital databases and connecting them to aggregators. Krisztián Fonyódi works at the Museum of Fine Arts – Hungarian National Gallery, is a countrywide inspector and a staff member of Múzeumdigitár. Literary historian Iván Horváth has been dealing with digitisation for almost fifty years, Zsuzsanna Toronyi is the director of the Hungarian Jewish Museum and Archives, and Gábor Zólyomi participated in outstanding digital projects in Sumerology. As Krisztián Fonyódi said, it was three or four years ago that museums started to work with cloud-based technologies, which, besides offering the only viable alternative in an underfinanced area, dispenses with the risks of storage. A central server – in the case of Múzeumdigitár a server park in Germany – can provide far more advanced technology and far better qualified experts who can control vast databases. Museums only need to worry about producing and developing content and can leave the technical tasks to experts. A server centre with numerous locations can easily tackle technical problems. Gábor Zólyomi asserts that digitalisation is not about storing data for good but about access, and the primary goal of public collections, museums, libraries and archives is to preserve the original objects. Zsuzsa Toronyi added that digitalisation also contributes to preservation by reducing the physical damage to the original works. Confirming this view, Iván Horváth believes that better access results in better preservation as an ever-greater role is played in the preservation and survival of cultural assets by improving access. Iván Horváth spoke in defence of aggregation, thanks to which less and less energy is used to code signal carriers, and content is preserved more and more in and through increasing numbers of copies. Aggregators are used to save data to central storage devices and to reproduce them. The *Digitisation Strategy for Public Collections*, adopted by a new government decree in 2017, places the focus not on aggregators but rather on data usage. According to this, using data for educational purposes is the simplest and most important role of public collections. Public collection databases should, therefore, be made part of public education and future curricula; however, this requires suitable public collection databases, which we do not yet have.

A fundamental task stipulated by the Museum of Fine Arts' founding deeds of 1896 is the locating, collecting, professional administration, scientific research and classification of cultural assets within its scope of collecting – i.e. Hungarian and European artworks – as well as the related material, visual, written, audio and other resources along with providing professional support to external researchers and operating a research service. Hence, the museum started collecting data and information about works in its collection as well as those in private and ecclesiastical ownership. The staff had always nurtured good ties with private collectors and the art dealing circuit, acting as experts in identifying the artworks put up for auction, and participating in the professional assessment, research and publication of significant private collections, and in organising exhibitions. In 1920 the museum established the Hungarian Art Archives with the aim of systematising the documents related to Hungarian art and artists; in 1945 it had ca. 4,500 inventory items. With the introduction of the new artwork protection system in the 1950s, the museum carried out professional and official tasks alike and in 1958 a department was set up for the administration of artworks enjoying special priority whose experts kept their eye on artworks emerging in the art circuit for decades. The foundation of the Hungarian National Gallery in 1957 meant the formerly unified collection being split into two and the data collecting continuing in two separate institutions: the Museum of Fine Arts was assigned the task of documenting European artworks and artefacts discovered and known in the area of historical Hungary, while the Hungarian National Gallery collected data and resources on domestic artists and artworks. When the Museum of Fine Arts and the Hungarian National Gallery were reunited in 2013, the opportunity arose for the joint administration of the two documental units. In the first phase of the structural reorganisation both museums had their own archival and library departments, but in 2014 a unified archive and documentation head department came into being comprising the Database, Photo Archives and Monument Protection Document Repository of the Hungarian National Gallery, and the documentation Department and Monument Protection Document Repository of the Museum of Fine Arts with its photo archives. The conception of the Central European Art History Research Institute (KEMKI) was motivated by the by-then urgent need to establish a modern art history documentation centre where all the archive resources and documents collected by the museums would be accessible and researchable in one institution.

MEMORIES OF THE TRANSIENT BODY

Dance Archive of the Petőfi Literary Museum – Hungarian Theatre Museum and Institute

Tamás Halász, collection manager

p. 91

It is a cliché both in professional and lay circles that dance is an ephemeral genre, this being true despite the increasingly user-friendly technological inventions of recent decades as well as the lesser known and used traditional notation systems used to record movement. In the overwhelming majority of cases, dance performances are not preserved either in detailed scripts or scores. 'Dance works' have no lasting physical manifestation apart from photographs and film footage of varying quality, which can at best be regarded as a kind of imprint of the space and the spatial relations of dance performances that cannot be fully captured and immortalised. These limitations fundamentally define the mission of dance archives across the world as well as the tasks of their staff, hence those of the Dance Archive of the Petőfi Literary Museum – Hungarian Theatre Museum and Institute too. An obvious question arises: being fully aware of the fleeting nature of this genre, what is preserved in this dance archive and how? Our special dance archive is one of the world's most prominent dance collections both in regard to its size and content. Its sections pay tribute to performers and artists of the past and the present as well as to theoreticians, workshops and groups in an attempt to conserve and explore what cannot be captured, the mementos of a genre in which the ephemeral body is the 'instrument'. Carefully protected here are unique objects and artefacts valuable in themselves and as documents, as well as records conceived through more or less 'imperfect' approaches yet 'perfect' in their own way as works of art. A great number of these (e.g. photographs, film footage, posters, programmes) are easy to identify, while the documentary aspect of some others – both everyday and unusual items – are difficult to recognise. Our material also includes various resources and intellectual treasures coming from other genres and disciplines linked to dance: volumes, essays, manuscripts, photographs and other mementos of fine and applied art, music and folklore, inextricable from particular artists, artworks and workshops. While the archive's main area of collection is dance performed on stage, we seek to expand the genre's borders as much as possible: all forms and manifestations of dance are important and interesting to us from shaman dances through classical ballet to popular dances. Our dance archive is the collection of the Association of Hungarian Dance Artists, which was founded in 1948 and re-established in 1954 as an independent social organisation. The exact time of its foundation cannot be determined but according to an agreement signed exactly thirty years ago – and not amended since then – it was annexed to the Hungarian Theatre Museum and Institute. The agreement stipulates that the collection "shall keep its complexity" and "shall be managed as an independent unit".

The Ludwig Museum has been responsible for organizing the participation of Hungary at the architecture and art exhibitions of the Venice Biennale since 2015. The national commissioner of the biennale is Júlia Fabényi, the museum's director-general. The commissioner's operative organisational unit is the Venice Biennale Office, whose setting up and management is entrusted to me. I and the commissioner had agreed that the tasks can be carried out on a broader and more solid base if they are not limited to managing the biennale exhibitions but a public collection pillar comprising a collection and archive element is added. This idea came naturally since the Ludwig Museum already had works that had entered its collection from the Venice Biennale, partly through purchases and partly through donation. It seemed self-evident that from this point onwards the Ludwig collection should be enriched with works from the Venice exhibition donated by and selected together with the exhibiting artists. Gyula Várnai's video work *Lem*, exhibited at the biennale in 2017, entered the museum's holdings this way. Two activities we wish to focus on as part of a public collection are documentation and research. Previous commissioners had partly or fully neglected these areas, which would have been difficult to tend to due to the old system of annually elected national commissioners, single-focus implementation, uncertain funding and fluctuating personnel and organisational conditions. The opportunity to consolidate financing and to plan in the long term first arose within the institutional framework of the Ludwig Museum. The need to explore the past more in-depth also emerged as it would be a grave mistake to disregard the rich historical heritage represented by Hungary's long-time participation in the Venice Biennale, the oldest international contemporary art programme. We knew it was important to preserve, augment and integrate the knowledge accumulated thus far into our activity. The historical archive of the Venice Biennale, ASAC (L'Archivio Storico delle Arti Contemporanee), whose collection is in Venice's industrial belt, the Porto Marghera, has been systematically collecting the written, visual and audio materials of each exhibition from the late-19th century. In 2009 its library of 150 thousand volumes moved to the central pavilion at Giardini, the venue for national pavilions, thus establishing a yet closer link between living art and its documentation. Compared with the Biennale archive of the Italians, ours is only a 'micro-collection'. In any case, participation in the Biennale is crucial for any work to be included in this archive and also for historical research. Artworks whose provenience includes the Venice Biennale often emerge in the art dealing circuit and at museum exhibitions worldwide. Thus, we should call museologists' attention to the fact that an archive worth exploring has been set up in the Ludwig Museum.

TREASURE TROVES OF ARCHITECTURE

Saved archives, accessible and inaccessible collections

Péter Hamvay

p. 113

Even the most experienced researchers are at a loss when trying to decide which of the half a dozen public architectural archives they should visit to find the plans and documentation of the building they wish to explore. The list is long indeed. There are museums, archives, ministerial background institutions and collections at companies. Their materials are systematised and digitalised to varying degrees but none have fully searchable online catalogues. The oldest section of the documents in the Budapest City Archives, for example, is already accessible for research online, while the Hungarian Architecture Museum and Monument Protection Documentation Centre does not even have a homepage. Apparently, the Lechner Knowledge Centre, a background institution of the Prime Minister's Office, is working on establishing the Central Catalogue of Hungarian Architectural Archives, which is envisioned to combine the online catalogues of all the institutions listed in our article, once these databases are actually completed. Full online access is, however, not only hindered by our lagging behind on digitalisation but, more importantly by the fact that architects own copyright, so architectural plans cannot be uploaded to the homepages of archives or to Hungaricana, which is Hungary's digital public collection, unless the legal term of copyright expires. Cooperation between Hungarian architectural archives has existed for some time, primarily in the areas of monument protection and digitalisation. One of the most extensive archives in Hungary is the Hungarian Architecture Museum and Monument Protection Documentation Centre, founded in November 2017 by combining two units. The Budapest City Archives has a collection of hundreds of thousands of documents, since all the materials issued by the architectural authorities of Pest, Buda and Óbuda from the early 19th century are preserved here. From 1804 the Beautification Committee approved architectural plans in Pest, while in Buda this was the responsibility of the Building Committee from 1810 onwards. A large part of the collection of architectural plans was issued by the capital's often-changing architectural authorities established after 1873; the newest document is ten years old. The Archives of the National Archives of Hungary has a holding of 11-12 thousand architectural plans and related documentation, amounting to about 20-30 thousand sheets. Some municipal and county museums also have their own architectural collections. One of these, the collection of the Kiscell Museum of the Budapest History Museum, preserves 35 thousand plans, which were mostly Budapest projects. The Lechner Knowledge Centre, which operates under the State Secretariat for Architecture and Building Affairs of the Prime Minister's Office, is very probably the largest Hungarian archive with its approximately 24.5 thousand running metres of documents

I am honoured that MúzeumCafé asked me to write about the Lukács Archives and Library (LAK) but I fear what follows will not perfectly fit in with this issue devoted to archives. The sign, sometimes on the door and sometimes next to it said *Lukács Archives and Library*; only what preceded it changed from time to time: Institute of Philosophy of the HAS, or the official name of the academy library. And we, humans, sinful as we are, believed such signs. But a few months ago, someone from high up and obviously blessed with far greater competence in these matters than my humble self, pointed it out that although for decades this thing called the LAK had been known by me and many others as an archive, it never was that, not even in the moment of its conception: it was only some sort of a freak. Dear Reader, you can imagine the pain of realisation that struck me and my colleagues: we, who used to work for the archive for shorter or longer periods, had lived a lie and unknowingly misled all those who came to the LAK to do research. In his will Lukács bequeathed his library to the Institute of Philosophy (with the proviso that it would stay together as a collection) and his manuscripts (including his correspondence) to the Academy. An understandable bias on his part, since he was an academic and together with Béla Fogarasi the father of the Institute of Philosophy, which the Academy never had before. Before emptying his flat, Lukács's party (for young readers: the Hungarian Socialist Workers' Party), i.e. presumably the central committee, decided to keep the legacy together with the books and documents in Lukács's flat and subordinate the whole lot to the Institute of Philosophy. Back then it might have been an interesting question whether this decision was made reluctantly and whether it was motivated by the party's intention to domesticate the memory of Lukács, who was always the odd one out, or if it was a gesture of tribute to a man who was in all likelihood among the classics of the 20th-century history of thought; today it barely is. Lukács's study was made into a kind of museum with his books left on the shelves, and the rest of the flat was furnished by the Academy as an office of sorts. Of course the manuscripts were mainly writings, notes and sketches made for works Lukács could not finish or publish. He left behind countless manuscripts from his Moscow period too. The archives' safe preserves more than Lukács included (or could include) in his will. There are rumours that promising talks are being conducted in some high place to save the LAK. In any case, it is a fact that *the manuscripts were taken from the LAK this morning at 10.*

10 March 2018

Miklós Mesterházi, retired staff member of Lukács And Library

INFORMATION COMPENSATION

Possible ways of having access to state security data

Eszter Tóth, deputy director-general, Historical Archives of the State Security

p. 145

The Historical Archives of the State Security (ÁBTL) was founded as the legal successor of the Historical Office by the National Assembly of the Hungarian Republic to preserve the documents of the Hungarian State Security Service from 1944 and 1990. Besides its primary tasks (handling and classifying documents, providing access and availability for research), the institution participates in the scientific research of its material and the publication of its results. The scope of the ÁBTL has changed several times since its foundation, last time in 2017, when the collecting of foreign state security documents with relevance to Hungary was introduced as its new task. Unlike other public archives, the Historical Archives has a special task: as stipulated by Act III of 2003 on the Foundation of the Historical Archives, persons concerned by its records can exercise their right to information self-determination; in other words, all citizens are entitled to access documents collected by the state security organs about them and their deceased family members and preserved in the archives. Requests can be submitted in person, by post and for some years via the online questionnaire on the institution's webpage. Like other archives, the Historical Archives grants free access to its material for academic and private research, the conditions of which are mainly the same as in most archives. The institution seeks to make its digitalised documents electronically accessible for researchers in the research room, thus several researchers can simultaneously study the same records, which are thus protected from physical damage; moreover, the process of anonymising personal data is also made simpler this way. The Historical Archives is on a par with Hungary's two largest archives in regard to the number of researchers it attracts and especially the number of research cases. Due to the increased interest in personal records, the oral history archive was set up within the data processing department in 2006. Interviews conducted by the institution's archivists with former agents, operative and highly confidential officers as well as victims entered the archives upon joint agreement with the individuals concerned and are available for research with certain previously set conditions. The collecting of personal documents, collections and family estates began in the Historical Archives some years ago with the primary aim of supplementing the life histories of those featured in the dossiers. The ÁBTL has regarded the development of a database to facilitate research as a priority task since its foundation. ÁBTLInfo replaces the original reference materials and simplifies the location of records within the archive. Having been continuously developed for the past twenty years, it currently holds ca 900 thousand names and 4 million (!) digitalised pages, and is able to perform more and more tasks of increasing complexity.

László Székely (later László Szabédi, 1907-1959), a child at the time, his father, Sándor Székely – a stationmaster born in Szabéd (Săbed, Romania) –, his mother, Emília Rédigér – daughter of a pastor in Szabéd – and his four little siblings moved to their house in Kolozsvár's Hóstát area in 1914, before the outbreak of WW I. Having miraculously survived the 'ambitious' urban development programme implemented by the Romanian dictatorship, including the large-scale demolition of homes in the Hóstát in the 1970s and 1980s, the house and its garden are still standing, although in a converted form. What is now the Szabédi Memorial House at 30 Lázár Street (Gh. Lazăr) was donated to the Hungarian Public Education Association of Transylvania (EMKE) in 1996 together with the written legacy of poet, prose writer, aesthete, literary historian and linguist László Szabédi by Rozália Székely, his sister and the keeper of the legacy. The reorganised Memorial House was inaugurated in May 2007, the centenary of the birth of László Szabédi, serving as a venue for a large part of the library holdings originating from various legacies as well as for the memorial room reopened on the street front in accordance with Rozália's wishes. The interdisciplinary conferences of the Szabédi Days/Day – organised by EMKE since 1993 around the birthday of László Szabédi – not only host professional debates but also ceremonies of remembrance (laying a wreath at the memorial plaque, paying tribute at the poet's tomb in the Házsongárd Cemetery). The idea of these events was conceived by literary historian Lajos Kántor, who before his death last year had researched Szabédi's oeuvre and its implications. The legacies were systematised and a scholarly workshop was set up in 2002–2004, where the staff of the Encyclopaedia of Hungarian Literature in Romania (ed. Gyula Dávid) worked with the manuscripts and periodicals of the collection preserved here at their disposal. The events linked to the collection include temporary exhibitions, presentations, lectures, book presentations and debates. In a transdisciplinary age, the future of this collection is partly decided by what role literature and the public discourse about it played in the Hungarian culture of Transylvania when the 'national identity complex' was formulated, and what role it plays now, when this complex is operated. The interpretation of literature and its legitimacy, the nature of canons and the rules of what to include and exclude are steeped in the social space and time we live in, affecting the selection of canonised works. Provided the shortage of funds and space is resolved, the future of the Szabédi Memorial House will depend on the extent of its integration into the global network of digital institutions, as well as on its solutions and projects launched in response to today's multimedia challenges.

The end of 2017 saw new regulatory changes in the Hungarian museum sphere. Ministerial decree 2/2010 (I. 14) on operating licences was replaced by governmental decree 376/2017 (XII. 11) stipulating new requirements. While it had been mandatory for museums to set up data repositories, the new regulation provides an exact definition for its content and function. It is stated that a museum data repository constitutes the paper-based, textual, visual, audio and digital reports, documentation, exhibition scripts, manuscripts, archive correspondences pertaining to cultural assets preserved in the given institution, and its function is also to preserve the documents and press materials relevant to the institution's history. Data repositories can also be set up according to special branches of museology: for example, an art history data repository can be established in museums with fine art collections. In the digital discipline, however, the broad definition of a data repository is the physical and virtual collections preserving the materials of special areas; these include fine art and art history data repositories. If a museum collects artefacts documenting the history of Hungarian and foreign fine arts, its database is clearly an art history data repository. The largest such data repository is maintained by the Hungarian National Gallery The Museum of Fine Arts makes its collection accessible and searchable in Hungarian and English directly on its homepage. Moreover, the institution built an English language database of the holdings of its Department of Prints and Drawings and continuously augments it with new items. Only a few of the Hungarian art collections smaller than those of the Hungarian National Gallery and the Museum of Fine Arts operate a traditional museum data repository or, alas, a digital database. The exhibitor of contemporary art, the Múcsarnok, kicked off its *National Salon* exhibition series in 2014 and made the works uploaded by the participant artists of the *Fine Arts National Salon 2015* accessible on its digital repository called *Tár.hely*. Besides the digital data repositories and databases of fine arts created by museums, ones not linked to concrete institutions or collections can also be found. Early examples include, for example, the Soros Foundation Fine Arts Documentation Center, which the foundation launched in 1985 as the institution for its contemporary art programme with its primarily task being to build up the documentation on contemporary Hungarian artists and set up an art data repository. At variance with the above examples is one of Hungary's most extensive Hungarian art history data repositories, which was established in 1969 in the academic research institute then called the Art History Research Team. The most significant online databases in Hungary are *Képzőművészet Magyarországon* (Fine Arts in Hungary) and *Artportal*.

ITALIAN ARTISTS IN THE LEDERER COLLECTION

Sándor Juhász

p. 205

Well-known collector and arts writer Sándor Lederer (1854–1924) earned his degree in engineering at the technical university of Zurich but his interest soon turned to artworks, which he published numerous articles and essays on; he also regularly purchased paintings. When trying to take stock of the Italian works of his collection, we are in a most fortunate position since Lederer himself compiled the catalogue in 1920. The manuscript preserved in the Library of the Museum of Fine Arts Budapest lists thirty-two pictures by Italian painters besides a few Hungarian and 17th-century Dutch works. The first review of the Lederer collection was written by József Diner-Dénes in 1904, but the best part of the material was only exhibited in the National Salon in 1937, a long time after Lederer's death, at which point they were already the property of his three children. The exact ownership of the pictures can only be established based on later documents. Mrs Andor Hesser (Erzsébet Lederer) placed some paintings at the Museum of Fine Arts as a temporary deposit in October 1943, twelve of which originated from her father's Italian collection. Similarly to his sister, Miklós Lederer deposited works, including eight Italian paintings, at the museum in April 1944. The rest of the works must have been owned by Mrs Imre Benes (Klára Lederer), although this cannot be substantiated by existing documents. The paintings deposited by Miklós Lederer probably survived the siege of Budapest in the museum building, unscathed. The Italian pictures deposited by Mrs Hesser were also returned: Mrs Hesser was officially declared dead in September 1944 so the paintings were inherited by her nephews, Miklós and András Lederer, the sons of the by then diseased Miklós Lederer. In the last few decades many of the thirty-two Italian works entered Hungarian public collections: the Museum of Fine Arts purchased one at a BÁV auction and six from private individuals. The whereabouts of thirteen of the Italian paintings is unknown, despite the fact that reproductions are known of eleven of them. Finding the other two is not a daunting task either as Lederer's manuscript contains their exact dimensions and descriptions. Eight of the collection's pictures can be found in the Old Masters' Gallery of the Museum of Fine Arts and thirteen are currently missing. One is preserved in the Mór Wosinsky Museum in Szekszárd, and five emerged at auctions in Hungary and abroad; six are in private ownership. The artists of the Lederer collection's Italian works include prominent painters like Giovanni Bellini, Moretto da Brescia, Giovanni Battista Moroni, Palma Giovane and Giovanni Domenico Tiepolo. It is important to note that Sándor Lederer's art collecting was not motivated by a selfish ambition to achieve fame but, as he himself wrote in the introduction of his catalogue, by a desire to be surrounded by masterpieces of art history that would serve as inspiration for his study of art.

"THE ONE WHO OWNS THE SPOOL, OWNS THE FILM"

In conversation with György Ráduly, director of the Hungarian National Film Archive

Ágnes Karácsony

p. 219

The Hungarian film archive was founded in 1957, fifty-five years after the first Hungarian film, *A táncz* (The Dance), was made. For a long time it functioned as a place for storing films but now it is regarded as a facility where films need to be tended to: the film heritage should not only be collected but also taken to audiences. We talked to György Ráduly, director of the Film Archive, which operates as a directorate of the Hungarian National Film Fund. In 2005 he started working at the Clavis Films film production and distribution company as a production manager and producer. In 2007 he and Sándor Simon took over the management of the French Yenta Production film production company. He is the co-founder of the Kino Visegrád cultural association set up to present the film heritage of the V4 countries in Paris. He has been at the helm of the Directorate of the Hungarian National Film Fund – Film Archive since 2017. The first film archives were founded in the 1930s, quite a long time after the birth of film, which, in the early days was more an entertainment medium, and less an art genre. Films were mostly only kept as long as there was a demand for them by audiences, and then were forgotten about by both the makers and the distributors. It was a long time before the boom of the film industry and the rising success of the genre was followed by the realisation that preserving films for posterity is of the utmost importance. While the largest studios made an effort to protect their most prized films, it was often a just a matter of luck which productions eventually survived. The Cinémathèque française Paris, Europe's first film archiving institution was established in 1936, and its example was followed by one European country after the next. The Hungarian film collection with its 72 thousand titles and 360 thousand spools is outstanding among its European counterparts. The Strasbourg Accord on the protection of audio-visual heritage adopted by the Council of Europe in 2001 calls upon Member States to cooperate in using digital technologies and in making their film heritage accessible. The cooperation between the film archives is primarily aimed at preserving the film treasure of Europe. Sooner or later every film needs to be restored as the process of their continually deteriorating condition can only be delayed, not stopped. They can only be protected in air-conditioned storage places with controlled humidity levels. Thousands of Hungarian films are in need of 'saving', and preserving the condition of films is both work-intensive and costly. The archive has been overseen by the Hungarian National Film Fund since 2017 and thus is being managed by a professional film organisation for the first time since its foundation. Moreover, the Hungarian state has earmarked far greater funds for film digitalisation and restoration than ever before. All in all, the Film Archive probably never received as much support as it does now.

„NOT DESIGNED TO EARN RECOGNITION FOR ACZÉL”

In conversation with István Bánfalvi, President of the board of trustees managing György Aczél's Manuscript Legacy

Emőke Gréczi

p. 241

IGyörgy Aczél, the central figure of the Kádár era's cultural policy was a passionate collector and purchaser of manuscripts. The collection of tens of thousands of items, including Aczél's liaison documents and private correspondence, is preserved and available for research in the Library of the HAS and its handling is assisted by a board of trustees. We talked with the president of the board about the history and research potential of the legacy. Social policy expert István Bánfalvi graduated in philosophy and Hungarian from ELTE's Humanities Faculty in 1976. He worked in the Social Policy Coordination Committee (SPCC) under the Social Policy Committee from 1979, and at the Department of Science, Education and Culture of the HSWP's central committee from 1982. He was a research fellow at the Social Policy Institute from 1985, and from March 1988 to May 1990 he was the state secretary for social policy at the Ministry of Social Welfare and Health. From 2013 he led the LÉT working group, which drafted the proposal for the Hungarian adaptation of the "unconditional basic salary". He has been a member of the board of trustees managing György Aczél's Manuscript Legacy from 1991, and is currently its president. At the end of 1978, Aczél offered Bánfalvi the job of secretary of the SPCC, which coordinated and managed research projects enjoying nationwide priority and supported by the state. In his will Aczél stipulated who he wished to be the president and the members of the board of trustees entrusted with handling his legacy, which consists of the collection of his own correspondence, and a 'collection proper', the items of which he purchased among others from the dealers on Múzeum Boulevard, and those given to him by various people as a gift, including their own manuscripts and even sections of collections. The Aczél material includes manuscripts by George I Rákóczy, Lajos Kossuth and Indira Gandhi, as well as by great figures of Hungary's national culture. It is an invaluable collection forming part of our intellectual heritage with some of its documents worth millions and even tens of millions of forints. György Aczél's daughters, Anna and Ágnes, donated this treasure to the HAS, thus also enriching Hungary's intellectual and cultural life. The donation was approved by Bertalan Andrásfalvy, the ministry of culture during the Antall government, in accordance with effective law, enabling the collection to preserve its integrity. The catalogue was completed in 1998. The copyright belongs to György Aczél's heirs, and, importantly, the collection is overseen by a non-state organisation. The documents of the Aczél collection have already served as a basis for important source publications and scholarly publications and have been used in literary works, films, articles and interviews. The board of trustees handling György Aczél's Manuscript Legacy was not set up to earn recognition for Aczél but to preserve, systematise and make accessible his collection.

“WE THOUGHT YOUNG ART HISTORIANS WOULD START FLOODING IN”

In conversation with Júlia Klaniczay about the Artpool living archives

Judit Jankó

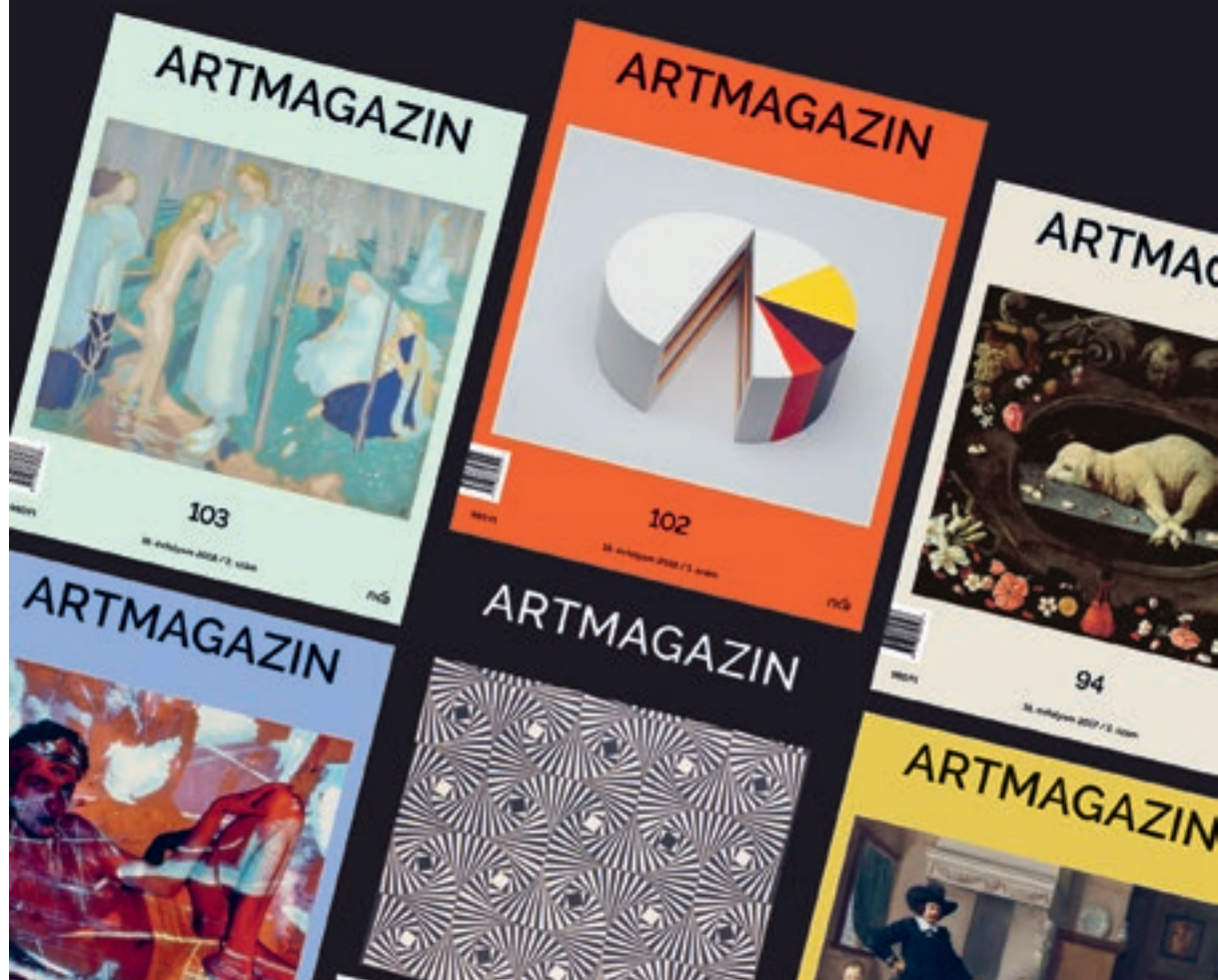
p. 257

Artpool Art Research Center, founded in 1979 by Júlia Klaniczay and György Galántai, has Central Europe's largest collection of underground art with a reputation abroad. It operated illegally until the political changes in 1989 and as a public non-profit organisation from 1992. A part of the collection entered the Museum of Fine Arts – Hungarian National Gallery through the Értéktár programme of the central bank of Hungary and the rest was bequeathed by the co-founders in late 2015 and now it functions as an independent organisational unit. According to plans, it will be part of the Central European Art History Research Institute, to be established on the area of the National Museum Restoration and Storage Centre (planned to be built by the end of 2019). Júlia Klaniczay explained how what started as an art action turned into a private archive and then a public collection. First Artpool was linked to György Galántai's art: it was an art project not an archive. When Galántai graduated in 1967 he felt he had only mastered techniques and was at a disadvantage compared to those who did not have a degree but personally experienced the Avant-garde. He created parallel realities and existed in them. He was looking for ways to inject some life into the rather uninspiring art scene of the time. Throughout its entire operation, Artpool had countless projects addressing global issues from different angles. An art archive is different from traditional archives, even in how it is built up. Artpool always placed usage at its focus and its structure developed adaptively. At first, its material was systematised by artists and geographical locations. Then came a time when the archive started living a life of its own, split off from the original art project and grew beyond its founders. The first itemised database, a card catalogue, was compiled about the artist's books. To a great extent, the archive facilitated Galántai's artistic activity. Exchanges and cooperation are the most efficient way of growth; exciting project calls can also do a lot, if talented artists submit projects to them, but then comes the curating: the material needs to be arranged, thematised, presented and installed. After the change of the political system, the founders expected a blast of interest in the archive, thinking it would be flooded by young art historians. And for more than ten years – with a slight exaggeration – not a soul came. Vast tomes were published by the Slovaks, Czechs and Poles, who got down to researching the period of socialism and non-official art immediately after the political changes. In Hungary only two or three volumes were published, practically without any previous research. The first researchers in the Artpool archives were foreigners: Germans studied the networking activity of the 70s-80s, and American researchers analysed samizdat art for their academic theses. Of course the situation has changed since then and Artpool has attracted numerous Hungarian researchers in the last twenty years.

ARTMAGAZIN

Fizessen elő 20% kedvezménnyel,
élvezze, hogy hához jön a magazin,
majd pedig legyen a vendégünk
tárlatvezetéseinken,
és az Artmagazin-esteken!

www.artmagazin.hu

T„Helyi magyar kultúra a Kárpát-medencében” – ez a témája az idén már negyedik alkalommal megrendezésre kerülő Kulturális Filmek Fesztiváljának. A hagyományosan Szatmárcsekén zajló filmszemlét 2018. augusztus 23. és 26. között tartják, az eseményt a Magyar Fejlesztési Bank is támogatja.

¶ A filmes verseny célja ebben az évben is elsősorban az, hogy segítsen a helyi magyar kultúra és azon belül is a hagyományok, a táji értékek szerepének megértésében, felhívja a magyar emberek figyelmét arra, hogy miért kulcsfontosságú a kulturális hagyományok megőrzése. A fesztiválon azok az alkotások versenyezhetnek, amelyek pozitív példákkal mutatják be Magyarországot és a Kárpát-medence magyarok lakta területein ma is élő helyi magyar kultúra értékeit, azok nemzeterősítő szerepét.

¶ A zsűri elnöke ezúttal is Kerényi Imre Kossuth- és Jászai Mari-díjas rendező, tagjai: Balogh Ákos Gergely médiaszakértő és Vitézy László Balázs Béla-díjas filmrendező. A rendezvény szervezője a Régiókért Alapítvány.

¶ A filmek nyelve minden esetben a magyar, célközönsége az internethasználók köre. A Kulturális Filmek Fesztiválja rendezvénysorozat célja a szórakoztatás és a szakmában alkotók megmérettetése, ugyanakkor emellett fontos szerepet, egyfajta küldetést tölt be a kistelepülések kulturális életének színésítésében is. A helyi identitás erősítésén túl a szervezők szándéka Magyarország és a Kárpát-medence magyarok lakta vidékei gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedésének támogatása. A fesztiválnak köszönhetően az elmúlt években egyfajta „filmarchívum” jött létre, amelyet a jövőben pályázók folyamatosan bővíthetnek alkotásaikkal. A digitalizáció segítségével hiteles kép nyerhető a kistelepülések helyi kulturális értékeiről és hagyományőrző szerepéről.

Tavaly negyvennyolc alkotásból választotta ki a döntősöket a közönség, a zsűri a fődíjat és a hozzá tartozó 800 ezer forintos jutalmat *A karnagy* című filmért a közmédiák székelyudvarhelyi tudósítójának, Magyarai Teklának és Simó Csabának ítélte. A közönségdíjat a *Csíksomlyó kincse* című film kapta, alkotói Csúcs Mária és Csúcs Péter, a közmédiák csíkszeredai tudósítói.

múzeumcafé 65

2018/2. május-június

www.muzeumcafe.reblog.hu
www.facebook.com/muzeumcafe
www.muzeumcafe.hu

Szerkesztőbizottság: Baán László, György Péter,
Martos Gábor, Rockenbauer Zoltán,

Török László

Főszerkesztő: Gréczi Emőke

Szerkesztő: Basics Beatrix, Berényi Marianna,
Karácsony Ágnes, Magyar Katalin

Lapterv, tipográfia: Pintér József

Fotó: Szesztay Csanád, Szilágyi Lenke

Korrektor: Szendrői Árpád

Angol fordítás: Sarkady-Hart Krisztina,
Adrian Hart

E számunk szerzői: Bartha Katalin Ágnes,
Basics Beatrix, Berényi Marianna, Boros Géza,
Gréczi Emőke, Halász Tamás, Hamvay Péter,
Jankó Judit, Juhász Sándor, Karácsony Ágnes,
Kovács Zoltán, Magyar Katalin,
Mesterházi Miklós, Radnóti Sándor,
Tóth Eszter, Varga Benedek

Szerkesztőség: 1068 Budapest, Szondi utca 77.

E-mail: muzeumcafe@szepmuveszeti.hu

Kiadó: Kultúra 2008 Nonprofit Kft.,
1146 Budapest, Dózsa György út 41.

Lapigazgató: Lévay Zoltán

Lapmenedzser: Bacsa Tibor

bacsatibor.hatvan@gmail.com

Szerkesztőségi koordinátor: Sarkantyú Anna

Nyomdai munkák: EPC Nyomda, Budaörs

Felelős vezető: Mészáros László

ISSN szám: HU ISSN 1789-3291

Lapnyilvántartási engedély száma:

163/0588-1/2007

Terjesztés: A Lapker Zrt. országos hálózatán
keresztül a Relay és az Inmedio kiemelt
üzleteiben

További árusítóhelyek: Szépművészeti Múzeum
– Magyar Nemzeti Galéria, Magyar Nemzeti
Múzeum, Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti
Múzeum, Néprajzi Múzeum, Magyar
Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum,
Múcsarnok, Magyar Fotográfusok Háza/Mai
Manó Ház, Fővárosi Állat- és Növénykert,
Ferenczy Múzeumi Centrum (Szentendre),
Művészetek Palotája, Kieselbach Galéria,
Kogart, Írók Boltja, Rózsavölgyi Zeneműbolt,
Kódex Könyvárúház, Fuga Budapesti
Építészeti Központ

Kedvezményes előfizetési díj

2018. évre lapszámonként 990 Ft,
az elofizetes@muzeumcafe.hu
e-mail címen.

Lapunk a terjesztési hálózaton belül
1390 Ft áron vásárolható meg.

Tilos a kiadvány bármely fotójának, írott
anyagának vagy azok részletének a kiadó
írásbeli engedélye nélküli újraközlése.